

МІНІСТЕРСТВО ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНИ

ДИПЛОМАТИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

На правах рукопису

Рендюк Теофіл Георгійович

УДК 94 (498) – 054.57 94 (477) – 054.57

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ

В УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД

ТА СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

(1990 – 2007 роки)

Спеціальність 07.00.02 – **всесвітня історія**

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора

історичних наук

Науковий консультант:

Віднянський Степан Васильович

доктор історичних наук,

професор, завідувач відділу всесвітньої

історії і міжнародних відносин Інституту

історії України НАН України, професор

кафедри зовнішньої політики і дипломатії

Дипломатичної академії України при МЗС

України

Київ 2012

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1.	
ОГЛЯД ІСТОРИОГРАФІЇ, ДЖЕРЕЛ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ	25
1.1. Стан науково-теоретичної розробки проблеми.....	25
1.2. Джерельна база наукової роботи.....	39
1.3. Методика дослідження.....	58
РОЗДІЛ 2	
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКО- РУМУНСЬКИХ ВІДНОСИН.....	71
2.1. Основні періоди та особливості розвитку українсько-румунських відносин.....	71
2.2. Вплив етнічного чинника на розвиток двосторонніх взаємостосунків.....	107
2.3. Прикордонне та регіональне співробітництво з питань становища українців в Румунії та румунів в Україні.....	141
РОЗДІЛ 3	
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА РУМУНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ СТОСОВНО УКРАЇНЦІВ, ЯКІ ПРОЖИВАЛИ НА ЇЇ ТЕРИТОРІЇ, ДО І ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	166
3.1. Становище української національної меншини Румунії у міжвоєнний період та під час Другої світової війни.....	166
3.2. Еволюція політики народно-демократичної та соціалістичної Румунії по відношенню до автохтонних етнічних українців.....	202

РОЗДІЛ 4

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У
ПОСТРЕВОЛЮЦІЙНІЙ РУМУНІЇ ДЛЯ РОЗБУДОВИ СУЧАСНИХ
УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКИХ ВІДНОСИН..... 223

4.1. Загальні тенденції етнополітики постсоціалістичної Румунії..... 223

4.2. Проблеми української меншини в постреволюційній
Румунії.....235

4.3. Політика офіційних органів влади Румунії та неурядових організацій
цієї країни щодо румунів в Україні..... 296

РОЗДІЛ 5

СТАНОВИЩЕ РУМУНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В

УКРАЇНІ 343

5.1. Загальна характеристика питання 343

5.2. Правові аспекти становища румунської меншини в Україні 350

5.3. Стан навчання представників румунської меншини України рідною
мовою 365

5.4. Забезпечення культурних, інформаційних та релігійних потреб
етнічних румунів України 374

ВИСНОВКИ..... 388

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ..... 405

ДОДАТОК..... 442

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АН УРСР	Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки
ВРОР	Вища Рада з питань оборони Румунії
ВНЗ	вищі навчальні заклади
ГСАГР	Генеральний Союз Асоціацій гуцулів Румунії
ГКУ в Сучаві	Генеральне консульство України в Сучаві
ДАУ при МЗС України	Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України
ДАЧО	Державний архів Чернівецької області
Держкомнацрелігій	Державний комітет України у справах національностей та релігій
ДПРЗ при Уряді Румунії	Департамент з питань румунів звідусіль при уряді Румунії
ДРЗ при Уряді Румунії	Департамент румунів звідусіль при Уряді Румунії
ДСУР	Демократичний союз угорців Румунії
ДСУР	Демократичний союз українців Румунії
ЄКУ	Європейський конгрес українців
ЄС	Європейський Союз
ЗМІ	засоби масової інформації
ЗМУРКНМ	Змішана міжурядова Українсько-Румунська комісія з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин
ЗУНР	Західноукраїнська Народна Республіка
КІЦ у складі ПУ в Румунії	Культурно-інформаційний центр у складі Посольства України в Румунії

КСРР	Культурологічний союз русинів Румунії
МЗС України	Міністерство закордонних справ України
МКТ України	Міністерство культури та туризму України
МК України	Міністерство культури України
МОН України	Міністерство науки і освіти України
МОНМС	Міністерство науки і освіти, молоді та спорту України
МОФ	Міжнародна Організація Франкофонії
НАН України	Національна академія наук України
НАТО	Організація Північноатлантичного договору
ОБСЄ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОДА	обласна державна адміністрація
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПА МЗС України	Поточний архів Міністерства закордонних справ України
ПА РЄ	Парламентська Асамблея Ради Європи
ПА СРЄВП	Поточний архів Секретаріату Ради євро регіону „Верхній Прут”
ПВР	партія Велика Румунія
ПСТНПР	Програма систематизації територій і населених пунктів Румунії
РА	Румунська академія
РДА	районна державна адміністрація
РЄ	Рада Європи

РКП	Румунська комуністична партія
РМ	Республіка Молдова
РНМ	Рада національних меншин
РумПЦ	Румунська православна церква
СДП	Соціал-демократична партія
СДПРР	Соціал-демократична партія робітників Румунії
СКУ	Світовий конгрес українців
СМЕРШ	„смерть шпIONам” – розшифровка з російської мови. Каральний орган НКВД.
СПР	Соціалістична партія Румунії
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
СРР	Соціалістична Республіка Румунія
СУР	Союз українців Румунії
УАО Румунії	Угорська автономна область Румунії
УНР	Українська Народна Республіка
УПЦ КП	Українська Православна Церква Київського Патріархату
УПЦ МП	Українська Православна Церква Московського Патріархату
УРСПК	Українсько-Румунська Спільна Президентська Комісія
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
ФДСЕР	Фронт демократії і соціалістичної єдності Румунії
ФНПР	Фронт національного порятунку Румунії

ФСБ РФ	Федеральна служба безпеки Російської Федерації
ХДАРУ	Християнсько-демократичний альянс румунів України
ЦДАВО України	Центральний державний архів вищих органів влади та управління України
ЦДАГО України	Центральний державний архів громадських організацій України
ЦСЕ	Центральна та Східна Європа
ЧНУ	Чернівецький національний університет імені Ю.Федьковича
ЧОДА	Чернівецька обласна державна адміністрація

ВСТУП

Актуальність теми безпосередньо пов'язана із національними інтересами України в її відносинах з Румунією у вельми чутливій сфері та з найбільш складного проблемного питання – забезпечення та захисту прав національних меншин: української – в Румунії та румунської – в Україні. Представлене дослідження має важливе значення для розвитку історичної науки, оскільки комплексне висвітлення ролі та місця етнічних українців в Румунії та, відповідно, – румунів в Україні у широкому спектрі сучасних двосторонніх відносин до цього часу не було предметом спеціального історичного дослідження та залишається маловідомим напрямом для української історіографії. Дана тема, як правило, досліджувалася фрагментарно, без представлення цілісної картини та в контексті загальноісторичних робіт. За таких обставин етнополітичний аспект в українсько-румунських взаємостосунках набуває особливої ваги. Стала тенденція до пошуку конструктивного компромісу у вирішенні зазначеного проблемного питання між Україною та Румунією залишається актуальним завданням української дипломатії та науки. Тому належне дослідження ролі та місця відповідних національних меншин у становленні та розвитку міждержавних стосунків, пошук ефективних методів вирішення існуючих гострих етнополітичних проблем у цих відносинах посідає окреме місце в історичній науці та має системний і цілеспрямований характер.

Дане дослідження присвячене виявленню основних тенденцій розвитку сучасних українсько-румунських відносин в етнополітичній сфері та висвітленню ролі українців в Румунії та румунів в Україні в розбудові цих стосунків.

Слід відзначити, що Україна надає особливого значення налагодженню та розвитку взаємозв'язків із багатомільйонною українською діаспорою, яка проживає у значній кількості країн світу, в тому числі у сусідній Румунії, де етнічні українці є автохтонним населенням із давніми історичними коріннями. Підтвердженням цього є стаття 12-та Конституції України, в якій

Йдеться про те, що „Україна дбає про задоволення національно-культурних потреб українців, які проживають за межами держави” [1], Указ Президента України про Національну концепцію співпраці із закордонними українцями [2], Закон України „Про правовий статус закордонних українців” [3], схвалені за роки незалежності нашої держави спеціальні програми щодо роботи із закордонними українцями [4], Положення про Міністерство закордонних справ України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 960 від 12 липня 2006 р., де робота із діаспорою виокремлена як один з головних пріоритетів зовнішньої політики, а також Положення про Державний комітет України у справах національностей та релігій, схвалене постановою Кабінету Міністрів України № 201 від 14 лютого 2007 р., в якому забезпечення прав національних меншин визнано головним завданням цього діючого до 2010 р. центрального органу влади. Слід підкреслити, що на початковому етапі державної незалежності в МЗС України було створено Управління культурних зв'язків (з часом – Управління культурного та гуманітарного співробітництва), у рамках якого до 2005 р. існував відділ, який координував комплекс питань, пов'язаних із міжнародними зв'язками національних меншин та становищем українців за кордоном, у тому числі в Румунії. Починаючи з 2005 р. і до 2010 р. у Міністерстві закордонних справ діяло окреме Управління з питань закордонного українства. Наразі відповідний напрям роботи входить до компетенції Департаменту зв'язків із закордонним українством та культурно-гуманітарного співробітництва, який займається і проблематикою національних меншин, що проживають в Україні, у тому числі і румунської. Все це свідчить про особливу увагу, що надається українським зовнішньополітичним відомством зв'язкам із етнічними українцями, які проживають у переважній більшості зарубіжних країн, а також сфері, пов'язаній із національними меншинами, зокрема етнічними румунами–громадянами України.

Стосовно українців Румунії, варто окремо підкреслити, що в силу низки специфічних обставин, зокрема зростаючих масштабів їх румунізації,

підтримка їхніх мовних, освітніх, культурних, інформаційних та духовних потреб набула за роки незалежності України особливого значення. Починаючи з 2005 р., з бюджетної програми 1401150 „Заходи щодо встановлення зв'язків з українцям, які проживають за межами України” на роботу з етнічними українцями в Румунії виділялися окремі кошти. Так, українська сторона повністю профінансувала XV Фестиваль української культури та зимових звичаїв (м. Сігету Мармаціей, 14 січня 2006 р.), видання низки публікацій авторів українського походження, надання матеріальної допомоги у формі теле-, радіоапаратури та оргтехніки тощо. З таких же міркувань у 2007 р. Румунія була занесена до першої п'ятірки зарубіжних держав, де у складі закордонних дипломатичних установ України були створені культурно-інформаційні центри. На сьогодні Культурно-інформаційний центр у складі Посольства України в Румунії є потужною українською установою, яка проводить цілеспрямовану діяльність в українському середовищі сусідньої країни. Аналогічною роботою займається і Генеральне консульство України в румунському місті Сучава, консульський округ якого охоплює вісім повітів Румунії з найбільш чисельним та компактным українським населенням. Тому із впевненістю можна стверджувати, що у встановленні та розвитку відносин з українцями Румунії, наданні цій співпраці державного характеру вирішальна роль належить Міністерству закордонних справ України та його відповідним структурним підрозділам – Департаменту зв'язків із закордонним українством та культурно-гуманітарного співробітництва (до 2010 р. – Управлінню з питань закордонного українства), Третьому територіальному департаменту, Посольству України в Румунії та Генеральному консульству України в Сучаві.

Науковий же аспект проблеми міцно закріпився за Інститутом історії України Національної академії наук України, Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України та Інститутом соціології НАН України, а останнім часом активно фігурує в наукових

планах Дипломатичної академії України при МЗС України. Водночас, ця тема послідовно розвивається низкою престижних національних університетів, зокрема Чернівецьким національним університетом ім. Ю. Федьковича та Львівським національним університетом імені Івана Франка. Особлива роль у цьому контексті належить вітчизняній історичній науці, яка активно долучається до комплексного дослідження ролі та місця зазначених вище національних меншин не лише у становленні сучасних українсько-румунських відносин, але й минулого українців в Румунії та румунів в Україні, їх потенціалу та існуючих проблем. Певний внесок у цьому плані вносить представлене дослідження, яке має на меті заповнити існуючий вакуум з цього питання, а також викликати відповідний інтерес як у фахівців–істориків, так і у державних службовців України, представників міністерств і відомств, місцевих органів влади, насамперед, прикордонних із Румунією областей – Закарпатської, Одеської та Чернівецької, викладачів та слухачів Дипломатичної академії України при МЗС України, новопризначених співробітників посольств України в Румунії та у Республіці Молдова, а також діючих на території цих країн українських консульських установ, усіх тих, хто, в силу професійних і службових обов'язків, пов'язаний з румунським та молдовським напрямками зовнішньої політики України.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами.

Дисертація виконана згідно з Планом наукової роботи Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України та відповідно до Національної концепції співпраці із закордонними українцями від 13 жовтня 2006 р., а також із врахуванням положень Державної програми „Українська діаспора на період до 2000 року”, Національної програми „Закордонне українство” на період до 2005 року та Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року. З іншого боку, враховані щорічні плани роботи МЗС України, Міністерства науки і освіти України, Міністерства культури та туризму України, а також Державного

комітету України у справах національностей та релігій в частинах, що стосувалися забезпеченню прав національних меншин, які проживають в Україні, у тому числі і румунської. Тема наукового дослідження вписується у робочі плани Інституту історії України Національної академії наук України та Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, зокрема в рамках планових науково-дослідних тематик відділу національних меншин цього інституту „Регіональні аспекти розвитку етнополітичної сфери в Україні у 1992–2007 рр.”. Дисертація виконувалася під час роботи автора в Інституті історії АН УРСР (1978–1979 рр.), Інституті соціальних та економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР – нинішній Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України – (упродовж 1979–1990 рр.), у відділі національностей та міжнародних відносин Чернівецького обласного виконавчого комітету та Чернівецької обласної державної адміністрації (1990–1992 рр.), двох довготривалих відряджень до Посольства України в Румунії (1992–1997 та 2005–2009 рр.), відповідного відрядження до Посольства України в Республіці Молдова (2000–2003 рр.), в Управлінні культурного та гуманітарного співробітництва (2003–2005 рр.) і у Департаменті культурного та гуманітарного співробітництва/Департаменті зв'язків із закордонним українством та культурно-гуманітарного співробітництва МЗС України (2009 р. – по цей час).

Мета дослідження – на основі всебічного аналізу нового масиву вітчизняних і зарубіжних документальних джерел, архівних матеріалів, статистичних даних, наукової літератури та інформації друкованих періодичних видань, опрацювання результатів чисельних зустрічей з державними службовцями та високопосадовцями України та Румунії, які впродовж періоду, що є предметом цього дослідження, опікувалися проблематикою національних меншин в обох країнах, а також з лідерами українського руху в Румунії та керівниками культурологічних товариств румунів України, узагальнення здобутків вітчизняної та румунської

історіографії з відповідних питань – надати наукову оцінку ролі етнополітичного чинника та виявити його вплив на процес становлення та розвитку відносин між Україною та Румунією, комплексно проаналізувати роль і місце української національної меншини в Румунії та румунської – в Україні в розбудові сучасних двосторонніх стосунків, охарактеризувати та висвітлити історичне минуле та сучасне становище українців в Румунії, стан забезпечення прав та свобод румунів в Україні, а також зробити відповідні висновки та виробити необхідні практичні рекомендації.

Для досягнення цієї мети автор поставив такі **завдання**:

- проаналізувати стан наукової розробки теми, що досліджується, та її джерельну базу;
- дослідити політичні, культурологічні, освітянські, інформаційні та релігійні складові українсько-румунського співробітництва у контексті забезпечення сторонами прав етнічних українців у Румунії та, відповідно, – етнічних румунів в Україні;
- вивчити та розкрити зусилля України, спрямовані на належне забезпечення прав румунської національної меншини, яка проживає на території нашої держави;
- виявити передумови та причини виникнення в Румунії політики подвійних стандартів щодо українців, які проживають у цій країні, та румунів–громадян України, суть якої зводиться до неналежного забезпечення прав української меншини, з одного боку, та постійних звинувачень України у нібито порушеннях прав румунської меншини, яка проживає на території нашої держави;
- дослідити історію виникнення українського руху в Румунії, зокрема процес створення його організаційних структур – Союзу українців Румунії та Демократичного союзу українців Румунії;
- проаналізувати діяльність СУР та ДСУР, спрямовану на забезпечення впродовж постсоціалістичного періоду розвитку Румунії законних прав етнічних українців;

- знайти причини завуальованого негативного ставлення до України, зокрема щодо принципів аспектів зовнішньої політики нашої держави на румунському напрямі, окремих лідерів українського руху в Румунії;
- розкрити форми, суть та мету систематичних інформаційних кампаній в Румунії, спрямованих на дискредитацію національної політики України, насамперед у сфері забезпечення прав етнічних румунів;
- продемонструвати факт існування в Румунії – як на державному рівні, так і з боку політичних партій, неурядових організацій та засобів масової інформації підвищеного інтересу щодо становища румунської меншини України, яку офіційний Бухарест намагається перетворювати на важіль впливу на нашу державу як у двосторонньому форматі, так і в рамках міжнародних організацій;
- розкрити та дати об'єктивну оцінку політиці румунської держави по відношенню до етнічних українців, які проживають на її території, та продемонструвати ймовірну загрозу для національних інтересів України з боку Румунії у сфері її цілеспрямованої роботи з румунами в Україні;
- сформулювати та представити комплекс конкретних пропозицій для державних органів виконавчої влади України як центрального, так і регіонального рівня задля нейтралізації експансіоністської політики Румунії в регіонах компактного проживання етнічних румунів – Закарпатській, Чернівецькій та, частково, Одеській областях – та винайдення конструктивного виходу з існуючих проблемних питань, пов'язаних із становищем українців в Румунії та румунів в Україні.

Об'єкт дослідження – становлення та розвиток сучасних українсько-румунських відносин та вплив на цей процес української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні.

Предметом дослідження є роль етнополітичного чинника у двосторонніх відносинах між Україною та Румунією, а також політика Румунії щодо етнічних українців, які проживають на її території, з одного боку, та політика України у сфері забезпечення мовно-освітніх, культурно-інформаційних та духовно-релігійних прав румунської меншини, яка проживає на території нашої держави, з іншого.

Хронологічні межі – 1990–2007 рр., тобто період постсоціалістичних трансформацій в Румунії та Україні. Нижня межа співпадає із переходом Румунії внаслідок революційних подій, які відбулися наприкінці грудня 1989 року, від тоталітарного режиму Чаушеску до суспільства європейської моделі, побудованого на засадах ринкової економіки та принципах демократії. Саме у 1990 р. викристалізувався український рух Румунії, коли в атмосфері відкритості та прозорості виник та офіційно був зареєстрований Союз українців Румунії з філіями в регіонах компактного проживання етнічних українців. Водночас, особливістю перехідного періоду суспільно-політичного розвитку Румунії від деформованого соціалізму до сучасної європейської демократичної держави було цілеспрямоване впровадження румунською стороною, включаючи державні органи влади, політичні партії, неурядові організації, засоби масової інформації, церкву тощо, політики етнічного протекціонізму як зовнішнього прояву по відношенню до закордонних румунів, у тому числі їх представників в Україні. За цей час проблема політичного, матеріально-фінансового, морально-духовного захисту румунської меншини в Україні була віднесена до переліку стратегічних цілей зовнішньої політики Румунії, чим переслідувалася подвійна мета: з одного боку – прищеплення у свідомості румунів з України почуття етнічної, історичної, географічної, культурної, мовної та релігійної нерозривності з титульною нацією на історичній батьківщині, а з іншого, – використання їх потенціалу та можливостей для системного лобювання інтересів Румунії в Україні і впливу на внутрішню та зовнішню політику

нашої держави, у тому числі впровадження власної політики наступального етнічного протекціонізму.

Для України 1990 р. став важливим у зв'язку із схваленням 16 липня Верховною Радою Української РСР Декларації про державний суверенітет, яка стала першим законодавчим актом, де зафіксовано рівні права всіх етнічних меншин, що населяють Україну, у тому числі і румунської.

Верхня межа – 2007 р., коли Румунія стала повноправним членом Європейського Союзу. Це, згідно з відповідними критеріями ЄС, мало б означати, що Румунія відмовиться від попередніх офіційно заявлених етнотериторіальних домагань до України та припинить системні звинувачення на адресу нашої держави у нібито порушенні прав румунської національної меншини. Переконливим у зв'язку з цим уявляється висловлення Голови Сенату Румунії (2000–2007 рр.), тимчасово виконуючого обов'язки Президента Румунії у зв'язку з імпічментом глави держави Н. Векерою про те, що „вступ Румунії до НАТО та Європейського Союзу зі своїми нинішніми кордонами остаточно закриває будь-яку внутрішню або зовнішню дискусію на територіальні теми” [5].

З іншого боку, 2007 р. став важливим рубежем з точки зору забезпечення прав румунської національної меншини, оскільки саме починаючи з того року, набув офіційного статусу трансформований Державний комітет України у справах національностей та релігій, який успадкував досвід і традиції розробки та впровадження конструктивної національної політики України попередніх державних структур, що реалізовувалася протягом усього періоду незалежності нашої держави.

Проте автор, у випадку необхідності, виходить за означені хронологічні рамки, що обумовлено логікою викладення матеріалу, наприклад, необхідністю більш повного розкриття того чи іншого питання, зокрема історичних аспектів, пов'язаних із становищем етнічних українців в Румунії впродовж 1918–1989 рр., а також роллю етнополітичного чинника в українсько-румунських відносинах і після 2007 р.

Методи дослідження. Дисертація виконана на основі принципів історизму, наукової об'єктивності, системності та конкретності. Базовою методологічною основою дисертаційної роботи є системний підхід та геополітичний аналіз, що дають можливість надати цілісне бачення ролі і місця етнополітичного чинника у загальній системі міждержавних відносин України та Румунії. Під час роботи над дослідженням використані загальнонаукові та конкретно-історичні методи: аналізу і синтезу (в ході роботи з історичними джерелами та літературою), типологізації (при вивченні процесу виникнення та розвитку українського руху в Румунії, формування його організаційних структур, з одного боку, та систематизації форм і методів роботи румунських органів державної влади і неурядових організацій з румунської громадою України – з іншого), а також синхронний (під час проведення порівняльної характеристики становища української меншини в Румунії та румунської в Україні), статистичний (для використання в роботі різноманітних за характером та значенням кількісних показників), хронологічний (для викладу історичного матеріалу в послідовно-хронологічному порядку).

Наукову новизну одержаних результатів визначають мета, завдання та постановка проблеми:

– уперше розроблено нову актуальну наукову проблему, що дотепер не знайшла відображення у вітчизняній та зарубіжній історичній літературі, зокрема здійснено теоретичний та фактологічний аналіз ролі та місця етнополітичного чинника у становленні та розвитку сучасних українсько-румунських відносин;

– у теоретичному плані розширено понятійний апарат для поглиблення історичного пізнання та вперше дано власну дефініцію таким категоріям як: українська національна меншина в Румунії, румунська національна меншина в Україні, дано порівняльну характеристику становища етнічних українців в Румунії та етнічних румунів в Україні, виявлено політику подвійних стандартів Румунії у сфері захисту та забезпечення прав національних

меншин, розкрито суть етнооб'єднавчого процесу, румунізації та асиміляції українців, політики наступального етнічного протекціонізму Румунії по відношенню до румунської меншини в Україні, розкрито роль спільного українсько-румунського моніторингу становища української національної меншини в Румунії та румунської національної меншини в Україні, представлено інтерпретацію таких понять як уніоністська (соборницька) ідея, румунський націоналізм, історичні румунські території, етнотериторіальні домагання з боку Румунії до України, національні конфлікти та сепаратистські рухи, національно-територіальна автономія, антиукраїнські інформаційні кампанії в румунських засобах масової інформації, етнічний чинник в сучасних українсько-румунських відносинах, правова база двосторонніх стосунків, прикордонне та регіональне співробітництво з питань становища українців в Румунії та румунів в Україні;

– розкрито суть асиміляційної політики Румунії по відношенню до українців, які проживали на її території впродовж періоду, що є предметом цього дослідження, незалежно від статусу, моделі, політичної орієнтації відповідних владних структур – міжвоєнного королівства Великої Румунії, фашистської диктатури періоду Другої світової війни, народно-демократичної або соціалістичної влади 1940–1960-х рр., тоталітарного режиму Н. Чаушеску (1965–1989 рр.) або румунського суспільства перехідного періоду (1990–2006 рр.);

– виявлено безпідставність тверджень про так звану „ідеальну румунську модель забезпечення прав національних меншин” і, у цьому плані, доведено, що офіційний Бухарест, спекулюючи на необхідності захисту прав румунів в Україні, не виконував власних зобов'язань стосовно прав етнічних українців, які проживають на території Румунії, при всіх формальних заявах про дотримання нею загальновизнаних міжнародних норм з цього питання;

– віднайдено, що Румунія намагалася відвести увагу європейських інституцій, насамперед Ради Європи та ОБСЄ, від неналежного виконання нею взятих на себе зобов'язань та міжнародних стандартів у сфері

забезпечення прав національних меншин, у тому числі українців, систематично звинувачуючи Україну у нібито недотриманні прав етнічних румунів, що набуло ознак втручання у внутрішні справи нашої держави;

– доведено, що Румунія проводила агресивну експансіоністську політику по відношенню до етнічних румунів, які проживають у західних та південно-західних регіонах України, зокрема у Закарпатській, Чернівецькій та Одеській областях, з метою породження та підтримки в їх середовищі прорумунських іредентистських настроїв;

– оцінена хибна суть та безпідставність суб'єктивного підходу румунської сторони до права молдаван, у тому числі громадян України цієї національності, на існування в якості відокремленої від румунів нації. Доведено, що категоричним відхиленням статусу молдовської нації, мови, історії та культури офіційний Бухарест прагнув нав'язувати українській стороні, у тому числі з використанням методів, що межують з втручанням у внутрішні справи нашої держави, свою позицію, що не відповідає національним інтересам України;

– на основі порівняльного аналізу становища української національної меншини в Румунії та румунської в Україні вперше досліджено основні етнополітичні фактори та суб'єкти, які потужно впливають на формування і реалізацію зовнішньої політики Румунії щодо України (національно-культурні організації румунської меншини в Україні, політико-правові засади та механізми врегулювання українсько-румунських відносин – Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією від 2 червня 1997 р., Угоду про співробітництво в галузі культури, науки і освіти між Урядом України і Урядом Румунії від 3 вересня 1992 р., Протокол про співробітництво між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством культури і культів Румунії на 2003–2006 рр. від 28 серпня 2003 р., протоколи про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти, досліджень та молоді Румунії та Міністерством освіти і науки України на 1993–1994,

1994–1995, 1995–1997, 1997–1998, 1998–1999, 1999–2000, 2000–2003, 2005–2007, а також на 2008–2009, 2009–2010 та 2010–2011 навчальні роки, спільний українсько-румунський моніторинг становища української меншини в Румунії та румунської в Україні, Змішану міжурядову Українсько-Румунську комісію з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, Комітет співробітництва з питань культури, освіти, національних меншин та громадської інформації Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії, Робочу групу Комітету співробітництва з питань культури, освіти, національних меншин та громадської інформації Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії);

– обґрунтовано, що характерною особливістю етнічної ситуації в країнах Центральної та Східної Європи, у тому числі в Україні та Румунії, є те, що відповідні національні меншини мають материнську державу, з боку якої можуть отримувати допомогу у справі відродження та збереження власної культури, мови, традицій, звичаїв, самобутності та духовного життя, що вписує етнополітичну проблематику в систему міждержавних відносин;

– вперше проаналізовано стан наукової розробки проблеми, виділено ключові напрями, досягнення та невирішені проблеми досліджень української та румунської історіографії в галузі національних меншин;

– розширено коло використаних історичних джерел та введено до наукового обігу значний комплекс документів з архівних фондів України, Румунії та Росії, Союзу українців Румунії та Демократичного союзу українців Румунії, румунської держави у сфері національної політики, а також з поточного архіву МЗС України;

– вперше запропоновано комплекс практичних рекомендацій щодо державної політики України стосовно підтримки української громади в Румунії, з одного боку, впровадження ефективних контрзаходів щодо дій Румунії стосовно роботи з етнічними румунами в Україні – з іншого, що

може мінімізувати та нейтралізувати цілеспрямовану політику Бухареста на цьому напрямі. Зазначено, що у цьому контексті особливий наголос має бути зроблений на активізації діючих і впровадженні нових механізмів двостороннього співробітництва з проблематики національних меншин, яка набула ознак головного проблемного питання у стосунках України з Румунією;

– окреслено перспективи наукового дослідження представленої проблеми та нові завдання, які постають у цьому плані.

Практичне значення дисертації полягає у тому, що основні положення, фактичний матеріал, вироблені теоретичні висновки та окреслені практичні рекомендації можуть бути використані для підготовки узагальнюючих праць із всесвітньої історії, новітньої історії України та Румунії, історії української діаспори, політології, а також при написанні відповідних навчальних і методичних посібників. Результати наукового дослідження можуть бути використані органами як центральної, так і місцевої влади, а також Міністерством закордонних справ України для формування концепції сучасних українсько-румунських відносин, координації двостороннього співробітництва та вироблення ефективних заходів з протистояння політиці Румунії по відношенню до етнічних румунів України, яка суперечить національним інтересам нашої держави. Матеріали дисертації також можуть стати корисними для розробки лекційних курсів з етнополітики країн Центральної та Східної Європи для слухачів Дипломатичної академії України при МЗС України, а також інших вітчизняних академічних та вищих навчальних закладів.

Низка наукових опрацювань автора по темі дослідження втілена у концепціях відносин України з Румунією, робочих планах МЗС України, Ради з питань етнонаціональної політики при Президентові України (2006–2010 рр.), Науково-консультативної ради з питань етнонаціональної політики при Державному комітеті України у справах національностей та релігій (2009–2010 рр.), а також у Перспективних напрямках комплексних

(міждисциплінарних) досліджень установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України на 2009–2013 роки „Модернізація українського суспільства в контексті викликів ХХІ століття” тощо.

Опубліковані праці по темі дослідження також використовуються у процесі практичної роботи в системі МЗС України та науково-дослідної роботи Інституту історії України Національної академії наук України та Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, Бухарестського університету (Румунія), Клузького університету ім. Бабеша–Бойя (Румунія), Сучавського університету ім. Штефана Великого (Румунія) тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження базується виключно на наукових ідеях автора. Усі наукові публікації з проблеми дослідження виконанні дисертантом одноосібно.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснена на таких міжнародних та національних наукових конференціях і науково-практичних семінарах: Міжнародному науково-практичному семінарі „Прикордонні райони на пострадянському просторі: нетрадиційні аспекти безпеки” (Чернівці, 1996), Міжнародному науковому симпозіумі „Молдова, Румунія, Україна та їх інтеграція в європейські структури” (Кишинів, 1999), Першій Міжнародній науковій конференції „Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин” (Чернівці, 2001), Міжнародній науковій конференції „Етнічні взаємини на території Єврорегіону „Верхній Прут” (Чернівці, 2001), Міжнародній науковій конференції „Полікультурна освіта як спосіб менеджменту різноманіття та консолідації суспільства” (Кишинів, 2004), Міжнародному семінарі „Участь спорідненої держави у захисті осіб, які належать до національних меншин: засвоєні уроки” (Бухарест, 2004), Міжнародному семінарі для редакторів україномовних засобів масової інформації зарубіжжя (Київ, 2004), Другій Міжнародній науково-практичній конференції „Україна – Румунія –

Молдова: історичні, політичні та культурні взаємини в контексті сучасних європейських процесів” (Чернівці, 2004), Навчально-практичному семінарі для керівників творчих колективів українського зарубіжжя (Київ, 2005), Міжнародному семінарі „Філософія національного костюма: проблеми та перспективи підготовки фахівців” (Київ, 2005), Регіональній конференції ЮНЕСКО „Культурне розмаїття в ім’я діалогу та розвитку” (Кишинів, 2005), Міжнародній конференції „Розбудова партнерства заради майбутнього: Румунія та Україна” (Бухарест, 2005), Міжнародному науковому колоквиумі „Культурний комплекс Кукутень–Трипілля. Єдність та різноманітність” (Пятра-Нямц, 2006), Міжнародному науково-практичному семінарі „Перспективи розвитку місцевого самоврядування в контексті політичної реформи в Україні та транскордонного співробітництва” (Чернівці, 2006), Міжнародному симпозиумі „Іван Франко. 150-річчя від дня народження” (Бухарест, 2006), ASPEN Romania inaugural Conference „How to Succeed in the European Union” (Bucharest, 2006), Третій Міжнародній науково-практичній конференції „Україна – Молдова – Румунія”: історичні, політичні та культурні взаємини в контексті сучасних європейських процесів” (Чернівці, 2007), Міжнародній конференції „Схід–Схід. Партнерство уздовж кордонів (Україна – Румунія – Молдова)” (Бухарест, 2007), Міжнародній науковій конференції „Вплив та взаємопроникнення румунської та слов’янських культур і мов” (Бухарест, 2008), Українсько-румунському симпозиумі „Гетьман Іван Мазепа і його зв’язки з румунським простором” (Галац, Румунія, 2009), XII засіданні Спільної українсько-румунської комісії з питань історії, археології, етнографії та фольклору (Бузеу, Румунія, 2009), Міжнародній конференції „Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність” (Сату-Маре, Румунія, 2009), III міжвідомчому науково-практичному семінарі „Шляхи і механізми забезпечення інформаційно-психологічної безпеки держави і суспільства” (Київ, 2009), Міжнародній науковій конференції „Розвиток права України: від Конституції Пилипа

Орлика до сьогодні» (Київ, 2010), Міжнародній науковій конференції „Актуальні проблеми транскордонного співробітництва» (Ужгород, 2010).

Публікації. Фактичний матеріал, теоретичні узагальнення та висновки дисертаційного дослідження відображено в опублікованих автором двадцяти наукових працях у фахових виданнях, зокрема в одній індивідуальній монографії, п'яти статтях в енциклопедіях, у чотирнадцятьох додаткових статтях у збірниках наукових праць, матеріалах і тезах наукових конференцій, а також у понад десяти інших публікаціях у вітчизняних та зарубіжних виданнях, у тому числі англійською, французькою, польською, російською та румунською мовами.

Структура дисертації побудована за проблемно-хронологічним принципом та визначається метою і завданнями дослідження. Робота складається із переліку умовних скорочень, вступу, п'ятих розділів та п'ятнадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури на 36 сторінках, а також додатку у формі порівняльної таблиці щодо становища української національної меншини в Румунії та румунської в Україні на 13 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 455 сторінок, у тому числі 405 сторінок основного тексту. Список використаних джерел і літератури містить 456 позицій.

РОЗДІЛ 1.

ОГЛЯД ІСТОРІОГРАФІЇ, ДЖЕРЕЛ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан науково-теоретичної розробки проблеми

Як у вітчизняній, так і в зарубіжній історичній літературі дана наукова тема мало досліджена. Зокрема, наразі відсутня цілісна робота, яка б у комплексі висвітлювала роль і місце української національної меншини в Румунії та румунської в Україні у складному процесі становлення та розвитку сучасних українсько-румунських міждержавних відносин.

Слід зазначити, що в цілому питання щодо ролі етнічного чинника у сучасних міжнародних відносин є одним із найбільш дискусійних у наукових колах України, Росії, Румунії, Республіки Молдова, а також західних країн. У вітчизняній і зарубіжній науці є чимало праць, в яких досліджуються основні риси міжнародних відносин кінця ХХ століття і початку нового тисячоліття із акцентом на етнічному чиннику. Зокрема, в процесі роботи над дисертацією автор враховував наукові розробки українських та російських вчених, у яких досліджуються кардинальні зміни міжнародних відносин, які відбувалися наприкінці 80-х – початку 90-х років минулого століття і призвели до завершення холодної війни і появи нових системоформуючих закономірностей, з'ясовуються, у чому полягають ці закономірності, до чого зводиться специфіка нового етапу порівняно з попередніми етапами міжнародних відносин та ролі у них національних меншин.

Насамперед, слід виділити фундаментальне шеститомне дослідження „Політична історія України. ХХ століття”, п'ятий том якого присвячений висвітленню питання становища українців за межами Української РСР упродовж 1918–1940 рр., праці провідних вітчизняних вчених В. Трощинського, О. Майбороди, М. Панчука, Л. Чекаленко, які значною мірою вплинули на науковий підхід автора, а також підручники Л. Чекаленко „Зовнішня політика України” та „Современные международные отношения”

под редакцией А. Торкунова [6]. Важливу інформацію щодо загальної характеристики сучасних міжнародних відносин та їх міжетнічної складової почерпнуто з наукової статті російського вченого В. Соколова „Контуры будущего мира: нации, регионы, транснациональные общности” [7].

Основи вивчення етнонаціональної політики України вже з перших років суверенітету нашої країни заклали українські науковці. Дослідження етнонаціональних процесів в Україні, що здійснено в працях В. Ананьїна, В. Адрущенко, Л. Ази, Н. Беліцер, І. Варзаря, В. Євтуха, С. Марчука, І. Кресіної, І. Кураса, В. Котигоренка, С. Макєєва, М. Михальченко, В. Наулка, М. Поповича, Б. Попова, Л. Шкляра та інших українських вчених мають неогічне значення для становлення та розвитку української етнополітології та формування демократичної етнонаціональної політики України [8]. Більше того, досить велика група вчених України, зокрема, О. Кортунов, Ю. Римаренко, Ю. Шемшученко та інші вважають вельми продуктивною ідею розробки „Концепції етносоціального фактору в Україні”, що стала б основою етнонаціональної політики в нашій країні. Станом на 2010 р. ця робота набула нових обертів, у тому числі завдяки створеній восени 2009 р. при Держкомнацрелігій України науково-консультативній раді з питань етнонаціональної політики, яка виробила відповідний законопроект.

Особливий науковий інтерес становить розкриття сутності етнонаціонального чинника і механізмів його застосування у міждержавних відносинах й, зокрема, у стосунках між Україною та Румунією. На наш погляд, слушною є думка організатора і першого директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України (1991–2005 рр.), академіка НАН України І. Кураса, який свого часу зазначав, що над безпекою багатьох поліетнічних країн світу і, зокрема, України, „дамоклевим мечем” висить потенційна небезпека етнополітичної нестабільності, яка посилюється спробами деяких сусідніх країн розіграти „етнополітичну карту”, що, на думку автора, повністю відноситься до етнополітики Румунії стосовно

України. Його робота „Етнополітика: Історія та сучасність. Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років” [9] стала вагомим внеском у становлення та розвиток української етнополітології як науки. У ній у проблемно-хронологічному порядку розміщені наукові статті, доповіді та виступи, починаючи з 1991 р., щодо актуальних проблем етнополітичного розвитку і гуманітарної сфери України у цілому. Продовженням цієї праці стала його монографія „Етнополітологія. Перші кроки становлення”, яка побачила світ у 2004 р. [10]. У цій роботі аналізуються основні здобутки вітчизняної етнополітології, розглядаються невирішені проблеми і перспективи їх розв'язання.

Важливе значення для дослідження теми дисертації мають наукові праці В. Євтуха, зокрема, „Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти” [11]. У ній автор розглядає законотворчий процес і законодавче забезпечення функціонування окремих складових етнонаціональної структури українського суспільства, зокрема у сфері освіти і культури; легітимізацію позицій держави щодо української діаспори; аналізує певні результати державної етнополітики; робить спроби визначити перспективи розвитку етнополітики, передусім шляхи її удосконалення та можливість реалізації у майбутньому. У книзі „Етносуспільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій” той же автор висвітлює проблеми вивчення етносу, етнічних процесів в Україні, розглядає питання міжетнічного конфлікту у контексті розвитку поліетнічних країн тощо [12].

Вагома інформація щодо етнічних меншин в Україні вміщена у довіднику „Етносоціальна структура українського суспільства”, авторами якого є В. Євтух, В. Трощинський, К. Галушко, К. Чернова [13]. У ньому за структурним принципом наведено відомості про українську етнонацію, національні меншини та спільноти з невизначеним статусом, а також представників окремих етносів та їх групи, які є в Україні. Для кожної спільноти вміщено інформацію щодо її загальної чисельності та розселення у світі, генеалогії мови. Проаналізовано дані всеукраїнського перепису

населення 2001 р. про національний склад населення, мову спілкування, освіти тощо.

Різноманітну довідкову інформацію щодо етнонаціональної політики в Україні знаходимо у науковій праці „Україна: етнонаціональна палітра суспільного розвитку. Словник-довідник”, авторами якої є Ю. Римаренко, О. Кортунов, І. Курас, С. Римаренко та ін. [14].

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій свідчить про досить інтенсивне вивчення проблем ідентифікації та ідентичності. Найзначнішими працями в цій галузі можна вважати, зокрема, роботи С. Макеєва у співавторстві „Соціальні ідентифікації та ідентичності” [15], М. Шульгі „Етнічна самоідентифікація особистості” [16], С. Римаренка „Самовизначення особи, нації, держави” [17] тощо. Зокрема, у цій роботі С. Римаренком сформульовано теоретичні конструкції наукових знань про самовизначення, розроблено цілісну концепцію етнонаціонального самовизначення соціального суб’єкта, виявлені закономірності самого процесу самовизначення особи, нації та держави, основні пріоритети, форми та рівні етнонаціонального самовираження. Все це має значення для розгляду та оцінки спроб окремих лідерів румунської громади порушувати питання щодо надання їй культурно-територіальної автономії, зокрема у Чернівецькій області, що, по своїй суті, може стати певною загрозою для національних інтересів України. У цьому контексті значний науковий та політичний інтерес представляє праця С. Римаренка „Права нації та права людини: між Сцїллою та Харибдою” [18]. У цій роботі автор особливу увагу приділяє проблемам автономії етносу (нації). Він виділяє наступні форми автономії: політична (часткова чи гранично політична, тобто „напівполітична”), адміністративна, національно-культурна, національно-персональна. На думку С. Римаренка, виникнення інституту автономії стало значним кроком на шляху демократизації суспільства, суттєвим засобом у справі вирішення етнонаціональних проблем і, що дуже важливо, – сприяє уникненню можливих етнонаціональних конфліктів і сепаратистських рухів. Втім, автор

попереджає, що не слід ігнорувати й зворотній бік цього явища, коли автономія підсилює конфліктогенні чинники і сепаратистські настрої, як це періодично відбувається з румунською меншиною у Чернівецькій області.

Важливі теоретико-методологічні засади для дослідження дисертаційної теми розроблені у колективних монографіях Ю. Римаренка, Л. Шкляра, С. Римаренка „Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади” [19] та Ю. Римаренка, І. Кураса, Л. Нагорної, С. Римаренка, М. Шульгі та інших „Нація і держава. Теоретико-методологічний та концептуальний аналіз” [20].

Політико-правові аспекти національних меншин України досліджуються в працях В. Котигоренка [21]. В них всебічно аналізується вплив зовнішньополітичних чинників на етнонаціональну ситуацію в Україні та причинність етноконфліктів і вплив на них процесу глобалізації. Особливе значення для аналізу становища румунської меншини в Україні має монографія П. Надолішнього „Розбудова нової системи врядування в Україні: етнонаціональний аспект. (Теоретико-методологічний аналіз)” [22].

У процесі дослідження впливу етнічного чинника на міждержавні відносини були враховані також наукові концепції та теоретико-методологічні розробки західних політологів щодо етнічних процесів та етнонаціональної політики, концептуального визначення етносу, нації, етнічних та національних меншин та їх ідентифікації, захисту прав і свобод осіб, які належать до етнічних меншин тощо. Проаналізовані, зокрема, праці Г. Алфредсона [23], Г. Брунера [24], Ф. Гекмана [25], Е. Гелнера [26], Д. Горовица [27], Ф. Капоторті [28], Г. Поллінза [29], Е. Сміта [30] та інших західних авторів.

Заслужують на увагу думки американського дипломата М. Кампельмана щодо принципу самовизначення народів. Він вважає, що вартий співчуття інтелектуальний прорахунок щодо самовизначення, який „сприяв в нинішній час хаотичному насильству та анархії, які, як бачимо, роздирають на частки Східну Європу і більшу частину колишнього

Радянського Союзу. Для інтелектуальної спільноти є ще, однак, час зорієнтувати з цього питання наших політичних лідерів, яким у найвищий ступені потрібні ясні установки, засновані як на принципі, так і на практиці” [31].

Серед румунських науковців, які досліджують сучасні етнічні процеси та міжетнічні відносини, слід назвати, насамперед, І. Дякону. Його монографія „Меншини. Статус. Перспективи” („Minoritățile. Statut. Perspective”) видана у 1996 р. в Румунському інституті прав людини [32]. В ній автор ґрунтовно розглядає історичну сутність етнічних меншин та їх право на існування, а також питання, пов’язані з розробкою наукової дефініції поняття „меншина”. В монографії значна увага приділяється дослідженню проблем недискримінації, специфічних прав осіб, які належать до меншин, та форм і методів забезпечення їх прав. Окремий розділ монографії присвячений з’ясуванню питання, що являє собою автономія – право або спосіб реалізації прав людини. Автор розглядає різні форми автономії, зокрема „етнічної автономії” та „персональної автономії”. Окреме місце виділено критичному аналізу змісту принципу „національного самовизначення”.

Заслуговує на увагу стаття румунського дослідника Г. Флора „Що є нація?” [33]. У цій роботі наводиться термінологічне оформлення таких важливих понять як „етнос”, „нація”, „етнічна ідентичність”, „національна меншина”, „етнокультура” тощо в структурі національної ідеології дослідників з румунської Трансільванії.

Позитивні наслідки укладення 2 червня 1997 р. Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією для розвитку стосунків між двома країнами розглядаються у статті відомого румунського дипломата і автора низки наукових робіт Б. Ауреску. Особливий наголос ним робиться на значенні цього документа для розвитку транскордонного та регіонального співробітництва в рамках єврорегіонів, створених протягом 1997–2000 рр. за участю України, Румунії та Республіки Молдова [34].

Цікавим для нашого дослідження є той факт, що згаданий вище румунський автор І. Дякону констатує, що цей документ, відповідно до міжнародних норм, містить положення, які максимально детально забезпечують права меншин [35], у тому числі румунської в Україні.

Під час дослідження впливу етнічного чинника на розвиток українсько-румунських відносин дисертант особливу увагу надав вивченню літератури, в якій аналізується становище української меншини в Румунії та румунської в Україні. Проблематиці становища українців в Румунії присвячений окремий дуже важливий розділ у п'ятнадцятому томі „Українці в світі” 15-томного видання „Україна крізь віки” В. Трощинського і А. Шевченка. До цієї категорії публікацій слід також віднести колективну працю українських дослідників Л. Ази, А. Попка, О. Швачкі „Українці Румунії: сучасний стан та перспективи етнокультурного розвитку”. Серед важливих праць слід зазначити низку робіт доктора історичних наук, професора, завідувача відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України, професора кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС України С. Віднянського з питань відносин України з країнами ЦСЄ, а також щодо становлення Польщі, Румунії та Чехословаччини як національних держав, спроби інтегрування українського етносу в державотворчий процес цих країн [36]. Автори перелічених робіт на основі багатого фактичного матеріалу зуміли віддзеркалити цілісну картину сучасного буття української меншини Румунії та визначити її проблемні питання. У цих наукових працях аналізуються проблеми минулого та сучасний стан правового забезпечення українців Румунії щодо збереження та розвитку їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності.

Загальні відомості про українську меншину, її історію, регіони розміщення та актуальні проблеми містяться у статті колишнього завідувача Чернівецьким відділом Інституту соціальних та економічних проблем АН УРСР С. Григоришина. Окремі повідомлення щодо українців Румунії

соціалістичного періоду її розвитку вміщуються у докторській дисертації Ю. Недужка „Діяльність української діаспори щодо відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років ХХ століття)”. Соціально-економічні аспекти становища українців Марамарощини всебічно досліджені в кандидатській дисертації „Соціально-економічний розвиток українців Марамарощини (Румунія) в 1918 – 1945 рр.” Л. Горват – українки з Румунії, яка отримала освіту в Ужгородському державному університеті в рамках квоти, виділеної українською стороною для українців Румунії згідно з Угодою про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Міністерством виховання та досліджень Румунії на 1995–1996 навчальний рік, та захистила дисертацію в Інституті історії України НАН України [37].

Змістовна інформація щодо становища української меншини в Румунії оприлюднена у статтях А. Марціновського „Чи легко бути українцем в Румунії” та „Нічия діаспора” [38], підготовлених за безпосереднім організаційним сприянням автора дисертації.

Важливе значення для аналізу сучасного соціально-політичного становища української національної меншини в Румунії мають дослідження румунських авторів українського походження, серед яких слід відзначити книгу А. Шейчука „Проблема українців у Південній Буковині. Наша точка зору” [39] та його статті, надруковані у виданнях СУР та ДСУР [40]. У своїх працях А. Шейчук аргументовано доводить, що українці Південної Буковини не є іммігрантами, як стверджують деякі румунські історики, а автохтонним населенням, яке проживало тут ще до появи румунів у цій країні. Автор критично аналізує ставлення владних структур Румунії до забезпечення прав осіб, які належать до української меншини, збереження ними етнічної ідентичності, рідної мови, культури і традицій.

Стаття українця з Румунії І. Мінтянського „Українці в Румунії” була серед перших об’єктивних публікацій про становище української меншини Румунії після повалення тоталітарного режиму Чаушеску. В ній вказується, зокрема, на деякі позитивні кроки щодо зміни етнічної політики Румунії [41].

Певні проблеми української національної меншини в Румунії розглядаються у статтях і виступах колишнього голови Союзу українців Румунії (1990–2005 рр.) С. Ткачука, зокрема опублікованих під назвами „Куди іде українське шкільництво в Румунії?” [42]; „Наші розтулені рани і болі” [43]; у Звітній доповіді на IV з’їзді Союзу українців Румунії [44] тощо. Проте статті С. Ткачука не позбавлені суб’єктивізму – їх автор здебільшого виступає з позицій депутата румунського парламенту, а не лідера українців Румунії, який би мав захищати етнічні інтереси своїх одноплемінників. Так, у редакційній статті „Румунія та її меншини” С. Ткачук безпідставно писав: „Уряд Нестасе по-батьківськи опікується долею усіх меншин, задовольняє їх прохання і забезпечує всім необхідним для самостійного розвитку і процвітання” [45].

Ставлення місцевої влади та преси Сучавського повіту критично аналізується у статті колишнього голови повітової організації СУР В. Цаповця „Демократія по-румунськи”. На його думку, у Сучавському повіті Румунії проводиться „політика агресивної асиміляції українців”, відбувається „відкрите переслідування всього українського” [46], що абсолютно відповідає реальній ситуації в одному з найбільш крупних регіонів компактного проживання українців у цій країні.

Дисертант уважно проаналізував наукові праці, у тому числі кандидатські дисертації, статті та аналітичні матеріали, в яких розглядається етнічна політика України по відношенню до румунської національної меншини. Основні аспекти зовнішньої політики Румунії стосовно румунської національної меншини в Україні розглядаються, зокрема, у кандидатських дисертаціях В. Марини „Румуни Закарпаття: проблеми історії та етнокультурного розвитку”, А. Малюські „Проблеми співробітництва України з прикордонними державами в контексті забезпечення прав національних меншин (1991–2010 рр.)”, а також у статтях українських дослідників О. Парфьонова та І. Солов’я [47].

Важлива інформація та наукові висновки містяться у дослідженні Т. Кияка „Українсько-румунсько-молдавські міжетнічні взаємини”. У цій роботі автор критично аналізує румунську концепцію про „єдину румунську націю”, звинувачення на адресу України щодо визнання молдовської нації як самостійної нації тощо. Слушною є думка Т. Кияка про те, що чинне законодавство України, як і загальноєвропейські документи і стандарти, не дають нікому права нав’язувати будь-кому з громадян нашої держави вибір його національності та рідної мови [48].

Водночас, чимало румунських політиків та вчених продовжують вимагати від України знаходження прийнятної форми для офіційного визнання національної, мовної, культурної і релігійної ідентичності румунів і молдован України. Особливою наполегливістю в цьому плані відзначаються праці деяких авторів українського походження, які належать до румунської національної меншини, та у середині 90–х років минулого століття переїхали на постійне місце проживання до Румунії. Серед них слід зазначити монографію представника Дослідницького центру „Буковина” Румунської академії Є. Патраша „Національні меншини в Україні і Республіці Молдова. Юридичний статус” та його доповідь на Міжнародній науковій конференції „Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин” (Чернівці, 2001) на тему „Питання захисту прав національних меншин у взаємовідносинах України, Румунії і Республіки Молдова” [49]. Характерною рисою цих робіт є тенденційний, на наш погляд, підхід автора до аналізу реальної картини ставлення владних структур України до захисту прав румунської національної меншини на збереження етнічної ідентичності, отримання освіти рідною мовою, розвитку культури та участі осіб, які належать до відповідної національної меншини, у соціально-політичному житті країни.

Проте ствердження румунських авторів про нібито порушення прав румунської національної меншини в Україні аргументовано спростовує народний депутат, голова підкомітету з питань міжнародних відносин

Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин І. Попеску у статті „Право національних меншин у чинному законодавстві та міжнародних зобов’язаннях України”. Аналізуючи відповідні положення Конституції України та закони щодо захисту прав національних меншин, автор робить слушний висновок про те, що статус національних меншин в Україні у своїй основі відповідає міжнародно визнаним стандартам щодо забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, а в окремих аспектах він навіть ширший. Водночас, як зазначає автор, механізм практичної реалізації цих прав, їхнього захисту потребує подальшого удосконалення [50]. Значний науковий і практичний інтерес представляє також стаття І. Попеску „Міжнародні зобов’язання України в галузі забезпечення прав національних груп” [51].

З іншої точки зору, якщо розглядати українську наукову історіографію українсько-румунських відносин, то її можна умовно поділити на загальноукраїнську та буковинську. Необхідність такого поділу обумовлена тим, що дослідження другої групи вчених мають більш глибокий характер і охоплюють ширший спектр проблем. Так, серед загальноукраїнських дослідників тематики українсько-румунських відносин слід відзначити С. Аппатова, Т. Бевз, В. Боечка, А. Бутейка, С. Віднянського, О. Гонту, Б. Захарчука, В. Літвіна, І. Макана, О. Парфьонова, С. Трояна, Т. Христюк, В. Яремчука й інших [52]. Втім, у працях згаданих авторів аналізуються лише певні аспекти українсько-румунських відносин. Слід зазначити, що в цілому в сучасній українській історіографії вплив етнічного чинника на розвиток українсько-румунських відносин комплексно не досліджується.

З числа ж виключно політологічних загальноукраїнських досліджень українсько-румунських стосунків слід вказати на анотовану історичну хроніку міжнародних відносин. У цій колективній монографії вивчається зовнішня політика цілої низки держав, в тому числі й України [53]. Тут

здійснюється спроба стислого викладу ключових подій з моменту здобуття нашою країною незалежності і до 2003 р.

Вагомий внесок у дослідження різноманітних аспектів українсько-румунських відносин належить чернівецьким науковцям. Свідченням цього є регулярне проведення у Чернівцях, зокрема за ініціативи Буковинського політологічного центру, міжнародних наукових конференцій, на яких українські вчені разом з науковцями із сусідніх країн розглядають великий спектр напрямів міждержавних відносин. Особлива увага приділяється дослідженню історико-політичних та етнокультурних взаємин, взаємодії різних етнічних груп на території єврорегіону „Верхній Прут”, потенціалу транскордонного співробітництва, перспектив покращення взаєморозуміння між національними громадами регіону тощо [54].

Значний внесок у вивчення тематики двосторонніх стосунків та різноманітних аспектів співпраці між Україною та Румунією здійснили науковці факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, загалом, та кафедри політології та державного управління, зокрема [55]. Отже, до числа буковинських досліджень слід віднести праці науковців В. Бурдяк, І. Буркута, С. Гакмана, С. Григоришина, А. Круглашова, Ю. Макара, В. Петрова, М. Петрова, Н. Ротар, Ю. Юрійчука, І. Шелепницького та інших. Серед досліджень з окремих регіонів України своєю оригінальністю виділяється кандидатська дисертація В. Кройтора „Українське питання в політиці Румунії (1918–1927 рр.)” [56]. Проте кожен із цих дослідників акцентує увагу лише на окремих аспектах взаємовідносин між Україною та Румунією, не вдаючись до їх комплексного аналізу.

Проблемі ініціювання єврорегіону „Верхній Прут”, переговорного процесу щодо його утворення, а також українсько-румунського прикордонного співробітництва в його рамках присвячена низка праць кандидата історичних наук С. Гакмана [57].

З праць румунських авторів слід звернути увагу, насамперед, на роботи історичного характеру, адже в них розкриваються особливості становлення державності сусідньої країни та формування її національної ідеї, що здійснило помітний вплив на розбудову відносин Румунії з Україною на сучасному етапі. Серед цих праць варто зазначити монографію Д. Джуреску „Ілюстрована історія румунів”, в якій він детально аналізує історію країни з найдавніших часів [58]. Дослідник здійснює спробу простежити розвиток румунського народу у поєднанні з основними етапами еволюції європейської спільноти. Особливу увагу він приділив взаємовідносинам румунів з представниками інших народів на різних етапах їх формування.

Достатньо поширеним напрямом у румунській історіографії з питань відносин між нашими державами є дослідження вузьких проблемних аспектів. Одним із них є аналіз міждержавних угод, що мали вплив на сучасні стосунки між двома країнами. Найбільш тенденційно підходять до аналізу цих питань румунські дослідники І. Герман [59], Т. Тудор [60], Т. Сіміонеску [61]. Так, автор „Білої книги румунських територій, приречених на перебування у складі іншої країни” І. Герман серед інших аспектів розглядає перші „нещасливі”, на його думку, плоди Договору Румунії з Україною, а також висловлює пропозиції, „які можуть сприяти покращенню економічного, соціального та культурного життя румунів з територій, якими зараз володіють українці” [62].

У сучасній румунській історіографії та в засобах масової інформації особлива увага приділяється проблемам румунів, які проживають за межами Румунії. Так, у 2003 р. у Бухаресті вийшла з друку книга „Румуни навколо Румунії”, в якій розглядається становище румунської меншини у сусідніх державах та румунської діаспори на Заході [63]. Серед робіт подібного напрямку слід назвати найбільш негативні статті І. Германа та Т. Сімонеску, в яких автори грубо фальсифікують національну політику незалежної України [64]. Отже, в Румунії відсутні дослідження, у яких українське питання у цій країні, становище етнічних румунів в Україні та сучасні українсько-румунські

відносини з їх етнополітичною складовою були висвітлені з об'єктивної позиції.

Таким чином, розглянувши наукову літературу з питання, що досліджується, можна зробити висновок про наявність праць, що висвітлюють різні аспекти взаємовідносин між Україною та Румунією. Однак, варто підкреслити, що в жодному із зазначених досліджень не розглядалися особливості впливу етнічного чинника на розвиток українсько-румунських відносин. Отже, дисертант вперше у вітчизняній історіографії здійснив спробу комплексно проаналізувати цю важливу з політичної, практичної та наукової точок зору проблему.

1.2. Джерельна база наукової роботи

Джерельну базу дисертаційної роботи склали опубліковані та неопубліковані документи й архівні матеріали України, Румунії та Росії, офіційні державні та міжнародні акти. В роботі використано українсько-румунські договори, угоди, протоколи, офіційні заяви вищих румунських керівників, рішення урядів і постанови парламентів обох країн.

Документальні джерела дисертант розподілів на декілька підгруп. До першої віднесені міжнародні нормативно-правові акти щодо захисту прав національних меншин. Трагічні події на Балканах і Кавказі засвідчили, що захист прав національних меншин безпосередньо пов'язаний з питанням сучасної геополітики і залишається одним із вирішальних елементів підтримання миру та забезпечення безпеки на європейському континенті. Міжетнічна напруженість, що останніми роками вилилася у форму широкомасштабних збройних конфліктів за участю низки європейських держав, складає реальну загрозу для деяких країн – членів Ради Європи.

Дисертант враховував також той факт, що актуальність питання захисту національних меншин різко зросла із загостренням міжнаціональних відносин у ряді європейських країн після „оксамитових революцій” 1989 р. та падіння Берлінської стіни. Зіткнувшись з ризиком нестабільності в Європі, Парламентська Асамблея Ради Європи запропонувала Комітетові міністрів розробити особливий протокол або конвенцію щодо захисту меншин. У Рекомендації Асамблеї № 1134 (1990) йшлося про ряд гарантій, необхідних для такого захисту. 31 січня 1995 р. Парламентська Асамблея РЄ схвалила Рекомендацію 1255 (1995) про захист прав національних меншин, в якій підкреслюється, зокрема, що захист прав цих меншин став на сьогодні важливішим завданням Ради Європи. Асамблея виявила зацікавленість цією проблемою, прийнявши також рекомендації 1134 (1990), 1177 (1992) та 1201 (1993). В останній рекомендації вона запропонувала, щоб Комітет міністрів ухвалив додатковий протокол з прав меншин до Європейської конвенції

щодо прав людини на основі запропонованого тексту додаткового протоколу, включеного до цієї рекомендації [65].

Як відомо, протягом 90-х років ХХ століття кілька міжнародних організацій ухвалили спеціальні документи, присвячені правам людини. У 1992 р. ООН схвалено Декларацію про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин [66]. У 1-й статті Декларації зазначено, що держава на своїй території забезпечує існування національної або етнічної, культурної, релігійної та мовної самобутності меншин і заохочує створення умов для розвитку цієї самобутності шляхом ухвалення законодавчих актів та здійснення інших заходів з метою досягнення зазначеної мети. У 2-й статті відображені основні індивідуальні права осіб, що належать до зазначених груп меншин, та їх вільне здійснення без втручання та будь-якої дискримінації: право користування здобутками власної культури; сповідувати власну релігію та відправляти релігійні обряди; використовувати свою мову в приватному та публічному житті; активної участі у культурному, релігійному, громадському, економічному та державному житті країни (пункт 2-й); активної участі в ухваленні рішень на національному та регіональному рівнях з питань, які стосуються своєї меншини (пункт 3-й); створювати власні асоціації та забезпечувати їх функціонування (пункт 4-й); встановлювати та підтримувати вільні та мирні зв'язки з іншими членами своєї групи, з особами, які належать до інших меншин, а також право на закордонні контакти з громадянами інших держав, з якими вони мають спільні національні, етнічні, релігійні або мовні ознаки (пункт 5-й). Стаття 3-я Декларації дозволяє здійснення прав як індивідуально, так і разом з іншими членами своєї групи (пункт 1-й) без будь-якої дискримінації, яка була б основана на належності до меншини та на здійсненні або нездійсненні прав, відображених у цій Декларації (пункт 2-й).

У процесі дослідження впливу етнічного чинника на сучасні українсько-румунські відносини автор особливу увагу приділив аналізу виконання обома державами вимог статті 4-ї Декларації, в якій зазначено, що

представникам меншин держава забезпечує всі права людини та основні свободи на основі повної рівності перед законом (пункт 1-й), створює їм умови для виявлення своєї особливості та розвитку власної культури, мови, релігії, традицій та звичаїв (пункт 2-й). У статті також передбачені заходи в галузі освіти щодо вивчення рідної мови або навчання рідною мовою (пункт 3-й), стимулювання вивчення історії, традицій, мови та культури меншин, що мешкають на території держави, та з метою створення для них умов задля можливості отримання знань, накопичених всім суспільством (пункт 4-й), а також з метою надання можливості представникам меншин брати реальну участь у забезпеченні економічного прогресу, процвітання та розвитку своєї країни (пункт 5-й).

Важливо також зазначити, що стаття 5-а Декларації передбачає, що національна політика та програми плануються та здійснюються з урахуванням законних інтересів осіб, які належать до меншин (пункт 1-й), теж саме стосується і програм співробітництва та допомоги між державами (пункт 2-й). Стимулюється також співробітництво держав з питань, що стосуються осіб, які належать до меншин, включаючи обмін інформацією та досвідом, з метою досягнення максимально повного взаєморозуміння і довіри.

25 червня 1993 р. Всесвітня конференція з прав людини прийняла Віденську декларацію і Програму дій. У пункті 19-му цього документу підтверджуються зобов'язання держав забезпечити особам, які належать до меншин, умови для здійснення прав людини і основних свобод без будь-якої дискримінації й на підставі повної рівності перед законом відповідно до Декларації Організації Об'єднаних Націй про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин [67].

У листопаді 1992 р. була схвалена Європейська хартія регіональних мов або мов меншин [68], яку Верховна Рада України ратифікувала 15 травня 2003 р. [69]. Має рацію українська дослідниця О. Кривицька, яка вважає, зокрема, що „Хартія є унікальним інструментом захисту і розвитку, в першу

чергу, мовної (культурної) спадщини Європи. Свідомо уникаючи згадки про певні групи меншин і відповідні права, захищені іншими інструментами міжнародного права, Хартія зосереджується на уявленні про мову як важливий маркер національної ідентичності. У зв'язку з цим уряди держав, що ратифікували Хартію, беруть на себе зобов'язання забезпечити не просто мовні права громадян, а реальне відродження ослаблених мов, тобто ширше їх використання в усіх сферах публічного життя” [70].

Слід зазначити, що ухвалений у 2003 р. Закон України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” планується викласти в новій редакції. У результаті ухвалення законопроекту передбачається виправити лінгвістичні помилки, які містяться у чинному законі, зокрема стосовно назви мов, що підпадають під Хартію, а також вирішити проблему з недосконалим перекладом самої Хартії, що дозволить уникнути проблем, які виникають у зв'язку з некоректним перекладом документу українською мовою. Відповідний законопроект пройшов процедуру погодження профільними відомствами та має бути внесений на розгляд Верховної Ради Президентом України [71].

1 лютого 1995 р. РЄ ухвалила Рамкову Конвенцію про захист прав національних меншин – перший в історії Європи багатосторонній документ, який має юридичну чинність щодо захисту національних меншин [72]. Його метою є ефективний захист національних меншин та прав і свобод осіб, які належать до цих меншин, у рамках закону, забезпечення поваги до територіальної цілісності та національного суверенітету відповідних держав. Рамкова конвенція ратифікована Верховною Радою України Законом № 703/97 – ВР від 9 вересня 1997 р.

Значну роль для формування толерантних етнічних відносин у поліетнічних країнах і запобігання міжетнічних конфліктів відіграють Рекомендації ОБСЄ із забезпечення прав національних меншин. Серед них – Гаазькі рекомендації про права меншин у галузі освіти (1996 р.) [73], Ословські рекомендації про мовні права національних меншин (1998 р.) [74],

Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у громадському житті (1999 р.) [75] та Рекомендації з використання мов меншин у телерадіомовленні (2003 р.) [76].

Важливе значення для захисту прав осіб, які належать до національних меншин, на збереження своєї самобутності, мають Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту. Як відомо, питання прав меншин на освіту є болючою проблемою для багатьох держав – учасниць ОБСЄ. Разом з тим, навчальний процес має потенційні можливості дієво утверджувати обопільну повагу і взаєморозуміння між різними громадами в межах держав-учасниць. Тому, з огляду на делікатну природу цієї проблеми у нинішній час, а також враховуючи дещо туманний і загальний характер норм, що містяться в різних міжнародно-правових актах щодо прав людини, наявність низки рекомендацій може сприяти кращому розумінню проблем, пов'язаних із правами меншин на освіту, та обранню підходів для їх вирішення. Гаазькі рекомендації розраховані на те, щоб слугувати загальною основою для формування державами політики в галузі освіти для національних меншин [73].

Всі ці міжнародні документи узагальнюють накопичений досвід демократичних держав у сфері захисту індивідуальних та колективних прав національних меншин. Водночас, у них зібрані новітні теоретичні та політико-правові підходи до вирішення політичних, етнокультурних, освітніх, мовних проблем поліетнічних суспільств. Основні ідеї, що закладені в них, є не лише привабливими, але й досить прийнятними для українського суспільства. Вони слугують орієнтиром при розробці правових актів, що регулюють міжнаціональні стосунки в Україні та сприяють розвитку її взаємин із сусідніми державами. Тому, на наш погляд, важливим моментом у дослідженні впливу етнічного чинника на міждержавні відносини між Україною та Румунією є аналіз того, як ці держави виконують вимоги, що містяться у міжнародних документах у сфері захисту прав національних меншин.

До другої підгрупи джерел відносяться законодавчі акти України про права національних меншин. Забезпечення прав етнічних меншин стало одним із провідних політико-правових напрямів діяльності незалежної Української держави. Першим законодавчим актом, у якому зафіксовані рівні права всіх етнічних меншин, які населяють Україну, стала Декларація про державний суверенітет, схвалена Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. [77]. У ній проголошено, що: по-перше, громадяни усіх національностей становлять народ України (розділ II); по-друге, держава забезпечує рівність перед законом усіх громадян, незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, освіти, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду та характеру занять, місця проживання та інших обставин (розділ IV); по-третє, держава гарантує громадянам усіх національностей, які мешкають на її території, право вільного національно-культурного розвитку (розділ VIII).

У листопаді 1991 р. Верховна Рада України схвалила Декларацію прав національностей [78], в якій сформульовано принципи національної політики молодій Українській державі за нових зовнішніх та внутрішніх умов. У документі зроблено наголос на тому, що Українська держава гарантує усім народам, національним групам, громадянам, які проживають на її території, рівні політичні, соціальні, економічні й культурні права. Підкреслюється, що дискримінація за національною ознакою забороняється й карається законом. Цей принцип конкретизувався у низці положень, що захищають права етнічних груп як колективних суб'єктів. Зокрема, у статті 3 зазначається, що Українська держава гарантує всім народам і національним групам право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту, виробництво, одержання і розповсюдження інформації.

Приймаючи цю Декларацію, Верховна Рада України брала до уваги Декларацію про державний суверенітет України [79] та керувалася Загальною декларацією прав людини і ратифікованими Україною міжнародними документами про права і свободи людини, насамперед

Міжнародним пактом про громадянські та політичні права [80] та Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права [81], ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р.

Як відомо, 25 червня 1992 р. Верховна Рада ухвалила Закон України „Про національні меншини” [82] – основоположний документ, який має надзвичайно важливе значення для сфери здійснення державної етнонаціональної політики та забезпечення прав національних меншин, у тому числі і румунської. На думку зарубіжних та вітчизняних експертів, цей Закон був одним із найдемократичніших серед аналогічних законів, ухвалених в інших державах.

Проте, за роки, що минули з того часу, у країні відбулися кардинальні зміни, зокрема і в етнічній сфері, які, перш за все, характеризуються підвищенням ролі національного чинника у суспільно-політичному житті та зростанням національної самосвідомості етнічних груп, підвищення рівня їхньої самоорганізації та активізації пошуків оптимальних форм реалізації своїх прагнень і потреб [83]. Сьогодні, за словами українських правознавців, цей документ застарів настільки, що майже повністю „законсервував” практичну реалізацію прописаних у законі положень і став сприйматися як суто декларативний акт [84]. Тому у середині жовтня 2007 р. на засіданні Ради з питань етнонаціональної політики при Президенті України обговорювався проект Закону України „Про внесення змін до Закону України „Про національні меншини в Україні” і відповідна концепція, розроблена існуючим на той час Державним комітетом України у справах національностей і релігій.

Варто зазначити, що проблема перегляду та корекції цієї сфери законодавства назривала вже давно. Етнічна політика Української держави ніколи не була консервативною з ортодоксальними традиціями, навпаки, в ній відображена гнучкість, толерантність і миролюбне ставлення до всіх представників національних меншин. Саме тому сьогодні питання щодо практичного збереження та реалізації прав кожної з етнічних груп, які

проживають на території України, розглядаються не просто як вимушене нормативно-правове оновлення, а як основа для подальшого розвитку державної етнопонаціональної політики.

Члени згаданої вище Ради піддали серйозній критиці цей проект, вказуючи на чимало неточностей і суперечностей. Перш за все тому, що вимагали конкретизації такі поняття як „національна меншина”, „національно-культурна автономія”, „компактність проживання національних меншин”, „корінні народи” тощо. Актуальним також виявилось питання щодо розширення прав та можливостей представництва національних меншин у законодавчій владі, удосконалення механізму фінансової підтримки національно-культурних товариств. Проте, попри гострі кути, проект Закону України „Про внесення змін до Закону України „Про національні меншини в Україні” і відповідна концепція, розроблені членами зазначеної вище науково-консультативної ради з питань етнопонаціональної політики при Держкомнацрелігій, були підготовлені й 2010-го року повторно передані до Кабінету Міністрів України.

Фундаментом для подальшого розвитку законодавчої бази щодо захисту прав і свобод осіб, які належать до етнічних меншин, є Конституція України 1996 р. У статті 11-й Основного закону зазначено, що держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також збереженню етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Важливе значення для формування етнічної політики нашої держави має 24-та стаття, в якій зазначено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [1].

Отже, Україна, створюючи власну законодавчу базу щодо захисту прав національних меншин, орієнтується на міжнародні стандарти у цій сфері,

приєднується до документів ООН, Парламентської Асамблеї Ради Європи та ОБСЄ. При цьому слід зазначити, що правове регулювання становища національних меншин в Україні має дві особливості: по-перше, законодавство України не встановлює жодних критеріїв для визначення національних меншин, за винятком виявлення почуття національного самовизначення та спільності між собою; по-друге, титульна українська нація, яка, за результатами перепису населення 2001 р., становить майже 78%, у декількох регіонах України за мовною ознакою фактично не домінує, тобто є „меншиною в меншинах” і, таким чином, потребує захисту.

До цієї підгрупи документальних джерел відносяться також такі закони України, які тією чи іншою мірою впливають на становище етнічних меншин в країні: Закон України „Про громадянство України” [85, с. 28–30]; Закон України „Про освіту” [85, с. 82–83]; Закон України „Про свободу совісті і релігійні організації” [85, с. 74–76]; Закон України „Про об’єднання громадян” [85, с. 16–27]; Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні” [85, с. 77–81]; Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки „Про мови в Українській РСР” [85, с. 41–50]; Закон України „Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” [85, с. 58–73]. Саме всі ці закони забезпечують захист прав і свобод особам, які належать до національних меншин в Україні, слугують нормативними актами для збереження та розвитку їхньої етнічної, культурної, лінгвістичної та релігійної ідентичності.

Отже, політико-правова база регулювання етнонаціональних процесів в Україні, яка формується на основі перелічених вище законів створює добротне підґрунтя для врахування, поєднання і пошуку оптимального балансу інтересів різних етнічних спільнот і титульної нації. Чинне законодавство України не лише декларує і гарантує права національних меншин, але й передбачає правові норми захисту їх представників, включаючи заборону дискримінації.

До третьої підгрупи документальних джерел відносяться законодавчі акти Румунії щодо захисту прав національних меншин. Базовим документом для визначення етнічної політики цієї країни є конституція Румунії, ухвалена Конституційним Зборами 21 листопада 1991 р. і яка набула чинності після її затвердження на референдумі від 8 грудня 1991 р. [86]. У 2003 р. Парламент Румунії прийняв Закон про внесення змін до конституції Румунії № 429/2003, який був ухвалений національним референдумом від 18-19 жовтня 2003 р. та набрав чинності після його опублікування в офіційному бюлетені Парламенту Румунії „Моніторул Офіціал” („Monitorul Oficial”) від 29 жовтня 2003 р. [87]. В процесі дослідження теми були також використані положення конституцій Румунії 1923, 1938, 1952 та 1965 рр. [88].

Незважаючи на те, що на території Румунії проживають понад 20 національностей та етнічних груп, автори основного закону країни вважають Румунію „унітарною національною державою”. Так, стаття 1, пункт (1) нової редакції Конституції зазначає, що „Румунія є національною, суверенною і незалежною, унітарною і неподільною державою” [86, р. 3]. Проти цієї редакції першої статті Конституції під час обговорення змін до основного закону країни активно виступав Демократичний союз угорців Румунії. Із зрозумілих міркувань партія угорців вимагали визнати Румунію поліетнічною державою. На жаль, ця політична сила не знайшла підтримки з цього питання з боку представників інших національностей, у тому числі Союзу українців Румунії. Між тим, у наступних статтях Конституції оминати фактичну поліетнічність Румунії не вдалося. Так, у статті 4-й, пункт (2-й) зазначається: „Румунія є спільною і неподільною вітчизною усіх її громадян незалежно від раси, національності, етнічного походження, мови, релігії, статі, поглядів, політичної приналежності, майна або соціального походження” [86, р. 3]. У статті 6-й, пункт (1-й) зазначається, що „державою визнає та гарантує особам, які належать до національних меншин, право на збереження, розвитку та виявлення своєї етнічної, культурної, лінгвістичної та релігійної ідентичності”. У другому пункті цієї ж статті підкреслюється,

що заходи, які бере на себе держава щодо виявлення, захисту, збереження та розвитку ідентичності осіб, які належать до національних меншин, повинні відповідати принципам рівності та недискримінації, забезпечених для решти румунських громадян [86, р. 4].

Симптоматичним є те, що, на відміну від сусідніх держав, зокрема, Республіки Молдова та Угорщини, які ухвалили закони про національні меншини, Румунія дотепер так і не прийняла відповідний закон. Протягом 2005–2007 рр. широку політичну дискусію викликав проект Закону про статус національних меншин [89], розроблений Демократичним союзом угорців Румунії й ухвалений урядом К. Попеску Терічану (2005–2008 рр.). Цей законопроект був підданий критиці з боку опозиційних на той час партій. Особливо гострою була критика з боку праворадикальної партії Велика Румунія, яка внесла 181 поправку до цього документу. Згідно з оцінками ПВР, „проект закону є антирумунським і антиєвропейським” тому, що він не врегулює „юридичний статус національних меншин Румунії”, а лише відкриває можливість „отримання культурної автономії за етнічними критеріями та багатьох привілеїв для деяких меншин в Румунії” [90]. Очевидно, причиною відкладання з року на рік ухвалення румунським парламентом цього законопроекту є побоювання представників титульної нації, що він призведе до посилення сепаратистських рухів серед чисельної угорської національної меншини, яка тривалий час вимагає для себе територіальної автономії Трансільванії.

Таким чином, за роки, що минули після повалення тоталітарного режиму Чаушеску, новий парламент Румунії так й не ухвалив окремого закону про національні меншини, як це зробила Україна, отримуючи виключно позитивну оцінку з боку Ради Європи та ОБСЄ за ефективні результати практичного застосування його положень стосовно національних меншин, зокрема, й етнічних румунів, які проживають на території нашої держави. Різні проекти такого закону в Румунії вже багато років стають предметом гострих переделекторальних дебатів, після чого про них

забувають до наступних виборів. Однак, при цьому декілька поколінь найвищих керівників країни багато років поспіль безпідставно повторюють тезу про те, що Румунія є зразком дотримання міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав національних меншин. Це суперечить реальній ситуації, що підтверджується становищем етнічних українців у Румунії. Прикладом цього є виданий у 2008 р. підручник „Історія національних меншин Румунії” обсягом у 323 сторінки, де українській громаді виділено лише три сторінки, хоча „вона за чисельністю посідає третє місце серед національних меншин, після угорців та ромів”. Автори підручника прямо визнають факт „денаціоналізації частини української меншини” [91].

Перебування у довготривалих відрядженнях у Румунії надало авторові можливість виявити та використати унікальні матеріали Державного архіву Румунії (ASR). Так, зокрема, у фонді Прем'єр-міністра Румунії виявлені накази Генерального штабу румунської армії 1918 р. стосовно Бессарабії та Буковини, у фонді прорумунського буковинського лідера Я. Флондора знайдено проект складу уряду краю, відданого Румунії. З фонду Національної Ради з питань вивчення державного архіву (CNSAS) опрацьовані матеріали стосовно інструктажу з українського питання для внутрішнього користування румунської поліції. Архів Міністерства закордонних справ Румунії (АМАЕ) вміщує нотну переписку, телеграми та іншу цінну інформацію про розвиток політико-дипломатичних відносин між Українською Народною Республікою, Західноукраїнською Народною Республікою та Українською гетьманською державою, з одного боку, і Румунією – з іншого протягом 1918–1923 рр. Серед виявлених документів у фонді 71/1914 E2 АМАЕ фігурує, наприклад, Меморандум для румунської делегації на Паризькій мирній конференції 1920 р. щодо можливого розподілу території Буковини за національним принципом. Відповідні фонди вміщують також окремі досьє на керівників дипломатичних місій України того часу у Бухаресті та Яссах та невідомі в Україні матеріали про важливі аспекти діяльності української політичної та воєнної еміграції періоду 1921–

1940 рр., яка володіла інформацією про реальний стан речей щодо становища українців Румунії, намагаючись захищати їх інтереси, у тому числі шляхом залучення потенціалу організацій наших співвітчизників в інших країнах [92].

Для обґрунтування положень про форсовану політику румунізації українців Північної Буковини у міжвоєнний період автором використано відповідні матеріали, що зберігаються у фондах Державного архіву Чернівецької області, а також опубліковані збірники документів, путівники та анотовані реєстри описів фондів дорадянського періоду. Наприклад, із фондів 1240 та 2583 ДАЧО опрацьовано комплекс документів стосовно антиукраїнської діяльності румунських органів влади того часу – донесення комісарів поліції, розпорядження буковинської адміністрації, заяви румунських землевласників, листування румунських силових структур щодо організації спостережень за діяльністю українських культурно-просвітницьких товариств, соціально-економічного становища в українських селах, українського національного руху на Буковині тощо [93].

З метою висвітлення відверто ворожої антиукраїнської політики маршала І. Антонеску під час Другої світової війни, у роботі використані фонди ЦДАВО та ЦДАГО України, зокрема щодо захоплення профашистською Румунією Північної Буковини, Північної та Південної Бессарабії, Одеської, Вінницької, Миколаївської та інших областей України, а також надруковані протягом 1998–2004 рр. в Румунії окремі документи з восьмитомного збірника „Стенограми засідань Ради Міністрів. Урядування Іона Антонеску” стосовно одіозного плану 1943 р. щодо етнічної чистки території Румунії від українського населення, румунського врядування у тимчасово створений упродовж 1941–1944 рр. у Дністровсько-Бузькому міжріччі так званої провінції „Трансністрія” (Задністров’я) та її пограбування окупаційними військами [94].

У Румунії тривалий час – до 1998 р. – була відсутня окрема державна організація, яка б займалася забезпеченням прав і потреб національних

меншин та закордонних румунів. Функції координації та реалізації державної політики у цій сфері до того були покладені на Генеральну дирекцію з питань освіти для національних меншин Міністерства виховання та досліджень Румунії, Дирекцію з питань національних меншин Міністерства культури і культів Румунії, а також на відповідні підрозділи інших міністерств та відомств. Тривале перебування автора в Румунії та проведені ним зустрічі та бесіди з представниками цих міністерств і відомств надали можливість використати в дисертації схвалені ними документи з проблематики національних меншин в Румунії та румунів в Україні, що відображено, зокрема, в четвертому розділі роботи.

Звертає на себе увагу той факт, що Парламент Румунії ухвалив Закон про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин лише в листопаді 2007 р. У статті 2 цього Закону стверджується, що положення Хартії стосуються 20-ти мов національних меншин, які проживають на території Румунії, серед яких як окрема мова виділяється „рутенська”, тобто русинська, що можна розцінити як альтернативу визнання Україною молдовської мови, паралельно з румунською [95].

Крім цього, 14 серпня 2007 р. Уряд Румунії ухвалив рішення про створення та функціонування Інституту дослідження проблем національних меншин [96], але практичних результатів від його діяльності не відчувається.

Серед нормативно-правових актів законодавчої та виконавчої гілок влади Румунії слід зазначити на: Закон про зміни та доповнення до Закону про освіту № 84/1995 [97]; Закон про внесення змін та доповнень до Постанови Уряду № 137/2000 щодо попередження та санкціонування усіх форм дискримінації [98]; Закон про використання румунської мови у спілкуванні в громадських місцях [99]; Закон про утвердження Постанови Уряду № 3/1999 щодо повернення нерухомості, яка належала спільнотам, громадяни яких належать до національних меншин в Румунії, [100] тощо. На думку румунського керівництва, перераховані вищі закони мають забезпечити права і свободи осіб, які належать до національних меншин

Румунії. Насправді ж, багато їх положень виконуються формально, що доведено становищем української меншини у цій країні.

При дослідженні етнічної політики Румунії були також використані деякі офіційні документи Румунської комуністичної партії, зокрема Резолюція Національної Конференції РКП щодо розквіту соціалістичної нації та національної політики в Соціалістичній Республіці Румунія [101] та рішення XIII з'їзду Румунської комуністичної партії [102].

До четвертої підгрупи документальних джерел відносяться двосторонні українсько-румунські договори, угоди та протоколи, що формують правову основу відносин обох держав у різних сферах взаємодії, у тому числі з питань захисту прав української меншини в Румунії та румунської в Україні. Серед них найважливішими є Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією [103]; Договір про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань [104]; Договір між Урядом України та Урядом Румунії про співробітництво в сфері науки та технологій [105]; Договір між Україною та Румунією про правову допомогу та правові відносини в цивільних справах [106]; Угода про співробітництво в галузі культури, науки і освіти між Урядом України та Урядом Румунії [107]; Консульська конвенція між Україною і Румунією [108]; Угода між Урядом України і Урядом Румунії про спрощений порядок перетинання спільного державного кордону громадянами, які проживають у прикордонних районах і повітах [109].

Особливе значення для дослідження обраної теми мають документи Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, створеної у 1998 р. [110] та матеріали Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії, протокол про створення якої був підписаний 2 лютого 2006 р. у Києві президентами України і Румунії [111].

Непересічне значення для розгляду впливу етнічного чинника на розвиток українсько-румунських відносин мало вивчення та використання протягом періоду, що є предметом дослідження, поточного архіву МЗС України, зокрема нотної переписки між відповідними профільними відомствами обох держав з відповідної проблематики, звіти про перебування українських делегацій в Румунії, зустрічі їх керівників з представниками української громади в сусідній країні та різні інформаційні матеріали. Сприятливим у цьому контексті виявився той факт, що автор, перебуваючи у службових відрядженнях в Румунії у 1992–1997 і 2005–2009 рр. та куруючи відносини України та Румунії протягом 1997–2000 рр. у Третьюму територіальному управлінні, а впродовж 2003–2005 рр. та 2009–2011 рр. працюючи в Управлінні культурного та гуманітарного співробітництва, відповідно, у Департаменті культурного та гуманітарного співробітництва/Департаменті зв'язків із закордонним українством та культурно-гуманітарного співробітництва МЗС України, не лише формував фонди поточного архіву зовнішньополітичного відомства з проблематики становища українців в Румунії та румунів в Україні, але й мав реальні можливості достеменно їх вивчити. Це дало можливість виявити особливості підходів України та Румунії до забезпечення прав національних меншин, прослідкувати, як кожна країна поетапно виконувала взяті на себе обов'язки, що містяться у 13-й статті Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією, в інших двосторонніх документах, та сформувати повну картину про атмосферу взаємодії між двома державами з питань, що є предметом дисертаційного дослідження.

У цьому контексті окреме місце належить матеріалам поточного архіву Секретаріату Ради Єврорегіону „Верхній Прут”, які зберігаються в Чернівецькій обласній державній адміністрації.

Не менш важливою для досягнення поставленої науково-практичної мети була низка зустрічей автора з колишнім патріархом Румунської православної церкви (РумПЦ) Теоктистом (1915–2007 рр.) та її нинішнім

керівником Даніелем, архієпископами єпископств Томіса (м. Констанца) Теодосієм, Сучави і Редуць Піменом, а також з вікарієм Української православної церкви РумПЦ І. Піцурою та генеральними вікаріями української греко-католицької церкви у Румунії В. Поповичем та І. Волощуком.

Підтримувалися також постійні робочі контакти з керівництвом центральних і місцевих осередків Союзу українців Румунії та Демократичного союзу українців Румунії, з представниками Департаменту роботи з румунами звідусіль МЗС Румунії, Румунського інституту (аналог культурно-інформаційних центрів України за кордоном). Наведене давало можливість ознайомлюватися з процесом схвалення та ходом реалізації румунських програм і проектів, пов'язаних з українцями Румунії та румунами в Україні.

У роботі широко використані матеріали переписів населення Румунії 1910, 1930, 1956, 1966, 1977, 1992 і 2002 рр., а також статистичні щорічники, які видавалися протягом всього періоду цього дослідження.

Важливим джерелом для дисертаційного дослідження стали матеріали, надруковані у ЗМІ обох країн упродовж 1990–2007 рр. Серед українських друкованих ЗМІ досліджувались публікації у таких виданнях як „Відомості Верховної Ради”, „Голос України”, „Урядовий кур'єр”, „Український історичний журнал”, „Дзеркало тижня”, „День”, „2000”, „Вільна Україна”, „Зовнішні зносини”, „Політика і час”, „Політична думка”, „Віче”, „Час”, „Буковинське віче” тощо.

В Україні протягом 1991–2007 рр. видавалися румунською мовою такі газети і журнали, які тією чи іншою мірою були використані автором: 7 жовтня 1995 р. була заснована газета „Конкордія” („Злагода”) – румуномовний додаток до видання Верховної Ради „Голос України” (наклад – 10 800 примірників). Вона розповсюджувалася переважно в Чернівецькій, Закарпатській та Одеській областях, співзасновники – Християнсько-демократичний альянс румунів в Україні та Всеукраїнська науково-

педагогічна асоціація ім. А. Пумнула. Виходили також газети: „Зоріле Буковіней” („Зоря Буковини”) – друкований орган Чернівецької обласної ради (наклад – 6 800–9 000 примірників), заснована у лютому 1941 р.; „Газета де Герца” („Герцаївська газета”) – орган Герцаївської районної державної адміністрації та районної ради Чернівецької області (наклад – 1 500), заснована 24 лютого 1994 р.; „Кувинтул адеверелуй” („Слово правди”) – газета Новоселицької районної державної адміністрації та районної ради (наклад – 2 300–5 400); „Мелеаг натал” („Рідний край”) – газета Сторожинецької районної державної адміністрації та районної ради (наклад – 570–2 700); „Тімп ноу” („Новий час”) – газета Глибоцької районної державної адміністрації та районної ради тієї ж області (наклад – 2 100–4 650); „Плаї роминеск” („Румунський край”) – незалежний часопис румунської громади області (наклад – 1 500); незалежне видання „Аркашул” („Стрілець”) (наклад – 5 000), виходить у світ з 1994 р.; газета „Кур’єр де Чернеуць” („Чернівецький кур’єр”), (наклад – 5 000); газета Ліги румунської молоді „Жунімеа” („Молодь”) (наклад – 5 000); „Септентріон літерар” („Літературний тижневик”) – журнал румунських письменників м. Чернівці; журнал для дітей „Фегурел” („Чарівник”). З 9 травня 1996 р. румунською мовою виходить обласна газета товариства „Голгофа” „Гласул адеверулуй” („Голос правди”) (наклад – 500–1 000), а газета „Лумя” („Світ”) (наклад – 5 000) заснована 1999 р. Наймолодше румуномовне видання „Лібертатеа кувинтулуй” („Вільне слово”) засноване у 2002 р. газетою „Час 2000” – наклад – 5 000 примірників. Газета „Лиман”, яка виходить з 1997 р. в Одеській області для національних меншин, друкувала матеріали і молдовською та румунською мовами. В Одесі виходить також газета „Лучаферул” („Зоря”) – друкований орган Всеукраїнської національно-культурної молдавської Асоціації, яка стала важливим джерелом інформації, зокрема щодо дискусії стосовно статусу молдован та румунів в Україні.

В процесі дослідження дисертаційної роботи значну наукову інформацію почерпнуто з російських науково-політичних журналів:

„Мировая экономика и международные отношения”, „Международная жизнь”, „За рубежом”, „Эхо планеты”, „Известия” тощо.

Слід окремо зазначити, що у переважній більшості заяви, інтерв'ю, інформаційні повідомлення, а також аналітичні публікації розміщувалися у таких періодичних друкованих органах Румунії як „Adevărul” („Правда”), „România liberă” („Вільна Румунія”), „Azi” („Сьогодні”), „Nine o'clock” („Рівно о дев'ятій”), „Cotidianul” („Щоденник”), „Ziua” („День”), „Evenimentul zilei” („Подія дня”), „Jurnalul național” („Національна газета”), „Realitatea românească” („Румунська реальність”), „Monitorul oficial al Parlamentului României” („Офіційний вісник Парламенту Румунії”), „Cuvântul Romanesc” („Румунське слово”), „Românul” („Румун”), „Curentul” („Течія”), „Gardianul” („Вартівник”), „Flacăra” („Полум'я”), „Scânteia” („Іскра”), „Monitorul de București” („Вісник Бухареста”) та інших. Важлива інформація щодо стану української національної меншини в Румунії почерпнута зі ЗМІ Сучавського повіту Румунії, зокрема: „Lumea Carpatică” („Карпатській світ”), „Crai nou” („Новий край”), „Monitorul” („Монітор”) тощо. Вагома інформація щодо сучасного становища українців Румунії міститься у виданнях СУР та ДСУР: „Вільне слово”, „Український вісник”, „Наш голос”, „Кур'єрул українян”, „Наша думка” та „Верховина”. Особливо тенденційні матеріали про становище румунської меншини в Україні друкувалися у журналі „Glasul Bucovinei” („Голос Буковини”), який видавався за фінансової підтримки Культурного фонду Румунії/Румунського інституту.

Також серед джерел, використаних у дисертаційному дослідженні, є дані, отримані з мережі Internet. Серед них – повідомлення, що опрацьовувалися з web-сторінок Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Парламенту Румунії та засобів масової інформації двох країн. Використання цих джерел посприяло розширенню аналітично-інформаційної бази дисертаційного дослідження, дало змогу отримати оперативні дані щодо основних аспектів відносин між державами та більш глибоко проаналізувати вплив етнічного чинника на українсько-румунські відносини.

1.3. Методика дослідження

В основу концепції дисертаційного дослідження лягли власні ідеї автора щодо ролі та місця української національної меншини в Румунії та румунської національної меншини в Україні у становленні та розвитку сучасних українсько-румунських міждержавних відносин. Протягом 1990–2010 рр. автор неодноразово зустрічався з впливовими державними та політичними діячами України та Румунії, лідерами українського руху в сусідній країні, керівниками культурологічних організацій румунів в нашій державі, а також з авторитетними українськими та румунськими науковцями, завдяки чому мав можливість вивчати їхні позиції та ставлення щодо теми дисертації та отримувати необхідні для наукової роботи консультації та поради, а також документи, матеріали, інформацію тощо.

На необхідність проведення такої роботи та потреби в її наявності у науково-практичному обігу України свого часу привертала увагу автора українські вчені: член-кореспондент НАН України, завідувач відділу Інституту української археографії і джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, професор Київського славістичного університету, доктор історичних наук В. І. Наулко; член-кореспондент НАН України, директор Інституту соціології, психології та управління Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, доктор історичних наук, професор В. Б. Євтух; член-кореспондент НАН України, заступник директора з наукової роботи, завідувач відділу історії України XIX – початку XX ст. Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, професор О. П. Рєєнт; ректор Дипломатичної академії України при МЗС України, завідувач кафедри дипломатичної та консульської служби ДАУ при МЗС України, доктор історичних наук, професор Б. І. Гуменюк; декан факультету суспільно-політичного розвитку Національної академії державного управління при Президентові України, доктор історичних наук, професор В. П. Трощинський; вчений секретар Інституту історії України НАН України,

доктор історичних наук, професор О. С. Рубльов; завідувач відділу
всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН
України, професор кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної
академії України при МЗС України, доктор історичних наук, професор
С. В. Віднянський; заступник директора Інституту політичних і
етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, доктор історичних наук
О. М. Майборода; начальник відділу національних меншин Інституту
політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, доктор
історичних наук М. І. Панчук; доктор історичних наук, професор, завідувач
кафедри міжнародних відносин історичного факультету Чернівецького
національного університету ім. Ю. Федьковича, доктор історичних наук
Ю. І. Макар; доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри нової та
новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Львівського
національного університету ім. Івана Франка С. П. Качараба; доктор
історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і
країнознавства Рівненського інституту слов'янознавства Київського
слав'янознавчого університету С. С. Троян; доктор історичних наук, професор,
професор кафедри європейської та євроатлантичної політики Дипломатичної
академії України при МЗС України Л. Д. Чекаленко; доктор історичних наук,
професор, професор кафедри зовнішньої політики і дипломатії
Дипломатичної академії України при МЗС України М. М. Білоусов; доктор
історичних наук, професор, професор кафедри зовнішньої політики і
дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС України
М. В. Кірсенко; радник відділу закордонного українства Департаменту
зв'язків із закордонним українством та культурно-гуманітарного
співробітництва МЗС України, доктор історичних наук О. В. Павлюченко;
провідний науковий співробітник відділу всесвітньої історії і міжнародних
відносин Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук
А. Ю. Мартинов; проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків ДАУ
при МЗС України, кандидат історичних наук Г. Д. Хоменко та інші.

Внаслідок проведених зустрічей та бесід та на підставі попередньо опрацьованого матеріалу і набутого досвіду, а також усвідомлення наукової та практичної значимості вивчення ролі етнополітичного чинника у становленні та розвитку сучасних українсько-румунських відносин була сформульована тема дослідження.

Успішному завершенню роботи над дисертацією сприяли результативні зустрічі з керівниками МЗС України, бесіди з послами дипломатичних установ України в Румунії та Республіці Молдова, представниками міністерств та відомств, причетних до роботи із закордонними українцями та національними меншинами в Україні, контакти з головами, заступниками та працівниками Закарпатської, Чернівецької та Одеської ОДА й відповідних обласних рад, журналістами, в результаті яких було остаточно усвідомлено, що підготовка такої роботи стане не лише витребуваним внеском у розвиток вітчизняної історичної науки, але й відчутною практичною допомогою для службових потреб співробітників посольств та консульських установ у відповідних країнах, представників центральних і місцевих органів влади та інших установ України.

Слід зазначити, що за основу дисертації взята теорія наукової творчості, а також низка методів – історичного, логічного, порівняльного, проблемно-хронологічного, структурно-функціонального і діалектичного пізнання реальності на базі принципів історизму та об'єктивності. Одні дозволили дослідити історичні явища у часовому вимірі, інші – у просторово-сутнісному плані, а треті – з динамічної точки зору, тобто у процесі сходження від конкретного до абстрактного та навпаки.

Автор також застосував принципи абстрагування та абсолютизації. Наприклад, в ході дослідження українська громада в Румунії та румунська в Україні отримали низку абсолютних рис, що, певною мірою, дозволило перетворити їх на абстрактний ідеальний об'єкт для дослідження. Коли принцип абстрагування себе вичерпав, було здійснено перехід від абстрактно-теоретичного до конкретно-теоретичного, що, зокрема,

підтверджено виявленням у середовищі як українців Румунії, так і румунів України ряду суперечностей щодо співробітництва їхніх лідерів з власними державами та, відповідно, з їхніми історичними батьківщинами. Тобто, перед автором постало вже не абстрактне мислення над об'єктом з ідеальними рисами, а цілком реальний процес громадсько-політичної діяльності СУР та ДСУР в Румунії, з одного боку, і культурологічних організацій етнічних румунів в Україні – з іншого, конкретно-практичним результатом чого стало встановлення існуючих реальних взаємовідносин за схемою громада – держава та діаспора – історична батьківщина. У результаті переходу від абстрактно-ідеального до реально-часового принципу отримано нове конкретно-теоретичне знання про об'єкт та предмет дослідження.

У науковій роботі також використано історико-генетичний метод, що надало можливості в процесі висвітлення історичного розвитку детально розкрити передумови виникнення в Румунії після Першої світової війни цілеспрямованої державної асиміляторської політики по відношенню до етнічних українців, її системне та послідовне впровадження протягом всього, за виключенням короткого періоду кінця 40-х – початку 60-х рр., ХХ століття, незалежно від форми врядування у цій країні – чи то йдеться про королівську владу міжвоєнного періоду, фашистську диктатуру часів Другої світової війни або соціалістичну добу Чаушеску.

В ході дослідження документально-джерельної бази та стану науково-теоретичної розробки проблеми були застосовані конкретно-історичні (зокрема, історико-порівняльні та історико-типологічні тією чи іншою мірою використані з метою відображення стану наукової думки щодо теми дисертації в Україні, Румунії, Росії, США й в країнах Західної Європи), а також загальнонаукові методи аналізу та синтезу. Історико-порівняльні та історико-типологічні методи знайшли відображення і в контексті типізації джерельної бази дослідження.

Крім цього, в роботі використано системно-історичний метод з його структурно-функціональною складовою. Такий підхід дозволив описувати та

аналізувати, зокрема, організаційну структуру, цілі та завдання СУР та ДСУР, їхню формально-декларативну мету, з одного боку, та реальний стан справ, пов'язаний із діяльністю цих організацій – з іншого. Завдяки такому підходу класифіковано місце української громади Румунії в загальній системі української діаспори та справжню роль її окремих лідерів у підтримці незалежної України, у тому числі негативні аспекти їх ставлення до нашої держави з найбільш гострих проблемних питань українсько-румунського співробітництва – підписання Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією 1997 р. та Договору про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань 2003 р., вирішення складної проблеми, пов'язаної із румунськими інвестиціями у будівництво Криворізького гірничо-збагачувального комбінату окислених руд, подолання негативної реакції Румунії на спорудження Україною, починаючи з 2003 р., глибокосудного ходу „р. Дунай – Чорне море”, відомого під популярною назвою „канал Бистре”. У контексті стабільного та яскраво вираженого негативного ставлення деяких керівників українських організацій Румунії до України окреме місце посіла публічно оприлюднена ними критика на адресу нашої держави у зв'язку з нібито грубим порушенням нею прав румунської меншини, з одного боку, та надуманим ігноруванням інтересів етнічних українців Румунії – з іншого. Виявлення та оцінка такого ставлення до України дозволили автору об'єктивно класифікувати роль і місце української меншини Румунії у становленні та розвитку сучасних українсько-румунських відносин. Отже, констатовано, що замість того, щоб українська громада Румунії разом з її організаціями та окремими лідерами виступали у ролі конструктивного чинника двосторонніх стосунків, почасти вона використовувалася румунською стороною як деструктивний фактор міждержавного співробітництва, що, певною мірою, негативним чином позначалось на іміджі нашої держави в Румунії і авторитет України на міжнародній арені в цілому. Тому саме завдяки зазначеному вище системно-

історичному методу вдалося виявити та адекватно оцінити роль української меншини у становленні та розвитку сучасних українсько-румунських відносин, що відрізняє ситуацію з українцями в Румунії від переважно позитивного ставлення до Батьківщини з боку нашої багатомільйонної діаспори, яка проживає у більшості країн світу. Паралельно вивчено ставлення окремих керівників та представників діючих в Україні румунських культурологічних організацій до української влади, з одного боку, та до їхньої історичної батьківщини, з іншого. Це і складає сутність системно-синхронного аналізу, також застосованого у даній роботі.

Оскільки автор визначив метою дослідити процес діяльності української громади в Румунії, політику румунських органів влади по відношенню до неї, становище румунської національної меншини в Україні та роль відповідних меншин у розбудові сучасних українсько-румунських відносин, то застосування системного аналізу виявилось важливим підходом, який дозволив висвітлити не лише сутнісно-просторову природу досліджуваної реальності, але й її сутнісно-часові зміни. Автором, зокрема, вперше запропонована періодизація українсько-румунських відносин в цілому з їх етнополітичною складовою.

Окреме місце у вивченні об'єкта дослідження посідає аналіз ролі людського чинника, взятий у цілісній системі сучасних українсько-румунських відносин. Тут йдеться про роль окремих осіб або людських груп, насамперед, у становленні українського руху в Румунії та румунського руху в Україні, а також про місце відповідних постатей та соціумів у системі міждержавного, регіонального та прикордонного співробітництва між Україною та Румунією. Окрема увага в роботі приділяється визначенню та оцінці ролі керівників центральних провідів СУР і ДСУР та їх місцевих лідерів у розвитку двосторонніх відносин, з одного боку, та лідерів румунських культурологічних товариств, діючих на території України, насамперед у прикордонних з Румунією регіонів, – з іншого.

Понятійно-категоріальний апарат роботи вперше наповнений

використанням автором невідомої, для переважної більшості, термінології, що підтверджує новизну теми дисертації. Серед них слід виділити такі як етнотериторіальні домагання Румунії до України, культурно-інформаційна та духовно-релігійна експансія Румунії у південно-західні регіони нашої держави, румунський уніонізм та націоналізм, які лежать в основі сформованої ще на початку ХХ-го століття національної ідеї Румунії.

Наприклад, термін „уніонізм” („соборність”), тобто прагнення до об’єднання всіх румунів, було однією з визначальних рис румунської історичної та суспільно-політичної думки вже майже протягом минулого століття. Воно безпосередньо пов’язане з виникненням на початку ХХ століття ідеї про необхідність створення Великої Румунії за рахунок об’єднання „всіх історичних румунських територій”, незалежно від того, до яких сусідніх держав вони належали, шляхом зовнішньополітичних та військових маневрів. В основі концепції щодо створення Великої Румунії були покладені принципи історичного права, державного централізму, повного контролю над ситуацією в суспільстві, відхилення будь-якого національного руху, переслідування ідеї сепаратизму та можливого об’єднання інших меншин, які населяли на той час Румунію, з їх історичними батьківщинами. „Споконвічна мрія всіх румунів” здійснилася 1 грудня 1918 року, коли завершився об’єднавчий процес Бессарабії, Північної Буковини і Трансільванії. Починаючи з 1990 р., ця дата є головним державним святом Румунії – Національним днем, який урочисто відзначається як всередині країни, так і закордонними румунами. Термін „уніонізм” характеризується такими головними рисами:

– спробою демонструвати права на існування „єдиного румунського народу” зі спільними традиціями і стандартами його матеріального та духовного життя не лише на території сучасної Румунії (що вже не враховує інтереси національних меншин, які проживають на її території), але й за межами країни, насамперед в Україні та Республіці Молдова;

– категоричним відхиленням права молдован на існування як відокремленої від румунів нації. Започаткований у 2008 р. третій етап спільного українсько-румунського моніторингу становища румунської національної меншини в Одеській області засвідчив, що румунська сторона мала на меті нав'язати українській стороні свою офіційну позицію, яка категорично заперечує існування молдовського етносу і молдовської мови як на території України, так і в цілому світі. Про це засвідчили неодноразові усні заяви про нібито „неіснування молдовського етносу”, зроблені керівником румунської частини моніторингової групи та іншими членами румунської делегації як під час безпосереднього моніторингового обстеження у попередньо погоджених двома сторонами населених пунктах Одеської області, так і під час зустрічі спільної моніторингової групи з представниками керівництва Одеської облдержадміністрації та органів влади Ізмаїльського району;

– необґрунтованим нав'язуванням румунській та зарубіжній громадськості концепції (відомою під назвою „теорія континуїтету румунського народу”) безперервного проживання румунів протягом останніх двох з половиною тисяч років в межах Карпатсько–Дунайсько–Понтійського простору, тобто від Дунаю до Дністра та від Тиси до Чорного моря – на території, яка вважається історичними, етнічними і природно-географічними кордонами румунів усіх часів, у той час як про існування окремого румунського народу можна говорити лише із виникненням Румунії як держави всередині ХІХ століття.

У свою чергу, румунський націоналізм безпосередньо пов'язаний із системним і тривалим пропагуванням на державному рівні ідеї національної переваги. З цією метою впродовж цілого ХХ століття пересічному громадянину Румунії, починаючи зі школи, прищеплювали думку про перевагу румунів над сусідніми і, перш за все, слов'янськими народами. Це здійснювалося, як правило, за рахунок спрощеного подання процесу формування румунського народу: зменшувався вплив слов'янської етнічної

складової і просувалася пряма лінія зв'язку між стародавніми даками, римськими завойовниками та сучасними румунами.

Головними формами прояву румунського націоналізму у практичній площині є послідовне пропагування таких цінностей як: виключність румунської нації, її латинське походження; унікальність історії румунського народу, якому понад дві з половиною тисячі років; національна єдність румунів та їх безперервне існування у просторі Дунай – Карпати – Чорне море, тобто за межами сучасної Румунії; неповторність географічного розташування країни, яке охоплює степ, море та гори; ідеалізація історії колишньої Великої Румунії; прагнення до лідерства у регіоні Балкан та Чорного моря; посилення патріотичного виховання у системі освіти; особлива культура та мова; самобутній національний костюм; багатий фольклор; неперевершена народна музика; особлива кухня, а також тези про те, що румуни є найдавнішими православними віруючими на Балканах і в західному регіоні Чорного моря.

Апогеєм державного націоналізму в Румунії став період так званої „золотої епохи” Н. Чаушеску, кон'юнктурно-спекулятивна політика якого дала реальні плоди: переважна частина сучасних представників керівної еліти, політиків, дипломатів, інтелігенції, військовослужбовців, працівників засобів масової інформації різного рівня є прихильниками великодержавницької націоналістичної ідеології.

Особливістю перехідного періоду суспільно-політичного розвитку Румунії було цілеспрямоване впровадження румунською стороною політики етнічного протекціонізму по відношенню до закордонних румунів, що у випадку України з перших років її незалежності набуло характеру системних етнотериторіальних домагань, етнополітичної, культурної та духовної експансії в західних та південно-західних регіонах нашої держави.

Таким чином, румунською стороною створювалися передумови для можливого „повернення” їй „незаконно відчужених Україною споконвічних

румунських територій”, тобто сучасної Чернівецької та відповідних частин Закарпатської та Одеської областей України.

Іншими новими понятійно-категоріальними нормами, використаними в роботі, є:

– українська національна меншина в Румунії – включає громадян Румунії незалежно від регіонів, де вони проживають і які, відповідно до їх вільного вибору, належать до цієї меншини, зважаючи на їх етнічне походження, мову, культуру чи релігію;

– румунська національна меншина в Україні – включає громадян України незалежно від регіонів, де вони проживають і які, відповідно до їх вільного вибору, належать до цієї меншини, зважаючи на їх етнічне походження, мову, культуру чи релігію;

– порівняльна характеристика становища етнічних українців в Румунії та етнічних румунів в Україні – компаративне представлення комплексу даних правового та інформаційного характеру щодо реального становища української національної меншини в Румунії та, відповідно, румунської в Україні;

– політика подвійних стандартів Румунії у сфері захисту та забезпечення прав національних меншин – свідомо та послідовна спекуляція румунської сторони на необхідності „захисту прав закордонних румунів” у різних країнах світу, насамперед в Україні, з одночасним невиконанням власних зобов’язань стосовно забезпечення прав національних меншин, які на сьогодні проживають на її території, у тому числі й етнічних українців, при всіх формальних заявах на міжнародному рівні про дотримання нею загальноновизнаних норм з цього питання;

– антиукраїнські інформаційні кампанії в румунських засобах масової інформації – система заходів впливу на окремі групи людей та окремих індивідумів за допомогою друкованих, аудіо- та відео засобів задля досягнення поставленої мети;

– унітарна держава – це єдине державне утворення, що складається

з адміністративно-територіальних одиниць, які підкоряються центральним органам влади й не мають ознак державної незалежності.

Таким чином, вибрана автором методика дослідження дозволила представити наукову новизну дисертації, розкрити поставлені в ній завдання, зокрема позначити основні напрями роботи в Румунії, спрямовані, з одного боку, на асиміляцію етнічних українців у цій країні, а з іншого – на підтримку румунськими офіційними чинниками та неурядовими організаціями румунської меншини в Україні. Ця методика дозволила також розкрити зміст і напрями проведеної українською стороною комплексної роботи з метою належного забезпечення прав етнічних румунів, які проживають на території нашої держави, та зробити відповідні висновки і рекомендації. Водночас, рівень методологічної розробки проблеми виявився недостатнім, тому, на нашу думку, тема потребує спеціального дослідження.

Висновки до розділу

Підсумовуючи зазначене вище, слід зазначити, що за умов прогресуючої глобалізації та поступової інтеграції народів світу в економічному, політичному, інформаційному, військовому, культурно-гуманітарному плані, вивчення ролі етнополітичного чинника як у внутрішньополітичному житті будь-якої багатонаціональної держави, так і в ході імплементації її зовнішньополітичного курсу, набуває особливої актуальності. Об'єктивною підставою для усвідомлення важливості національно-політичної складової такого явища служить наявність, поряд із титульним населенням тієї чи іншої країни, чисельної та національно свідомої етнічної меншини, яка може сприяти появі позитивного „з'єднуючого містка” між відповідними державами або спричинити створення негативних умов для виникнення додаткового джерела напруги як на їх території, так і у регіоні, до якого вони належать.

Події ХХ століття, пов'язані зі зникненням з політичної карти Європи авторитетних до того часу держав та імперій, поява нових суб'єктів міжнародного права, причиною чого стали і потужні національні рухи, спонукає до нового розуміння місця міжнаціональних відносин у сучасному суспільстві, особливо з огляду на їх міжнародну складову, що проявилось, з одного боку, в усвідомленні важливої ролі національних меншин у забезпеченні політичної, територіальної, міжетнічної, конфесійної стабільності країни їх проживання, а з іншого, – у сприянні регіональному, європейському та міжнародному взаєморозумінню.

Дослідження процесу зростання значимості цього чинника в цілому стало очевидною тенденцією у сучасній вітчизняній та зарубіжній історіографії. Вирішальним етапом у цьому плані стало набуття Україною статусу незалежної держави та факт проживання на її території представників понад 100 національностей, з одного боку, поява у низці країн Центральної та Південно-Східної Європи, у тому числі й Румунії, етнічних джерел напруженості та зростання ролі етнополітичного чинника у міждержавних відносинах – з іншого, що потребує ретельного і невідкладного вивчення, обґрунтування відповідних висновків та вироблення практичних рекомендацій.

Втім, якщо дослідження загальної характеристики сучасних міжнародних відносин та їх етнополітичної складової у становленні та розвитку сучасних міждержавних стосунках достатньо повно зафіксовано у працях українських, російських, західноєвропейських та американських вчених, то вивчення ролі та місця української національної меншини в Румунії та румунської в Україні в українсько-румунських відносинах не знайшло належного відображення ані у вітчизняній, ані у зарубіжній фаховій літературі. Цьому перешкоджало декілька чинників, а саме:

– відсутність в Україні традиційної школи румунознавців та, відповідно, в Румунії – українознавців. При всіх спробах створити на початковому етапі незалежності України Інститут буковинознавства при

Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича та, відповідно, науковий Центр буковинських студії при Сучавському університеті в Румунії сторонам так і не вдалося, насамперед з причин матеріально-фінансового характеру, сформувати сильну школу фахівців, які б підняли цей напрям науково-дослідницької роботи в обох країнах до належного рівня;

– обмеження існуючих робіт з українсько-румунських відносин в основному їх регіональною та транскордонною складовою, що відображає, як правило, діяльність єврорегіонів „Карпати”, „Верхній Прут” та „Нижній Дунай”;

– негативний вплив на стан проведення прозорих досліджень сучасних українсько-румунських відносин порушеної румунською стороною проблематики відкритих етнотериторіальних домагань до України, особливо на першому етапі незалежності України, та питання стосовно нібито грубих порушень прав румунської меншини, яка проживає на території нашої держави;

– епізодичне висвітлення у вітчизняній та зарубіжній історичній науці проблематики, пов’язаної з українською національною меншиною в Румунії, що дотепер робилося у контексті лише загальних проблем діаспори;

– відсутність в Україні до проголошення її незалежності самостійної національної політики, спрямованої на всебічний розвиток та процвітання культури, мови, традицій, духовного життя національних меншин, які проживають на її території, у тому числі і румунської.

Саме відсутність комплексного підходу до дослідження ролі та місця української меншини в Румунії та румунської в Україні у становленні та розвитку сучасних міждержавних українсько-румунських відносин зумовили дану наукову роботу. Підсумки вивчення цієї нової та важливої історичної проблеми викладені у чотирьох наступних розділах дисертаційної роботи.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКИХ ВІДНОСИН

2.1. Основні періоди та особливості розвитку українсько-румунських відносин

Процес становлення та розвитку сучасних українсько-румунських відносин пройшов три основні періоди.

Перший охопив 1991–1997 рр., коли двосторонні відносини в цілому, поряд з їх договірно-правовою базою, лише починали формуватися. Його кульмінаційною точкою стало підписання і ратифікація сторонами Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією від 2 червня 1997 р. Для України це був найбільш складний період відносин з Румунією, що було зумовлено декількома обставинами.

По-перше, постсоціалістичні трансформації румунського суспільства та влади не призвели одразу ж до одужання від попередньої націоналістичної ідеології, яка процвітала при режимі Чаушеску. Певний час Румунія, по суті, продовжувала пропагувати націоналістичні ідеї попередньої „історичної концепції” щодо об’єднання усіх „румунських історичних земель” в єдину „Велику Румунію”. Сподівання України на те, що демократичні перетворення в Румунії, принципова оцінка наслідків режиму Чаушеску, проголошення курсу новим керівництвом країни на європейську та євроатлантичну інтеграцію закладуть міцні підвалини майбутніх партнерських взаємин між українським та румунським народами, не виправдалися. Румунія виявилась єдиною країною ЦСЄ, яка з перших років незалежної України стала офіційно висувати до нашої держави відверті територіальні претензії. Великодержавницькі ідеї щодо відтворення Великої Румунії увійшли до програм політичних партій, у тому числі й парламентських, отримали підтримку впливових лідерів румунських рухів,

нерядових організацій, стали невід'ємним атрибутом політичної боротьби, особливо напередодні місцевих, парламентських та президентських виборів.

По-друге, складнощі українсько-румунських відносин того періоду були зумовлені тим, що територіальні домагання, які раніше завуальовано демонструвались до Радянського Союзу, після його розпаду були автоматично перенесені на адресу України, але у відвертій формі. Пропагандистську кампанію щодо „історичного права” Румунії на деякі українські землі румунська сторона особливо посилила саме після розпаду СРСР та з появою незалежної України. Румунське керівництво того часу ставилося до України не стільки як до важливого сусіда з політичної та економічної точок зору, скільки як до країни, яка успадкувала від Радянського Союзу „захоплені румунські території”. Певну роль у цьому плані відіграла суб'єктивна позиція лідера та першого Президента постсоціалістичної Румунії І. Ілієску (1990–1996 та 2000–2004 рр.). При всьому усвідомленні ним як колишнім комуністичним діячем, який свого часу отримав освіту в Москві, небезпечності спекулювання на територіальній проблематиці, після невдалої спроби ратифікувати в румунському парламенті підписаний ним і Президентом СРСР М. Горбачовим у квітні 1991 р. новий Договір про дружбу і співробітництво між Радянським Союзом і Румунією, він був вимушений дослухатися до впливової позиції прихильників відтворення Великої Румунії і, певною мірою, прийняти їхні правила гри задля збереження статусу лідера нації.

По-третє, румунська сторона відмовлялася визнати лінію проходження українсько-румунського державного кордону, яку на той час вважала результатом пакту Ріббентропа–Молотова, сподіваючись на її перегляд. Саме територіальні претензії та особливий наголос на нібито порушенні прав етнічних румунів в Україні негативно позначилися на початковому етапі розвитку відносин між Україною та Румунією. Прикладами цього стали екстрена відміна наприкінці листопада 1991 р. першого робочого візиту тодішнього Міністра закордонних справ України А. Зленка до Румунії,

затягнення офіційним Бухарестом дати визнання державної незалежності України до 8 січня 1992 р. та запізніле встановлення дипломатичних відносин з нашою державою (1 лютого 1992 р.). На початку 90-х років минулого століття в Румунії націоналістичні політичні сили, у тому числі й парламентські партії, підтримані антиукраїнськи налаштованими неурядовими організаціями, визначили у ході розбудови відносин з Україною два проблемних питання – перегляд рдянсько-румунської договірно-правової бази щодо проходження лінії державного кордону між двома постсоціалістичними країнами та статус румунської меншини, про що в діалозі з Радянським Союзом офіційний Бухарест навіть жодного разу не натякав. Більш того, під час візиту колишнього Генерального секретаря Румунської комуністичної партії Н. Чаушеску (1965–1989 рр.) до Кишинева у 1976 р., він офіційно заявив, що Румунія не має територіальних претензій до СРСР. Протилежним виявилось ставлення керівництва постсоціалістичної Румунії до незалежної України. Колишній Міністр закордонних справ Румунії Т. Мелешкану (1992–1996 рр.) у 1994 р. офіційно заявив, що „Україна – найбільша країна, з якою межує Румунія, вона є дуже важливим ринком для нашої країни і, не в останню чергу, країна, де проживає румунська національна меншина, та до складу якої включені території, що є складовою частиною румунської національної держави” [112, р. 5].

До того подібні офіційні заяви пролунали на президентському, парламентському, урядовому та громадському рівнях, стаючи складовою частиною відвертої антиукраїнської політики румунської держави.

Так, обраний у травні 1990 р. Президент Румунії І. Ілієску, наприклад, з нагоди 75-річчя завершення процесу створення Великої Румунії (м. Бухарест 30 листопада – 1 грудня 1993 р.), що відбулося за рахунок приєднання у 1918 р. всієї Буковини, Бессарабії та Трансільванії, розцінив об'єднавчий процес 1918 р. як здійснення головної мети румунів з усіх згаданих вище територій – їх об'єднання в єдину національну державу. І. Ілієску недвозначно просував

думку про те, що ця мета і надалі має залишатися ідеалом румунів, які поза їх волі опинилися в межах сусідніх з Румунією держав [113, арк. 3].

Свою позицію щодо територіальної приналежності „споконвічних румунських земель” – Північної Буковини, Південної Бессарабії та Герцаївського краю – тодішній глава румунської держави розкрив і в контексті інших заходів, які мали місце протягом періоду, який є предметом цієї частини дослідження. Яскравим прикладом цього став лист-вітання, надісланий Президентом Румунії І. Ілієску учасникам міжнародної конференції на тему „Герцаївський край – стародавня румунська земля”, яка відбулася 15 серпня 1996 р. [114, р. 1] у м. Дорохой Ботошанського повіту, що поруч з Герцаївським районом Чернівецької області. У виступах на конференції лунали заклики до проведення референдуму у цьому районі, де 96% населення складають етнічні румуни, результати якого мали б дати румунській стороні підстави для офіційного порушення питання щодо можливого приєднання цієї території до Румунії. Очевидною є повна необґрунтованість такого підходу румунської сторони – під час загальноукраїнського референдуму від 1 грудня 1991 р. 81% румунів Герцаївського району проголосували за незалежність України і, тим самим, – за збереження існуючого статусу відповідної території. Крім цього, мешканці цього району ніколи і в жодній формі не порушували питання щодо можливих територіальних змін. Тому сам факт, що глава румунської держави своїм письмовим зверненням до учасників заходу, який був організований радикальною неурядовою уніоністською організацією з показовою назвою „Герцаївський край” та мав відверту антиукраїнську спрямованість, фактично надав територіальним зазіханням до України з боку Румунії та необхідності роботи з румунською меншиною, яка проживає у нашій державі, офіційного характеру.

Активна діяльність у цьому плані відбувалася на парламентському рівні. Так, 24 червня 1991 р. Парламент Румунії, більшість якого склали члени пропрезидентських політичних сил, ухвалив Декларацію про пакт

Ріббентропа–Молотова та його наслідки для країни, в якій було зафіксовано положення про незаконність відриву від Румунії її історичних територій – „Бессарабії, Герцаївського краю та Північної Буковини Румунії”. Всі політичні сили, уряд, президент закликалися до підтримки законних прав населення анексованих румунських територій. Зазначалося також, що повна матеріалізація таких прагнень повинна стати завданням усіх сил країни, незалежно від їх політичної орієнтації [115, р. 1]. У відповідь, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки, у Заяві від 5 липня 1991 року справедливо розцінила такі дії румунської сторони як територіальні домагання до України. У Заяві підкреслювалося, що Україна ніколи не визнавала румунської окупації української частини Бессарабії, що відбулася в березні 1918 р., засуджувала загарбання Північної Буковини, здійснене в листопаді того ж року всупереч чітко висловленій волі її населення. У документі також зазначалось, що позиція румунського парламенту суперечить загально визнаним принципам міжнародного права, духу та букві Гельсінкського Заключного акту 1975 р., спонукає до перегляду повоєнних кордонів [116, с. 302].

Діяльність вищого законодавчого органу Румунії, спрямована на дискредитацію, починаючи з 24 серпня 1991 р., вже незалежної Української держави, продовжувалася, прикладом чого служить Заява Парламенту Румунії щодо референдуму в Україні від 28 листопада 1991 р. У ній зазначалося, що, оскільки пакт був анульований самим Радянським Союзом 24 грудня 1989 р. і Парламентом Румунії 24 червня 1991 р., „референдум не може проводитися на румунських територіях, які були насильно приєднані до СРСР, і які ніколи не належали Україні та по праву є румунськими”. Більш того, Парламент Румунії просив „парламенти та уряди всіх країн, які визнають незалежність України, чітко заявити про те, що це визнання не має поширюватися на згадані вище території” [117, р. 1].

У 1992 р. сенатор від Сучавського повіту Д. Лучан, спекулюючи на окремих аспектах історії Буковини, зазначив, що демографічна

різноманітність цього краю призвела до того, що українці почали оспорювати румунську приналежність цієї території. В його баченні Буковина є єдиною і вона повинна належати Румунії [118, с. 3].

Безпрецедентне розпалювання антиукраїнських настроїв відбулося під час зазначеного вище урочистого засідання Парламенту Румунії, присвяченого згаданому вище 75-річчю створення Великої Румунії (30 листопада 1993 р.), в якому взяли участь члени обох палат законодавчого органу, лідери політичних партій, група прорумунських депутатів Парламенту Республіки Молдова, а також представники дипломатичного корпусу, акредитованого в Румунії. Голова Сенату О. Герман у своєму виступі зазначив, що „об'єднання Бессарабії, а пізніше – Буковини з Румунією було яскравим та демократичним проявом національної волі всіх румунів, з усіх територій, на яких вони проживали”. У свою чергу, Голова Палати депутатів А. Нестасе дав зрозуміти, що на початку 90-х років ХХ століття існував сприятливий момент для того, щоб Велика Румунія стала не ілюзією, а реальністю, яка б заслуговувала на повагу у новій Європі. Сенатор від радикальної партії Велика Румунія К. Тудор відверто заявив, що „Бессарабія та Буковина – це стародавні румунські землі і, якщо тимчасові окупаційні війська Росії та України думають, що правду можна без кінця фальсифікувати і що людство може бути обдурене, то вони гірко помиляються”, і закликав румунів до боротьби за відновлення Румунії в її колишніх кордонах. Якщо на правому березі Дніпра існує хоча б одна хата, яка належить румуну, – ейфорійно заявив відомий на той час прибічник уніонізму, сенатор І. Кожа, – то румунська держава повинна його підтримувати всіма засобами. На його думку, робота із закордонними румунами мала б „стати наріжним каменем політики держави, відправною точкою всієї національної стратегії, бути врахованою будь-якою урядовою програмою”. Апогеєм тематики щодо минулого та сучасності Чернівецької, частини Одеської та Закарпатської областей України став виступ депутата Парламенту Республіки Молдова А. Довгалюка, який заявив про те, що вся

територія від Дністра до Тиси має належати Румунії. На знак протесту проти таких виступів дипломати України та Угорщини покинули залу засідань Парламенту Румунії, а за короткий час занепокоєння української сторони з озвучених під час відповідних урочистостей питань було донесено Послом України в Румунії Л. Сандуляком до відома чинного на той час першого заступника Міністра закордонних справ Румунії М. Діну [113, арк. 5].

На урядовому рівні антиукраїнські заходи були не менш інтенсивними. Так, у Заяві Уряду Румунії від 28 листопада 1991 р. у зв'язку з Всеукраїнським референдумом від 1 грудня того ж року зазначалось, що „визнання незалежності України та бажання розвивати взаємовигідні румунсько-українські зв'язки не зобов'язує визнати включення до складу нової незалежної української держави Північної Буковини, Герцаївського краю, Хотинського повіту, повітів півдня Бессарабії, які були насильно анексовані СРСР, потім включені до територіальної структури України на основі Пакту Ріббентропа–Молотова” [119, р. 1]. Слід окремо підкреслити, що ці заяви Парламенту та Уряду дотепер ніхто в Румунії не відмінив і не спростував, що не могло тривалий час не викликати занепокоєння української сторони.

Відверті антиукраїнські випадки на офіційному рівні мали місце і в наступні роки. Так, у квітні 1993 р. Румунія в односторонньому порядку денонсувала Договір 1961 р. між СРСР та Румунією про радянсько-румунський державний кордон, вважаючи його таким, що був укладений з позиції сили. Договір про державний кордон з Румунією спирався у своїй основі на принцип правонаступності держав стосовно кордонів. В українсько-румунському випадку державний кордон був визначений як у Договорі 1961 р. і відповідних документах демаркації, дійсних на 16 липня 1990 р., тобто на момент схвалення Верховною Радою Української РСР Декларації про державний суверенітет. А 30 червня – 2 липня 1995 р. у Яссах під егідою так званої Національної Ради возз'єднання Румунії, яка об'єднувала переважну більшість антиукраїнських громадсько-політичних

організацій Румунії, відбувся Перший всесвітній з'їзд біженців та їхніх нащадків з територій, окупованих колишнім СРСР. Про зацікавленість румунського уряду у проведенні такого заходу свідчить участь в його роботі чинного на той час Міністра у справах молоді та спорту Румунії О. Миронова. У своєму виступі він, зокрема, наголосив на тому, що у перспективі здійснення ідея створення Великої Румунії буде покладена на молодь Буковини та Бессарабії. Тим самим, офіційна особа Румунії фактично закликала громадян України румунського походження до дій, спрямованих проти територіальної цілісності власної держави. Українська сторона розцінила це як заклик до зміни лінії проходження існуючого українсько-румунського державного кордону, у зв'язку з чим Посольство України в Румунії передало Міністерству закордонних справ Румунії відповідну ноту, в якій просило роз'яснення по суті висловлювань члена Уряду Румунії [120, арк. 1].

Водночас, європейські та євроатлантичні інтеграційні перспективи певною мірою примусили румунське керівництво розпочати переговорний процес щодо укладення з Україною базового політичного Договору. Упродовж 1995–1997 рр. відбулося 12 зустрічей українських та румунських дипломатів щодо укладення цього Договору. Слід зазначити, що із самого початку переговорного процесу Бухарест наполягав на включенні до преамбули міждержавного Договору тези про засудження Пакту Ріббентропа-Молотова та його наслідків, спрямовуючи зусилля на доведення незаконності укладених в повоєнні роки договорів та територіальних змін, які відбулися напередодні Другої світової війни. Небезпідставно українська сторона розглядала такі вимоги як спроби закласти юридичні підвалини для того, щоб у майбутньому повернутися до перегляду існуючих кордонів, статусу та належності прикордонних з Румунією територій України. Наприклад, 4 грудня 1995 р., під час щорічного звіту у Парламенті Румунії, тодішній Міністр закордонних справ Т. Мелешкану заявив про нову проблему, а саме, що між Україною та Румунією з'явилися суперечності стосовно належності та статусу о. Зміїний

[121, р. 5]. Це була реакція Бухареста на безрезультатний для румунської сторони черговий раунд переговорів щодо укладення базового політичного Договору, який відбувся у листопаді 1995 р. у Бухаресті та під час якого вперше всебічно була обговорена проблема острова Зміїний. Через два дні, роз'яснюючи позицію керівника зовнішньополітичного відомства, речник МЗС Румунії С. Дукару уточнив, що Бухарест не вимагав острова, а протестував у зв'язку із законними прагненнями української сторони надати простору в 12 морських миль навколо Зміїного статусу українських територіальних вод. У свою чергу, МЗС України розцінило позицію румунської сторони як чергову спробу висунути територіальні претензії, що створювало „негативний ґрунт для завершення двосторонніх переговорів щодо політичного Договору”. Незважаючи на це, наступного року Румунія денонсувала Протокол від 23 травня 1948 р., за яким відбувся перехід о. Зміїний до складу Радянського Союзу [122, р. 351]. По суті, такі дії румунської сторони суперечили відповідним положенням Гельсінського Заключного акту, негативно впливали на переговорний процес щодо базового Договору між Україною та Румунією та, разом із системними спекуляціями на тему щодо нібито грубого порушення нашою державою прав румунів, сприяли загостренню атмосфери напруженості між двома країнами. Водночас, конструктивному діалогу перешкоджала системна антиукраїнська риторика в румунських засобах масової інформації.

На неурядовому рівні потужна робота з румунами в Україні проводилася чисельними громадсько-політичними організаціями націонал-радикального спрямування, які, практично без застережень, за умов відсутності на початковому періоді розбудови українсько-румунських відносин будь-яких офіційних зобов'язань Румунії перед Україною, пропагували ідею відродження Великої Румунії за рахунок українських територій, проводячи конкретну роботу як в Румунії, так і в Україні. Протягом 1990-1996 рр. найбільш активними виявилися чотирнадцять таких неурядових організацій, а саме:

1. Міжнародна асоціація „За Бессарабію і Буковину”, яку очолював виходець з Молдови та засновник на початку 60-х років минулого століття програми молдовською мовою на Чернівецькому обласному телебаченні Н. Лупан, який ще за радянських часів емігрував до Франції. Асоціація об'єднувала майже 30 тис. осіб та мала понад 130 філій у Румунії та за її межами [123, р. 1]. Найбільш активну роботу з підтримки румунської мови у школах і церквах на території Бессарабії, Північної Буковини і Герцаївського краю, інтеграції румунів з України у загальнорумунський духовний простір вона провела протягом 1990–1998 рр. Наприклад, у квітні 1998 р. асоціація „За Бессарабію і Буковину” провела у румунському парламенті урочисті збори, присвячені 80- річчю „об'єднання” Бессарабії та Буковини з Румунією у 1918 р. Символічно, що на знак солідарності з політичним ув'язненим у Придністров'ї, відомим на той час прихильником нового об'єднання Бессарабії та Румунії І. Ілашку, стілець ліворуч від присутнього на заході Президента Румунії Е. Константінеску був вільним.

2. „Товариство румунської культури і літератури на Буковини” з центром у смт. Геленешть Сучавського повіту на чолі з відомим на той час літературним критиком, вихідцем з Буковини Дж. Мунтяном. Разом з асоціацією „За Бессарабію і Буковину” воно проводило найбільш активну роботу серед румунів України. Його впливовість пояснювалася не лише матеріально-фінансовою підтримкою з боку Румунського культурного фонду, Румунської академії, але й активністю членів-вихідців з Північної Буковини, які з часом посіли достатньо впливове місце в економічному, науковому і культурному житті Румунії. Їх зусиллями у 1994 р. була видана „Енциклопедія Буковини”, яка пропагувала румунську точку зору на минуле Буковини та сучасну Чернівецьку область та яка масово завозилася і розповсюджувалася серед румунського населення України. У відповідній інформації на адресу МЗС України автор дисертації свого часу зазначав, що видання висвітлювало питання щодо національного складу, історичного минулого, культури і релігійного життя Буковини упереджено, внаслідок

чого Україна поставала загарбником „історичних румунських територій” і порушником прав і свобод етнічних румунів. Таким чином, Товариство, крім „поширення культури, мистецтва і літератури румунського народу в рамках історичної Буковини” [124, р. 212], активно підтримувало ревендикаційний рух за повернення Північної Буковини до складу Румунії, про що свідчили виступи переважної частини його членів на різних заходах, які протягом 1990–1996 рр. відбулися як в Румунії, так і в Чернівецькій області України.

3. „Ліга за культурну єдність усіх румунів”, керівником якої був відомий на той час в Румунії літературний критик В. Кречун. У 1991 р. Ліга подарувала румунській громаді Чернівецької області погруддя румунського поета М. Емінеску, яке було встановлене на подвір’ї будинку, в якому у середині XIX століття жив поет та його вчитель А. Пумнул. Ця організація також стабільно постачала для потреб румунів з України художню літературу та шкільні підручники. З метою створення необхідних для цього фондів у Румунії періодично проводилися відповідні акції та заходи, в ході яких українська сторона системно звинувачалася у нібито порушеннях прав і свобод румунської меншини.

4. Громадська організація „Штефан чел Маре” („Штефан Великий”) з центром в м. Ясси та з впливовою філією у м. Сучава, яка спрямовувала свою діяльність на національне відродження румунів, які мешкають за Прутом, тобто в Україні та Республіці Молдова, шляхом встановлення та розвитку культурних, наукових і побратимських зв’язків між окремими населеними пунктами, навчальними закладами, радикально налаштованими націоналістичними товариствами Румунії та деякими прорумунськими культурологічними організаціями румунів з України.

5. „Союз буковинських румунів” з центром у м. Редеуць Сучавського повіту, який об’єднував, головним чином, студентів, насамперед вихідців з Чернівецької області, які навчалися у вищих навчальних закладах Румунії. Основною метою цієї організації була боротьба з наслідками пакту Ріббентропа–Молотова, тобто повернення територій Чернівецької та

відповідної частини Одеської областей України. Лідери та представники цієї неурядової організації впродовж 1993–1997 рр. систематично друкували в центральних та регіональних румунських ЗМІ статті та матеріали, в яких Україна, особливо її національна політика щодо етнічних румунів, стабільно представлялася у виключно негативному ракурсі.

6. „Національна рада возз'єднання” з центром у м. Ясси, створена у 1992 р. та очолена экс-прем'єр-міністром Республіки Молдова, колишнім викладачем Чернівецького університету М. Друком, який після невдалих спроб об'єднати Бессарабію „з історичною батьківщиною” був вимушений шукати притулку в Румунії. До складу ради увійшла чисельна група організацій виключно уніоністської орієнтації як з Румунії, так і з Молдови та України. Політичним кредом цієї організації було те, що румунській нації належить святий обов'язок перед Богом та людьми усунути допущену відносно неї історичну несправедливість і об'єднати Румунію в її „природних” кордонах [125, р. 1]. Втім, діяльність цієї організації фактично обмежилася підготовкою та проведенням у 1995 р. зазначеного вище Першого всесвітнього з'їзду біженців та їхніх нащадків з територій, окупованих колишнім СРСР, після чого вона розпалася.

7. Товариство „Герцаївський край” з центром у Бухаресті, на чолі з виходцем з м. Герци Чернівецької області І. Германом, який у 1940 р. залишив рідне місто, знайшовши притулок в Румунії, де все життя працював професором медицини. Не маючи особливих фінансових можливостей та не будучи численною, організація домоглася встановлення на подвір'ї однієї з бухарестських церков пам'ятного знаку біженцям з відповідного регіону, випуску книги І. Германа „Біла книга деяких давніх румунських територій, засуджених на відчуження” та його ж брошури „Герцаївський край – румунська земля”, які безкоштовно розповсюджувалися серед румунів Чернівецької області, періодичного проведення низки історико-культурологічних заходів та друкування антиукраїнських статей в румунських засобах масової інформації.

8. „Ліга насильно розформованих повітів” з центром у м. Дорохой Ботошанського повіту Румунії, що поруч з Чернівецькою областю. Ця відверто уніоністська організація поставила перед собою унікальне завдання – відтворити територіально-адміністративну єдність Дорохойського та Радівецького повітів часів Великої Румунії за рахунок приєднання до Румунії відповідних частин Герцаївського, Глибоцького та Сторожинецького районів Чернівецької області. Члени Дорохойської філії Ліги, наприклад, вважали, що після певної підготовки серед населення Герцаївського району, можна буде провести референдум про зміну його статусу [126, р. 53]. З цією метою робилися спроби нав'язувати відповідні ідеї мешканцям румунської національності цього району, але після, фактично, суцільних невдач, діяльність Ліги обмежилася проведенням відповідних заходів лише на території Румунії.

9. „Конвенція за встановлення демократії в Румунії” з центром у Бухаресті, шляхетні завдання якої мали б впливати із самої назви організації. Проте, у контексті підготовки до Всеукраїнського референдуму від 1 грудня 1991 р. вона 14 жовтня 1991 р. оприлюднила заяву, в якій зазначалося, що „Північна Буковина і район Герца є священною землею для Румунії” і проведення на їх території референдуму про незалежність України суперечить міжнародним актам. Це фактично доводить, що уніоністські ідеї в Румунії того часу підтримували не лише безпосередні вихідці з „окупованих Україною румунських територій”, але й широкі кола політичних діячів, представники інтелігенції, працівники мас-медійного простору, здавалося б, – прибічники демократичного поступу Румунії, які повинні були рахуватися з нормами міжнародного права та принципами добросусідства між двома сусідніми країнами.

10. „Громадянський альянс Румунії” з центром у Бухаресті, який створив і очолив голова Союзу письменників Н. Манолеску. Неодноразові зустрічі автора з керівництвом цього потужного на той час альянсу довели, що багато її представників також поділяли уніоністські погляди, вважаючи

підтримку і захист прав і свобод румунів з України своїм прямим громадянським обов'язком.

Слід зазначити, що аналогічної позиції дотримувалися й інші діючі на той час в Румунії громадсько-політичні та науково-культурологічні організації – „Асоціація бессарабських студентів „Штефан Великий”, Центр „За демократію”, „Ліга студентів Бухарестського університету”, „Ліга студентів Університету Нижній Дунай, м. Галац”, представники яких також вважали, що „румунські землі – Північна Буковина, Герцаївський край та Південна Бессарабія” несправедливо увійшли до складу СРСР внаслідок пакту Ріббентропа–Молотова, а, оскільки його було визнано недійсним, – Україна не має законних підстав вважати їх власною територією. Зусилля усіх зазначених неурядових організацій були спрямовані на прищеплення у свідомості населення, насамперед молоді, ідеї відродження Великої Румунії за рахунок загаданих так званих „споконвічних румунських земель”.

Апогеєм діяльності цих організацій на першому етапі розвитку українсько-румунських відносин, мусування в Румунії територіальної проблематики та комплексу питань, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод етнічних румунів в Україні стало схвалення ними напередодні підписання базового політичного Договору спільної заяви, в якій наводилися 20 уточнень до проекту документа, що свідчило про активну громадянську позицію зазначених неурядових організацій в румунському суспільстві. Серед цих уточнень особливе місце посіли положення про неприпустимість „пожертвування частини території Румунії” заради її вступу до НАТО, а також про те, що Україна повинна відмовитися від радянських методів ставлення до етнічних румунів, які проживають на її території [127, р. 2].

Таким чином, можна стверджувати про появу в Румунії, з проголошенням незалежної України, стабільної та довгострокової політичної лінії впливових політичних сил у парламенті, уряді та на рівні неурядових організацій, спрямованої, з одного боку, на проведення системних заходів із підтримки етнічних румунів в Україні, а з іншого – на формування

негативного іміджу нашої держави як „неєвропейської”, „нецивілізованої” країни, в якій системно порушувалися права людини та національних меншин, зокрема румунської. З цього питання дії української сторони висвітлювалися у румунських засобах масової інформації у виключно тенденційній формі, у тому числі шляхом постійного розміщення на шпальтах друкованих періодичних видань негативних матеріалів про Україну. Протягом першого періоду часу, який пройшов після повалення тоталітарного режиму Чаушеску, румунська сторона продовжувала реалізовувати чітко скоординовану політику, спрямовану на формування у румунського громадянина негативного образу України – „окупанта історичних румунських територій” та „порушника прав румунської громади”.

Значну шкоду у цьому плані у першій половині 90-х років минулого століття завдавали спроби радикально налаштованих кіл та їх друкованих органів сфальсифікувати національну політику України, звинуватити її в „культурному геноциді” румунської меншини. У перші роки незалежності України негативних публікацій про внутрішню та зовнішню політику нашої держави було настільки багато, що можна стверджувати про справжню „антиукраїнську інформаційну істерію”. Наприклад, у статті „Троглодитний хохлізм”, надрукованої у газеті „Флакера” у грудні 1993 р., підкреслювалося, що „в Україні гірше всього ставилися і ставляться до румунів”, що „в переслідуванні північно-буковинських румунів, котрим руйнують церкви, оскверняють могили, грабують майно, забороняють школи і культурну діяльність, пресу, у всьому цьому та багато в іншому винуваті хохли” [128, р. 19]. Такого роду публікації, яких на той час було чимало, відображали політичну орієнтацію та настрої низки політичних партій і громадських організацій, що виникли в Румунії відразу після грудневих подій 1989 р. на хвилі демократичних перетворень та на тлі відсутності відповідної договірно-правової бази і дієвих механізмів українсько-румунських відносин, які б регламентували проблематику державного кордону та національних меншин – української в Румунії та румунської в Україні.

Характерною ознакою для першого періоду розбудови українсько-румунських відносин була активна розробка „аргументів”, які мали б переконати й міжнародну громадську думку в тому, що Північна Буковина, Південна Бессарабія і Герцаївський край – „споконвічні румунські землі”, „захоплені Радянським Союзом внаслідок підписання таємного протоколу до пакту Ріббентропа–Молотова”, а після розпаду СРСР вони незаконним чином опинилися у складі України. Тобто протягом 1990–1996 рр. питання щодо історико-правових засад приналежності цих територій та становище в їх межах румунів широко роздмухувалось у пакеті румунською історіографією та засобами масової інформації, а ідея відродження Великої Румунії активно використовувалася правлячими колами Румунії, політичними партіями, громадськими організаціями та окремими лідерами для виправдання власних дій, пов’язаних з етнотериторіальними домаганнями до України та її звинувачень у нібито порушенні прав румунської меншини. Тому цей непростий відрізок часу небезпідставно можна кваліфікувати як своєрідну „холодну війну”, оголошену Україні Румунією.

Другий період українсько-румунських відносин розпочався з підписанням 2 червня 1997 р. Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією. Головним результатом цього важливого документу стало те, що в ньому сторони підтвердили непорушність існуючого між двома країнами державного кордону. Отже, Румунія формально підтвердила існуючу лінію кордону з Україною, що вперше за новітню історію надало двостороннім відносинам характеру стабільності та перспективності. Цей період охопив 1997–2004 рр. і характеризувався активною імплементацією положень Договору, поряд з його критикою з боку деяких румунських політичних кіл та засобів масової інформації.

На нашу думку, підписання Договору, його ратифікація (румунською стороною – 7 липня 1997 р, українською – 14 липня того ж року) та обмін ратифікаційними грамотами (м. Київ, 22 жовтня 1997 р.) стали надзвичайно

важливими подіями у двосторонніх відносинах та суттєвим імпульсом для поступового розвитку взаємовідносин між Україною та Румунією у політичній, економічній, науковій та культурно-гуманітарній сфері. Так, починаючи з вересня 1997 р., став спостерігатися значний прорив у двосторонніх політичних контактах як на рівні глав держав, так і за участі керівництва зовнішньополітичних відомств двох країн. Президенти України та Румунії провели плідні зустрічі у м. Вільнюс (вересень 1997 р.), м. Київ та Львів (травень 1999 р.) та у м. Чернівці (23 червня 2003 р.). 18–19 лютого 1999 р. відбувся офіційний візит Міністра закордонних справ України Б. Тарасюка до Бухареста, де було підписано важливий міжурядовий акт в інтересах випускників навчальних закладів, які на той встигли отримати вищу освіту в університетах України та, відповідно, Румунії, а саме – Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про взаємне визнання і еквівалентність документів про освіту, наукові ступені, виданих в Україні та Румунії.

Водночас, питання територіальної приналежності Північної Буковини, Південної Бессарабії, Герцаївського краю та острова Зміїний наприкінці 90–х років ХХ та на початку ХХІ століття продовжували посідати важливе місце у політичних позиціях та передвиборних платформах переважної частини румунських політичних партій. Незважаючи на ратифікацію румунським парламентом українсько-румунського базового політичного Договору, правлячі кола Бухареста не відмовились від ідеї „уніонізму”. Офіційна позиція вищого румунського керівництва того часу знайшла відображення у такій заяві тодішнього Прем’єр-міністра Румунії Р. Васіле (1997–1998 рр.): „Румунія може визнати сучасні реалії, але не може з ними погодитися і не відмовляється від своїх прав. Історичні права ніколи не переписуються” [129, с. 26]. На підтвердження такої позиції новообраний тоді Президент Румунії Е. Константінеску (1996–2000 рр.) уточнив, що „неписані закони історії заважають Румунії та Бессарабії бути разом, як того бажали б вони. Національну ідею не можна забути ніколи, можна лише

видозмінити форми боротьби за неї” [129, с. 26]. Отже, концепція про відтворення Великої Румунії продовжувала залишатись одним із головних елементів менталітету представників румунських правлячих кіл навіть після підписання базового Договору з Україною, не говорячи про масову свідомість пересічного румуна, якою маніпулювали радикально налаштовані політичні сили та неурядові організації. У цьому контексті заяви окремих представників правлячих партій, які входили до складу діючої на той час Демократичної Конвенції Румунії, розцінюючи означений документ як „фактор стабільності та безпеки” в Центрально-Східній Європі, уявлялися, скоріш за все, формальною обмовкою.

Водночас, опозиційні, особливо націонал-екстремістські сили румунського суспільства, виступали з гострою та необґрунтованою критикою Договору. Так, лідер партії Велика Румунія К. Тудор заявив, що Договір між Румунією та Україною є „актом державної зради”, що „Україна, самовільно володіючи румунськими землями”, є „більш шовіністичною і примітивною, ніж колишній СРСР” [129, с. 282].

Подібну жорстку позицію після підписання базового політичного Договору зайняли і представники радикальної партії Національної єдності Румунії на чолі з іншим відверто антиукраїнськи налаштованим політиком – Г. Фунаром. У свою чергу, екс-президент Румунії І. Ілієску та на той час лідер опозиційної Соціал-демократичної партії закликав до проведення референдуму з приводу підписання Договору з Україною. Водночас, у румунській пресі посилилась критика президента Е. Константінеску та уряду тодішнього прем'єра В. Чорб'я (1996–1997 рр.), які, „з метою досягнення вищої цілі – інтеграції в НАТО, відмовились від територій, що належать румунському народові”. На думку згаданого вище К. Тудора, Румунія була вимушена визнати кордони, які виникли внаслідок пакту Ріббентропа–Молотова, під тиском міжнародних організацій, маючи на увазі НАТО та ЄС. Але, за його словами, „все ще може змінитися...” [130, р. 7].

Водночас, обнадійливі сигнали з боку євроатлантичних структур для румунського керівництва визначили його готовність до прискорення конструктивного діалогу щодо укладення договору про режим державного кордону та поглиблення двостороннього політичного діалогу. Напередодні Празького саміту НАТО (2002 р.) румунська сторона усіляко намагалася продемонструвати Заходу, що відносини між двома країнами набули ознак нормалізації. Тому лише десятий раунд переговорів, який відбувся на початку жовтня 2001 р., виявився конструктивним, і, що найголовніше, чи не вперше переговори не супроводжувалися антиукраїнською кампанією в румунській пресі, а румунські учасники переговорного процесу продемонстрували готовність вислухати аргументи української сторони. Крім того, перебуваючи у Києві з офіційним візитом, тодішній Міністр закордонних справ Румунії М. Джеоане виступив від імені свого уряду з ініціативою встановити „Українсько-румунське партнерство заради Європи”. З іншого боку, в січні 2002 р., уперше за весь час новітніх українсько-румунських відносин, румунська сторона погодилась прийняти Прем'єр-міністра України з офіційним візитом до Бухареста, в ході якого А. Кінах мав конструктивні переговори з президентом, прем'єр-міністром та головами обох палат парламенту Румунії.

Головним же підсумком другого періоду розвитку українсько-румунських відносин стало підписання 17 червня 2003 р. у Чернівцях президентами двох країн Договору про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво і взаємодопомогу з прикордонних питань із вилученням раніше запропонованих румунською стороною спірних статей. Квінтесенцією документа було те, що він підтвердив існуючу лінію українсько-румунського державного кордону, зафіксованого радянсько-румунським договором 1961 р. Всі положення, які стосуються цієї лінії, не підлягають денонсації, що є особливо важливим для розвитку двосторонніх відносин на стабільній та прогнозованій основі.

Незважаючи на це, націоналістично налаштовані журналісти продовжували представляти Україну у негативному плані. Так, під час візиту офіційної делегації України до Румунії на чолі з Головою Верховної Ради В. Литвином 17 листопада 2003 р. в румунських засобах масової інформації було розгорнуто чергову антиукраїнську кампанію. Для неї характерним було не лише критичне висвітлення підписаних українсько-румунських договорів та угод, фіксування у свідомості населення тези про „загарбані Україною історичні румунські землі”, але й відкрита зневага та брутальність стосовно держави Україна, її минулого та сьогодення, керівників, зокрема В.Литвина. Обсяги та зміст негативних публікацій були настільки резонансними, що Міністерство закордонних справ України виступило з відповідною нотою протесту [131, с. 19].

Тим часом, в румунських ЗМІ не припинялась критика Договору між Україною та Румунією. Зокрема, у статті Г. Стенеску „Кордони між цивілізованим світом і колишньою сталінською імперією”, надрукованої в газеті „Гардіанул” від 22 вересня 2004 р., підкреслювалося, що румунські „політики і дипломати уклали документи, не вигідні для Румунії. У розгубленій гонці задля вступу до НАТО на саміті Альянсу у Мадриді 1997 року, погано розуміючи критерії інтеграції, режим Константінеску підписав Договір з Україною, яким віддав острів Зміїний”. Г. Стенеску стверджував, що „Київ здійснює агресивну кампанію денаціоналізації румунів та інтенсивний процес етнічної чистки. Практично, відсутні школи з викладанням румунською мовою, програми громадського радіо і телебачення виходять щоденно лише по декілька хвилин, заборонені дотації румунської книги тощо” [131, р. 2]. Цю наскрізь фальшиву тезу роздмухували чимало інших румунських журналістів. Так, у статті В. Патріке „Вступ Румунії до ЄС – шанс для румунів, які проживають навколо країни”, надрукованої в газеті „Гардіанул” від 10 лютого 2004 р., відзначалось, що „підписання політичного договору з Україною погіршило ситуацію румунів в Україні. Не існує жодного ліцею з викладанням румунською мовою, школи поступово

закриваються, „тому, що так хоче населення”, як пояснював Чернівецький губернатор Т. Бауер” [132, р. 5].

Протягом 2004 р. у румунських засобах масової інформації з’явилась нова тема для антиукраїнських дискусій – звинувачення Кисва у нібито неконструктивній позиції щодо о. Зміїний. 16 вересня 2004 р. Бухарест направив до Міжнародного Суду ООН в Гаазі Меморандум з проханням розглянути справу „Делімітація морських просторів (Румунія проти України)”, що підняло в ЗМІ Румунії нову хвилю критики на адресу України. Особливо негативно сприймалися в Румунії послідовні заходи української сторони, спрямовані на облаштування господарського, туристичного та науково-дослідницького життя на острові.

Третій період українсько-румунських відносин охоплює 2005–2009 рр., – час найбільш активних політичних, економічних та культурних відносин, викликаних перемогою помаранчевих сил в обох країнах у грудні 2004 р. Прикладом може слугувати відчутна активізація політичного діалогу на найвищого та високому рівнях. Так, після президентських виборів 2004 р. в Україні та Румунії відбулась низка офіційних та робочих зустрічей глав двох держав, а саме: участь Президента Румунії Т. Бесеску в інавгурації Президента України В. Ющенка (м. Київ, 25 січня 2005 р.); офіційний візит Президента України до Румунії (м. Бухарест, 21–22 квітня 2005 р.); зустріч глав двох держав у рамках саміту ГУАМ (м. Кишинів, 23 квітня 2005 р.); участь Президента Румунії в роботі Київського Форуму Спільноти Демократичного Вибору (м. Київ, 2 грудня 2005 р.); офіційний візит Президента Румунії в Україну (мм. Київ, Чернівці, 2–3 лютого 2006 р.); зустріч глав двох держав у рамках Чорноморського форуму „За діалог та партнерство” (м. Бухарест, 5 червня 2006 р.); робоча зустріч президентів України та Румунії (м. Сігету Мармаціей, 15 січня 2007 р.), офіційний візит Президента України до Румунії (м. Бухарест, 30–31 жовтня 2007 р.), візит Президента України до Румунії з метою участі у роботі саміту НАТО в Бухаресті (3–4 квітня 2008 р.), робочий візит Т. Бесеску в Україну (20 серпня

2008 р.).

Найбільшим досягненням цього унікального періоду розвитку двосторонніх відносин стало створення 2 лютого 2006 р. Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії з відповідними комітетами, підкомітетами та робочими групами як комплексного механізму розгляду сторонами та вирішення існуючих проблемних питань у двосторонніх відносинах.

Офіційний візит Президента Румунії Т. Бесеску в Україну (2–3 лютого 2006 р.), під час якого відбулося підписання Протоколу про створення зазначеної Спільної Президентської Комісії, та зустріч Президента України з главою румунської держави в рамках саміту Чорноморського форуму „За діалог та партнерство” стали тими головними подіями, які заклали підвалини нового якісного етапу у розвитку двосторонніх відносин на засадах прагматизму, взаємної довіри, поваги та пошуку конструктивних рішень існуючих проблемних питань, успадкованих з минулого.

Свідченням цього стала значна активізація двостороннього політичного діалогу між двома країнами на всіх рівнях. За цей час, окрім зазначених вище візитів на найвищому рівні, відбулася низка важливих робочих зустрічей Міністра закордонних справ України Б. Тарасюка з Президентом Румунії Т. Бесеску – у рамках чергового з'їзду Європейської Народної партії (м. Рим, 31 березня 2006 р.) та під час Брюссельського саміту цієї ж партії (15 червня 2006 р.), а також з Міністром закордонних справ Румунії М. Унгуряну, а саме – 1 лютого 2006 р. у м. Брюссель як з Головуючим на той час у Раді Комітету міністрів Ради Європи; 28 квітня 2006 р. у м. Софія під час засідання „Україна – НАТО” на рівні міністрів закордонних справ; 23 травня 2006 р. у м. Київ у ході саміту ГУАМ та 24 червня 2006 р. в Одесі у рамках Міжнародної конференції „Чорне море між Європейським Союзом та Росією: безпека, енергетика, демократія” як етап підготовки до Одеської зустрічі глав зовнішньополітичних відомств України та Румунії (4 липня 2006 р.).

За своїм змістом і вагомістю порушених питань зустріч Президента України В. Ющенка з Президентом Румунії Т. Бесеску в рамках інавгураційного саміту Чорноморського форуму „За діалог та партнерство” принципово відрізнялась своїм прагматизмом та обопільним бажанням вивести двосторонній діалог щодо проблемних питань українсько-румунських відносин з глухого кута, в якому вони перебували тривалий час, та надати взаємній співпраці нового імпульсу розвитку. У цьому контексті Президенти України та Румунії обговорили такі питання: роль Чорноморського форуму „За діалог і партнерство” як додаткового чинника забезпечення миру, стабільності та сталого розвитку країн Чорноморського регіону; необхідність завершення організаційного оформлення Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії; активізація двостороннього політичного діалогу на рівні міністрів закордонних справ України та Румунії; роль України у врегулюванні ситуації у Придністров’ї; українсько-румунське співробітництво в рамках Міжнародної Організації Франкофонії, з огляду на Бухарестський самміт МОФ (вересень 2006 р.), на якому Україна, не без підтримки Румунії, отримала статус спостерігача у цій структурі.

Характерною особливістю розвитку двосторонніх відносин протягом другої половини 2006 р. була концентрація зусиль сторін на вирішенні практичних завдань, які випливали з домовленостей, досягнутих під час зазначеної вище зустрічі Міністра закордонних справ України Б. Тарасюка з Міністром закордонних справ Румунії М. Унгуряну у м. Одеса на виконання червневого доручення президентів двох держав. Головними напрямками українсько-румунської співпраці було подальше організаційне оформлення Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії. З цією метою українська сторона у серпні 2006 р. передала на розгляд румунській стороні доопрацьовані із врахуванням її зауважень та пропозицій проекти регламентів Спільної Президентської Комісії та Комітету з питань безпеки, європейського, євроатлантичного та регіонального співробітництва цієї Комісії. Проте, хоча на нараді послів Румунії (30 серпня 2006 р.) Міністр

закордонних справ Румунії М. Унгуряну позитивно розцінив прагнення України та Румунії розвивати двосторонній діалог у конструктивному дусі, була зафіксована суттєва затримка Бухарестом опрацювання зазначених вище документів та навіть спроба забюрократизувати роботу над ними – пропонувалась, зокрема, додаткова зустріч керівників зовнішньополітичних служб президентських інституцій двох країн для завершення роботи над Регламентом Комісії. І лише конструктивний підхід та наполегливість української сторони внесли необхідні корективи у це питання, внаслідок чого 19 грудня 2006 р. у Бухаресті відбулися продуктивні двосторонні консультації на рівні Директора IV Територіального департаменту МЗС України І. Прокопчука та Генерального Директора Генеральної Дирекції Розширена Європа МЗС Румунії Р. Русу, які уможливили не лише фактичну підготовку до підписання проектів регламентів Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії та Комітету з питань безпеки, європейського, євроатлантичного та регіонального співробітництва цієї Комісії, але й розгляд більш широкого комплексу питань українсько-румунського співробітництва, зокрема перспектив підписання Плану консультацій між МЗС Румунії та України на 2007 р. з питань двосторонньої та багатосторонньої проблематики, проведення чергової зустрічі глав зовнішньополітичних відомств двох країн тощо.

З метою надання імпульсу процесу розширення українсько-румунського діалогу на міжпарламентському рівні, доведення до румунських парламентських кіл офіційної позиції України щодо основних проблемних питань українсько-румунських двосторонніх відносин, а також головних пріоритетів зовнішньополітичного курсу нашої держави, започаткування робочих контактів з керівництвом парламенту Румунії у другій половині 2006 р. українською стороною було ініційовано, організовано та проведено низку відповідних заходів. Серед інших відбулися зустрічі Посла України в Румунії з керівництвом та членами румунської парламентської групи дружби з Україною (10 жовтня 2006 р.) та Головою Сенату Румунії Н. Векерою (26 жовтня 2006 р.). Їх

основним результатом стало доведення до відома представників румунських парламентських кіл звернення керівництва нашої держави щодо визнання масового Голодомору 1932–1933 рр. актом геноциду проти українського народу та, в цьому контексті, отримання запевнення від керівництва румунського Парламенту стосовно винесення цього питання на розгляд пленарного засідання двох палат законодавчого органу країни, а також отримання позитивної відповіді Голови Сенату Румунії Н. Векерою на запрошення Голови Верховної Ради України М. Литвина відвідати Україну з офіційним візитом.

Окремо слід підкреслити важливість проведення протягом 2006 р. низки українсько-румунських консультацій на рівні тодішнього Першого заступника Міністра закордонних справ України та керівників і представників різних структурних підрозділів зовнішньополітичних відомств двох країн: зокрема, варто зазначити участь А. Бутейка в українсько-румунських консультаціях для ознайомлення з румунським досвідом просування до вступу в Європейський Союз (16–17 квітня 2006 р.), проведення таких же консультацій 21 грудня 2006 р. у Бухаресті, українсько-румунські політичні консультації на рівні відповідних департаментів міністерств закордонних справ двох країн з проблематики НАТО (м. Бухарест, 11 квітня 2006 р.), а також зустріч експертів України та Румунії з питань делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон двох країн у Чорному морі (м. Бухарест, 28–29 березня 2006 р.).

Періодичні зустрічі з представниками владних структур Румунії, системне вивчення офіційних заяв та виступів керівників і високих посадовців цієї країни, неформальні зустрічі із співробітниками Міністерства закордонних справ, Міністерства національної оборони та Міністерства європейської інтеграції Румунії, а також щоденний комплексний аналіз повідомлень румунських ЗМІ дозволили на тому етапі зробити однозначний висновок про те, що Румунія на всіх рівнях в цілому підтримувала оголошені тоді прагнення України щодо вступу до НАТО. Така позиція офіційного керівництва та політичного істеблішменту Румунії пояснювалася, зокрема,

бажанням максимально просунути кордон НАТО на Схід, закріпити за допомогою розширеного Північно-Атлантичного Альянсу свої позиції в Чорному морі, мінімізувати військово-політичну небезпеку з боку Росії в регіоні та, безперечно, нарощувати вплив на Республіку Молдову шляхом її включення до зони впливу євроатлантичних структур.

Тодішнє позитивне ставлення румунської сторони до актуальних на той час перспектив України набуття членства в НАТО підтверджувалося низкою конкретних фактів, зокрема: під час зазначеного вище офіційного візиту Президента Румунії Т. Бесеску до України румунська сторона підтвердила готовність і надалі підтримати проголошені тоді прагнення України щодо вступу до НАТО; у рамках зустрічі глав двох держав у Бухаресті з нагоди Чорноморського форуму „За діалог та партнерство” офіційний Бухарест ще раз висловив свою повну підтримку планів України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції; в контексті візиту урядової делегації України на чолі з тодішнім Прем'єр-міністром України В. Януковичем до штаб-квартири НАТО (14 квітня 2006 р.) виявилось, що з боку представників центральних органів влади Румунії існував підвищений інтерес до перспективи співробітництва України з НАТО. Так, Директор Дирекції НАТО МЗС Румунії Г. Магяр підтвердила зацікавленість румунської сторони у подальшому просуванні України на шляху євроатлантичної інтеграції. Як вона зазначила, візит урядової делегації України на чолі з Прем'єр-міністром України В. Януковичем до штаб-квартири НАТО був важливим тим, що українська сторона в принципі підтвердила свої євроатлантичні прагнення та готовність до впровадження необхідних для цього реформ в економічній та військовій сферах; у свою чергу, румунська сторона підтримала прагнення української сторони зафіксувати відповідні положення у комюніке Ризького саміту Альянсу (21–22 листопада 2006 р.); крім цього, під час зустрічі керівництва Посольства України в Румунії з Державним секретарем Міністерства національної оборони Румунії – начальником Департаменту євроатлантичної інтеграції і

оборонної політики І. Плінгу (10 квітня 2006 р.), співрозмовник підкреслив зацікавленість Румунії у збереженні тодішніх тенденцій євроатлантичного розвитку України, готовність і надалі підтримувати Україну в питанні щодо інтеграції в європейські та євроатлантичні структури. Слід також зазначити, що в ході квітневих українсько-румунських консультацій українська делегація отримала копії низки важливих матеріалів з проблематики інтеграції в НАТО (зразків нормативних документів, кошторисів тощо), які румунська сторона визнала за можливе офіційно передати під час обговорення питань порядку денного консультацій. Все це дало підстави стверджувати про однозначне позитивне ставлення керівників і високих посадовців Румунії до прагнень на той час України щодо вступу до НАТО.

Водночас, щодо європейських перспектив України офіційний Бухарест ставився з певною застереженістю, вважаючи, що Україна, як і Румунія, мала би спочатку інтегруватися до НАТО, і лише пізніше вступити до ЄС.

Слід зазначити, що зазначений активний двосторонній діалог приніс конкретні позитивні результати для українсько-румунського співробітництва. Так, якщо протягом багатьох років поспіль, починаючи з появи на політичній карті світу незалежної України, при проведенні в Румунії соціологічних опитувань на предмет виявлення ворожнечих для неї країн, Україна у більшості випадків посідала перше місце, то у 2006 р. ситуація змінилася докорінно: на запитання, „Яку країну Ви вважаєте ворогами Румунії?“, респонденти віднесли Україну на четверте місце, пропускаючи вперед такі держави як Угорщина, Ірак та Росія.

З іншого боку, і цей період не пройшов без відкритої критики на адресу України з боку опозиційних сил Румунії. Так, у зв'язку з 10-річчям набуття чинності Договором про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією (22 жовтня 2007 р.) партія Велика Румунія провела низку нових популістських дій, спрямованих на закріплення у румунській громадськості думки про необхідність денонсації цього Договору та його заміни іншим базовим документом, який би врахував односторонні інтереси

Румунії, насамперед у сфері захисту прав румунів з України. Так, 1 листопада 2006 р. газета „Трикологор” – один із друкованих органів партії Велика Румунія – опублікувала прес-комюніке під назвою „ПВР вимагає денонсації безглузлого та застарілого Договору між Румунією та Україною, який вважається другим Чорнобилем”, підписане тодішнім заступником голови Сенату Румунії, головою парламентської партії Велика Румунія К. Тудором. У комюніке, зокрема, підкреслювалося: „Маючи на увазі, що цей Договір був укладений внаслідок тиску та диверсій, яким була піддана наша країна, обдурена, що відразу буде прийнята у НАТО, і, враховуючи, що Україна не виконала жодне з взятих на себе головних положень (навіпаки, розпочала систематичний процес денаціоналізації та переслідування румунів, закрила чисельні школи з румунською мовою викладання, не покарала вандалів, які підпалили побудовану у 1607 р. церкву, що є пам’ятником історії [малася на увазі пожежа, внаслідок якої згоріла дерев’яна церква Святого Миколая у м. Чернівці, відновлена у перші роки незалежності України. – Автор], тероризує етнічних румунів різноманітними шовіністичними та провійськовими організаціями, збудувала небезпечний канал Бистре, мілітаризувала острів Зміїний тощо). Партія Велика Румунія вимагає від Уряду Терічяну, щоб до 5 листопада 2006 р. денонсував Договір та довів своє рішення до відома Уряду в Києві. На підтримку такого звернення, – зазначалось в комюніке, – нагадуємо про те, що відповідний документ, через який наша країна добровільно відмовляється від споконвічних румунських територій Північної Буковини, Південної Бессарабії, Герцаївського краю та острова Зміїний (перші три вкрадені СРСР внаслідок Пакту між Сталіним і Гітлером від 23 серпня 1939 р.), був розроблений та підписаний режимами Еміля Константінеску та Леоніда Кучми...” [133, р. 4].

Більше того, 1 листопада 2006 р. сенатор від партії Велика Румунія, лідер парламентської групи від ПВР Г. Фунар надіслав, як повідомляла на другий день антиукраїнськи налаштована газета „Зіуа”, Президенту Румунії

Т. Бесеску, Прем'єр-міністру К. Попеску Терічану та Міністру закордонних справ Румунії М. Унгуряну відкритого листа, в якому вимагав „діяти до 5 листопада, щоб денонсувати Договір з Україною” [134, р. 1]. 2 листопада 2006 р. тему про денонсацію цього Договору продовжувала висвітлювати та ж „Зіуа”, яка надрукувала упереджену інформацію під назвою „Договір з Україною – денонсовано” [134, р. 2], а 3 листопада її підхопила газета „Адеверул”, оприлюднивши аналогічний матеріал – „ПРМ вимагає денонсації Договору з Україною” [135, р. 5], впливаючи, таким чином, на негативне формування громадської думки з цього питання, особливо у молодого покоління.

Повертаючись до питання щодо денонсації базового Договору між Україною та Румунією, газета „Зіуа” від 6 листопада 2006 р. опублікувала також коментар критичного характеру на цю тему. Характеризуючи згаданий документ як „ганебний для історії Румунії договір” та „документ національної зради”, автор повідомляв, що законний строк для денонсування базового Договору завершився без відома про це широкої публіки, без можливості з'ясування того, чи здійснила румунська політична еліта дев'ять років тому підлий або безглуздий вчинок”. Зокрема, робилася паралель між Договором з Україною 1997 р. та Договором між Румунією та СРСР 1991 р., підписаний І. Ілієску під час свого першого президентського мандату. Як стверджував автор, більша частина радянської версії цього документу відображається у румунсько-українському базовому Договорі. За його словами, обидва документи використали суть Пакту Ріббентропа–Молотова щодо „румунських територій Бессарабії та Північної Буковини, до яких додалися Герцаївський край та острів Зміїний” [136, р. 1].

Проте офіційний Бухарест не підтримав подібні звернення щодо денонсації базового Договору з Україною, вважаючи такий крок вкрай небезпечним для актуальної на той час перспективи набуття Румунією членства в Європейському Союзі 1 січня 2007 р. Як результат – цей документ

і надалі залишається фундаментом сучасних українсько-румунських відносин.

Робочий (м. Сігету Мармаціей, 15 січня 2007 р.) та офіційний (30–31 жовтня 2007 р.) візити Президента України В. Ющенка до Румунії, робочі контакти глав двох держав в рамках міжнародних форумів (м. Вільнюс, 10–11 жовтня 2007 р.; м. Лісабон, 18–19 жовтня 2007 р.), періодичні зустрічі міністрів закордонних справ України та Румунії (м. Осло, 26–27 квітня 2007 р.; м. Нью-Йорк, 25 вересня 2007 р.), підписання в рамках робочої зустрічі тодішнього Керівника Головної служби з питань зовнішньої політики Секретаріату Президента України та Радника Президента Румунії з питань зовнішньої політики Робочого регламенту Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії (м. Бухарест, 25 січня 2007 р.) та проведення її першого засідання 30 жовтня 2007 р., підписання робочих регламентів та проведення перших засідань комітетів цієї Комісії, Плану консультацій між МЗС Румунії та України на 2007 р. з питань двосторонньої та багатосторонньої проблематики, проведення українсько-румунських консультацій з політичних (м. Бухарест, 12–13 квітня 2007 р.), консульських (м. Бухарест, 30 травня 2007 р.) питань, з актуальних проблем євроатлантичної інтеграції України на рівні директорів відповідних департаментів зовнішньополітичних відомств сторін (м. Київ, 12 червня 2007 року), а також інтенсивний обмін делегаціями на рівні інших міністерств та відомств стали тими основними подіями протягом 2007 р., які дозволили продовжити розпочатий у 2005 р. активний багаторівневий політичний діалог, подальший пошук шляхів розвитку двосторонніх відносин та конструктивних рішень існуючих на той час проблемних питань, успадкованих з минулого, у тому числі з проблематики національних меншин.

Головними цілями українсько-румунського співробітництва у політичній сфері у 2007 р. було завершення організаційного оформлення та започаткування діяльності Українсько-Румунської Спільної Президентської

Комісії; проведення низки взаємних офіційних і робочих візитів вищих керівників України та Румунії; підписання та виконання Плану консультацій між зовнішньополітичними відомствами Румунії та України на 2007 р.; сприяння деполітизації традиційних і нових проблемних питань та спільне визначення шляхів їх подолання; забезпечення подальшої послідовної підтримки з боку Румунії європейських та актуальних на той час євроатлантичних прагнень України; пошук спільних точок зору щодо регіонального співробітництва, насамперед у Чорноморському просторі; обмін думками щодо позицій сторін з врегулювання „заморожених” конфліктів з особливим акцентом на ситуаціях у Придністров’ї, Косово тощо.

Переважна більшість визначених українською стороною на той період цілей на румунському напрямі зовнішньої політики нашої держави була успішно виконана. Так, під час робочого візиту Президента України до Румунії було відкрито новий пункт пропуску через українсько-румунський державний кордон „Солотвино-Сігету Мармаціей”, обговорено стан та перспективи політичних, економічних та культурно-гуманітарних аспектів українсько-румунських відносин, скорегована взаємодія двох держав у рамках регіонального і транскордонного співробітництва з огляду на членство Румунії в ЄС, здійснена спроба винайдення нових підходів щодо спрощення режиму перетину українсько-румунського державного кордону для громадян обох держав, а також надана конкретна підтримка українській меншині Румунії, що знайшло надзвичайно позитивний відгук у середовищі наших співвітчизників в Румунії.

Результати офіційного візиту Президента України В. Ющенка до Румунії 30–31 жовтня 2007 р. посилили тенденцію розвитку двосторонніх політичних відносин у позитивному вимірі, маючи головним наслідком створення Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії як нового, комплексного механізму співпраці, здатного систематизувати, якісно оновити та суттєво активізувати співробітництво між Україною та Румунією в усіх його вимірах – двосторонньому, регіональному, європейському,

євроатлантичному та міжнародному. Президентська Комісія стала основною двосторонньою структурою, спроможною активізувати українсько-румунський діалог з комплексу питань, які вимагали невідкладного вирішення (проблематика національних меншин, спільний екологічний моніторинг всієї дельти Дунаю, надання громадянства Румунії громадянам України, візова політика, спрощення режиму перетину українсько-румунського державного кордону тощо).

Проте, в силу низки причин об'єктивного характеру, насамперед пов'язаних із нестабільною внутрішньою політичною ситуацією як в Україні (дострокові вибори до Верховної Ради України у березні 2007 р.), так і Румунії (процедура імпічменту Президенту Т.Бесеску у травні того ж року), не всіх поставлених політичних цілей вдалося досягти. Так, нездійсненим залишилися офіційні візити Голови Сенату Румунії та Прем'єр-міністра Румунії до України, що урівноважило би багаторічний дисбаланс у двосторонньому співробітництві на рівні законодавчої та виконавчої гілок влади. Внаслідок певних організаційних недоробок неповністю було виконано положення Плану консультацій між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Румунії на 2007 р. з питань двосторонньої та багатосторонньої проблематики, який, у зв'язку з кадровими змінам на початку року, був підписаний лише у квітні того ж року. Недостатнє фінансування призвело до зриву одного з головних подій у політично-іміджевому спектрі українсько-румунського співробітництва, а саме – здійснення погодженого з румунською стороною на листопад 2007 р. ознайомчого візиту з проблематики НАТО представників 14-ти українських регіональних ЗМІ до Румунії.

Безперечно, внутрішні політичні потрясіння в Румунії протягом першої половини 2007 р., зокрема ситуація навколо імпічменту Президенту та проведення відповідного референдуму 19 травня 2006 р., також негативно позначилися на динаміці двосторонніх політичних відносин. Так, українсько-румунське співробітництво у політичній сфері протягом майже перших

дев'яти місяців 2007 р. продемонструвало певне гальмування зусиль Бухареста, спрямованих на завершення роботи щодо організаційного оформлення Спільної Президентської Комісії, а також проведення її установчого засідання. Про це свідчило певне затягнення румунською стороною опрацювання необхідних для започаткування роботи Комісії документів. Наприклад, при всьому тому, що станом на початок жовтня 2007 року процес організаційного оформлення цієї нової структури президентського рівня перебував на завершальному етапі і було відомо, що візит Президента України до Румунії запланований на кінець того ж місяця, невирішеними ще залишалися питання щодо підписання робочих регламентів та проведення установчих засідань Комітету з питань захисту довкілля та сталого розвитку (на наполягання української сторони проведено 18 жовтня 2007 р.) і Підкомітету з економічних питань цього Комітету (15 жовтня 2007 р.), а також Комітету співробітництва з питань культури, освіти, національних меншин та інформації Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії (15 жовтня 2007 р.). У цьому контексті не можна було не помітити намагання румунської сторони, під приводом терміновості підготовки до президентського візиту, схилити українську сторону підписати відповідні регламенти або інші документи на вигідних для Бухареста умовах. Як приклад можна навести неконструктивне ставлення офіційного Бухареста до Плану дій „Україна–Румунія” на 2007–2008 рр. („Дорожня карта”). Кількамісячне очікування українською стороною реакції на завчасно запропонований румунській стороні проект документа та небажання сприйняти конструктивні пропозиції Києва до останнього моменту призвели до унеможливлення його підписання.

Водночас, політичні відносини між Україною та Румунією у 2007 р. були позначені неординарною подією – залученням Румунії до широкомасштабної загальноєвропейської акції, ініційованої Президентом України під гаслом „Спільна Європа – спільна пам'ять”, у рамках якої Глава Української держави вручив Президенту Румунії розсекречений на той час

список 2 138 осіб – громадян Румунії, які у 1944–1954 рр. були інтерновані і знаходились у сталінських таборах НКВД та загинули (померли) на території України.

Позитивним аспектом перебування Глави Української держави в Румунії також став його виступ на тему „Україна: європейське майбутнє європейської держави” перед викладачами та слухачами Румунського дипломатичного інституту, керівним складом Міністерства закордонних справ Румунії, членами Фонду з питань міжнародного співробітництва ім. Н. Тітулеску [один із міністрів закордонних справ Румунії міжвоєнного періоду. – Автор], представниками політичної еліти Румунії, зокрема попередніми її президентами І. Ілієску та Е. Константінеску, а також впливовими громадськими діячами, лідерами неурядових організацій, які опікувалися проблематикою зовнішньої політики. В. Ющенком були відзначені: важливість заснування Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії як нового інструменту двосторонньої співпраці; необхідність вироблення в ході переговорів та першого засідання цієї Комісії спільного плану, який передбачав не лише подальший позитивний розвиток українсько-румунських взаємин, але й по-новому відкривав їхню глибоку партнерську якість, а саме – здатність конструктивно і вигідно вирішувати проблеми, насамперед успадковані від минулого, спроможність встановити стабільну і дієву регіональну вісь Київ–Бухарест, а також наміри якнайповніше реалізувати спільні можливості у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції; готовність по-новому реалізувати можливості України, зокрема в енергетичній галузі з метою створення єдиного з Румунією простору видобування, транспортування і споживання вуглеводів; потреба у започаткуванні масштабного міжлюдського діалогу, як на рівні прикордонних регіонів, так і українського та румунського суспільств у цілому; відкритість української сторони до реалізації європейської моделі взаємодії – від подолання обтяжливого візового режиму, спрощення контактів громадян двох країн до зміцнення економічних, туристичних

зв'язків, посилення культурно-гуманітарної співпраці і повноцінного втілення спільних екологічних проєктів у дельті Дунаю; важливість належного задоволення потреб української національної меншини в Румунії; потреба у тісній взаємодії з актуальних питань регіональних викликів, зокрема проявів нелегальної міграції, оптимального вирішення „заморожених проблем безпеки”, насамперед, врегулювання придністровського конфлікту із дотриманням територіальної цілісності та суверенітету Республіки Молдова; віддалення від проблемних питань та підхід до них шляхом виявлення спільної волі з точки зору європейської перспективи і пошуку взаємної вигоди; дотримання спільної основи та єдиних принципів – добросусідства, європейської мети, політичної солідарності та взаємовигідного прагматичного партнерства.

Стабільною позитивною складовою двостороннього співробітництва на політичній ниві стало підтвердження Бухарестом готовності і надалі підтримувати євроінтеграційні та євроатлантичні прагнення нашої держави. Справжні наміри Румунії щодо інтересів України стосовно взаємовідносин з НАТО були підтверджені під час ювілейного Бухарестського саміту НАТО (2–3 квітня 2008 р.), на якому офіційно була оприлюднена позиція Альянсу стосовно перспектив співробітництва з країнами-партнерами та можливість приєднання України та Грузії до Плану дій щодо членства (ПДЧ НАТО). Того ж року також відбулась низка робочих та офіційних контактів міністрів закордонних справ України та Румунії як на двосторонньому рівні, так і в рамках міжнародних заходів. Останні з серії цього активного політичного діалогу – офіційний візит Міністра закордонних справ Румунії Л. Коменеску до Києва та робочий візит глави зовнішньополітичного відомства Румунії К. Дяконеску до України відбулися, відповідно, 18 липня 2008 р. та 23 січня 2009 р.

В цілому ж, протягом 2005–2007 рр., спостерігаючи поступове зниження антиукраїнських настроїв в румунському суспільстві, суттєве зменшення тенденційних виступів проти нашої держави в ЗМІ Румунії,

можна було констатувати, що румунський політикум, в якому були наявні як позитивні прагматики – прибічники прогресуючого розвитку українсько-румунських відносин, так і негативно налаштовані представники, по великому рахунку виявився неготовим до відчутних позитивних змін, деполітизованих підходів до подальшого розвитку співпраці з Україною.

Починаючи з березня 2009 р., українсько-румунські відносини вступили на шлях небувалого охолодження взаємостосунків, формальною причиною чого став відомий „шпигунський інцидент” 3–4 березня 2009 р., коли сторони відкликали з відповідних столиць по два власних дипломати. Після цього Румунія відновила політику формування негативного образу нашої держави, складовими якої стали зазначені вище тези про неналежне виконання Україною положень базового політичного Договору та нібито порушення прав румунської меншини, яка проживає на території нашої держави.

2.2. Вплив етнічного чинника на розвиток двосторонніх взаємостосунків

Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією містить найбільш повні, порівняно з усіма попередньо укладеними цими державами угодами з третіми країнами, положення щодо взаємного захисту прав національних меншин. Сам той факт, що 13-та стаття, яка фіксує зобов'язання сторін щодо взаємного забезпечення та захисту прав національних меншин, складає приблизно одну третину тексту Договору, свідчить про особливу увагу, яка надається двома країнами проблематиці національних меншин.

Насамперед, пункт 1-й статті 13-ї чітко визначає, що сторони „застосуватимуть міжнародні норми і стандарти, що визначають права осіб, які належать до національних меншин, а саме ті норми і стандарти, які містяться у Рамковій конвенції Ради Європи про захист національних меншин, а також у: документі Зустрічі Копенгагенської конференції щодо людського виміру Організації з безпеки та співробітництва в Європі від 29 червня 1990 р., Декларації Генеральної Асамблеї ООН щодо прав осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин від 18 грудня 1992 р. і Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо додаткового Протоколу до Європейської Конвенції з прав людини стосовно прав національних меншин...” (1201 1993 р.) [103]. Водночас, привертало увагу, що в ході погодження змісту цього пункту румунська сторона наполягала на включенні до нього положення про те, що „...ця Рекомендація не стосується колективних прав і не зобов'язує Договірні Сторони надати відповідним особам право на спеціальний статус територіальної автономії, заснованої на етнічних критеріях” [103]. На нашу думку, це викривало побоювання Бухареста щодо можливих дій з боку української меншини, спрямованих на отримання такої автономії, особливо в регіонах компактного

проживання етнічних українців – у повітах Марамуреш, Сучава та Тулча, які розташовані по сусідству з Україною.

Крім цього, текст українсько-румунського Договору містить спеціальні положення, які визначають, хто є предметом захисту національних меншин у взаєминах України і Румунії. Відповідно до пункту 2 статті 13-ї Договору, румунська меншина в Україні включає громадян України незалежно від регіонів, де вони проживають, і які, відповідно до їх вільного вибору, належать до цієї меншини, зважаючи на їх етнічне походження, мову, культуру чи релігію, а українська меншина в Румунії, аналогічно, включає громадян Румунії незалежно від регіонів, де вони проживають, і які, відповідно до їх вільного вибору, належать до цієї меншини, зважаючи на їх етнічне походження, мову, культуру чи релігію.

Слід підкреслити, що Договірні Сторони зобов'язуються, в разі необхідності, вжити належних заходів з метою розвитку в усіх сферах економічного, соціального, політичного та культурного життя повної та справжньої рівності між особами, які належать до національної меншини, та особами, які належать до більшості населення (пункт 3-й статті 13-ї).

Важливе значення для розвитку двосторонніх відносин має пункт 4-й цієї ж статті, в якому Договірні Сторони підтверджують, що особи, які належать до національних меншин, мають право, індивідуально або разом з іншими членами їх групи, на свободу виявлення, збереження та розвиток їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності, право зберігати та розвивати свою культуру та право на захист від будь-якої спроби асиміляції проти їх волі.

Решта положень статті 13-ї визначають зобов'язання сторін щодо створення для осіб, які належать до відповідних національних меншин, однакових умов для вивчення їх рідної мови (пункт 5-й), заснування власних організацій та товариств (пункт 6-й), доступу до інформації та засобів масової інформації рідною мовою (пункт 7-й) тощо.

Особливим уявляється пункт 8-й статті 13-ї, який фіксує зобов'язання сторін „утримуватися від вжиття заходів, які змінюють пропорційний склад населення у місцевостях, де проживають особи, які належать до національних меншин...” [103]. У цьому контексті слід підкреслити, що проведені протягом 2006–2008 рр. етапи спільного моніторингу становища української меншини в Румунії та румунської в Україні переконливо довели, що румунська сторона порушує це положення, застосовуючи цілеспрямовані дії, покликані змінити національний склад населення в традиційних регіонах компактного проживання етнічних українців на користь титульного населення.

Після набуття чинності Договором про відносини добросусідства і співробітництва між Румунією та Україною сторони продовжили процес правого врегулювання становища української національної меншини в Румунії та, відповідно, румунської в Україні, про що свідчить набуття чинності такими документами як Угодою між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про взаємне визнання і еквівалентність документів про освіту, наукові ступені, виданих в Україні та Румунії (10 січня 2000 р.), Угодою про співробітництво в галузі спорту між Державним комітетом України з фізичної культури і спорту та Міністерством у справах молоді і спорту Румунії (29 лютого 2000 р.), Протоколом про співробітництво між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Румунії (18 лютого 2004 р.), Договором між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань (27 травня 2004 р.), Угодою між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про умови взаємних поїздок громадян (16 липня 2004 р.), Протоколом про створення Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії (2 лютого 2006 р.), Угодою між Кабінетом Міністрів України і Урядом Румунії про пункти пропуску через українсько-румунський державний кордон (26 листопада 2006 р.), Протоколом між Кабінетом Міністрів України і Урядом Румунії про

внесення змін та доповнень до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про умови взаємних поїздок громадян (17 січня 2007 р.), Протоколом про спортивне співробітництво та обміни між Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту і Національним агентством спорту Румунії на 2008 р. (18 липня 2008 р.), Протоколом про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти, досліджень та молоді Румунії на 2008–2009, 2009–2010 та 2010–2011 навчальні роки (18 липня 2008 р.), а також Планом консультацій між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Румунії на 2008–2009 рр. (18 липня 2008 р.). Все це створило солідну договірно-правову базу українсько-румунських відносин, у тому числі з питань становища відповідних національних меншин.

Особливе місце серед підписаних і чинних документів у контексті розбудови українсько-румунських відносин посіли щорічні протоколи про співробітництво між міністерствами освіти України та Румунії щодо обміну студентами та аспірантами на безкоштовне навчання, відповідно – молоді українського походження з Румунії у вищих навчальних закладах України та молоді румунського походження з України у навчальних закладах Румунії.

Початковий етап українсько-румунського співробітництва з цього питання розгортався майже в ідеальній формі – сторони обмінювалися однаковою кількістю студентів та аспірантів (до 100 осіб з кожної сторони), що відповідало як інтересам етнічних українців-громадян Румунії, так і етнічних румунів-громадян України. Проте з часом румунська сторона стала свідомо порушувати досягнуту паритетність у співробітництві з цього питання, намагаючись скорочувати кількість виїжджаючих на навчання до України та, навпаки, надмірно збільшуючи понад квотні набори студентської молоді румунського походження з України для отримання освіти в Румунії, що стало суперечити національним інтересам нашої держави. Так, упродовж 1995–2002 рр. Бухарест в односторонньому порядку організовував вивіз із Закарпатської, Чернівецької та, частково, Одеської областей України на

навчання до ВНЗ Румунії сотень випускників українських шкіл, що значно порушувало квоти, зафіксовані у відповідних протоколах між профільними міністерствами двох країн. Справа дійшла до того, що протягом 2003–2007 років жоден абітурієнт-кандидат українського походження з Румунії не зміг отримати освіти в Україні, в той час як у румунських вищих навчальних закладах навчалися сотні студентів-громадян України. Проведені у ті роки відбори молоді яскраво засвідчили наявність очевидного дисбалансу пропорційності (громадян України румунського походження, бажаючих навчатися в Румунії виявилось набагато більше за громадян Румунії українського походження, які бажали навчатися в Україні), що обумовлювалося підвищеним інтересом румунської сторони до цього напрямку співробітництва. Румунією велася активна пропагандистська робота з метою залучення якомога більшої кількості випускників українських навчальних закладів не лише з Чернівецької та Закарпатської, але й з Одеської, областей для отримання освіти у ВНЗ Румунії. Для цього створювалися пільгові умови зарахування для навчання в Румунії (високі стипендії, безкоштовні місця в гуртожитках, систематичні екскурсії по історичним місцям Румунії, обіцянки безпроблемних працевлаштувань в Румунії після завершення навчання тощо). Привабливим аспектом проведеної Румунією роботи було те, що для навчання в її ВНЗ зараховувались навіть випускники українських шкіл, які, через недостатні знання під час іспитів, не приймалися до українських вищих навчальних закладів. У 90-х роках минулого століття до цієї роботи в інтересах і не без підтримки румунської сторони активно долучались прорумунськи налаштовані культурологічні товариства румунів в Україні. Все це разом взяте перетворило можливість отримання освіти в Румунії на безконтрольний виїзд молоді з прикордонних з Румунією областей України. Спроби української сторони врегулювати цю проблему на офіційному рівні не знайшли підтримки у Бухаресті. Застосовані ж законні заходи всередині країни викликали протягом 90-х років проведення представниками

румунської громади низки несанкціонованих мітингів, зборів та інших акцій протесту з метою посилення тиску на місцеву владу задля розв'язання проблем, що виникали, на запропонованих румунською стороною умовах [47, с. 81].

На жаль, така ситуація виникла і в результаті певної недбалості чинників з боку України, відповідальних за цю роботу. Наприклад, у 2007 р. засідання спеціалізованих змішаних українсько-румунських комісій не відбулися на паритетній основі, як це відбувалося раніше. Змішана комісія з питань відбору кандидатів з числа громадян України румунського походження (вихідці із Закарпатської, Чернівецької та Одеської областей) на навчання в Румунії відбулася в Україні на початку серпня 2007 р. Водночас, відбір кандидатів з числа громадян Румунії українського походження для навчання в Україні було зірвано. Румунська сторона проведення такого відбору не ініціювала, тоді як Міністерство освіти і науки України де-факто погодилося на проведення відбору в Україні без організації аналогічного відбору кандидатів у Румунії. Незважаючи на обмеженість квот для однієї та іншої сторін для навчання в учбових закладах обох країн, що було передбачено Протоколом про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством виховання і досліджень Румунії на 2005/2006–2006/2007 навчальні роки, підписаного у Бухаресті 10 листопада 2005 р., представники румунської сторони під час відбору в Україні відібрали понад 100 особистих справ, причому більше 70 громадян України румунського походження для навчання в румунських вищих навчальних закладах, тоді як Протоколом для вищих учбових закладів була визначена квота у 50 місць. Така ситуація, з метою її не повторення, обумовила ретельне вивчення з боку МОН та МЗС України ефективності реалізації положень цих документів для врахування підходів румунської сторони під час узгодження та підписання аналогічних протоколів на наступні навчальні роки.

Серед негативних моментів українсько-румунського співробітництва у сфері освіти слід назвати перманентне гальмування румунською стороною питання відновлення ліцейських класів в Румунії (м. Сірет і м. Тімішоара), що було передбачено статтею 8-ї Протоколу про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством виховання і досліджень Румунії на 2005/2006–2006/2007 навчальні роки. Зазначений підхід румунської сторони обумовив можливість казуїстичного наповнення вищезазначеного документу і в протоколах на наступні навчальні роки зі свідомим ігноруванням однією зі сторін окремих положень, її вибіркоким ставленням до інших положень та обов'язковим наполяганням на виконанні окремих статей. Викладене було враховано під час підготовки до підписання відповідних протоколів на наступні роки.

Водночас, виключно позитивне значення для двосторонньої співпраці у галузі національних меншин має Українсько-Румунська Спільна Президентська Комісія, протокол про створення якої був підписаний 2 лютого 2006 р. у Києві президентами України і Румунії. Авторитетна в Румунії газета „Найн о'клок” від 3 лютого 2006 р. охарактеризувала цю Комісію як „механізм двосторонніх консультацій, який покликаний надати нової динаміки співробітництву між двома державами” [137, р. 1].

У рамках цієї Комісії діють 3 Комітети, серед яких Комітет з питань культури, освіти, національних меншин та громадської інформації, очолений міністрами культури України та Румунії. У рамках цього Комітету має функціонувати Робоча група з питань національних меншин, яку повинні очолювати співголови Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин. Проведення першого засідання цього Комітету в рамках офіційного візиту Президента України до Румунії 30–31 жовтня 2007 р. довело свою результативність.

На нашу думку, Українсько-Румунська Спільна Президентська Комісія стала найбільш ефективним механізмом українсько-румунського

співробітництва за всі роки двосторонньої співпраці і, в перспективі, може еволюціонувати з комплексної моделі врегулювання проблемних аспектів двосторонніх відносин, значна частина яких дісталась нам у спадщину від минулого, в інструмент прагматичного і консолідованого партнерства, орієнтований не на історичне минуле, а на майбутнє.

Крім цього, для формування правової бази співробітництва України та Румунії у сфері національних меншин важливим є членство обох країн у багатьох міжнародних організаціях і підписання ними значної кількості угод і конвенцій, що стосуються врегулювання питання щодо захисту прав національних меншин. Метою захисту осіб, які належать до національних меншин, в рамках забезпечення дотримання загальних прав людини є унеможливлення дискримінації і встановлення загальної рівності, як це проголошено у Статуті Організації Об'єднаних Націй (статті 1-а та 55-та), а також у Загальній декларації прав людини (стаття 2-а). Важливими у цьому плані є приєднання в минулому столітті обох країн до Угоди проти дискримінації в освіті, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин.

Особливої уваги заслуговують Рамкова конвенція про захист національних меншин (ратифікована Верховною Радою України 1995 р.) та Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (ратифікована 2003 р.). Рамкова конвенція – це розроблений і деталізований правовий акт у зазначеній галузі, що опирається на певні філософсько-методологічні засади, що визначають місце і статус національних меншин у сучасній демократичній державі й правовому громадянському суспільстві. Документ проголошує право рівності перед законом та право на рівний правовий захист для всіх національних меншин. Ратифікувавши дану Конвенцію, держави зобов'язалися створити необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість зберігати та розвивати свою

культуру, зберігати основні елементи своєї самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину.

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин має на меті „розвиток регіональних мов або мов меншин для їх збереження” [68]. У цьому документі врегульовується питання щодо забезпечення освітніх потреб національних меншин (початкова, середня, спеціальна і вища освіти), а також впровадження мови національних меншин, де це доцільно: в адміністративних, судових органах та ЗМІ в міру розумної можливості.

Ратифікація Європейської хартії регіональних мов або мов меншин викликала великий резонанс в українському суспільстві. Багато політиків, науковців і просто пересічних громадян підтримали ратифікацію. Так, тодішній голова Товариства румунської культури імені М. Емінеску А. Опаєць назвав ратифікацію „історичною подією для України, яка йшла до цього 11 років”, адже в регіонах, де компактно проживає 20% і більше населення румунської національної меншини, її мова може стати офіційною в діловодстві. А. Опаєць висловив надію, що держава візьме на себе „видання художньої літератури, підручників для шкіл і вузів, газет національними мовами, збільшення часу мовлення на радіо і телебаченні” [138, с. 4].

З часу проголошення незалежності Україна створила умови для рівноправного розвитку і активної участі в соціально-економічному, політичному та духовно-культурному житті держави представників усіх національностей, які, разом з українцями, складають єдину етнонаціональну структуру суспільства. Умовою досягнення цього є виважена та ефективна державна етнонаціональна політика, що базується на відповідній нормативно-правовій базі та міжнародно-правових актах. Отже, виконання положень цих документів створює необхідні умови для рівноправного розвитку румунської національної меншини в Україні, її активної участі в соціально-економічному, політичному та культурному житті країни, для збереження своєї етнічної ідентичності, мови і традицій.

За умов постійної критики України за нібито порушення прав

румунської меншини в Україні та продовження Румунією політики подвійних стандартів і після підписання Договору про відносини добросусідства і співробітництво між двома країнами від 2 червня 1997 р., за ініціативи української сторони були визначені механізми подолання проблемних питань у відповідній сфері. На підставі пункту 13-го статті 13-ї українсько-румунського базового Договору щодо створення Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, її Українська частина була заснована постановою Кабінету Міністрів України № 168 від 16 лютого 1998 р. [110]. Згідно з положеннями Комісії, вона координує діяльність міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення прав румунської меншини в Україні та української в Румунії. Українська частина Комісії взаємодіє для виконання нею відповідних завдань з відповідними комітетами Верховної Ради України, МЗС України, МОНМС, Мінкультури, Держкомнацрелігій, Держкомтелерадіо України, а також з національно-культурними товариствами, об'єднаннями громадян і релігійними організаціями громадян України румунської національності. Її основною метою є організація та розробка комплексу заходів щодо співробітництва між Україною та Румунією з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин. Наприклад, на засіданні Комісії від 4–5 грудня 2002 р. у м. Чернівці був підписаний відповідний протокол, згідно з яким затверджувалися першочергові заходи у цій сфері за принципом взаємності, що було негативно сприйнято румунською стороною, яка намагалася відійти від цього не вигідного для неї підходу. Зазначені заходи стосувалися забезпечення відповідного представництва національних меншин у центральних та місцевих органах влади України та Румунії, забезпечення національно-культурних потреб, викладання мов національних меншин у навчальних закладах різного рівня двох країн, спорудження пам'ятників діячам культури та мистецтв тощо [139, с. 86].

Крім того, українська сторона у 1998 р., з метою спростування

необґрунтованих критичних закидів румунської сторони на адресу України щодо нібито порушення прав етнічних румунів-громадян України, ініціювала проведення комплексного моніторингового дослідження забезпечення прав української меншини в Румунії та румунської в Україні. Його головною метою мало стати отримання об'єктивних даних щодо становища українців у Румунії та румунів в Україні, відкрите обговорення, у тому числі і в засобах масової інформації виявлених проблем, пошук на засіданнях Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, рішень щодо виявлених проблем тощо. Задля цього, на першому засіданні Комісії, яке відбулося у м. Бухарест того ж року, сторони погодили спільну анкету, призначеної для заповнення у місцях компактного проживання відповідних національних меншин на території двох країн, склад делегацій-учасників, регіони та порядок проведення моніторингу тощо.

Втім, організація першого моніторингового дослідження супроводжувалася суттєвими недоліками, що впливали, насамперед, з відсутності відповідного досвіду та надмірної довіри румунській стороні як підписанта двостороннього політичного Договору та учасника зазначених вище домовленостей. Негативним аспектом виявилось, наприклад, рішення про те, що кожна сторона проведе відповідний захід на території іншої країни не спільно із стороною-партнером, а самостійно. Зокрема, перша частина моніторингового дослідження відбулася у червні 1999 р. на території Румунії – в регіонах компактного проживання етнічних українців (повіти Сучава, Ботошань, Марамуреш, Сату Маре, Тіміш та Тулча), за попередньою згодою офіційного Бухареста, представниками міністерств закордонних справ, освіти та науки, державних комітетів України у справах національностей та міграції та з питань телерадіомовлення. Перебування української моніторингової групи на румунській території пройшло спокійно, без жодних ексцесів, що дозволило досягти поставленої мети: був зібраний великий обсяг матеріалів і даних, які засвідчили наявність у середовищі

української громади Румунії низки суттєвих проблем, обговорення яких планувалося на другому засіданні Змішаної комісії у листопаді 1999 р. Важливо зазначити, що з боку румунської сторони, представники якої постійно супроводжували українську моніторингову групу, жодних зауважень зроблено не було.

Втім, стурбована спрямуванням процесу моніторингу у невідгданому для себе руслі, румунська сторона зробила все можливе, щоб дискредитувати як концепцію ініційованого Україною моніторингу, так і перспективність його подальшого проведення. Так, у вересні того ж року, без офіційного попередження української сторони, в Одеській, Миколаївській, Херсонській та Кіровоградській областях України, під керівництвом Генерального консульства Румунії в Одесі і без залучення представників ані місцевих, ані центральних органів влади, на відміну від того, як це було зроблено на території Румунії, працювала чисельна група державних службовців та працівників ЗМІ Румунії, які зафіксували як суттєвий негатив факт компактного проживання на території згаданих вище областей „молдовської національної меншини”, що на наступному засіданні Змішаної комісії було розцінено румунською стороною як суттєве порушення прав румунів в Україні, оскільки їх „штучно називали молдованами”. До того ж, на відміну від підходів української сторони, оприлюднення підсумків вивчення ситуації на місцях румунськими журналістами перетворилося на чергову відверту антиукраїнську кампанію.

Безперечно, за результатами проведення моніторингового дослідження становища українців в Румунії та румунів в Україні 1999 р. українською стороною були зроблені відповідні висновки. Головним у цьому плані стала очевидна необхідність проведення не окремого, а спільного моніторингу – за єдиною анкетною методологією та за участі одних і тих же учасників з обох сторін.

Проте, підготовка до проведення другого спільного моніторингу дотримання прав української меншини в Румунії та румунської в Україні,

зокрема, результати двох зустрічей українсько-румунської групи експертів з цих питань, які відбулися у червні та, відповідно, у вересні 2005 р., виявили нові аспекти у підходах румунської сторони, а саме:

- вона цілеспрямовано намагалася відійти від досягнутих у 2003 р. домовленостей щодо проведення спільного моніторингу за попередньо узгодженою анкетною та під час засідань зазначеної вище групи експертів у Києві та у Бухаресті запропонувала новий варіант цього документа;

- новий румунський проект анкети підміняв попередній її варіант, який був спрямований на констатацію реального стану відповідних національних меншин у двох країнах, що виявилось, як і слід було очікувати, не вигідним для румунської сторони;

- оновлений та доповнений проект анкети навмисно був „розчинений” румунською стороною положеннями, які не мали нічого спільного з раніше узгодженою концепцією моніторингу, мета якого полягала в отриманні і подальшому опрацюванні суто статистичної інформації щодо реального становища відповідних національних меншин. Проект був спрямований на упереджене деформування фактичних результатів майбутнього моніторингу.

Водночас, посилення у компромісному варіанті анкети на положення базового політичного Договору та Рамкової Конвенції щодо національних меншин надавало цьому документу європейського виміру та відкривало можливість залучення до моніторингу представників ОБСЄ та РЄ, що було важливим для досягнення українською стороною мети цього заходу.

Втім, слід підкреслити, що на підготовчому етапі румунська сторона намагалася перетворити другий моніторинг на переважно односторонню акцію з метою збору якомога більших обсягів негативної інформації щодо становища румунської меншини в Україні, наприклад, наполягаючи на застосуванні при визначенні тривалості моніторингу та кількості населених пунктів для його проведення не принципу паритетності, а пропорційності. Оскільки в Україні проживає більш чисельна громада румунів, то на думку румунської сторони, необхідно було надати можливість опитувати

мешканців більшої кількості населених пунктів на території нашої держави і, відповідно, виділити більше часу на його реалізацію. Саме з метою формування банку даних із проблемних питань румунські експерти пропонували включати практично до кожного розділу анкети окремий пункт про наявність у представників відповідної національної меншини скарг щодо їх становища. Для надання такої інформації негативного розголосу на національному та міжнародному рівнях румунськими експертами також пропонувалося супроводжувати моніторингову групу численними журналістами „незалежних” засобів масової інформації та представниками національних товариств румунів з України, які, за розрахунками румунської сторони, мали б стати головними постачальниками негативної інформації у формі скарг по всьому ходу моніторингового дослідження в Україні. У контексті оцінки „незалежності” румунських ЗМІ слід зробити важливу ремарку. Про справжній рівень їх „незалежності” свідчить доповідь „Freedom House” стосовно свободи преси за 2006 р., в якій Румунія, разом з Болгарією, були визнані єдиними країнами-кандидатами для вступу в Європейський Союз, де преса була на той час лише „частково вільною”. У цьому рейтингу Румунія посіла 96 позицію у світі. Показовим у цьому плані став розгляд цього питання на засіданні Вищої Ради з питань оборони Румунії від 15 травня 2007 р., на якому, як повідомляла на другий день румунська газета „Адеверул”, тимчасово виконуючий обов’язки президента Румунії Н. Векерою (травень–червень 2007 р.) розпорядився, щоб у новому пакеті законів щодо національної безпеки країни Румунській службі інформації було заборонено використовувати і надалі „своїх агентів, інфільтрованих під прикриттям у пресі, політичних партіях, юстиції та у профспілках” [140, р. 1]. Це, фактично, було офіційним визнанням першою особою у державі відомого факту, що протягом всього постсоціалістичного періоду, як, безперечно, і раніше, румунські ЗМІ перебували під суцільним контролем румунських спеціальних служб. Із врахуванням активності румунських культурологічних організацій в Україні, підтриманих Румунією, з одного боку, та певної

підконтрольності державі та лояльності керівників українських організацій у Румунії, з іншого, слід було очікувати, що таких скарг мало б бути чимало від румунів в Україні за їх відсутності з боку українців в Румунії. Більш того, румунська сторона через свої дипломатичні установи в Україні провела попередню підготовчу роботу з діючими в Україні румунськими товариствами та фондами з метою попереднього відбору негативної інформації щодо становища румунів в нашій країні.

Крім того, під час консультацій румунські експерти підтвердили наміри охопити моніторингом і тих громадян України, які під час останнього перепису населення самоідентифікувалися як молдовани, з чим українська сторона не могла погодитися принципово.

Таким чином, внесені румунською стороною пропозиції ускладнювали процедуру проведення спільного моніторингу, спрямовуючи його на отримання вигідних для Румунії дивідендів з метою подальшого спекулювання на проблематиці національних меншин, у тому числі і на міжнародному рівні.

Враховуючи викладене вище, під час подальшої підготовки до спільного моніторингу українській стороні вдалося внести низку суттєвих коректив. Зокрема, вона принципово не погодилася з пропозиціями румунської сторони щодо дотримання принципу пропорційності, внаслідок чого було досягнуто домовленості щодо проведення моніторингу в однаковій кількості населених пунктів на території обох країн та в єдиному часовому вимірі. Також вдалося відхилити пропозицію румунської сторони щодо залучення до моніторингового процесу так званих „незалежних журналістів” та представників румунських неурядових організацій, оскільки це перетворило б моніторинг на неорганізовану та нескеровану акцію. За результатами проведеної роботи були досягнуті домовленості про те, що представників ЗМІ доцільно запросити на заключну прес-конференцію за підсумками проведення моніторингу. Інша позиція, на якій наполягала українська сторона, стосувалася запрошення для участі у таких заходах

міжнародних спостерігачів.

Внаслідок тривалих переговорів з Бухарестом, 10 листопада 2005 р. міністрами закордонних справ України та Румунії було підписано спільні листи на адресу Генерального секретаря РЄ та Верховного комісара ОБСЄ з питань національних меншин з проханням забезпечити участь їх представників у запланованому на той час на 2006–2007 рр. спільному моніторингу на території двох держав, що стало суттєвим успіхом української сторони [141].

У зв'язку з цим, на виконання домовленостей, досягнутих між президентами України та Румунії 5 червня 2006 р. у Бухаресті під час Чорноморського форуму „За діалог та партнерство”, 4 липня 2006 р. в Одесі глави зовнішньополітичних відомств двох країн погодилися на проведення моніторингу з цього питання спільною двосторонньою делегацією за участю експертів ОБСЄ та Ради Європи [142, арк. 1].

Показовим у цьому відношенні став той факт, що українська сторона ініціативно дала згоду на проведення першого етапу спільного моніторингу на власній території, що засвідчило повну прозорість та відсутність з боку Києва будь-яких побоювань або застережень стосовно питань, які були визначені основним предметом нового моніторингового дослідження. Його головною особливістю стало те, що цього разу моніторинг проводився за участі представників РЄ та ОБСЄ.

Перший етап спільного українсько-румунського моніторингу становища української національної меншини в Румунії та румунської в Україні був проведений з 9 по 15 жовтня 2006 р. у 5-ти населених пунктах Чернівецької області, в яких компактно проживають представники румунської меншини, а саме: с. Молодія та с. Карапчів Глибоцького, с. Петрашівка/Мігорень Герцаївського, смт. Красноільськ та с. Чудей Сторожинецького районів Чернівецької області. Загалом, у цих населених пунктах, за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., мешкали 22 784 осіб, з яких 18 013 – румуни, а 2 336 осіб під час перепису

самоідентифікувалися як молдовани [143, с. 144; арк. 1].

До складу української частини моніторингової групи входили представники МЗС, МОН, МКТ, Держкомнацрелігій, Чернівецької обласної державної адміністрації, а також, відповідно, Герцаївської, Глибоцької та Сторожинецької районних адміністрацій. Перед початком роботи у Чернівцях відбулася зустріч спільної моніторингової групи за участі представників РЄ та ОБСЄ з народним депутатом України – румуном за національністю – І. Попеску, головами Чернівецької обласної державної адміністрації та обласної ради, керівниками управлінь освіти і науки, культури, внутрішньої політики ОДА, а також профільних комісій обласної ради. Експерти також зустрілися з представниками румуномовних ЗМІ, які на той час видавалися або виходили в ефір у Чернівецькій області, громад відвіданих населених пунктів, ректором, викладачами та студентами кафедри румунської та класичної філології Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, лідерами румунських національно-культурних товариств, керівництвом Буковинського незалежного центру актуальних досліджень тощо. Румунській стороні та представникам РЄ та ОБСЄ було надано довідкову інформацію щодо реального стану забезпечення прав етнічних румунів в Чернівецькій області, фінансування румуномовних ЗМІ регіону, видання підручників румунською мовою, а також Програми підтримки національно-культурних товариств Чернівецької області та української діаспори на 2006–2007 рр. Були створені умови для прозорого спілкування представників румунської громади області з членами міжнародної експертної групи. Зокрема, керівники румунських національно-культурних товариств передали моніторинговій групі та представникам РЄ та ОБСЄ „Пропозиції для членів Української частини Українсько-Румунської комісії з питань моніторингу від румунської спільноти України”, що вкотре підтвердило відкритість української сторони до діалогу з представниками Румунії у присутності експертів РЄ та ОБСЄ з будь-яких аспектів, пов'язаних із забезпеченням прав румунської меншини, яка проживає в Україні.

Членами спільної моніторингової комісії було виявлено, що у населених пунктах, де проводився моніторинг, українською стороною були створені належні умови щодо збереження та сприяння розвитку національної ідентичності відповідних представників румунської національної меншини в Україні. Наприклад, на культурологічні заходи у зазначених селах на той час з районних та сільських бюджетів було виділено понад 446 тис. гривен.

Важливим для України та для її відносин з Румунією був той факт, що у перелічених населених пунктах були створені толерантні міжетнічні відносини. Проявів ворожості, насильства або інших офіційно зареєстрованих дискримінаційних явищ, спрямованих проти членів румунської громади, зафіксовано не було.

У перелічених населених пунктах діяли філії Чернівецького обласного товариства румунської культури ім. М. Емінеску, які проводили різноманітні заходи. На їх території проводили релігійну службу 6 православних церков, один православний монастир у складі Української православної церкви – відомий на всю Україну та на весь православний світ Банченський монастир, владикою якого є Герой України, румун за національністю, отець М. Жар, та 5 молитовних будинків, підпорядкованих відповідним релігійним організаціям України. Священики та пастори були румунами за національністю. Богослужіння в усіх церквах і молитовних будинках правилося виключно румунською мовою.

Міжнародною моніторинговою групою як позитив також було констатовано, що румунське населення зазначених населених пунктів має широкий доступ до засобів масової інформації рідною мовою. Вони на постійній основі отримували такі періодичні видання як „Меляг натал”, „Зоріле Буковіней”, „Конкордія”, „Аркашул”, „Фегурел”, „Монітору де Глібока”, „Жунімя”, „Газета де Герца”, „Лібертата кувинтулуй”, „Септентріон літарар”, а також систематично слухали та дивилися передачі румунською мовою Чернівецької телерадіокомпанії, маючи також прямий доступ до телебачення і радіо Румунії, яка у прикордонних з Україною

повітах спорудила потужні ретрансляційні станції, спеціально призначені для румуномовного населення південно-західних регіонів нашої держави.

В усіх відвіданих населених пунктах румунська мова використовувалася усно при проведенні засідань місцевих рад та у зверненнях громадян.

Двомовні таблички були на державних установах, закладах освіти, культури та на в'їзді до населених пунктів, окрім с. Петрашівка.

Фактів перекладу імен у копіях актів цивільного стану зафіксовано не було, транслітерація використовувалася коректно.

Щодо освіти рідною мовою, спільною моніторинговою комісією було встановлено, що у сс. Петрашівка, Карапчів, Чудей та смт. Красноільськ діяли 4 румунські дошкільні заклади та 1 український. Загальна кількість дітей у румуномовних дошкільних закладах становила 175 осіб, всі керівники й вихователі були румунами за національністю.

У населених пунктах, де проводився моніторинг, діяли 2 загальноосвітні навчальні заклади I–II ступеня з румунською мовою викладання, в яких навчалися 335 учнів, три такі ж заклади I–III ступеня (1 379 учнів), дві гімназії (1 124 учнів) та один загальнонавчальний заклад I–III ступеня (у с. Молодія) з українською мовою навчання, де румунська мова вивчалася як предмет (507 учнів). Директори двох гімназій і чотирьох загальноосвітніх шкіл були румунами за національністю, директор Молодіївської школи заявила себе молдованкою, а директор Красноільської середньої школи – поляком. Всі директори шкіл досконало володіли румунською та українською мовами.

У школах з румунською мовою викладання нараховувався 131 клас, в яких навчалися 2 330 учнів. Кількість вчителів, які викладали румунську мову і літературу, складала 57 осіб, а 189 вчителів викладали румунською мовою інші предмети. Цією ж мовою володіли 257 вчителів (97,8%). Румунська мова і література викладалася у 135-ти класах, в яких навчалися 2 846 учнів. Загальна кількість годин на тиждень для цих предметів у школах,

де проводився моніторинг, складала 678 годин. Кількість годин на тиждень, передбачених для викладання інших предметів румунською мовою, складала 3 033 години. Середня забезпеченість підручниками і методичною літературою рідною мовою складала не менше 83%.

Отже, наведені дані довели, що у Чернівецькій області були створені належні умови для представників румунської меншини щодо отримання середньої освіти рідною мовою. Всі школи були забезпечені кваліфікованими педагогічним кадрами, які володіли румунською та державною мовами. Проте, не повністю була вирішена проблема забезпечення підручниками учнів.

У населених пунктах, де проводився спільний моніторинг, діяли будинки культури і сільські бібліотеки, фонди яких були представлені українською, румунською та іншими мовами. При клубах і будинках культури діяли аматорські художні колективи, якими керували і в яких брали участь представники етнічних румунів. Як свого часу зазначав заступник директора Департаменту етнополітики та європейської інтеграції Державного комітету України у справах національностей та релігій О. Бабак, з урахуванням того, що основною метою здійснення спільного моніторингу було з'ясування на місці конкретних кількісних і якісних показників, які відображали реальне становище румунської національної меншини, спільна моніторингова група, відвідуючи вищезазначені населені пункти Чернівецької області, підтвердила наявність дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою, бібліотек, культурних установ, культових споруд, де богослужіння велося румунською мовою, а також встановила наявність теле- та радіопередач румунською мовою, друкованих засобів масової інформації румунською мовою, румунських громадських національно-культурних товариств, кафедри румунської та класичної філології в Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича. Серед незначних недоліків щодо становища румунської меншини в Україні спільна моніторингова група зафіксувала наявність

пропозицій та прохань щодо потреби збільшення кількості методичної літератури румунською мовою в школах, художньої літератури цією мовою у шкільних та громадських бібліотеках, покращення якості перекладу румуномовних шкільних підручників, внесення змін до часу трансляції теле- та радіопередач румунською мовою тощо. При цьому слід зазначити, що, наприклад, проблема часткового браку підручників для учнів шкіл з румунською мовою навчання стосувалося не лише цих навчальних закладів, але й з українською мовою викладання, відображаючи загальну ситуацію в країні у цій сфері.

Таким чином, підсумки першого етапу проведеного моніторингу за участю експертів від ОБСЄ та РЄ довели, що в Україні були створені відповідні умови для розвитку та збереження етнічної самобутності румунів. Це переконливо спростовувало звинувачення України у „порушенні прав представників румунської меншини”, їх „примусовій денационалізації та українізації”, які тривалий час роздмухувалися в засобах масової інформації сусідньої країни.

Водночас, результати спільного моніторингу засвідчили очевидний факт недотримання Румунією принципу взаємності у питаннях забезпечення прав національних меншин. Вони офіційно закріпили разючу перевагу України з цього питання і вказали на суттєві проблеми щодо становища української меншини в Румунії.

Невипадково в офіційному листі Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин на адреси міністрів закордонних справ України та Румунії щодо результатів першого етапу моніторингу стану забезпечення прав румунської меншини в Україні та української в Румунії (моніторингове дослідження у п'яти населених пунктах повітів Сучава та Ботошань Румунії – Вашківці, Негостина, Кліт, Маріцея та Рогожешть, де компактно проживають етнічні українці, проводився тим же складом міжнародної групи протягом 16–22 жовтня того ж 2006 р.) зазначалося, зокрема, що „ситуація з українською національною меншиною у румунському регіоні Сучави

характеризується явними тенденціями до асиміляції. Під час перепису населення Румунії 2002 р. значна кількість людей з етнічним українським корінням задекларували себе румунами, а не українцями, незважаючи на те, що багато з них зберігають деякі, хоча й слабо розвинуті ознаки української культурної спадщини. Більшість українців не може читати й писати українською і надають перевагу тому, щоб їх діти отримували освіту виключно румунською мовою. Водночас, як добровільна асиміляція була б правдивою характеристикою становища сьогодення, її коріння походять ще з репресивної політики румунського комуністичного режиму, що існував до 1989 р. З цього випливає, що румунська влада несе відповідальність за надання необхідних можливостей та повинна заохочувати тих українців, які хочуть зберегти й розвивати свою етнокультурну ідентичність, паралельно з їх цивільною ідентичністю румунських громадян” [144, с. 145–146].

У висновках ОБСЄ також зазначалося, що, на противагу українцям Румунії, „румунська меншина, яка компактно проживає на півдні Чернівецької області України, спромоглася зберегти сильну етнокультурну ідентичність та визнає румунську мову як свою рідну”. Її представники „мають змогу навчатися у школах, де всі предмети викладаються румунською мовою, й надають цьому перевагу. Очевидно те, що вони також можуть без приховування практикувати культуру та релігію рідною мовою. Водночас, ще багато потрібно зробити для того, щоб покращити рівень знання державної мови членами румунської меншини в Україні. Вільне володіння державною мовою є основою для інтеграції в національне суспільство осіб, які належать до національних меншин” [144, с. 146]. На нашу думку, це було принципово важливе зауваження з боку експертів РЄ та ОБСЄ. Воно відображало реальний стан справ щодо становища етнічних румунів в Україні, яскраво доводячи, що їхня головна проблема полягала не в асиміляції, як це відбувалося з нашими співвітчизниками в Румунії, а у належному володінні національними цінностями, зокрема рідною мовою настільки, що це ставало практичною перешкодою на шляху нормальної

інтеграції в українське суспільство. Тобто, можна було з впевненістю стверджувати про позитивну дискримінацію румунської національної меншини в Україні, про що жодним чином не можна було говорити стосовно етнічних українців Румунії.

21–22 листопада 2006 р. у м. Бухарест відбулося п'яте засідання згаданої вище Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин. На початковому етапі роботи були обговорені питання щодо стану виконання домовленостей, зафіксованих у відповідних протоколах попередніх засідань Комісії, результати першого етапу моніторингу стану забезпечення прав осіб, які належать до української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні. У проекті Протоколу засідання Комісії були зафіксовані конкретні заходи, які мали б здійснюватися сторонами з метою ефективного забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, у галузі освіти, культури, релігії, інформації, а також з питань надання гуманітарної допомоги, права на користування певним нерухомим майном, взаємного догляду за цвинтарями та військовими похованнями тощо. Проте, румунська сторона, будучи невдоволеною виявленими результатами першого етапу спільного моніторингу, свідомо затягнула процедуру остаточного погодження Протоколу засідання комісії, який так і не був підписаний [145]. Враховуючи цю ситуацію, українська сторона запропонувала вважати зустріч у Бухаресті від 21–22 листопада 2006 р. першою частиною п'ятого засідання Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, а другу частину – провести за підсумками завершення спільного моніторингу в цілому. Така позиція української сторони має принципове значення для подальшого діалогу з Бухарестом з питання проведення останнього етапу спільного українсько-румунського моніторингу та оприлюднення його результатів в рамках РЄ та ОБСЄ, як передбачалося на етапі його ініціювання.

Зрозуміло, що одним із головних завдань спільного моніторингового

дослідження була ідентифікація недоліків на основі об'єктивної оцінки стану української національної меншини в Румунії та румунської національної меншини в Україні та вироблення слушних пропозицій з метою удосконалення існуючої ситуації. Експерт від РЄ Р. Хофман під час першого етапу моніторингу, як колишній голова Консультативного комітету Рамкової конвенції про захист національних меншин, вважає, що конструктивний діалог залишається одним із найбільш вдалих шляхів для виправлення існуючих недоліків. Він розглядає участь міжнародних спостерігачів у моніторинговому процесі як іноваційний метод полегшення українсько-румунського діалогу з проблематики національних меншин [144, с. 146].

Слід зазначити, що підсумки першого етапу моніторингу 2006 р., виявлення недоліків на території Румунії та, особливо, їх внесення до підсумкових документів експертів Ради Європи та ОБСЄ відверто занепокоїли румунську сторону. Про зазначене засвідчила низка заходів, здійснених з часом центральними та місцевими органами влади Румунії, спрямованих на покращання становища українців у Румунії. Так, за ініціативою Державного секретаря з питань відносин з румунами звідусіль Міністерства закордонних справ Румунії, співголови Румунської частини Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, 6 лютого 2007 р., вперше за період постсоціалістичної Румунії, відбулася зустріч представників причетних центральних органів влади (міністерств виховання та досліджень, культури і культів та Департаменту з питань міжетнічних відносин) з представниками української громади, яка була представлена головою СУР та депутатом Парламенту, лідерами повітових філій Союзу, директорами шкіл Румунії, де викладається українська мова, вчителями української мови, університетськими викладачами та ієрархами РумПЦ, у підпорядкуванні яких входять церкви, де релігійна служба ведеться й українською мовою.

Цей захід був показовим у плані формальної готовності румунських офіційних кіл до вивчення та уточнення невідкладних вимог української

громади щодо виявлення проблем, пов'язаних із збереженням національної ідентичності та вирішенням традиційних проблемних питань у цій сфері. Державний секретар МЗС Румунії з питань румунів звідусіль звернувся до керівництва СУР надати властям для подальшого детального аналізу у письмовому вигляді список проектів, вимог і проблем громади з чотирьох основних напрямів забезпечення та збереження ідентичності: культура, виховання, мас-медіа та релігія.

Серед пропозицій співголови Румунської частини Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, було і звернення до СУР та інспекторатів освіти у повітах Румунії, де українці компактно проживають, здійснювати додаткові заходи з популяризації наданих румунським законодавством можливостей для отримання ними освіти рідною мовою, зокрема роз'яснення етапів, які мають пройти кандидати та, що уявляється важливим, провести перепис української молоді, яка могла б виявити бажання навчатися рідною мовою. Означене пояснювалося необхідністю використання відповідних даних для складання перспективних планів розвитку в Румунії освіти українською мовою.

Проте зустріч була перетворена представниками офіційної румунської влади на низку дорікань та звинувачень на адресу СУР у неспроможності сформулювати та представляти відповідальним державним органам країни власні вимоги та пропозиції щодо збереження та розвитку всього комплексу питань, пов'язаних із власною національною ідентичністю. На нашу думку, це повністю відповідало реальному стану справ щодо потенціалу, можливостей та конструктивного духу керівництва як центральних, так і повітових проводів СУР та ДСУР. Про це засвідчив той факт, що лідери української громади Румунії не скористалися наданою їм представниками державної влади унікальною можливістю і на черговій зустрічі в Міністерстві закордонних справ Румунії від 4 травня 2007 р. не винесли жодних планів і пропозицій із забезпечення прав своєї громади.

З метою ж переконання української сторони у тому, що Бухарест здійснює заходи, спрямовані на усунення недоліків у сфері забезпечення прав та потреб української громади у мовній, освітній, культурній, духовній та інформаційній сферах, які були виявлені під час першого етапу моніторингу стану забезпечення прав національних меншин в Україні та Румунії, 13 березня 2007 р. МЗС Румунії передало Посольству України в Румунії ноту № D/711 [146] із зведеною інформацією щодо проведення румунською стороною таких заходів:

- ініційоване створення міжвідомчої робочої групи, яка б ухвалювала рішення, адекватні побажанням в основних сферах української громади з метою утвердження її національної ідентичності;

- вжито першочергових заходів для забезпечення оптимальних умов для учнів української національності, які вивчають рідну мову або навчаються рідною мовою, зокрема було дано розпорядження сприяти ліцею ім. Т. Г. Шевченка у м. Сігету Мармаціей у невідкладному проведенні загального ремонту приміщення, розширення його корисної площі, придбанні мікроавтобусу, а також облаштувати інтернат для дітей-українців з інших регіонів Румунії;

- при цьому ліцеї заплановано створення центру з питань формування педагогічних кадрів, які викладатимуть українську мову або інші предмети українською мовою у навчальних закладах Румунії;

- передбачено виділення необхідних фінансів для ремонту та оснащення шкіл на підставі проектів, наданих керівництвом навчальних закладів, у яких вивчається українська мова та література;

- буде збільшена кількість інспекторів з української мови в інспекторатах освіти повітів Марамуреш, Сучава, Тіміш та Тулча, тобто в регіонах компактного проживання українців;

- протягом 2007/2008 навчального року планувалось заснувати три дев'ятих класів з викладанням українською мовою у ліцеях мм. Тулча, Сірет та Лугож;

- передбачено забезпечення усіх шкіл Румунії, де викладається українська мова та література, комп'ютерами;

- докладено додаткові зусилля з метою видання в Румунії підручників українською мовою.

Крім цього повідомлялося, що:

- надіслано листа до Національної адміністрації з питань повернення власності, до складу якої входить технічний Секретаріат з питань релігійних культів та меншин, в якому висловлено прохання щодо розгляду вимог Українського греко-католицького вікаріату Румунії стосовно повернення культових споруд, які належали йому до 1948 року;

- Румунське радіо збільшить до 60 хвилин щотижневий ефір радіопередач для представників української меншини на радіостанціях мм. Клуж, Сігету Мармаціей, Тімішоара та Ясси, а також до 30 хвилин – щотижневі передачі на радіо у м. Решіца;

- підготовлено звернення до місцевих органів влади у регіонах компактного проживання українців із застереженнями щодо необхідності приділення належної уваги виготовленню табличок з двомовними написами відповідних населених пунктів Румунії;

- зобов'язано органи влади виконувати покладені на них законом повноваження та приділяти особливу увагу усім проблемним аспектам, з яких надходять відповідні сигнали з боку Союзу українців Румунії.

Втім, уважний аналіз цього документа дав підстави стверджувати, що окреслені в ньому заходи та плани на перспективу були формальними. У зазначеному документі лише декларувалися наміри румунської влади стосовно підтримки української меншини, без визначення конкретних строків їх виконання. Як довела практика, наведений у ноті МЗС Румунії план роботи з українською громадою так і не був виконаний, залишаючись формальним прикриттям для пом'якшення чергового гострого діалогу з українською стороною з відповідних питань.

Таким чином, з огляду на підготовку у першій половині 2007 р.

Резолюції Ради Європи з питань виконання Румунією Рамкової конвенції про захист прав національних меншин, яка була ухвалена на засіданні Комітету міністрів РЄ від 23 травня 2007 р. (Doc.CM/ResCMN (2007) із врахуванням українських поправок щодо розвитку у сусідній країні освіти та збільшення ефірного часу радіо- та телепередач українською мовою, Бухарест в черговий раз зовні продемонстрував нібито активність у забезпеченні прав і потреб української громади. Така позиція пояснювалася також прагненням примусити українську сторону відмовитися від запланованих нею змін і доповнень до очікуваної на той час Резолюції Ради Європи стосовно Румунії. Проте, практично всі зазначені вище обіцянки офіційного Бухареста так і залишилися невиконаними, що розкриває квінтесенцію політики румунських органів влади щодо забезпечення прав, інтересів і потреб української громади країни. Отже, підходи Бухареста до вирішення комплексу проблем місцевих українців і того разу виявились формальними і позбавленими реального бажання їх подолати.

На нашу думку, серед суттєвих причин виникнення такої ситуації було те, що в українському середовищі Румунії в силу об'єктивних та суб'єктивних причин не було представників, які могли б відчутно активізувати його громадсько-політичне життя та згуртувати українську громаду на вирішення нагальних проблем збереження і розвитку її національної ідентичності.

Висновок про те, що український етнос у Румунії перебував у складних умовах з точки зору збереження та розвитку національної ідентичності, задоволення освітніх та культурно-інформаційних потреб підтвердило і проведення другого етапу спільного моніторингу становища румунської меншини в Україні та української в Румунії, який відбувся 27 травня – 2 червня 2007 р. у повіті Марамуреш, де проживає найбільша частина українського населення Румунії – понад 36 тис. осіб.

Важливою обставиною цього заходу було те, що до спільної групи експертів і на цей раз увійшли представники Ради Європи та ОБСЄ, що

забезпечило незалежну оцінку реального становища української громади регіону. Спільна моніторингова група побувала у п'яти селах повіту Марамуреш: Вишавська Долина, Вишня Рівна, Криве, Луг над Тисою та Верхні Поляни. Проведена робота засвідчила, що у зазначених селах, де загальна частка українців складала 94,7%, були відсутні українські дитячі садки та школи. Існувало 11 садків з румунською мовою виховання та 8 восьмирічних шкіл з румунською мовою навчання. В них українська мова і література викладалася лише як предмет. Загалом, у повіті був один український ліцей, який виявився незабезпеченим навчальною і дидактичною літературою, що підтвердилося під час проведення спільного моніторингу. Наявні на той час підручники та методична література українською мовою були застарілими, тобто діти навчалися за програмами 60–70 рр. минулого століття, які востаннє були оновлені у 1989 р. Можливості здобувати вищу освіту українською мовою у повіті не було. В обстеженому регіоні фактично були відсутні будь-які друковані ЗМІ українською мовою, крім несистемного надходження з Бухареста чотирьох періодичних видань Союзу українців Румунії – газет „Вільне слово”, „Український кур'єр”, журналу “Наш голос” та румуномовної газети „Кур'єрул українян”.

В рамках моніторингового дослідження були проведені окремі зустрічі з викладачами української мови та літератури початкових шкіл та гімназій повіту Марамуреш, батьками дітей, які вивчають українську мову, а також викладацьким складом ліцею ім. Т. Г. Шевченка у м. Сігету Мармаціей. За їх підсумками було зроблено висновок, що діти-українці повіту Марамуреш опинились у таких умовах, що не виявляли зацікавленості у навчанні українською мовою, оскільки не бачили перспектив застосування у подальшому отриманих знань українською мовою (у Румунії отримати вищу освіту з української мови та літератури можна лише у трьох навчальних закладах і лише за однією спеціальністю – українська мова і література). Наприклад, у с. Верхні Поляни із чисельністю населення близько 10 тис. осіб (96,64 % – етнічні українці) у 2007 р. продовжувати навчання в українському

лицеї м. Сігету Мармаціей, розташованого по сусідству, висловили бажання лише п'ятеро дітей [144, с. 148].

Крім цього, члени міжнародного моніторингового дослідження виявили, що відсутній контроль з боку органів державної влади щодо забезпечення шкіл букварями, підручниками з української мови та літератури, а також інших предметів. Румунською владою виділялися кошти на переклад і друкування деяких підручників для потреб національних меншин. Проте після виділення певних коштів органи влади не цікавилися процесами доведення цих підручників до друку та їх розповсюдження у навчальних закладах. Це, в свою чергу, дало можливість приватним друкарням ігнорувати замовлення. Наприклад, єдиний у Румунії український лицей, зі слів його викладачів, був забезпечений підручниками з української мови та літератури на 5%, у той час як з румунської мови та літератури – на 95 %. З деяких предметів діти мали один підручник на два класи [144, с. 148].

В цілому, враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що етнічні українці повіту Марамуреш перебувають у складних умовах, які негативно позначаються на можливості збереження та розвитку їхньої національної ідентичності. Внаслідок недосконалої державної системи забезпечення прав представників української національної меншини, що можна розцінювати як їх приховану та цілеспрямовану асиміляцію, зафіксована прогресуюча тенденція румунізації етнічних українців як Мараморощини, так і Румунії в цілому.

Згідно з попередньо досягнутими домовленостями, з 25 до 30 червня 2007 р. друга частина другого етапу спільного моніторингового дослідження за участю експертів РЄ Е. Конечної та ОБСЄ К. Бюшера і В. де Графа проходило у п'яти населених пунктах Закарпатської області з компактним проживанням етнічних румунів – Плаюц/Водиця, Біла Церква Рахівського району та у селах Кербунешть/Глибокий Потік, Топчино та Нижня Апша/Діброва Тячівського району.

25 червня 2007 р. членами спільної моніторингової групи були проведені зустрічі з головою Закарпатської обласної державної адміністрації, заступником голови обласної ради, за участю керівників структурних підрозділів Закарпатської ОДА, з ректором Ужгородського університету, викладацьким складом та студентами відділення румунської мови і літератури цього вищого навчального закладу, а також з керівництвом Закарпатської обласної державної телерадіокомпанії, на базі якої функціонує редакція програм румунською мовою.

У Тячівському районі вітчизняні та міжнародні експерти мали зустрічі з лідерами румунських національно-культурних організацій, головами сільських рад компактного проживання румунів, директорами румуномовних навчальних закладів та працівниками місцевої румуномовної газети „Мараморошани”.

За умов фактичної відсутності предметних зауважень, представниками румунських громад порушувалися питання, які виходили за рамки компетенції моніторингової групи – відкриття на території Закарпатської області Генерального консульства Румунії, забезпечення представництва румунів у Верховній Раді України, поліпшення стану доріг, газифікація сіл, а також утворення окремого Солотвинського району, який би охоплював населені пункти компактного проживання етнічних румунів за умови проведення ініційованої на тому етапі адміністративно-територіальної реформи в Україні.

Слід зазначити, що як членів румунської делегації, так і представників зазначених вище спеціалізованих європейських організацій, позитивно вразило не лише забезпечення мовних, освітніх, культурних, інформаційних та духовних прав румунів-громадян України у Закарпатській області належним чином, у чому вони наочно переконалися раніше і у Чернівецькій області, але й надзвичайно високими показниками життя місцевого румунського населення, які ще за радянських часів досягли справжнього європейського рівня. За підсумками перебування у Закарпатській області

румунська сторона була реально позбавлена будь-яких аргументів критикувати Україну за нібито порушення національних прав місцевих румунів. У цьому ж остаточно переконалися й експерти Ради Європи та ОБСЄ, якими була дана позитивна оцінка процесу організації змістовної частини спільного українсько-румунського моніторингу в Закарпатській області.

З іншого боку, під час проведення першої частини третього етапу спільного українсько-румунського моніторингу, яка проходила в Одеській області 19–24 травня 2008 р., румунська сторона, усвідомивши, що програє ініційоване українською стороною спільне, за участі міжнародних експертів, моніторингове дослідження становища українців в Румунії та румунів в Україні здійснила кроки, які не лише були здатні спровокувати деструктивну дискусію між Румунією та Україною, але й втягнути у двосторонню полеміку й третю сторону – Республіку Молдова. Так, у ході моніторингу в Одеській області румунська сторона, як показала практика, мала на меті нав'язати українській стороні свою позицію, яка полягала у запереченні існування молдовського етносу і молдовської мови як на території нашої держави, так і в цілому. Про це засвідчили неодноразові заяви про „не існування молдовського етносу”, зроблені керівником румунської частини моніторингової групи та іншими членами румунської сторони як під час безпосереднього моніторингового обстеження у погоджених двома сторонами населених пунктах Одеської області, так і під час зустрічі членів спільної моніторингової групи з представниками керівництва Одеської обласної державної адміністрації та органів влади Ізмаїльського району.

Неадекватні кроки румунської сторони призвели до зриву цього етапу спільного моніторингового дослідження за участі представників ОБСЄ та РЄ. За результатами проведеної у листопаді 2008 р. у м. Одеса українсько-румунської зустрічі на рівні співголів Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, була досягнута домовленість про відновлення на

території Одеської області України та продовження на території повіту Тулча Румунії третього, завершального етапу спільного українсько-румунського моніторингу стану забезпечення прав етнічних румунів України та етнічних українців Румунії, що мало б дати відповідь на багато спровокованих Бухарестом проблем у цій сфері та переорієнтувати співробітництво з цих питань у конструктивне русло. Проте, згодом офіційний Бухарест не підтримав неодноразові пропозиції української сторони завершити першу частину третього етапу спільного українсько-румунського моніторингу в Одеській області. Це мало довести румунській та європейській громадськості факт проживання в регіоні не етнічних румунів, яких за офіційними даними нараховується всього 724 особи, а корінних молдован, чисельність яких досягає понад 123 тис. осіб, про що йдеться у четвертому параграфі четвертого розділу дисертації.

На наше переконання, очевидною причиною відмови румунської сторони від відновлення першої та проведення другої частини третього етапу спільного моніторингу у повіті Тулча, що мало відбутися згідно із попередньо досягнутими домовленостями Києва та Бухареста, стало побоювання продемонструвати як українській стороні, так і Раді Європи та ОБСЄ очевидний факт асиміляції понад 10-ти тисяч колишніх нащадків українських козаків, які ще у XVIII столітті знайшли у дельті Дунаю притулок від переслідувань царської Росії. Як буде доведено у другому параграфі четвертого розділу роботи, наразі етнічні українці у цьому регіоні фактично повністю румунізовані.

Таким чином, викладене вище практично свідчить про суто декларативний і необґрунтований характер тез офіційного Бухаресту, з одного боку, про те, що „Румунія є європейською моделлю у сфері забезпечення прав національних меншин”, а з іншого – що „автохтонні румуни із сусідніх країн не мають можливості користуватися такими ж правами, яким користуються меншини в самій Румунії”. Очевидно, що країна, парламент якої роками блокує прийняття закону про статус

національних меншин, не забезпечує повною мірою права осіб, які належать до національних меншин, на освіту рідною мовою, не створює відповідні умови для збереження національної ідентичності, розвитку національної культури і традицій, що доведено на прикладі становища української громади, не може бути „європейською моделлю” у сфері забезпечення прав цих меншин.

Отже, можна передбачити зростання ролі Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, створеної відповідно до українсько-румунського базового Договору, та профільної Робочої групи Комітету співробітництва з питань культури, освіти, національних меншин та громадської інформації Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії у вирішенні існуючих проблем українців в Румунії та румунів в Україні.

На регіональному рівні, у контактних зонах обох країн, де переважно проживають етнічні румуни України та етнічні українці Румунії, особливої ролі набуває транскордонне співробітництво, зокрема в рамках єврорегіонів, які вирішують і гуманітарні питання, пов'язані, у тому числі, із забезпеченням прав осіб, які належать до національних меншин.

2.3. Прикордонне та регіональне співробітництво з питань становища українців в Румунії та румунів в Україні

Досвід розвитку міжетнічних відносин в Україні, у сусідніх державах, як і весь світовий набуток з цього питання, демонструє, що єдиним реальним способом, що дає можливість розв'язати існуючі проблеми і суперечності у цій сфері, є не конфронтація та розмежування, недовіра та протистояння, а демократичний шлях, заснований на рівноправності, законності, діалозі й співпраці, довірі й взаємодопомозі народів.

Вступ постсоціалістичних країн до Ради Європи, а, особливо, процес розширення Європейського Союзу на Схід, разом з формуванням нових регіональних та субрегіональних інтеграційних об'єднань у Центрально-Східній Європі, призвели до виникнення нових можливостей для вирішення питань міжетнічного діалогу та співпраці, однією із форм якої стало поширення досвіду формування єврорегіонів на території колишніх соціалістичних країн. При цьому важливим уявляється той факт, що використовується позитивний досвід країн Західної Європи щодо створення таких єврорегіонів.

Процес регіоналізації, що розвивався в Європі завдяки спеціалізації виробництва та ринкової конкуренції, а також процес європейської інтеграції, стали сприйматися як взаємодоповнюючі і, водночас, протилежні процеси. Об'єднати позитивний ефект обох процесів частково вдалося завдяки транскордонному співробітництву громад, яке почало розвиватися, зокрема, через створення єврорегіонів. Таким чином, єврорегіони стали специфічним територіальним інструментом реалізації принципів європейської інтеграції, і, водночас, способом повернення до ідеалу „локальних суспільств”, що претендують на частку державного суверенітету. Сучасні єврорегіони, хоча, в основному, і є заснованими за ініціативою „знизу” як прояв зацікавленості місцевих громад у розвитку взаємовигідної економічної та гуманітарної співпраці, водночас, виступають як елемент

формування так званого „нового європейського порядку”. Адже ідея інтеграції Європи може практично реалізуватися двома шляхами: „зверху” – завдяки об’єднанню зусиль держав навколо спільних норм та критеріїв, і „знизу” – через формування єврорегіонів та просування транскордонної співпраці, взагалі, як моделі партнерства відповідних адміністративно-територіальних одиниць задля їх ефективного соціально-економічного та культурно-гуманітарного розвитку.

Визначення ролі та перспектив транскордонного співробітництва у контексті розширення ЄС пов’язане з відповідною політикою України, де транскордонне співробітництво розглядається як частина євроінтеграційного курсу держави, починаючи з другої половини 90-х років минулого століття.

Важливим питанням для загальної оцінки перспектив транскордонного співробітництва на „нових кордонах” ЄС є сучасний стан правової бази цього процесу. Як відомо, головним документом, який легалізує транскордонні відносини, а також сприяє децентралізації прийняття рішень на рівні регіонів та громад, є Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (ETS № 106, підписана у Мадриді, 21 травня 1980 р.), а також два додаткових протоколи до неї, що надають більших повноважень регіонам у розвитку співробітництва „через кордони”. Відповідно до Конвенції, „транскордонне співробітництво” означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних сторін, та на укладення з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей [147].

Упродовж другої половини 90-х років минулого століття, коли чітко визначилися дві різні євроінтеграційні перспективи країн ЦСЄ, у тому числі і України, Європейський Союз використовував для стимулювання транскордонного співробітництва на кордоні між ними два відмінні інструменти: програму PHARE-CBC для країн-кандидатів та, відповідно,

TACIS CBC для Росії, Білорусі та України. З 1999 р., коли почали визначатися строки приєднання центральноєвропейських держав до ЄС, в середовищі Євросоюзу почали розроблятися проекти заміни інструменту PHARE-CBC на програму INTERREG III, яка поширюється на прикордоння власне Союзу та шляхи узгодження її після нової хвилі розширення з програмою TACIS CBC. Потреба у такій політиці була підтверджена у 2001 р., коли Єврокомісія підготувала оцінку функціонування інструменту TACIS, і серед відповідних рекомендацій зазначила необхідність координації діяльності програм TACIS, PHARE та INTERREG, використання методології „спільного програмування” транскордонних проектів, їх моніторингу з обох сторін кордону, збільшення обсягів фінансування в рамках програми TACIS CBC [148].

На нашу думку, ефективне використання європейської фінансової допомоги для розвитку українського прикордоння ускладнювалося через нестачу стратегічного підходу серед вітчизняних управлінців до планування та залучення міжнародної зовнішньої допомоги. В Україні лише з часом стала формуватися система внутрішньої оцінки потреб та ефективності використання міжнародної технічної допомоги, за що свого часу відповідало Національне координаційне бюро при Міністерстві економіки України. Як результат, уповноважені центральні та місцеві органи влади недостатньо володіли цілісною картиною потреб країни, зокрема у сфері транскордонного співробітництва, в обсягах та предметних формах міжнародної допомоги, включно з боку Європейського Союзу.

Слід особливо підкреслити, що транскордонне співробітництво є однією з можливостей сприяння культурним та міжетнічним контактам, оскільки саме території прикордоння є зонами, де важливим стає налагодження міжетнічної толерантності, виховання спільної європейської ідентичності, уважне ставлення до актуальних проблем національних меншин, які відділені від „материнської держави” лінією кордону. У цьому контексті важливим є створення умов для сприяння так званому „малому

прикордонному руху” через державний кордон. Внаслідок підписання відповідних угод, Україна досягне спеціального візового режиму з країнами Євросоюзу – сусідніми з нашою державою для громадян, які проживають у відповідних прикордонних регіонах, що створить передумови для відчутного зближення відповідних регіонів України з ЄС. Європейська Комісія свого часу розробила конкретні пропозиції щодо стимулювання „місцевого руху” на нових кордонах ЄС, зокрема передбачила можливість перетину кордону на основі спеціальних документів [149]. Пропонується запровадити новий порядок перетину державного кордону для населення країн-сусідів, які проживають на прикордонній території. Такі двосторонні угоди дозволять громадянам України, які проживають у відповідних прикордонних регіонах, багаторазово в’їжджати до сусідньої країни-члена ЄС на чітко визначений строк, але не віддаляючись від кордону більше ніж на відстань, що визначається у відповідних двосторонніх угодах про малий прикордонний рух.

З Румунією переговорний процес щодо підготовки до підписання Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про місцевий прикордонний рух має свою специфіку. В ході двох раундів двосторонніх експертних переговорів (3–4 липня 2008 р. та 12 лютого 2009 р.) сторонам вдалося майже повністю погодити текст відповідного проекту угоди. Однак румунська сторона фактично заблокувала остаточне узгодження документа, ув’язавши цей процес з отриманням від Києва дозволу на відкриття двох додаткових консульських установ на території України (Генерального консульства Румунії в Ужгороді та консульського агентства в смт. Солотвино Закарпатської області) [150]. Це не відповідає національним інтересам України, оскільки призведе до значного посилення румунського національно-культурного та інформаційного впливу на 30-тисячну місцеву румунську громаду, помітно збільшить вплив Румунії на етнічних румунів Закарпатської області. Враховуючи таку ситуацію, українська сторона запропонувала завершити роботу над проектом Угоди про місцевий прикордонний рух без

ув'язки з питанням щодо розширення румунської консульської присутності в Україні, винісши його вирішення в окремий двосторонній формат, зокрема, пов'язаний із вирішенням питань імплементації цієї угоди. Наразі, українською стороною опрацьовуються альтернативні варіанти вирішення питання щодо розширення румунської консульської присутності в Україні без прив'язки до підписання Угоди про місцевий прикордонний рух. В цілому, підписання цієї Угоди стане доказом реального прагнення румунської сторони не лише до розвитку добросусідських відносин з Україною, але й задоволення потреб громадян двох країн, насамперед, етнічних українців, які проживають у прикордонній з Україною північній частини Румунії, та, відповідно, етнічних румунів Закарпатської та значної частини Чернівецької областей.

Безумовно, розширення ЄС 1 січня 2007 р. за рахунок Румунії та Болгарії, а також перспективи запровадження Шенгенського режиму на східних кордонах ЄС, включно на ці дві країни, допоможе захистити інтегрований європейський простір для вільного руху людей, капіталу, товарів та послуг. Водночас, таке розширення на практиці стало досить радикальним втручанням у взаємини цих країн зі східними сусідами, зокрема з Україною, адже викликало загрозу створення нової „залізної завіси”. На перших етапах нові реалії призвели до певного зниження рівня контактів між громадянами межуючих держав, у тому числі тих, які впливали на реалізацію культурно-гуманітарних проектів, пов'язаних з інтересами національних меншин.

Слід зазначити, що по периметру західного кордону нашої держави, транскордонне співробітництво з Румунією розвивалося найбільш складно. Однією з причин цього була тривала правова неврегульованість міждержавних, у тому числі прикордонних відносин. Як зазначалося вище, Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією, який створив і певні стимули для розвитку транскордонної співпраці, був підписаний лише 2 червня 1997 р., тобто набагато пізніше, ніж

подібні документи були укладені нашою державою з іншими країнами-сусідами. Цей Договір має особливу роль у контексті аналізу нормативно-правової бази українсько-румунського транскордонного співробітництва. У статті 8, зокрема, наголошується, що сторони „сприятимуть співробітництву між адміністративно-територіальними одиницями обох держав в рамках існуючих, а також новостворюваних єврорегіонів „Верхній Прут” і „Нижній Дунай” [103]. Базовий політичний Договір між Україною та Румунією створив, таким чином, важливий інструмент регіонального і транскордонного співробітництва. Поклавши основу для створення єврорегіонів, він вніс новизну, яка на той час була нетиповою для такого виду договорів. Договір заклав правові основи цьому виду транскордонного співробітництва, щоб, згодом, конкретні, специфічні елементи цієї співпраці, отримавши підтримку і допомогу центральних органів влади, були визначені на рівні місцевих громад і органів влади [34, р. 41].

Таким чином, єврорегіони „Верхній Прут” та „Нижній Дунай” були ініційовані центральними органами влади як нова форма українсько-румунських відносин. Слід відзначити, що ідея створення згаданих єврорегіонів належала офіційному Бухаресту, який, екстраполюючи досвід Угорщини щодо підтримки угорців Трансільванії, вбачав у цьому додаткові важелі для посиленої роботи з етнічними румунами, які компактно проживають саме у тих регіонах України, що мали увійти до новостворених прикордонних структур. Проте вона викликала занепокоєння у націоналістичних колах Румунії. Так, лідер радикальної партії „Об’єднання дако-латинський вибір” М. Друк ще напередодні підписання базового Договору між Україною та Румунією, торкаючись питання єврорегіону „Нижній Дунай”, в інтерв’ю газеті „Роминія лібере” підкреслив: „Це – не нова ідея. Якщо згадати, то на початку 60-х років професор Вале розробив проект „Економічного комплексу Нижній Дунай”, який охоплював південь України, Добруджу, частину Болгарії та Валахії. Це – мирна форма захоплення територій шляхом економічної експансії. Сучасні єврорегіони

мало чим відрізняються від зазначеного проекту. Українські мафіозні структури комфортно розмістяться в так званих офшорних зонах” [151, р. 5].

Між тим, співпраця областей України та повітів Румунії, яка відбувається в галузі економіки, сільського господарства, охорони довкілля, освіти, культури, міжнародного туризму та міжнаціональних відносин спростувала ці „побоювання” представників румунських радикальних кіл. За роки незалежності України та постсоціалістичного розвитку Румунії була налагоджена тісна співпраця органів внутрішніх справ, прикордонних та митних служб, відкрита велика кількість пунктів спрощеного перетину українсько-румунського кордону, розвинуто автомобільне та залізничне транспортне сполучення між відповідними регіонами двох країн тощо. Підготовлені відповідні документи щодо співробітництва при проектуванні, будівництві та експлуатації каскаду гідроелектростанції на прикордонній ділянці р. Тиса, здійснення господарської діяльності на прикордонних водах тощо. Чимало зроблено для покращення міжетнічних стосунків у прикордонних регіонах та збереження етнічної ідентичності румунської меншини в Україні та української меншини в Румунії.

Проте слід підкреслити, що позитивні показники співробітництва в рамках єврорегіонів „Верхній Прут” та „Нижній Дунай” досягнуті, насамперед, завдяки послідовній позиції України, яка не дозволила перетворити ці форми транскордонного співробітництва в односторонню дію Румунії, спрямовані лише на всебічну підтримку румунської меншини в Україні. У цьому контексті особливе значення, крім двосторонніх українсько-румунських документів, які регулюють транскордонне співробітництво, отримало підписання тристоронніх українсько-молдовсько-румунських актів, зокрема Заяви Президентів України, Республіки Молдова та Румунії стосовно тристороннього співробітництва від 3 липня 1997 р., яка була схвалена за підсумками дводенної зустрічі Президентів України, Республіки Молдова та Румунії (м. Ізмаїл, 3–4 липня 1997 р.). Цьому

питанню були присвячені також дві статті Протоколу про тристороннє співробітництво між урядами України, Республіки Молдова та Румунії, підписаного у рамках тієї ж зустрічі. Логічним продовженням цього процесу була Кишинівська заява Президентів України, Республіки Молдова і Румунії про тристороннє співробітництво від 22 жовтня 1998 р. Проте запланована на серпень 1999 р. чергова тристороння зустріч президентів у Бухаресті була скасована в останній момент і дотепер так і не відбулась.

Питання розвитку українсько-румунського міжрегіонального та транскордонного співробітництва неодноразово обговорювалися в ході зустрічей і переговорів під час візитів українських і румунських високих посадових осіб, насамперед, в ході зустрічей Президентів України і Румунії в Одесі (вересень 2002 р.), Чернівцях (червень 2003 р.), Бухаресті (квітень 2005 р. та червень 2006 р.), у Києві та Чернівцях (лютий 2006 р.), і, безперечно, в ході робочого візиту Президента України до м. Сігету Мармацієї 15 січня 2007 р.

Ця проблематика була у центрі сторін також під час офіційних візитів Міністра закордонних справ України до Румунії (лютий 2004 р., листопад 2005 р.), робочого візиту Міністра закордонних справ Румунії в Україну (березень 2005 р.), робочої зустрічі керівників зовнішньополітичних відомств двох держав в Одесі (липень 2006 р.), низки їх зустрічей, які відбулися лише протягом 2007 р. на території третіх країн, а саме – 1 лютого та 4 грудня у м. Брюссель, 28 квітня у м. Софія під час засідання „Україна–НАТО” на рівні міністрів закордонних справ, 23 травня – у м. Київ у ході саміту ГУАМ та 24 червня в Одесі у рамках Міжнародної конференції „Чорне море між Європейським Союзом та Росією: безпека, енергетика, демократія”.

Проте слід зазначити, що першим єврорегіоном, до складу якого увійшли адміністративно-територіальні одиниці України та Румунії, став „Карпати”, якого було створено 14 лютого 1993 р. Його засновниками стали представники регіонів України, Польщі та Угорщини, які підписали програмні та статутні документи. Північні повіти Румунії у 1993 р. отримали

лише статус спостерігачів, що було зумовлено не лише відсутністю чи недосконалістю румунського законодавства, яке мало б визначати повноваження регіону в тому, що стосується налагодження зв'язків з регіонами по той бік кордону, але й побоюванням офіційного Бухаресту посилення впливу Угорщини на угорську національну меншину Трансільванії. Лише після регіональної реформи в Румунії у 1997 р., а також ратифікації нею Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво, шість румунських повітів стали повноправними членами єврорегіону „Карпати”. Географія українсько-румунського співробітництва в рамках багатостороннього єврорегіону „Карпати” охоплює Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську та Чернівецьку області з боку України, а також повіти Біхор, Ботошань, Харгіта, Сучава, Марамуреш, Сату Маре та Салаж з боку Румунії.

Другим єврорегіоном, до складу якого увійшли адміністративно-територіальні одиниці як України і Румунії, так і Республіки Молдова став єврорегіон „Нижній Дунай”. Його особливістю стало те, що до його складу були залученні південно-західні адміністративно-територіальні райони РМ. Румунська сторона на той час вбачала у цьому, з одного боку, можливість посилення власних позицій в ході співробітництва з Україною, а з іншого – отримання реальних важелів для впливу на ситуацію в південній частині РМ, що пізніше стало здійснюватися, зокрема, через заснування у м. Кагул філії Галацького університету під назвою „Нижній Дунай”.

14 серпня 1998 р., після річної роботи сторін щодо вивчення національного законодавства трьох країн та визначення основних напрямків співробітництва, у румунському місті Галац була підписана угода про створення єврорегіону „Нижній Дунай”, до складу якого увійшли Одеська область України, чинні на той час райони Вулкенешть, Кагул і Кантемир Республіки Молдова та повіти Бреїла, Галац і Тулча Румунії. Після проведення адміністративної реформи у Республіці Молдова зазначені

райони увійшли у новостворений повіт Кагул, який, відповідно до положень Статуту, став правонаступником у структурах єврорегіону „Нижній Дунай”.

Останнім, після досить складного переговорного процесу, що тривав майже три роки і чітко відображав неприйняття українською стороною нав'язаних Румунією моделей [152], став створений 22 вересня 2000 р. єврорегіон „Верхній Прут”, членами якого стали Чернівецька область України, Ботошанський і Сучавський повіти Румунії, а також існуючі на той час Белцький і Єдинецький повіти Республіки Молдова. [153]. Таким чином, території історичних регіонів Буковини, Північної та Північної Бессарабії набули змоги звернутися до раніше невикористаних можливостей співробітництва та діалогу з тим, щоб на регіональному рівні знаходити нові ресурси та засоби реалізації спільних інтересів. Слід зазначити, що гармонізація етнічних взаємин на територіях, які увійшли до складу єврорегіонів „Верхній Прут” та „Нижній Дунай” повністю відповідає інтересам як населення цих територій, так і національним інтересам держав – України, Румунії, Молдови, а в широкому контексті – справі подальшого поширення та зміцнення стабільності та добросусідства в Центрально-Східній Європі.

Звертає на себе увагу нетрадиційна мотивація румунською стороною доцільності створення єврорегіонів „Верхній Прут” і „Нижній Дунай”. Як зазначалося вище, на завершальному етапі переговорів щодо підписання українсько-румунського базового політичного Договору румунська сторона внесла пропозицію щодо включення до тексту документа пункт про створення двох єврорегіонів „Верхній Прут” та „Нижній Дунай”, мотивуючи це тим, що в їх майбутніх географічних параметрах в Україні проживає значна кількість етнічних румунів. Бухарест розраховував на те, що, таким чином, зможе використати ці єврорегіони як інструмент захисту прав румунської меншини, яка проживає на українському прикордонні. На думку румунського дослідника Б. Ауреску, який протягом 2004–2009 рр. був представником Румунії у Міжнародному Суді ООН в Гаазі у зв'язку із

справою „Делімітація морських просторів (Румунія проти України)”, а пізніше став Державним секретарем МЗС Румунії, регіональне співробітництво дозволило б створювати програми не стільки економічного характеру, скільки такі, які були б спрямовані на розвиток зв'язків з діаспорою, збереження їх етнічної, культурної, історичної та мовної самобутності [34, р. 40].

Слід враховувати, що єврорегіон „Верхній Прут” належить до тих прикордонних територій, для яких характерне культурне розмаїття і спільна історія різних народів, наявність автохтонних етнічних груп, в яких за лінією державного кордону знаходиться їх історична батьківщина, де переважна частина їх етносу виступає як титульна нація. А саме, в Сучавському і Ботошанському повітах Румунії проживає автохтона українська меншина, а на території Чернівецької області України – відповідно, румунська меншина. Це підтверджено останніми двома переписами населення, які було проведено як в Україні, так і в Румунії. При цьому, на певних ділянках вони становлять єдиний етнічний масив по обидва боки державного кордону, з одного боку – як національна меншина, а з іншого – як титульна нація. Прикладом цього є румунська меншина Герцаївського, Глибоцького та Сторожинецького районів Чернівецької області України та українська меншина в Ботошанському та Сучавському повітах Румунії. Враховуючи ці обставини, гармонізація міжетнічних відносин повинна посісти одне з чільних місць серед пріоритетів діяльності єврорегіонів „Верхній Прут” та „Нижній Дунай”.

Виходячи з цих обставин, у статті 4-й Погодження про створення єврорегіону „Верхній Прут”, поряд з іншими головними напрямками, які реалізуються шляхом взаємовигідного співробітництва і безпосередніх контактів у єврорегіоні, стало забезпечення і проведення в усіх сферах економічного, соціального і культурного життя повної та дійсної рівності між особами, які належать до національної меншини, та особами, які належать до більшості населення.

Важливо зазначити, що усі адміністративно-територіальні одиниці, які є членами єврорегіону „Верхній Прут”, накопичили певний позитивний досвід у розв’язанні проблем міжетнічних відносин на своїх територіях, тому його вивчення стало цінним для партнерів по співробітництву або інших суб’єктів, які зацікавлені у такій співпраці. Для цього в структурі єврорегіону, серед чотирьох робочих комісій, була створена Робоча Комісія з питань розвитку міжрегіональних і міжнаціональних зв’язків, місцевого самоврядування і засобів масової інформації, в якій були представлені не лише країни, адміністративно-територіальні одиниці яких утворили єврорегіон, але й всі його суб’єкти. Керівництво цією комісією, як і всіма іншими органами єврорегіону, зокрема Радою єврорегіону, здійснюється за принципом ротації. При цьому згадана робоча комісія, як і інші структури єврорегіону, у своїй діяльності мають відносну оперативну автономію, що забезпечує більш високий рівень інституціоналізації транскордонного співробітництва і є, на погляд українського дослідника С. Гакмана, своєрідним гарантом сталості цього співробітництва, навіть за умови охолодження взаємин на одному з структурних поверхів єврорегіону „Верхній Прут” [154, с.187–188].

Очевидно, що цю нову форму співробітництва прикордонних адміністративно-територіальних одиниць, які входять до складу різних держав, слід наповнити змістом реальної співпраці, спільними коротко- та довгостроковими проектами, виробити інституційні засади та нормативну базу взаємодій як представників влади, так і широкої громадськості. При цьому слід враховувати, що міжетнічні відносини є надзвичайно чутливою і делікатною сферою, яка менш за все піддається прямому, директивному регулюванню та потребує постійної уваги, комплексного підходу та врахування впливів різних чинників на етнополітичну стабільність у країнах, які переживають болісний процес змін та пошуку власного шляху до демократії та європейських цінностей.

Прикладом такої співпраці у рамках єврорегіону „Верхній Прут” став діалог науковців і представників влади, які взяли участь у Міжнародній науковій конференції „Етнічні взаємини на території єврорегіону „Верхній Прут”, що відбулася за фінансової підтримки Інституту етнічних меншин Карінтії (Австрія) у червні 2001 р. у Чернівцях. Логічним продовженням цієї роботи стала Міжнародна наукова конференція на тему „Єврорегіони: потенціал міжетнічної гармонізації”, яка відбулася у Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича 17–18 квітня 2003 р. У роботі конференції взяли участь науковці з України, Республіки Молдова, Румунії, Білорусії та Канади. На основі найбільш змістовних наукових доповідей, виголошених на конференції, у 2004 р. була видана книга „Єврорегіони: потенціал міжетнічної гармонізації” [155]. Це видання здійснено Буковинським політологічним центром за фінансової підтримки Фонду імені Ф. Еберта. Основна увага авторів наукових статей цього збірника привернута до аналізу загальних проблем транскордонного співробітництва та значення в цьому контексті діяльності новоутворених єврорегіонів, їх ролі у гармонізації міжетнічних відносин, у створенні відповідних умов для збереження етнічної ідентичності української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні.

На думку багатьох авторів, діяльність єврорегіонів повинна сприяти тому, щоб прикордонні території перестали бути сферою потенційних конфліктів і, відповідно, викликати стурбованість політичних еліт і суспільств сусідніх держав. Прикордонні території мають перетворитися на сфери ефективного поєднання спільних зусиль держав-сусідів, спрямованих на досягнення цілей регіональної та загальноєвропейської безпеки і стабільності.

Слід відзначити, що науковці, які брали участь у роботі згаданих конференцій, намагалися аналізувати стан етнічних взаємин, динаміку їх розвитку у постсоціалістичних країнах і на цій основі розробити практичні рекомендації для владних структур і громадських організацій задля

подальшої гармонізації взаємин представників титульних націй і етнічних меншин, що проживають в Україні, Республіці Молдова та Румунії, зокрема на територіях, що увійшли до складу єврорегіонів „Верхній Прут” та „Нижній Дунай”. Учасники конференцій висловлювали думки щодо необхідності спільними зусиллями розробити критерії оцінки і моніторингу стану міжнаціональних відносин і дотримання сторонами основних прав і свобод осіб, які належать до національних меншин.

Безперечно, наявність таких критерій та їх використання сторонами сприяли б дезавулюванню спекуляцій з цього питання, якф призводять до нагнітання прикордонної напруженості. А це, як зазначалося вище, підтримується певними радикальними колами країн, території яких входять до складу єврорегіонів „Верхній Прут” та „Нижній Дунай”. Так, до зростання напруги у взаєминах буковинських українців і румунів призводили і деякі різкі заяви активістів українських національних організацій та деяких лідерів румунських культурологічних товариств. Разом з тим, створення національно-культурних товариств мало велике значення для задоволення культурних потреб національних меншин, у тому числі і етнічних румунів. Їх діяльності сприяло ухвалення в Україні протягом 1991–1997 рр. низки документів, у тому числі й законів, які створили основу забезпечення прав національних меншин [11, с. 38].

Це справило позитивний вплив на розвиток міжетнічних відносин в Україні загалом, і Чернівецькій області зокрема. Водночас, існували і чинники, що перешкоджали поширенню міжетнічної толерантності. Насамперед, це фактори соціально-економічного характеру. Різке зниження життєвого рівня більшості населення наприкінці ХХ століття, масове безробіття тощо викликали фрустраційні реакції збіднілих соціальних верств, а відтак – пошук винних у погіршенні їхнього становища у середовищі іншої національності, що, як доводить історичний досвід, є вкрай небезпечною справою.

Проведені у червні 2002 р. кафедрою політології та соціології Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича соціологічні дослідження з питань етнополітичного розвитку Чернівецької області засвідчили певне зростання взаємної недовіри між представниками різних етнічних громад краю. Матеріали дослідження, узагальнені А. Круглашовим та М. Яригим, продемонстрували, що міжетнічні стосунки в області загалом доброзичливі, проте на цьому тлі з'являються помітні тертя, які загрожують традиційній етнічній толерантності в цьому багатонаціональному регіоні. Насамперед, це стосується взаємовідносин румунсько-молдовського населення краю з представниками єврейської, російської та української громад. Так, про своє негативне ставлення до молдован заявило 27,1% опитаних українців, 21,3 % – росіян і 20,8% – євреїв. Про негативне ставлення до румунів заявило 25,8% опитаних українців, 19,4% – росіян і 17% – євреїв. Відповідно, 38,2% опитаних молдаван негативно ставилися до євреїв, 28,2% – росіян, 26,7% – українців. Серед опитуваних етнічних румунів 36,1% негативно ставилися до євреїв, 31,3% – росіян і 19,3% – до українців [156, с. 202]. Але при оцінці ставлення зазначених груп населення, зокрема до румунів, які проживають в Україні, слід виходити із загального стану та характеру відношення Румунії до нашої держави. Існуючий досвід взаємовідносин з цією країною за роки незалежності довів, що у випадку її конструктивного ставлення до України, українські громадяни, незалежно від національності, у переважній більшості позитивно висловлювалися на адресу їх співвітчизників румунської національності. Тільки з боку Румунії на адресу України лунали резонансні претензії, як наслідок цього, загострювалися традиційні проблемні питання у двосторонніх відносинах, а ставлення титульного населення та відповідних національних громад до етнічних румунів, які проживають в Україні, змінювалася у негативну сторону. 2002 р., коли проводилося зазначене вище соціологічне опитування, не був найкращим періодом у розвитку українсько-румунських відносин. Тоді з боку певних політичних кіл Румунії лунала системна критика

Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією, ще не було підписано відповідного Договору про українсько-румунський державний кордон, а переговори щодо Угоди про делімітацію континентального шельфу та виключних економічних зон обох країн у Чорному морі увійшли у глухий кут.

Місцевим органам влади українських територій, які входять до складу єврорегонів „Верхній Прут” та „Нижній Дунай”, у своїй діяльності слід враховувати і той факт, що негативний вплив на взаємини між українською та румунською громадами має активізація великорумунських настроїв у сусідній Румунії. Екстремістські націоналістичні організації на зразок партії Велика Румунія, товариства „Ватра роминяске” та інші націонал-радикальні організації через засоби масової інформації інтенсивно пропагують ідеї відродження Великої Румунії в кордонах, що існували до 1940 р., активно мусують „уніоністські ідеї”, вимагають денонсації українсько-румунського базового політичного Договору тощо. Подібні політичні сили мають чималий вплив у румунському парламенті і формують громадську думку на користь шовіністичних ідей не лише всередині самої Румунії, але й намагаються вплинути і на румунські етнічні меншини в інших країнах, насамперед – в Україні. Отже владним структурам та громадським організаціям Чернівецької та Одеської областей необхідно вживати відповідні заходи для мінімізації негативного впливу цих чинників на міжетнічні відносини на територіях зазначених вище єврорегонів.

При плануванні діяльності єврорегонів „Верхній Прут” та „Нижній Дунай” українська сторона має також взяти до уваги той факт, що, згідно з „Новою стратегією щодо румунів з діаспори після 2007 р.”, оголошеної 13 листопада 2006 р. на Конференції румунських громад з Європи, була спрощена процедура „відновлення румунського громадянства мешканцям румунської етнічності з України і Республіки Молдова” [157, р. 6]. Проблема прихованого отримання румунського громадянства серед українських громадян в Чернівецької області за роки незалежності України, про що

детальніше йтиметься мова у розділі 4 дисертації, стала певною мірою небезпечною для національних інтересів України. Київська газета „2000” наводила цифру „від 20 до 50 тисяч” осіб, які отримали румунське громадянство, що виглядає дещо перебільшеною, але наявність такої проблеми визнається на офіційному рівні, зокрема свого часу голова Державного комітету України у справах національностей та міграції Г. Москаль підтвердив її існування [158, с. 5]. Слід мати на увазі, що після внесення змін до Закону Румунії про громадянство у квітні 2009 р., румунські паспорти можуть отримати і ті громадяни України, незалежно від національності, які самі, чи їхні батьки або діди до 1940 р. проживали на території колишньої Румунії, а до цієї категорії входять всі корінні буковинці та бессарабці. Враховуючи той факт, що румунський паспорт після вступу Румунії в ЄС дає можливість безвізового в'їзду в країни ЄС, чимало громадян України не лише румунського походження прагнуть отримати громадянство Румунії. Про це свідчать і підсумки зазначеного вище соціологічного дослідження, проведеного кафедрою політології та соціології Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича у м. Чернівці та в 11 районах області у 2002 р., під час якого 59% респондентів відповіли, що, при можливості, хотіли би стати громадянами інших країн [156, с. 205]. Зрозуміло, що масове поширення подібних настроїв сприяє спробам змінити громадянства лише з прагматичних міркувань.

На наш погляд, створення повноцінних єврорегіонів, котрі охоплюють різні сфери економічної, науково-технічної, екологічної та культурної співпраці, відповідає не лише регіональним, але й загальнодержавним інтересам в цілому. Інвестиції країн-учасників та залучення іноземних капіталів відкриває можливості створення сучасної економіки, покращення соціальних умов і вирішення існуючих проблем у сфері міжетнічних та міжнаціональних відносин в зазначених регіонах.

Чималу роль у міжетнічних відносинах в рамках єврорегіонів мають особисті контакти громадян України та Румунії. Проте, міжособистісні

контакти та співробітництво громад, які перебувають по різні боки кордону лише тоді можуть стати діючими, коли їх підтримують не лише державні інститути, але й населення в цілому, чиї інтереси представляють громадські організації. Досить цікавою в цьому контексті була ідея, висунута в листопаді 1999 р. представниками громадських організацій Ботошанського повіту Румунії, про створення платформи громадських організацій майбутнього на той момент єврорегіону „Верхній Прут”. Крім того, що створення самої платформи неурядових організацій було спрямоване на децентралізацію влади і демократизацію суспільства, воно, очевидно, могла б відігравати істотну роль у питаннях молодіжної політики, місцевого самоврядування і навіть у міжетнічних взаєминах, використовуючи при цьому транскордонні механізми. Хоча попередні переговори з питання створення платформи велися з представниками громадських організацій усіх зазначених адміністративно-територіальних одиниць, на жаль, до процедури підписання 16 травня 2001 р. у м. Белць, Республіка Молдова, протоколу про співробітництво неурядових організацій, які діють на території єврорегіону „Верхній Прут”, не була запрошена жодна громадська організація з України. Водночас, громадські організації Чернівецької області зацікавлені в такому співробітництві, а деякі з них уже нагромадили певний досвід транскордонної кооперації [159].

Нові перспективи у міжособистісних контактах та у співробітництві громадян і організацій України та Румунії відкрив Перший Форум міст побратимів України та Румунії, організований Асоціаціями міст України та, відповідно, Румунії, який мав місце у Чернівцях 4–6 травня 2003 р.

Варто також відзначити роль національно-культурних товариств, які поряд з політичними партіями, відповідно до результатів багатьох соціологічних досліджень, що проводилися на українсько-румунському прикордонні, мають вагомий вплив на стан міжнаціональних взаємин і випереджають у цьому питанні такі соціальні інститути як місцеві органи влади, урядові структури і засоби масової інформації. При конструктивній

співпраці представників національно-культурних організацій з державними, насамперед, місцевими органами влади, можливо досягти ефективних результатів для становища відповідної меншини. Важливим уявляється і обмін досвідом між представниками національно-культурних товариств двох країн у реалізації своїх специфічних культурно-освітніх потреб. Але між українськими організаціями Румунії та румунськими національно-культурними товариствами України практично відсутні стабільні та ефективні контакти.

Разом з тим, слід мати на увазі, що Бухарест на урядовому рівні виробив чітку систему підтримки румунів, які проживають в прикордонних з Румунією регіонах України. Поряд з формуванням відповідного суспільного погляду відносно дотримання прав румунської національної меншини в Україні, використовуються різноманітні засоби безпосереднього впливу на діяльність румунських національно-культурних товариств на території нашої держави. Відповідні румунські урядові структури постійно слідкують за діяльністю означених товариств, надають їм фінансову допомогу. Вони забезпечують їх оргтехнікою, літературою, запрошують активістів до Румунії для участі в національних святах, різноманітних фестивалях та наукових конференціях, практикуються зустрічі з румунським керівництвом, з відповідальними працівниками Міністерства закордонних справ Румунії тощо [160, с. 283].

Не менш важливою складовою частиною одержання підтримки населення в здійсненні співробітництва є інформування прикордонних етнічних громад двох країн та формування певних ідеологічних засад, спрямованих на добросусідство та подолання негативних стереотипів щодо сусідів. Проте як центральні, так і регіональні українські та румунські засоби масової інформації не завжди коректно і тактовно відображають події та процеси, які відбуваються у сусідніх державах, часто потакаючи найбільш радикальним політичним силам з двох сторін кордону. Зокрема, постійно висвітлює на своїх сторінках проблему становища румунської меншини в

прикордонних регіонах України преса сусідньої держави. Саме по собі це зрозуміле явище, але деякі автори і видання, ігноруючи очевидні факти та реальну ситуацію, займають відверто конфронтаційну позицію, свідомо змальовуючи життя українських румунів та молдован у чорному світлі, „не помічаючи” однакових з українцями широких прав для вільного розвитку, що існують в Україні, гіперболізуючи об’єктивні проблеми і труднощі, що характерні для будь-якої посткомуністичної країни [161, с. 339–340].

Слід зазначити, що на території євро регіону „Верхній Прут” здійснюються численні заходи щодо збереження культурних традицій національних меншин, особливо у місцях їх компактного проживання. Найбільш інтенсивні культурні зв’язки існують між Чернівецькою областю України та повітом Сучава Румунії. Ще в період існування СРСР та СРР між цими територіями та їх адміністративними центрами були встановлені побратимські зв’язки, що, безумовно, отримали новий імпульс після падіння тоталітарного режиму в Румунії та набуття незалежності Україною. Співробітництво розширювалось, поглиблювалось на ґрунті вже сталих традицій добросусідства. Важливим стало періодичне підписання конкретних угод про співробітництво у цій галузі між Управлінням культури Чернівецької області та Інспекторатом культури Сучавського повіту Румунії. На їх підставі відбувається обмін самодіяльними та професійними колективами, делегаціями бібліотечних працівників, письменників, художників, працівників центрів народної творчості. У Чернівецькій області стало доброю традицією святкування румунських національних свят „Лімба ноастре чя ромине”, „Мерцішор”, “Флоріле далбе”, в яких беруть участь художні колективи повітів сусідньої держави [162, с. 2].

Сфера гуманітарних контактів постійно розширюється і, водночас, ускладнюється, якщо гравцями двосторонніх відносин стають етнічні меншини, відділені від „материнської країни” державним кордоном. Саме така ситуація є типовою для відносин України з Румунією, оскільки в усіх

випадках у сферу людських контактів включені інтереси етносів, які через історичні події розселені в географічному ареалі сусідньої держави.

Таким чином, аналіз діяльності єврорегіонів „Верхній Прут”, „Нижній Дунай” та „Карпати” свідчить про те, що їх створення дало певний позитивний імпульс розвитку міжетнічних та міжнаціональних відносин в українсько-румунському прикордонні. Найбільш інтенсивно цей процес проходить на території єврорегіону „Верхній Прут”, який є одним з найменших і, разом з тим, одним з найбільш цікавих через постійне експериментування у різних напрямках діяльності. Однак, йому іноді бракує послідовності дій у вирішенні задекларованих цілей, він також є занадто бюрократизованим. До діяльності єврорегіону практично не долучається широке коло громадських організацій. Контакти між неурядовими організаціями знаходяться наразі на стадії становлення. Ці вади притаманні також єврорегіону „Нижній Дунай”.

Отже, транскордонне співробітництво, яке є корисним інструментом і, одночасно, – складовою частиною добросусідських відносин із суміжними країнами, може стати також своєрідним „дисипативним каналом”, через який деструктивна енергія прикордонної напруги та міжнаціональних непорозумінь могла б швидко трансформуватися в нові форми взаємовигідного співробітництва, оскільки, на відміну від держав Євросоюзу, у постсоціалістичних країнах ціль цих єврорегіонів є більш багатогранною і охоплює не лише економічні, екологічні, фінансові, але й національно-культурні та соціально-психологічні сфери людської діяльності.

Забезпечення умов для розвитку національних меншин, реалізації їхніми представниками політичних, економічних, соціальних та інших прав і свобод, сприяння збереженню етнокультурної самобутності при відкритості процесам модернізації, а також діяльності громадських організацій, виступає на перший план при здійсненні державного управління у даних регіонах.

Як зазначалося вище, після вступу до Європейського Союзу 1 січня 2007 р. Румунія отримала нові можливості динамічного соціально-

економічного розвитку, завдяки доступу до великого європейського ринку, його передових технологій та традицій менеджменту. На регіональному рівні Румунія, на наш погляд, прагне скористатися нагодою залучення коштів структурних фондів ЄС, щоб вирівняти існуючі дисбаланси розвитку територій та підвищити рівень життя населення країни і, зокрема, прикордонних регіонів, які входять до складу єврорегіонів. За останні роки прикордонні з Україною повіти Румунії отримали порівняно велику кількість грантів від Європейського Союзу, які націлені на розбудову шляхів сполучення, сільської інфраструктури та побуту. У рамках Європейської політики сусідства, Румунія має можливість адмініструвати коштами для проектів співробітництва зі Східною Європою. Зокрема, йдеться про тристоронню програму співробітництва Румунія–Україна–Республіка Молдова (через поєднання двох програм, які існують на сьогодні: Румунія–Україна та Румунія–Республіка Молдова), чотирьохсторонню програму Румунія–Україна–Угорщина–Словаччина та програму для Чорноморського регіону. Румунія керує тристоронньою програмою, а також програмою для Чорноморського регіону. Щодо фондів, які виділяються Європейським Союзом для Румунії, починаючи з 2007 р., то ЄС схвалив Оперативну програму транснаціонального співробітництва у Південно-Східній Європі. В її рамках щороку виділяються 28 млн. євро для вирішення стратегічних власних інтересів на східних кордонах. Ці кошти використовуються для проектів, які реалізуються Румунією, у тому числі у співробітництві з Україною [163, р. 6]. Аналіз транскордонної співпраці між Україною та Румунією свідчить про те, впродовж останніх років співпраця між територіальними одиницями України та Румунії відбувається в рамках єврорегіонів, в яких беруть участь адміністративно-територіальні одиниці обох країн, і через які здійснено конкретні кроки для утвердження принципів добросусідства і плідного регіонального співробітництва, для формування толерантних міжетнічних та міжнаціональних відносин. Хоча це співробітництво і знаходиться лише на початковому етапі розвитку, вже

можна говорити про його значний потенціал економічного, політичного і соціально-культурного характеру.

Операційна Програма Сусідства „Румунія – Україна – РМ 2007–2013” має бюджет 137,4 млн. євро, з яких участь європейських фондів через Європейський інструмент партнерства та сусідства (ENPI) становить близько 126 млн. євро. Водночас, держави-партнери повинні взяти участь у фінансуванні проектів шляхом їх співфінансування на загальну суму 11,4 млн. євро. Зоною дії програми є повіти Сучава, Ботошань, Ясси, Васлуй, Галац та Тулча (Румунія), Одеська та Чернівецька області України, а також вся територія Республіки Молдова.

Як основні пріоритети визначені: соціально-економічний розвиток, охорона навколишнього середовища та попередження виникнення надзвичайних ситуацій, прикордонний обмін послугами, а також розвиток освіти та культурного обміну. Таким чином, Румунія отримала додаткові можливості посилити свій вплив на Україну і, зокрема, на румунську меншину в нашій країні, а також на розвиток міжетнічних відносинах у рамках євро регіонів „Верхній Прут” та „Нижній Дунай”.

Висновки до розділу

Представлена у Розділі 2 дисертаційного дослідження характеристика сучасних українсько-румунських відносин свідчить про існування трьох головних етапів їх розвитку (1991–1997, 1997–2004 та 2005–2009 рр.), кожен з яких мав власні особливості. Становлення та розвиток початкового етапу двосторонніх відносин відбувалися в основному в атмосфері протистояння, що було зумовлено, насамперед, тим, що територіальні домагання, які раніше Румунією висувались до Радянського Союзу, після його розпаду були автоматично перенесені на адресу України. Крім того, офіційний Бухарест, оприлюднюючи тезу про „ідеальну румунську модель захисту прав національних меншин”, насправді впроваджував, з одного боку, політику подвійних стандартів, квінтесенцією якої була цілеспрямована асиміляція

етнічних українців, які проживають на території Румунії, а з іншого – захист прав румунської меншини в Україні, що іноді межувало із втручанням у внутрішні справи нашої держави.

Внаслідок таких підходів, на тому етапі можна було стверджувати про існування в Румунії, як на офіційному, так і на рівні численних неурядових організацій антиукраїнської орієнтації, стабільної та довгострокової політичної лінії, спрямованої на формування іміджу нашої держави як „неєвропейської”, „нецивілізованої” країни, „окупанта історичних румунських територій”, „поневолювача румунської громади”, по відношенню до якої в Україні нібито впроваджувався „культурний геноцид”.

І лише тоді, коли політика Румунії по відношенню до України стала не відповідати курсу цієї країни на вступ до НАТО та Євросоюзу, вище румунське керівництво на чолі з Е. Константінеску пішло на підписання Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією від 2 червня 1997 р. При Президенті І. Ілієску відбулося укладення іншого важливого документу – Договору між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань, який остаточно закріпив існуючу лінію кордону між двома країнами.

Характерною особливістю третього періоду розвитку двосторонніх відносин стало створення 2 лютого 2006 р. Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії як комплексного механізму розгляду сторонами проблемних питань у двосторонніх відносинах. Але при тому, що 30 жовтня 2007 р. в Бухаресті успішно відбулося перше засідання Президентської Комісії, румунська сторона не підтримувала ініціативи України щодо продовження її роботи.

Підсумовуючи зміст другого параграфу, слід зазначити, що важливою складовою сучасних українсько-румунських відносин став етнополітичний чинник. Про це, зокрема, свідчить та особлива увага, яка надається визначенню ролі і місця української національної меншини в Румунії та

румунської в Україні під час двосторонніх переговорів та зустрічей на найвищому та високому рівні, а також створення сторонами механізмів співробітництва у цій сфері: Комітету з питань культури, освіти, національних меншин та громадської інформації у рамках Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії, Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, започаткованого у 2006 р. спільного моніторингу щодо становища української національної меншини в Румунії та румунської національної меншини в Україні, а також єврорегіонів за участю прикордонних адміністративно-територіальних одиниць України та Румунії.

У цьому контексті вписується матеріал, наведений у третьому параграфі, присвячений висвітленню прикордонного та регіонального співробітництва з питань становища українців в Румунії та румунів в Україні. На основі конкретних фактичних даних доведено, що регіональний аспект двосторонньої співпраці ефективно відбувається в рамках діючих на сьогодні трьох єврорегіонів, а саме: „Карпати”, „Верхній Прут” і „Нижній Дунай”.

РОЗДІЛ 3

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА РУМУНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ СТОСОВНО УКРАЇНЦІВ, ЯКІ ПРОЖИВАЛИ НА ЇЇ ТЕРИТОРІЇ, ДО І ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

3.1. Становище української національної меншини Румунії у міжвоєнний період та під час Другої світової війни

Зародження українсько-румунських суперечок на територіальному і національному ґрунті пов'язано з Першою світовою війною, яка велася в основному за перерозподіл територій чи утримання й розширення попередніх ринків існуючих на той час держав та імперій. Дворічні переговори між країнами Антанти та Румунією щодо вступу останньої у війну закінчились підписанням 17 серпня 1916 р. договору, що передбачав, зокрема, передачу після завершення війни румунській державі заселених переважно етнічними українцями територій, охоплених між верхньою частиною Прута, починаючи з існуючої на той час між Австро-Угорщиною, Румунією та Росією Митниці/Вами, розміщеної між відповідними населеними пунктами трьох держав того часу: Цурень, Маморниця та Новоселиця, з продовженням у північний напрям уздовж річки до тодішніх кордонів Галичини, де Черемош впадає в Прут. З часом дана територія увійшла в історію під назвою Північна Буковина. Це було умовою Бухареста, а для Антанти – своєрідною платою за участь Румунії у війні на її боці.

Тобто вступ Румунії у війну мотивувався лише її прагненням приєднати території, які їй, як державі, що виникла лише у 1859 р., ніколи не належали, але які вона хотіла мати у своїх кордонах, базуючись не стільки на об'єктивних юридичних аргументах, скільки на принципі „історичного права” та суб'єктивних патріотично-націоналістичних амбіціях румунського політичного істеблішменту того часу.

Перша світова війна 1914–1918 рр. завершилася надзвичайно вигідно для майже непомітної до того часу на політичній карті Центрально-Східної Європи Румунії, яка з кінця XIX століття рішуче висувала уніоністські ідеї приєднання до неї порубіжних територій, заселених переважно українцями, які на той час були складовими Росії або Австро-Угорщини. Вимушено уклавши у травні 1918 р. Бухарестський мирний договір з державами Четверного союзу, румунський уряд денонсував його 10 листопада того ж року, опинившись, таким чином, серед країн-переможців у війні з усіма наслідками, що впливали з такого статусу. Користуючись тотальним військово-політичним хаосом, який виник внаслідок розпаду двох антагоністичних імперій – Російської та Австро-Угорської, а також відповідними революційними заворушеннями у Німеччині та в інших європейських країнах, що створило атмосферу політичної безконтрольності та військової вседозволеності у Центральній, Східній і Південно-Східній Європі, королівська Румунія приєднала 7 квітня 1918 р. Бессарабію, до складу якої входили компактно заселені українцями території – нинішній Хотинський район Чернівецької області, а також Арцизький, Білгород-Дністровський, Болградський, Ізмаїльський, Кілійський, Ренійський, Саратський, Тарутинський, Татарбунарський райони Одеської області.

11 листопада того ж року Румунія порушила важливу норму міжнародного права, анексуючи шляхом військової інтервенції територію Північної Буковини, при всьому тому, що 3 листопада 1918 р. у м. Чернівці понад 10-тисячне Буковинське народне віче закріпило законне право українського населення регіону на національне-державне самовизначення, проголосивши споконвічне бажання „прилучення австрійської частини української землі до України”: „ми, очевидно, пристаємо до Києва”, – заявив лідер українського руху Буковини О. Попович [164, с. 1; с. 493–494]. До складу цієї території входили нинішні Кіцманський, Заставнівський, Вижницький, Путильський, Сторожинецький, Глибоцький та частина Герцаївського районів Чернівецької області.

Отже, геополітична ситуація в регіоні впродовж 1918 р. сприяла Румунії, яка перетворилась на центр етнооб'єднувачих процесів, довкола якого розпадалися зазначені вище дві великі імперії. Частина їх території дісталась Румунії внаслідок вдалих з її боку політико-дипломатичних та військових маневрів і операцій, а також по праву країни-переможниці. До того ж, вміло спекуюючи на слабкості двох протистоящих військово-політичних блоків на завершальному етапі війни, румунська сторона вигідно для себе використала складну внутрішньополітичну ситуацію в молодій Українській державі та її нестійку позицію на міжнародній арені, захопивши зазначені частини етнічних українських територій.

Проте природне прагнення бессарабських та буковинських українців ідентифікувати себе із співвітчизниками історичної Батьківщини, внаслідок протиправних дій королівської Румунії, породило тривале протистояння на політичному та етнічному ґрунті між Українською Народною Республікою доби Центральної Ради, Українською державою періоду Гетьманату, Директорією Української Народної Республіки, Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Радянським Союзом – з одного боку, і Румунією – з іншого.

Слід зазначити, що незаконне включення Румунією до свого складу українських територій Бессарабії та Північної Буковини не визнавалося ані УНР, ані ЗУНР, ані Українською державою гетьмана П. Скоропадського, ані, тим більше, УРСР та СРСР. Так, захист прав буковинських та бессарабських українців, поруч з актуальними для кінця 1917–початку 1918 рр. питаннями військового, політичного та економічного характеру, стало предметом активного політичного діалогу між Україною та Румунією, починаючи з доби Центральної Ради. З метою налагодження взаємостосунків між двома країнами у грудні 1917 р. при Генеральному Секретаріаті УНР було акредитовано офіційного представника Румунії – генерала К. Коанде, якого 15 січня 1918 р. було поінформовано про позицію керівництва держави щодо бессарабського питання. У разі надання Румунією військової допомоги,

необхідної тоді для протистояння більшовицькому наступу на УНР (яка так і не була надана), українська сторона заявила про готовність дотримуватися принципу вільного виявлення своєї волі бессарабським населенням, що автоматично передбачало врахування прав етнічних українців Бессарабії на прилучення до України.

Слід зазначити, що призначення 5 квітня 1918 р. М. Галагана першим посланником Української Народної Республіки при Раді Міністрів Королівства Румунії відбувалося у складних політичних умовах – за чотири дні до того, як бессарабський Сфатул Церій (парламент) проголосив приєднання всієї Бессарабії до Румунії.

Керівництво УНР невідкладно відреагувало на рішення Сфатул Церій від 9 квітня 1918 р. Обговоривши справу про анексію Бессарабії Румунським Королівством, Українська Центральна Рада на своєму засіданні від 13 квітня 1918 р. схвалила спеціальну „Заяву румунському уряду”, в першому пункті якої чітко зазначалося, „що вона не визнає рішення „Сфатул-Церій” про прилучення Бессарабії до Румунського Королівства актом вільного виявлення волі всіх народів, проживаючих на територію Бессарабії”, маючи на увазі, насамперед, сотень тисяч етнічних українців, які на той час мешкали у Дністровсько-Прутському міжріччі. „Тому, – підкреслювалось у резолюції Центральної Ради, – „Українська Народна Республіка вимагає здійснення вільного бажання мешканців тих частин Бессарабії, які заявили або вільно виявляють свою волю прилучитися до Української Народної Республіки”.

У другому пункті зазначеної резолюції Центральної Ради доручалось „Раді Народних Міністрів звернутися до Румунії, а також до держав Почвірного союзу з нотою протесту проти той системи утисків і насильств над населяючими Бессарабію національностями”, маючи на увазі, в першу чергу, права і свободи представників української громади регіону. У цьому контексті зазначалось, що, „не вважаючи Бессарабську справу від 9 квітня за вирішену, Українська Центральна Рада доручає Раді Народних Міністрів вжити всіх заходів, які будуть до її розпорядження, аби в найкоротшим часі

було вирішено долю Бессарабії в порозумінні з Українською Народною Республікою й за свобідним виявом волі всього населення Бессарабії” [165, с. 220].

У свою чергу, Генеральний комісар Генерального комісаріату Української держави у Румунії, тобто керівник дипломатичної місії гетьманського уряду К. Чеботаренко у листопаді того ж року заявив протест офіційному Бухаресту у зв’язку із завершенням окупації румунськими королівськими військами Бессарабії, зокрема Хотинського повіту [165, с. 221]. Протягом 1918–1920 рр. доля українських земель стала предметом жвавої нотної переписки між Києвом та Бухарестом, а також численних зустрічей першого посланника УНР доби Центральної Ради в Румунії М. Галагана, Генерального комісара Генерального комісаріату Української держави періоду Гетьманату в Румунії Г. Гасенка, Голови Надзвичайної дипломатичної місії Української держави в Румунії В. Дашкевича-Горбацького та, відповідно, Голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР часів Директорії в Румунії К. Мацієвича з румунськими високопосадовцями, в ході яких українська сторона наполегливо та послідовно відстоювала інтереси українського населення на окупованих Румунією територіях.

Слід окремо підкреслити, що з повною окупацією території Бессарабії румунськими військами у листопаді 1918 р. українсько-румунський діалог щодо подальшої долі українського населення цієї колишньої російської провінції отримав чітке політичне забарвлення. Отже, бессарабське питання, поруч з буковинською проблемою, стало фігурувати для української сторони серед перших політичних випробувань.

Незаконність дій румунських окупантів була настільки очевидною, що навіть окремі румунські політичні діячі виступали проти цього акту. Наприклад, один з лідерів діючої у Чернівцях румунської християнсько-соціальної партії А. Ончу у листопаді 1918 р. спеціально поїхав до м. Ясси, де на той час тимчасово перебував румунський уряд, щоб заявити протест проти вступу королівських військ до Північної Буковини, за що був

арештований та ув'язнений [166, р. 108–109].

Зі свого боку, уряд Західноукраїнської Народної Республіки також не визнав анексії Румунією Північної Буковини. Вважаючи незаконним сам акт загарбання північної частини Буковини військами королівської Румунії, порушенням суверенітету і територіальної цілісності ЗУНР, уряд останньої у статті 11 „Тимчасового основного закону про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії” заявляв: „Простір Західноукраїнської Народної Республіки покривається суцільною етнографічною областю в межах бувшої Австро-Угорської монархії – то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимирією і Буковиною...” [167, с. 96]. Отже, керівництво ЗУНР, незважаючи на окупацію Румунією Північної Буковини де-факто, продовжувало розглядати цей регіон як власну територію. Але не маючи достатніх сил вести одночасну боротьбу проти загарбницьких дій Польщі та Румунії, уряд ЗУНР обмежився дипломатичними протестами, сподіваючись на справедливе вирішення цього питання на Паризькій мирній конференції. Ця позиція була висловлена румунській стороні українською делегацією, яка відвідала Бухарест наприкінці березня 1919 р. [168, с. 364]. До цього слід додати і адресовану офіційному Бухаресту спільну ноту протесту урядів Радянської Росії та Радянської України від 1 травня 1919 р., у якій також порушувалося питання щодо анексованих українських територій [169, с. 256], а також ноту уряду Радянської України від 2 травня 1919 р., де вперше зазначалося, що Україна „пов'язана з Буковиною не лише зв'язками солідарності, яка об'єднує трудящі маси усіх країн, але і спільністю етнографічної солідарності значної частини населення Буковини”. Більшовицькі режими у Москві та Києві ніколи не визнали підписаних Румунією в рамках Версальської системи міжнародних договорів. Радянське керівництво справедливо вважало, що жоден з укладених королівською Румунією, без його участі, договорів щодо повоєнного статусу Північної Буковини та Бессарабії не має правової сили. Проте нові кордони Румунії, за

складних умов утвердження незалежної Української держави на міжнародній арені, та внаслідок цілеспрямованої діяльності румунської дипломатії, були визнані європейським та світовим співтовариством за підсумками Паризької мирної конференції, у тому числі Севрським мирним договором про майбутні кордони Румунії від 10 серпня 1920 р., Сен-Жерменським мирним договором про відмову Австрії від Буковини на користь Румунії від 10 вересня 1920 р., а також Паризьким договором між Румунією, Великою Британією, Францією, Італією та Японією про об'єднання з Бессарабією від 28 жовтня 1920 р. Таким чином, при укладенні цих міжнародних документів були знехтувані права українського титульного населення Північної Буковини, Північної та Південної Бессарабії, у тому числі на самовизначення. Великі держави вирішили свої тогочасні проблеми за рахунок „недержавних націй”, права яких, як національних меншин у Румунії міжвоєнного періоду, не забезпечувалися. Країни-переможниці не підтримали прагнення українців об'єднатися в єдиній соборній Україні, і навіть зупинили цей процес, передавши Північну Буковину та Бессарабію до складу королівської Румунії [170, с. 152].

Внаслідок захоплення інших територій, а саме: болгарської Добруджі, угорської Трансільванії та частини сербського Банату, у цій частині Європи виникло нове державотворення під назвою Велика Румунія (Роминія Маре), яке проіснувало 22 роки – до 1940 р. Незаконні приєднання та прямі анексії призвели до того, що, територія Румунії наприкінці 1918 р. збільшилась з 137 903 кв. км до 294 967 кв. км, а чисельність населення, відповідно, з 8 до 16 мільйонів чоловік [171, с. 36].

Проте загарбницькі дії Румунії дали небажаний і неочікуваний для Бухареста, результат: майже одну третину населення Великої Румунії (28,8%) склали захоплені всупереч своєї волі національні меншини. За цим показником Румунія опинилася на третьому місці в Європі – після Чехословаччини (34,6%) та Польщі (31,2%), випереджаючи Латвію (26%), Сербсько-Хорватсько-Словенське королівство (20,7%), Туреччину (20,2%),

Литву (19,8%), Болгарію (16%), Угорщину (10,4%), Албанію (8,8%) та Грецію (7%). В основному йшлося про представників сусідніх із Румунією народів (угорців – 17%, українців/русинів – 3% [172, р. 139], а також про болгар і сербів), які сприймали румунів як окупантів, прагнучи до возз'єднання з відповідною історичною батьківщиною.

Таке ставлення до румунських властей було особливо характерно для поневолених українців. На території Північної Буковини, наприклад, відкриті бої проти румунських військ відбувалися протягом всього початкового періоду окупації, про що свідчить збройний опір українських добровольців біля Лужан, Мамаївців, Кіцманя та Заставни у листопаді 1918 р., а також антирумунське повстання 113 піхотного полку у м. Чернівці 17 листопада 1919 р. [165, с. 223–224, 229].

Масштабними антирумунськими виступами стали Хотинське повстання у січні–лютому 1919 р., Татарбунарське повстання навесні 1924 р., а також масовий супротив та підпільний рух українців Північної Буковини, Північної та Південної Бессарабії за возз'єднання з Україною. Головними формами їх прояву стали протести українських педагогів з вимогами зупинити румунізацію освіти, організація приватного навчання українською мовою, ухилення української молоді від служби в румунській армії, дезертирство, втеча за кордон та еміграція до США і Канади, оприлюднення українськими священиками в церквах проповідей рідною мовою, засудження депутатами-українцями у виборних органах різних рівнів, у тому числі в румунському парламенті, політики деукраїнізації та асиміляції тощо. З часом це призвело до консолідації українського руху в Румунії і до подій 28 червня 1940 р., коли окуповані у 1918 р. території були включені до складу УРСР.

Слід підкреслити, що, згідно з Резолюцією Національних Зборів усіх румунів, схваленою 1 грудня 1918 р. у м. Алба Юлія (Трансільванія, Румунія), новоутворена Велика Румунія зобов'язувалася забезпечувати „повну національну свободу для всіх співіснуючих народів”. У цьому фундаментальному для Румунії того часу документі, зокрема, уточнювалося,

що „представники кожного народу матимуть право на навчання, самоврядування, судочинство рідною мовою через своїх представників і отримують право на представництво у законодавчих та виконавчих органах країни, пропорційно від його чисельності” [172, р. 139].

У свою чергу, у ст. 1 Конституції Румунії від 23 березня 1923 р. чітко зазначалося, що Румунське королівство є „національною, унітарною та неподільною” державою [173, р. 3]. Водночас, у ст. 7 фіксувалося положення про те, що „в Румунії належність до різних віросповідань і конфесій, до іншої національності та мови не є перешкодою для отримання цивільних і політичних прав та для користування ними” [173, р. 5]. Аналогічне, у тій або іншій формі, гарантувалося у статтях 5, 8, 22, 28, 29, 64, 108 та 119. Авторитарна Конституція Румунії короля Карола II (1930–1940 рр.) від 27 лютого 1938 р., у ст. 5 також повторювала положення про те, що „всі румунські громадяни, незалежно від етнічного походження та віросповідання, рівні перед законом...” [174, р. 4].

Крім цього, відповідні статті міжнародних документів, підписані Румунією в рамках Паризької мирної конференції, а саме Договору між Союзними Силами та Румунією (Париж, 9 грудня 1919 р.) та Договору між Румунією та Великобританією, Францією, Італією, Японією про об'єднання з Бессарабією (Париж, 28 жовтня 1920 р.), передбачали, щоб румунська сторона захищала інтереси національних меншин, в тому числі і етнічних українців, які опинилися на її території внаслідок укладення цих договорів.

Проте на практиці, румунське керівництво того часу, взявши курс на формування та консолідацію унітарної конституційної монархії, вирішувало, насамперед, загальнодержавні політичні, економічні, соціальні, культурні, духовні та інші проблеми, відверто нехтуючи національним питанням. Так, з початку свого самоутвердження у 1918 р. як на окупованих українських територіях (Північна Буковина, Північна та Південна Бессарабія), так і в місцях компактного проживання автохтонних українців у Румунії (Мараморощина, Південна Буковина, Банат, Добруджа тощо) новий режим

упроваджував посилену політику денаціоналізації українського етносу. Щоб остаточно знищити український супротив, румунські військові власті провели в регіонах компактного проживання українців арешти серед священників, вчителів, селян, встановили жорсткий контроль і поліцейський нагляд за „підозрілими” особами. В судах завели справи проти тих українців, які у 1918–1919 рр. очолили супротив румунській окупації Північної Буковини, Північної та Південної Бессарабії.

Водночас, до новоприєднаних українських міст і сіл, вслід військовій окупації, з Бухареста та інших населених пунктів старого румунського королівства прибували „перевірені румунські патріоти” – представники нової румунської адміністрації, керівники та спеціалісти, жандарми, військові, посадовці служби безпеки („Сігуранци”), священники, університетські професори, викладачі ліцеїв, журналісти, комерсанти, обслуговуючий персонал тощо.

Розпочався масовий процес усунення місцевих українців із займаних ними посад при Австро-Угорській імперії у таких регіонах як Буковина, Мараморощина та Банат, а також при царської Росії – у Бессарабії та їх груба заміна новоприбулими фахівцями з Румунії. Нова румунська влада впровадила на окупованих українських землях жорстку інкорпораційну політику. Так, примарами, тобто мерами міст, головами сільських рад, державними службовцями всіх рангів, керівниками підприємств та установ, воєначальниками, керівниками і посадовцями спеціальних служб, жандармерії та поліції, ректорами Чернівецького університету, директорами ліцеїв, гімназій та початкових шкіл, завідувачами закладів культури всіх населених пунктів регіонів компактного проживання етнічних українців призначалися, як правило, румуни-вихідці зі старого королівства. Конкретними ознаками встановлення нового окупаційного режиму в місцях компактного проживання етнічних українців стали такі процеси та явища:

1. Уведення десятирічного (1918–1928 рр.) військового стану на Буковині та у Бессарабії, що паралізувало можливість будь-якої діяльності

щодо підтримки та розвитку українського національного руху в цих регіонах. Сигуранца, жандармерія, таємні агенти поліції пильно стежили за діяльністю існуючих ще з часів Австро-Угорської та Російської імперій культурно-освітніх організацій, соціально-економічних товариств та духовних осередків українців.

2. Поява у громадських місцях, державних установах, судах, навчальних закладах і на вулицях міст і сіл чисельних надписів „Vorbiți numai românește” („Розмовляйте лише румунською мовою”) з одночасним впровадженням румунськими властями системи каральних заходів стосовно тих українців, які мали сміливість користуватися рідною мовою, незалежно від їх віку, а саме: нанесення чисельних ударів лінійкою по долонях учнів, які в румунізованих школах вживали українську мову; позбавлення молодих українців права носити національні костюми; нескінчені штрафи та санкції для дорослого населення тощо.

3. Різде переведення всієї системи оформлення документації на румунську мову та введення цієї мови як єдиної офіційної в усіх органах влади та в установах. В державних організаціях, розташованих в місцях компактного проживання українців, категорично заборонялось спілкуватися українською мовою.

4. Ліквідація колишньої мережі періодики, у тому числі і україномовних друкованих видань, та заснування нових, виключно румуномовних засобів масової інформації.

5. Румунізація церковного життя, внаслідок якої в українських парафіях призначались лише румунські священики, які впроваджували церковну службу лише румунською мовою. Було також замінено керівництво Буковинської православної митрополії, створено Бессарабську митрополію з підпорядкуванням Патріархії Румунської православної церкви, ліквідовано українську мову викладання на теологічному факультеті Чернівецького університету.

5. Відмова урядом А. Авереску у квітні 1920 р. від формальних

автономних структур – Секретаріату Буковини та Директорату Бессарабії – та включення цих територій до єдиної в Румунії того часу адміністративної системи повітів, кількість яких збільшилася за рахунок приєднаних територій до 72 одиниць, що призвело до ліквідації чисто українських адміністративно-територіальних одиниць.

7. Штучне перейменування, згідно із спеціальним декретом румунського уряду від 21 липня 1919 р., географічних назв українських населених пунктів на суто румунські, на кшталт: Глибока – на Адинкату, Білгород-Дністровський – на Четатя Албе, Новоселиця – на Ноуа Суліца, Бендери – на Тігіну, Нагірне – на Мунтець, Кам'янка – на Петрічанка, Каплівка – на Капул Лупчей, Анадоли – на Антонешть, Оршівці – на Оршань, Калиновці – на Келинешть або румунізація назв українських міст і сіл, наприклад: Чернівці – на Чернеуць, Добринівці – на Добренеуць, Вашківці – на Вашкеуць, Іванча – на Іванкеуць, Млинки – на Млінкеуць, Балківці – на Балкеуць, Щербівці – на Шербеуць тощо. При цьому в згаданому офіційному документі зазначалося, що відповідним „населеним пунктам повертаються їх давні історичні назви” [175, арк. 72].

8. Насильницьке нав'язування українцям румунських прізвищ та імен з метою штучної зміни етнічної ідентифікації населення окупованих території. Внаслідок цього, у багатьох випадках, Боднарюки стали Бутнарами або Боднарашами, Констанчуки – Констанчанами, Куневичи – Кунеску, Кравці – Краеску, Поповичі – Попеску тощо. Модними іменами, які також наполегливо рекомендувалися батькам-українцям при реєстрації та хрещенні новонароджених за часів Великої Румунії дітей були: Кароліке/Кароліна, які походили від імені румунського короля Карола II, Антон/Антоніна – від імені диктатора І. Антонеску (1940–1944 рр.), Марія – від імені королеви Марії – дружини короля Фердинанда I (1914–1928 рр.), Єлена – від імені дружини Карола II тощо. Про результативність таких методів яскраво свідчить такий приклад: якщо за переписом населення 1926 р. у с. Зарожани Хотинського повіту проживало 2 346 українців і лише 23 румуна, то перепис 1943 р. дав

прямо протилежні результати – 2 040 румунів і 32 українця [165, с. 260]. Концепція: „Українці – це румуни, які забули рідну мову своїх предків” стала офіційно узаконеною політикою окупаційного режиму та знайшла своє відображення у доповненні до Конституції Румунії 1923 р. [176, с. 91]. Втім, були сім’ї, які з гідністю протистояли цілеспрямованій асиміляційній політиці румунських властей та, відповідно, церкви щодо якомога скорішої румунізації українців. Наприклад, сім’ї Іванюків, Іванесків або Іваненків не стали Іонесками, Біленькі або Білецькі – Албу, Рендюки – Риндянами, як їм тривалий час нав’язувалося, тощо.

9. Ліквідація існуючої за часів Австро-Угорської імперії системи українських початкових шкіл, гімназій та ліцеїв, їх насильна заміна, згідно із законом про освіту 1924 р., румунськими навчальними закладами, а також позбавлення, наприклад, українців з Буковини можливості навчатися у Чернівецькому університеті. Так, Декретом-законом короля Румунії Фердинанда I за № 4091 від 23 вересня 1919 р. Чернівецький університет, починаючи з 1 жовтня того ж року, був оголошений румунським. Першим його ректором став активний борець за приєднання Північної Буковини до Румунії, професор цього університету І. Ністор [177, с. 19]. З той дати у Чернівецькому університеті було впроваджено викладання виключно румунською мовою, а студентами могли стати лише її носії. Це стало справжнім актом дискримінації по відношенню до української молоді, насамперед Буковини, яка до того румунської мови досконало не знала. Внаслідок цього, чисельність студентів-українців різко скоротилося, про що свідчать такі дані: у перші роки румунської окупації студенти українського походження в університеті практично не навчалися, а у 1933–1934 навчальному році їх питома вага, насамперед, через необхідність примусового вивчення румунської мови, складала 4,8%, тобто 155 осіб з 3 207 студентів у цілому, у той час як студенти-румуні складали 66,4%. При цьому цей показник поступово скорочувався. Наприклад, у 1934–1935 навчальному році студентів-українців було 138, а у 1938–1939 навчальному

році їх чисельність складала 53 особи, або 2,9%, у той час як румуни – 83,4% з 2 630 студентів цього університету. Про суцільну румунізацію цього колись престижного вищого навчального закладу європейського рівня свідчить і факт закриття у 1923 р. діючої при Австро-Угорщині кафедри україністики [177, с. 20]. Крім цього, вже у 1920 р. на Півночі Буковини було закрито 84 українські школи, а станом на 1927 р. таких узагалі не стало. Були також закриті українські гімназії у мм. Чернівці, Кіцмань, Вижниця тощо [165, с. 230]. Вчителів-українців примусово відправляли на курси румунської мови, а тих, хто не хотів румунізуватися цим шляхом переводили на роботу у глибинні румунські села старого королівства.

10. Насильницька румунізація українського селянства через проведення започаткованої у 1920 р. на території Бессарабії та у 1921 р. на Буковині аграрної реформи, головною метою якої було підриг економічної незалежності сільського населення українського походження та колонізація цих регіонів румунськими переселенцями. Так, місцевим селянам виділялося від 4 до 6 га землі, а колоністам – до 10 га [165, с. 233–234], що заохочувало масовий переїзд до окупованих територій етнічних румунів. Унаслідок такої політики на околицях низки українських населених пунктів Північної Буковини штучно було засновано поселення румунів-переселенців, таких як Арборень – біля с. Рокитне, Бучь – біля с. Рідківці, Ністорень – біля с. Топорівці, Дука – біля с. Юрківці тощо, які з часом суттєво змінили етнічну структуру цих населених пунктів та краю в цілому. Крім цього, однією з умов одержання землі вважалась належність селян до румунської нації, що примушувало багатьох українців записатися румунами.

Отже, румунські окупаційні власті встановили у регіонах компактного проживання українців жорсткий режим їх асиміляції. Серед заходів, здійснюваних властями, було встановлення підвищеного контролю за відповідними територіями, посилення нагляду за мешканцями прикордонних з Україною повітів силами жандармерії, таємної поліції та військових. В їх межах було заборонено носіння зброї, проведення зборів, обмежено

пересування громадян, запроваджено цензуру преси тощо. Спеціальними органами окупаційного режиму, які застосовували специфічні заходи щодо боротьби з інакомислячими, була служба „Сігуранце” та жандармський батальйон „Молдова” [165, с. 227]. Певна роль відводилася румунським військовим підрозділам. Вся окупована територія була поділена на округи, де „виховну” роботу проводили військовослужбовці шляхом залучення української молоді до участі у різних заходах. Справжньою метою такої роботи було проведення більш ефективного нагляду за населенням нерумунської національності. За порушення встановлених порядків з мешканцями окупованих земель суворо розправлялися. Серед покарань найбільш поширеними були традиційні для старого королівства жорстокі тілесні ушкодження, що особливо широко застосовувалося в армії, пенітенціарній та освітній системах. Часто в українських населених пунктах влаштовувалися обшуки та реквізиції, а солдати румунської армії нестримно грабували їх мешканців, що ставало додатковим джерелом невдоволення українського населення. Як зазначала у 1924 р. одна з лівих чернівецьких газет, „робочі Буковини заявляють про те, що якими б суворими не були переслідування українців за часів Австрійської імперії, вони блідніють перед жорстокістю, насильством і терором, який практикується в Румунії... Національні меншини зовсім придушені. Вони позбавлені права розмовляти рідною мовою, тим більше – мати власну національну пресу. Економічне становище національних меншин жахливе. Всі, хто не належать до румунської нації, засуджені до голодування, оскільки не можуть знайти роботу...” [178, с. 228].

Після впровадження в УРСР політики українізації, румунський окупаційний режим значно посилив тиск і контроль над етнічними українцями на власній території, прагнучи прискорити політику асиміляції. Факт примусової румунізації українського населення протягом міжвоєнного періоду визнають і самі румунські дослідники. Показовим у цьому плані є робота головного редактора „Румунського журналу з питань прав людини”,

засновника Організації „Ombudspersons for National Minorities” Г. Андреєску під назвою „Нації та меншини” („Națiuni și minorități”), яка вийшла у 2004 р. у Бухаресті, та в якій щодо розглянутого нами питання зазначено таке: „В рамках кампанії румунізації на початку 30-х років румунський Уряд закрив або розформував школи, газети та заклади культури українців. У суспільному житті українська мова була заборонена, а порушення відповідного закону передбачало втручання поліції. Українці були названі „румунами, які забули рідну мову” [172, р. 140].

Іншим переконливим прикладом щодо цього є новітнє двотомне дослідження румунського автора українського походження Д. Гренчука „Послідовність та зміни: інтеграція національних меншин історичної Буковини у королівство Велика Румунія (1918–1940 рр.)”, перший том якої було видано у 2005 р., а другий – у 2007 р. Так, науковець справедливо стверджує, що „буковинські українці не погодилися з об’єднанням Буковини з Румунським Королівством 28 листопада 1918 року”. Тому, „для української громади Буковини період 1918–1928 рр. став етапом глибоких перетворень у політичному, соціальному, освітньо-виховному, духовному та ментальному плані, у порівнянні з існуючими реальностями за доби Австро-Угорської імперії” [179, р. 131]. Внаслідок таких трансформацій, як визнає сам автор, із самого початку румунського панування чисельність українського населення регіону „різко скоротилося” – з 38,4%, що було встановлено під час австрійського перепису населення 1910 р., до 28% (227,4 тис. осіб) у 1919 р. Серед причин цього негативного для українського етносу явища автор називає „колонізацію території між Прутом та Дністром румунськими сім’ями”, а також реєстрацію гуцулів протягом міжвоєнного періоду як відокремленої від українців національності [179, р. 118–119].

Про кардинально відмінні умови становища українців під час Австро-Угорської імперії та королівства Велика Румунія свідчить виступ керівника делегації українських жіночих організації Буковини Ольги Гузар на першому з’їзді жіночих товариств-представників національних меншин Румунії, який

відбувся 25–27 жовтня 1925 р. у Бухаресті. [Пізніше – у 1941 р., О. Гузар була заарештована румунськими окупаційними властями за активну участь в українському національному русі. – Автор]. Так, у переданому організаторам з'їзду Меморандумі йшлося про те, що на той час на території Північної Буковини компактно проживало не менше 320 тис. українців, які під Австро-Угорською імперією мали 808 навчальних закладів з рідною мовою викладання, серед яких 4 українські ліцеї, 3 вчительські семінарії, 1 школу з підготовки фахівців деревообробної промисловості, 800 початкових шкіл та гімназій, приблизно 1000 культурних товариств та осередків. „Ці культурні здобутки українців, – зазначалося у Меморандумі, – систематично знищив румунський режим, що видно з наступного: у цілому краї немає тепер жодної початкової, середньої або вищої школи з українською мовою викладання... Українській молоді греко-православного віросповідання, яка становить більшість школярів, навіть релігія не викладається українською мовою” [180, с. 26]. Отже, в політиці румунізації українців важливе місце надавалося і духовній сфері. Румунська влада прагнула повернути українців до суспільного устрою всупереч їх волі шляхом використання релігійного чинника.

Торкаючись загальної чисельності українців Румунії після Першої світової війни, Український інститут в Берліні того часу наводив цифру у 1,2 млн. осіб, а тижневик української еміграції „Тризуб”, у свою чергу, у номерах 4–5 від 22 січня 1928 р. писав про те, що в Румунії на той час проживало щонайменше 1,5 млн. українців, у тому числі у північній частині Буковини – 400 тис., на території Бессарабії та Добруджі – 600 тис. та на Мараморощині – 100 тис. осіб. „Тепер, – уточнювало видання, – на всіх цих українських землях нема жодної української школи. Навіть викладання релігії проводиться незрозумілою для населення румунською мовою” [181, с. 45]. Тезу про те, що, внаслідок невдалих визвольних змагань прибічників незалежної України 1917–1921 рр., чисельні анклавні етнічних українців опинилися на території чотирьох сусідніх з Україною держав, у тому числі

800 тис. – в Румунії, послідовно проводив у 1940 р. і В. Соловій – автор надрукованої у журналі „Тризуб” статті „Українські визвольні змагання на тлі міжнародної політичної ситуації” [182, с. 5], а його сучасник Д. Чепіга рішуче стверджував, „що, коли б навіть тимчасово та чи інша українська земля опинилася під чужою державою, українці мусять домагатися територіальної або, в залежності від обставин, культурної автономії. Права українців скрізь мусять бути забезпечені” [183, с. 8].

Проте реалізувати ці прагнення в Румунії було неможливо. Румунська влада чинила цілеспрямовані перепони розвитку освіти, культури та віросповідання мовами національних меншин та етнічних груп, насамперед українською. Весь потенціал державно-пропагандистського апарату Великої Румунії, її освітньо-виховної системи, церкви, мас-медіа, правоохоронних органів, армії тощо був спрямований на нав'язування політичного, психологічного, етнічного та конфесійного панування титульної румунської нації над національними меншинами, центру над регіонами, столиці над провінціями. Розуміючи, що репресіями українців не можна було утримати від боротьби за своє національне визволення, румунські окупаційні власті вели шалену шовіністичну пропаганду. Наприклад, у Чернівцях та в усіх повітових центрах Північної Буковини та Бессарабії були створені контрінформаційні комісії для „організації контрпропаганди, виховання національного, релігійного і культурного характеру” [175, оп. 4, спр. 5 106, арк. 15]. Кожна комісія складалася з трьох відділень: культури, фінансування і безпеки [175, оп. 4, спр. 5 106, арк. 16]. До їх складу входили представники місцевих адміністративних властей, 8-ї дивізії румунської армії, яка у 1918 р. окупувала Північну Буковину, жандармського полку, префектури поліції, служби сигуранци, інспекції праці та церкви. Комісії забезпечували Буковину та Бессарабію кадрами службовців румунського походження. Фактично, це були органи, які координували каральну діяльність місцевих органів влади. У Кишиневі, з метою вдосконалення цієї роботи на території Бессарабії, у липні 1927 р. відбулася нарада представників цих комісій, „на якій обговорювали

способи румунізації „руської” Бессарабії” [184, с. 36].

Унаслідок насильницької румунізації на початку 30-х років минулого століття етнічний облік Великої Румунії суттєво змінився на користь титульної нації. На момент проведення перепису 1930 р. загальна чисельність населення досягла 18 057 028 осіб, з яких 71,9% склали румуни, 7,9% – угорці, 4,4% – німці, 4% – євреї, 3,2% – українці, 2,3% – росіяни/липовани, 2% – болгари, 1,5% – цигани, 1% – турки й татари, 0,8% – гагаузи, 0,3% – чехи і словаки, 0,1% – греки, менше 0,1% – албанці та вірмени [185, р. 207]. Проте, незважаючи на жорстку асиміляційну політику румунських властей, у регіонах компактного проживання етнічних українців їх питома вага продовжувала зберігатися на достатньо високому рівні: в цілому на Буковини, наприклад, вони склали 27,7% населення регіону [186, р. 112]. При цьому їх національні права і надалі грубо порушувалися, що впливає, зокрема, з донесень румунської служби „Сігуранце” (1938 р.) про те, що, наприклад, в українських селах Черепківка та Добринівці Чернівецького повіту група священників українського походження проводила релігійну службу українською мовою, а вчителька Ярослава Іварюк з с. Дихтинець „у розмовах з учнями використовувала лише українську мову”, за що всі вони були заарештовані за „іредентистську пропаганду” [186, р. 116]. Та ж служба королівської Румунії 1 листопада 1938 р. вилучили у Чернівцях видану в Ужгороді брошуру під назвою „Під румунською п’яткою”, в якій вміщувався заклик до „українців всіх українських територій Польщі, а також Буковини та Бессарабії готуватися до величної митті звільнення з рабства”. Безперечно, такі випадки були непоодинокі і вони достатньо повно відображали настрої українського населення окупованих територій [186, р. 117].

Особливих утисків зазнали національні меншини Румунії наприкінці 30-х – початку 40-х рр. ХХ століття, під час королівської диктатури Карола II та військово-фашистського режиму маршала І. Антонеску. Так, 27 лютого 1938 р. була схвалена нова більш консервативна конституція, яка, на думку румунського правника П. Негулеску, була покликана максимально просувати

„румунське національне почуття” [187, р. 141]. Це підтвердилося включенням до тексту основного закону та імплементацією низки положень, які відверто були спрямовані проти прав та інтересів національних меншин, які проживали на території Румунії того часу. Один з провідних правників міжвоєнної Румунії – голова Вищого Касаційного суду Румунії, член Румунської академії А. Редулеску у низці власних виступів, переданих по загальнонаціональному румунському радіо протягом 1938 р. з метою пропаганди нової конституції, визначив ідею первинності румунської нації у державі у порівнянні з іншими національностями як квінтесенцію філософії зазначеного вище основного закону. Він, наприклад, вітав включення до статті 29 конституції 1938 р. положення про „румунську націю”, замість положення про „націю” взагалі, що фігурувало у тексті попереднього основного закону Румунії [187, р. 142]. Стаття 27 фіксувала суттєву різницю у правах між громадянами Румунії „румунського походження та натуралізованими румунами”, (останні, наприклад, не мали право на придбання та утримання власності у сільських місцевостях країни), а стаття 67 чітко зазначала, що в Румунії „міністром може стати лише румун у третьому поколінні” [174, р. 12, 34]. Такий дискримінаційний підхід не міг не викликати занепокоєння представників національних меншин країни, у тому числі і українців.

Все це дало підстави сучасному румунському досліднику К. Сандаке зазначити, що „дух конституції 1938 р. певною мірою був націоналістичним”. На його думку, „більш уважний аналіз її змісту доводить, що антидемократичні заходи того режиму призвели до чіткого регресу румунського суспільства як з юридичної точки зору, так і у плані моральних цінностей, і жодним чином не можуть бути виправдані” [187, р. 143].

Процес імплементації нової конституції викликав схвалення ряду відповідних законів. У червні 1938 р., наприклад, був прийнятий закон про перевірку громадянства і надання переваг особам румунської національності. У такий спосіб офіційно проголошувався курс на впровадження додаткових,

більш жорстких заходів, спрямованих на посилену румунізацію регіонів компактного проживання національних меншин, у тому числі і української громади. Так, на всій території Румунії було суворо заборонено використання будь-якої мови, крім румунської. Терміновим розпорядженням королівського резидента на Буковині Г. Алексяну від 1 грудня 1938 р. повсюди у громадських місцях (у магазинах, банках, навчальних закладах, на підприємствах тощо) знову, як у 1918 р., було вивішено афіші з вимогою „Розмовляйте лише румунською мовою” [186, р. 116].

Слід підкреслити, що режим маршала І. Антонеску, який, внаслідок державного перевороту, здійсненого за підтримкою нацистської Німеччини та її прибічників в Румунії – легіонерів „Залізної гвардії”, прийшов до влади в Румунії 6 вересня 1940 р., відмінив дію конституції 1938 р. та ліквідував усі громадянські права. Пропагандистський апарат режиму І. Антонеску з самого початку робив ставку на розповсюдження у середовищі національних меншин Румунії шовіністичної ідеології. Один з авторів „націонал-християнської доктрини” А. К. Куза – засновник першої фашистської партії в Румунії, стверджував, що у країні повинна бути лише одна нація, що будь-який народ „природно і логічно” намагається грабувати інші народи з метою розширення можливостей свого існування. Водночас, в Румунії широко пропагувалися ідеї так званої концепції „легіонерської держави”, згідно з якими всі громадяни повинні були підкорятися „органічній єдності нації”, яка заперечувала будь-які права для національних меншин.

Шовіністичний угар ще більше поширився в Румунії після її вступу 22 червня 1941 р. у загарбницьку війну проти Радянського Союзу як союзниця гітлерівської Німеччини. Румунські правлячі кола намагалися спекулювати на почуттях тієї частини населення, яка була під впливом тривалої антирадянської та антиукраїнської пропаганди, нав’язуючи їй ідею, що війна Румунії проти СРСР носила справедливий характер і мала за мету звільнення „окупованих” ним 28 червня 1940 р. „споконвічних румунських територій – Бессарабії, Північної Буковини та Герцаївського краю”. Так, о 10-й годині

вранці 22 червня 1941 р., у своєму виступі по румунському радіо державний секретар тодішнього румунського уряду М. Антонеску (однофамілець І. Антонеску та його перший заступник в румунському уряді протягом 1941–1944 рр.), зокрема зазначив, що розпочата війна проти Радянського Союзу була боротьбою за життя румунського народу, а перемога, в його баченні, мала би бути високим актом історичної справедливості.

Привертає увагу те, що таку ж позицію поділяють і чимало сучасних румунських дослідників. Прикладом може послужити твердження згаданого вище К. Сандаке – автора виданої у 2007 р. в Бухаресті книги „Європа диктатур та передумови румунсько-радянської війни”, який відверто пише: „Румунія, фактично, вела власну війну – збройний конфлікт, який був виправданий безперечними історичними правами на Бессарабію, Північну Буковину та Герцаївський край” [187, р. 336].

Проте безпідставність такої пропаганди стала очевидною, коли румунські війська не зупинили наступ на Дністрі, де, нібито, мав бути „справжній румунський кордон”, а разом з німецько-фашистськими збройними силами окупували південноукраїнські території та Крим, де панували та грабували місцеве населення до 1944 р. Щоб виправдати окупаційну політику була видумана нова концепція – „хрестовий похід проти комунізму” [188, р. 41]. Про масштабність участі румунських окупаційних військ у бойових діях на території України свідчать статистичні данні щодо нагородження їх учасників медаллю „Хрестовий похід проти комунізму”, заснована королівським указом № 1 014 від 1 квітня 1942 р. Так, відповідну бронзову нагороду отримали 74 тис. румунських солдат і офіцерів за участь у бойових діях на території Північної Буковини, 46 тис. – Одеси, 40 тис. – у Криму і 12 тис. – на теренах Донецької області. Срібну ж медаль отримали 21 тис. учасників боїв на території Бессарабії, 141 тис. – за форсування Дністра, 395 тис. – за окупацію Одеси, 57 тис. – за переправу через Південний Буг, 57 тис. – за Дніпро, 67 тис. – за бої на Азовському морі, 53 тис. – за бої у Криму і 44 тис. – у Донецькій області [189, р. 235–236].

При всьому цьому, румунським окупантам так і не вдалося створити масштабну імперію за рахунок територіальних загарбань на Сході, насамперед, на території Півдня України та у Криму. Справа обмежилася лише тим, що у серпні 1941 р. фюрер дозволив І. Антонеску, в обмін на подальшу участь румунської армії у військових діях проти Радянського Союзу за Дністром, створити так звану провінцію Задністров'я („Трансністрія”). Слід уточнити, що під назвою тимчасової регіонально-історичної провінції Задністров'я протягом липня 1941–березня 1944 рр. були відомі українські землі межиріччя Дністра і Південного Бугу, а також територія нинішнього Придністровського регіону Республіки Молдова, які на той час адміністративно підпорядкувалися Румунії. Згідно з румунсько-німецькими „Домовленостями щодо безпеки, врядування та економічної експлуатації території між Дністром та Бугом (Трансністрія) та Бугом і Дніпром (Бузько-Дніпровський регіон)”, підписаних у формі угоди 30 серпня 1941 р. у м. Бендери (сьогодні входить до Придністровського регіону РМ) за результатами переговорів між німецьким генералом Хауффе та румунським бригадним генералом Тетенару, територію Задністров'я не було включено до складу Румунії, як це сталося із землями Бессарабії і Північної Буковини, які Бухарест вважає „споконвічними румунськими землями”. Ця суто українська територія була поділена румунами на 13 повітів, 64 районів (з двома муніципіями – Одесою та Тирасполем), до складу яких входили 15 міських, 18 підміських та 1 363 сільських комун з 2 568 селами та 72 хуторами. У серпні 1941 р. столицею Задністров'я було проголошено місто Тирасполь, а, починаючи з 17 жовтня того ж року – Одеса, яка була включена до складу новоствореної провінції після окупації міста румунськими військами [190, р. 180]. Разом взяте, це сформувало собою величезний простір у майже 100 тис. квадратних км [191, арк. 2], який включав до свого складу значні частини нинішньої Одеської (Ананьївський, Балтський, Березівський, Одеський, Овідіопільський райони), Вінницької (Ямпільський, Могилівський, Тульчинський) та Миколаївської областей України (Первомайський та

Очаківський райони), а також Дубоссарський, Рибницький і Тираспольський райони Придністров'я.

Там було встановлено тимчасову румунську адміністрацію – так зване „Врядування Трансністрії” на чолі з губернатором Г. Алексяну, призначеного румунським кондукетором [аналог німецького фюрера та італійського дуче. – Автор]. І. Антонеску на цю посаду 17 липня 1941 р. Як зазначалося вище, Г. Алексяну був визнаним на той час в Румунії не лише одним з кращих фахівців з адміністративного права, але й активним ворогом українців. Тому людина з такими підходами і принципами стала вкрай потрібна румунському кондукетору.

Водночас, оприлюдненні невідомі раніше документи про діяльність І. Антонеску переконливо доводять, що він особисто та керований ним злочинний уряд задовго до початку Великої Вітчизняної війни чітко сформулював власні агресивні плани щодо українських земель Дністровсько-Бузького межиріччя. Так, у Пам'ятній записці кондукетора до фюрера від 23 квітня 1941 р., за словами М. Антонеску, „ми уточнили права румунів щодо населення Трансністрії” [192, р. 327], що яскраво розкриває окупаційну сутність політики Румунії того часу щодо українських територій ще до початку війни.

Проблематика українських земель Дністровсько-Бузького межиріччя особливо активно стала розглядатися на засіданнях Ради Міністрів Румунії із підходами румунських окупаційних військ до Дністра у серпні 1941 р. Зокрема, відповідні доповіді були заслухані на засіданнях від 7, 20 та 26 серпня того року, а 5 вересня сам І. Антонеску зазначив таке: „Фюрер, у листі, що надіслав мені, просив, чи я зможу взяти на себе військову охорону території півдня України, охоплену між Дністром та Дніпром... Природно, що я не міг відмовити у цьому проханні. Проте, погодився лише на половину. Я сказав: беру на себе військову охорону всього регіону між Дністром та Дніпром, але врядування та організацію економічного життя беру на себе

лише у частині, яка простирається між Бугом і Дністром, тобто у Трансністрії...” [192, р. 569].

Водночас, до практичного виправдання та теоретичного обґрунтування загарбницьких дій тодішнього військового диктатора – маршала І. Антонеску та його злочинного оточення щодо цих суто українських територій активно підключилися румунські історики того часу. На хвилі пануючих на початку 40-х років минулого століття в сусідній країні настроїв і реваншистських планів вони чимало зробили, щоб „знайти наукові докази” для обґрунтування територіальних домагань Румунії не лише на Бессарабію та Північну Буковину, але й на території, що розтягалися на схід від Дністра. Так, у грудні 1941 р. в Бухаресті відбулася спеціальна конференція румунських істориків, присвячена визначенню їх бачення минулого цих просторів, на якій відомий на той час історик-академік К. Джуреску в доповіді „Молдовське населення в гирлі Дніпра і Бугу в XVII–XVIII століттях” відверто стверджував: „Під Україною слід розуміти лише північну територію з центром у місті Київ... землі, розташовані на схід від Дністра, були заселені сотні років тому румунами, що й дає нам сьогодні безперечне право на цей регіон”. Особливо наполегливо працював на цьому напрямі професор та, як зазначалося вище, один з ректорів Чернівецького університету міжвоєнного періоду І. Ністор, який, спекуюючи на окремих географічних й топонімічних назвах, а також на прізвищах молдован-переселенців до Дністровсько-Бузьського регіону часів царської Росії, у своїх працях – „Історія румунів Трансністрії”, „Румуни за Дністром”, „Трансністрианські румуни”, „Давність румунських поселень за Дністром” тощо, активно просував ідею про те, що ці українські території належать румунам [193, с. 15].

Вже 16 грудня 1941 р. І. Антонеску, як свідчать документи ФСБ Російської Федерації, опубліковані у перекладі румунською мовою 2006 р., дав прямі вказівки губернатору Задністров'я Г. Алексяну такого змісту: „Працюйте там так, нібито Румунія встановила свою владу над цими

територіями на два мільйона років... Ви там є сувереном... Якщо справи у Трансністрії не підуть добре, то відповідати будете ви. Базою там є сільське господарство. Якщо селянин не виходить на роботу, то виводи його навіть за допомогою кулі. Для цього тобі не потрібні мої повноваження. Я їм зробив послугу, щоб їх врятувати, а якщо вони цього не зрозуміли, то я використовую по відношенню до них нагайку як до тварин” [194, р. 47].

Проте не лише для переселених до регіону євреїв та циган, які чудом виживали після їх важких піших переходів та масового знищення, але й для місцевого українського населення Задністров'я, була введена система примусової роботи. Крім того, з просуванням румунських військ на схід зростала кількість радянських військовополонених, дешева праця яких стала використовуватися у більшості економічних суб'єктах окупованої румунами території. Розпорядженням Г. Алексяну № 55 від 14 березня 1942 р. колишні колгоспи було перетворено на „трудові громади, члени яких групувалися за сімейним та сусідським принципом, формуючи трудові бригади” [195, р. 142], а радгоспи – у державні ферми із примусовим закріпленням населення навколишніх сіл відстанню до 20 км в якості мобілізованої робочої сили. Все це, разом з низкою оплатою за важкий труд, яка до того ж видавалося як правило натурою (щоденна норма хліба на одну людину на території Задністров'я складала 200 грам), започаткуванням процесу вивезення робочої сили з регіону до Німеччини та Румунії тощо викликало масове невдоволення як місцевих мешканців, так і переселенців, результатом чого стало посилення партизанської боротьби, саботажу, диверсій тощо.

Але такі форми супротиву призводили до масових арештів, розстрілів, а також ув'язнення чимало мирних українських громадян у концентраційних таборах. Один з найбільших з них розміщувався у с. Богданівна Доманівського району Одеської області, де в умовах сурової зими 1941–1942 рр. було сконцентровано до 55 тис. осіб. За свідченням колишнього ув'язненого цього табору Ф. Климова, „...умови життя лагерників були жахливі: у свинарнику, де раніше розміщували 200 свиней, знаходилися

приблизно 2 тис. осіб. Замість підстилки для свиней залишилася лише запряла солома, на якій лежали люди, а багато з них, у тому числі старики і діти, перебували на вулиці під відкритим небом” [196, арк. 413]. Інтернованих позбували мінімальних норм харчування та питної води. Тих, хто намагався діставати хоча б капусту, буряк або воду поза межами табору жорстоко били або розстрілювали. Користуючись готовністю затриманих віддавати найцінніше за шматок хліба, керівництво таборів або повітів періодично влаштовували хитрі трюки з метою виявлення незнайдених під час попередніх обшуків золотих виробів та особистих речей. Так, префект (керівник повіту у Задністров’ї) Голтянського повіту – нинішнього Первомайського району М. Ісопеску, прибувши до с. Богданівка, наказав місцевому населенню завести до табору свіжого хліба, якого він особисто, у присутності офіцера-охоронця, пороздавав лише взамін на золоті вироби та інші коштовності еквівалентністю у 5 золотих карбованців за 500 грам [196, арк. 414], частина з яких потрапляла до губернатора. Слід зазначити, що Народний трибунал Румунії, засуджуючи у 1946 р. А. Алексяну, не випадково інкримінував йому, крім іншого, й те, що із зібраних у Задністров’ї зазначеним вище шляхом цінностей він не лише залишав собі левову долю, але й, у свою чергу, часто передавав до Бухареста дорогі подарунки, призначені для впливових осіб та керівників більш високого рангу [197, р. 344]. Наприклад, губернатор сам визнав, що лише на адресу тодішньої благодійної організації „Патронаж”, якою керувала Марія Антонеску – дружина кондукетора – надіслав із Задністров’я різноманітні матеріальні цінності загальним коштом у 400 млн. румунських лей, що, при всіх інфляційних процесах того часу, представляло собою значну суму [198, р. 62].

Виконуючи прямі вказівки кондукетора, Г. Алексяну за короткий час організував врядування Задністров’ям як на центральному, так і на місцевому рівнях. Так, не без його участі 4 вересня 1941 р. при Раді Міністрів Румунії було створено Військово-цивільний кабінет для адміністрації Бессарабії,

Буковини і Задністров'я на чолі з генеральним секретарем Ради Міністрів Румунії О. Вледеску – другом М. Антонеску та близьким соратником І. Антонеску [195, р. 84]. Так, у Задністров'ї, під керівництвом військового коменданта, генерала Н. Мачіча, були розміщені та діяли протягом всього періоду окупації три румунські дивізії, а саме: на півночі, з центром у м. Тульчин Вінницької області – І дивізія під командуванням полковника А. Наста; у центрі регіону, у м. Балта – III дивізія під командуванням полковника Д. Поліхрона, а на півдні, з центром у м. Березівка – II дивізія під командуванням генерала П. Вледеску. Місто Одеса мало окремого коменданта – на початку румунської окупації ним був генерал Н. Глогожану, а після його гибелі – Н. Гінерару [198, р. 54]. Паралельно, у Дністровсько-Бузькому регіоні була заснована ціла система спеціалізованих управлінь, зокрема адміністративно-особового складу, юстиції, праці, сільського господарства, промисловості, будівництва, лісів, внутрішньої торгівлі, фінансів, економіки, охорони здоров'я, аптек, освіти, культури, мистецтв, зв'язку, транспорту, Одеського порту – всього 27 таких адміністративних дирекцій [199, арк. 27]. Але всі вони призначалися не стільки для організації ефективного життя в регіоні, скільки для забезпечення масового вивезення сировини, продовольства та матеріальних цінностей до Румунії. Тому румунські окупанти не лише не поспішали ліквідувати вже сформовану радянську колгоспну систему ведення сільського господарства, але, навпаки, розпорядилися зберегти, як зазначалося у відповідному рішенні Г. Алексяну від 7 вересня 1941 р. „до аграрної реформи колгоспи і радгоспи в їх теперішній організації” [200, р. 45].

Вже 1 листопада 1941 р. Г. Алексяну доповідав І. Антонеску, що на підвідомчій йому території було відібрано і передано армії, а також відправлено до Румунії лише протягом жовтня місяця того ж року 25 тис. голів великої рогатої худоби, 20 тис. овець, тисячі тон пшениці, картоплі, проса, ячменю, вовни, шкіряної сировини тощо. Крім цього, у травні 1942 р. для системи магазинів „Трансністрія” у Бухаресті, які забезпечувалися за

рахунок продуктів харчування, що походили з губернаторства, було відвантажено 16 вагонів продтоварів, у тому числі 2 млн. яєць, 12,5 т вершкового масла, 2,3 т бринзи, 4,3 т сала та риби тощо. Всього, до 1 січня 1943 р., за далеко не повними даними, із Задністров'я до Румунії було відправлено понад 16 тис. вагонів зерна, майже 2,4 тис. вагонів овочів, 3 611 вагонів фуражу, 30 362 голови худоби; за цей час румунська армія отримала: зерна – 21 254 вагони, продовольства – 18 737, фуражу – 41 123, овочів – 14 106 вагонів, худоби – 172 283 голів та птиці – 519 937 голів [201, с. 297, 298]. А навесні 1943 р. у Бухаресті була проведена виставка товарів та виробів із Задністров'я, яка, за словами сучасного румунського історика К. Кіріцеску, „мала на меті довести багатства цієї провінції, а, особливо, хороші результати, досягнуті режимом врядування Алексяну, зокрема у галузі харчової промисловості” [198, р. 62].

Крім цього, з перших днів окупації румунськими військами українських територій, під виглядом „трофеїв” до Румунії вивозилось практично все, що тільки можна було вивезти: до липня 1942 р. з Одеси було відправлено біля 4 тис. вагонів із „трофейним” майном, у тому числі з обладнанням дошкільних виховних закладів, шкіл, бібліотек та театрів міста. Наприклад, згідно з розпорядженням згаданого вище „управління мистецтв” Задністров'я, лише з Одеського театру опери та балету румунськими окупантами було вивезено всі театральні костюми та нотний матеріал, у тому числі понад 100 опер та 15 балетів. Саме приміщення театру, як відомо, було заміновано і лише оперативний наступ радянських військ запобіг доведенню цієї операції до трагічного завершення.

Масово вивозилися і промислові об'єкти, техніка, обладнання та транспортні засоби. Зокрема, з Одеси була демонтована та вивезена до Румунії нова електростанція, а наприкінці румунської окупації міста – навіть рійки, на яких певний час після війни їздили трамваї у м. Констанца.

Водночас, румунська модель економічної експлуатації сільськогосподарського потенціалу українських земель між Дністром та

Бугом відрізнялася тим, що, крім задоволення потреб власної держави, Румунія мала виконувати ще й зобов'язання щодо поставок продовольства для союзницьких військ. Так, німецькій армії із Задністров'я було відправлено 9 017 вагонів зерна, 6 250 вагонів овочів, 93 174 голів худоби, 211 072 голів птиці тощо. У свою чергу, італійське військо отримало 15 935 голів худоби, 53 260 голів птиці та багато іншого [201, с. 306].

У протоколах допитів А. Алексяну, які проводився органами СМЕРШ 22 та 29 березня 1945 р. у Москві, опубліковані, як зазначалося вище, ФСБ Росії, вміщуються узагальнені дані щодо бачення керівництвом Румунії ролі Задністров'я не лише як важливого постачальника продуктів харчування для потреб румунської армії та її союзників, але й як чужої території придатної для тотального пограбування. Так, на запитання, чому ним, як губернатора нової провінції, надавалася привілейована увага аграрній сфері діяльності, Г. Алексяну відповів, що про це просив особисто І. Антонеску: „Інструктуючи мене перед виїздом до Трансністрії, Антонеску сказав мені, – повідомляв колишній губернатор, – щоб після прибуття до місця призначення треба буде займатися, насамперед, вирішенням проблем сільського господарства, з тим, щоб якомога скоріше я мав можливість відправити із Задністров'я сільгосппродукцію, так необхідну для Румунії та для румунської армії” [194, р. 136]. Все це системно робилося протягом вересня 1941–січня 1944 рр. самим Г. Алексяну, про що яскраво свідчать наведені вище статистичні дані. Проте на допиті він сам визнав, що така цифра як, наприклад, 75 тис. голів великої рогатої худоби, вивезеної з окупованої провінції, є зменшеною. Крім цього, він вперше зазначив, що організував відправку до Румунії або до союзницьких армій не менше 25 тис. коней, 30 тис. свиней, 100 тис. овець, понад 350 тис. домашньої птиці, а також 11 тис. ступнів з бджолами. Але уточнив, що після його звільнення з посади у січні 1944 р., „враховуючи близький відхід німецько-румунських сил з Трансністрії, під керівництвом генерала Г. Потопяну відбулося масове вивезення всіх матеріальних благ. Якщо врахувати те, що реквізував

Потопяну, то ці цифри значно збільшаться” [194, р. 138], – підсумував сам Г. Алексяну.

На одному з наступних допитів – від 29 березня 1945 р. – колишній губернатор також визнав масштабність організованого ним пограбування Задністров’я з точки зору наявної там на заключному етапі війни техніки та обладнання. У цьому контексті він чітко зазначив: „Всього, за весь період, протягом якого працював губернатором, з Трансністрії до Румунії було вивезено: 19 машинно-тракторних станцій з усім обладнанням і тракторним парком, 4 машинно-тракторних майстерні з усім обладнанням, 26 майстерень з ремонту сільськогосподарських машин з усім обладнанням, 2 400 тракторів, 8 комбайнів з усіма їх допоміжними агрегатами, а також багато машин із сортування продукції, тракторних плугів, борін тощо”, але в якій кількості навесні 1945 року Г. Алексяну вже було важко згадати.

Проте він добре запам’ятав як до тієї ж Румунії з окупованої провінції було вивезено не лише унікальна технологія з виробництва рису, що для тих часів була рідкістю, але й весь задіяний до цього процесу персонал, серед яких було чимало місцевих українців. Губернатор також навів дані, які, завдяки відповідній роботі ФСБ РФ, лише через 60 років стали надбанням громадськості, а саме: восени 1943 р. була демонтована та вивезена до румунського придунайського міста Келерашь Одеська фабрика рибних консервів ім. Калініна, до повіту Арад (західна Румунія) – консервна фабрика ім. Ворошилова, до інших населених пунктів – Одеський завод шампанських вин, Одеський маслозавод, Могильов-Подільська мармеладна фабрика тощо [194, р. 139–140].

В інформації секретаря Одеського обласного комітету Компартії України А. Колибанова, підготовленій ним 13 квітня 1944 р. (тобто відразу після звільнення м. Одеса від румунсько-німецьких окупаційних військ, для ЦК КП(б)У), є такі відомості: „...Порт порожній, всі судна виведені до Румунії...Повністю вивезено до Бухареста тролейбусний парк, а також значна частина пульманівських трамвайних моторних вагонів... Значна

частина лабораторного обладнання ВНЗ вивезена до Румунії... Частина цінних музейних експонатів та книжкового фонду бібліотек..., все майно пошти вивезено..." [202, арк. 14].

Додаткові дані щодо масового пограбування міста румунськими окупаційними військами знаходимо і у фондах ЦДАВО. Так, лише за короткий період червень-вересень 1945 р. серед повернутих з Румунії архівних документів були виявлені 1 897 письмових підтверджень реальних фактів вивезення з Одеси, наприклад, обладнання каучукового заводу (у 50-ти вагонах), фабрики ліпного мистецтва, міської типографії, шкільних майстерень та лабораторій, всього майна Інституту хірургії, пластики та онкології, монет із фонду нумізматики Одеського музею тощо [203, арк. 28].

Всьому цьому сприяла добре організована комплексна репресивна система військової присутності румунських властей у Задністров'ї. Так, у протоколі допиту А. Алексяну, який проводився органами СМЕРШ 4 квітня 1945 р. у Москві, з цього питання зафіксовано наступне визнання самого колишнього губернатора: „Для підтримки внутрішнього порядку у Трансністрії, боротьби з партизанами та охорони узбережжя Чорного моря були задіяні чотири румунські дивізії, які підпорядкувалися вищому командуванню румунської армії. В Одесі та Тирасполі знаходилися військові трибунали, які засуджували і населення Трансністрії. Всі засудження, у тому числі і смертні вироки проходили через мене, а потім вони передавалися до Антонеску для підтвердження... У кожному повіті існували жандармські загони з 250–300 осіб. Їх обов'язком була підтримка правопорядку у повітах. Командири жандармських підрозділів були, водночас, і суддями. Всього діяли 13 таких трибуналів" [194, р. 141], – тобто, скільки, як зазначалося вище, було і румунських повітів у Задністров'ї.

Варто також нагадати, що на допитах як в Москві, так і в Бухаресті, Г. Алексяну намагався перекласти всю вину за політику Румунії у Задністров'ї на маршала-злочинця І. Антонеску, якого він назвав „...головним винуватцем за окупаційну війну Румунії проти Радянського

Союзу, ... також за пограбування радянських підприємств та закладів, що було здійснено румунами на окупованій радянській території” [194, р. 51–52].

Але таке запізніле каяття не врятувало ані Г. Алексяну, ані І. Антонеску, як і М. Антонеску від Народного трибуналу Румунії, на виконання вироку якого всі ці троє злочинців Другої світової війни були розстріляні 1 червня 1946 р. Це була справедлива плата за те, що вони як ініціатори та організатори румунського „Врядування Трансністрії” не лише пограбувала цю українську територію, але й намагалася повністю позбавити її української ідентичності, насамперед, шляхом масового завезення до цього регіону молдован-переселенців часів царської Росії, чим, румунським окупаційним режимом переслідувалася чітка мета: асиміляція слов’янського етносу в межах українського Дністровсько-Бузького міжріччя та надання цьому регіону штучно нав’язаного румунського етнічного характеру. Доказом цього може стати затверджені 26 січня 1943 р. особисто І. Антонеску за № 300 601 „Інструкції Державному підсекретаріату з питань румунізації, колонізації та інвентарю щодо репатріації румунського населення, яке знаходиться на схід від Дністра та Бугу”. Пункт 5 цих інструкцій передбачав наступне: „Румуни, які були депортовані у більш далекі часи на схід від Бугу, можуть бути репатрійовані після серйозної перевірки, але до Трансністрії, де вони мають заснувати румунські села” [195, р. 143–144]. Це – лише одне з положень підсумкового документу, підготовленого за результатами дворічної діяльності тодішнього Центрального інституту статистики Румунії на чолі з С. Мануїле, який ще 15 жовтня 1941 р. вручив І. Антонеску спеціальний меморандум з питань етнічної чистки так званих румунських територій шляхом форсованого переселення від слов’янського, насамперед українського населення, на схід [204, р. 3–4]. У такий спосіб окупаційним режимом переслідувалася подвійна мета: позбавлення слов’янського етносу як в межах новоствореної провінції, так і на „споконвічних румунських територіях” Північної Буковини і Бессарабії. Так, І. Антонеску під час засідання Ради Міністрів Румунії

8 липня 1941 р., зокрема заявив: „...Я за прискорене виселення всього єврейського елемента з Бессарабії та Буковини, який має бути викинутий за кордоном. Я також за прискорене виселення українського елемента, який не має що тут шукати...” [205, р. 45].

Згідно із зазначеним меморандумом, за межі Румунії мали бути виселені етнічні українці не лише з приєднаних у 1918 р. територій Бессарабії та Буковини, але й з Дельти Дунаю, де, як відомо, нащадки українських козаків проживають з давніх часів. Пронизана профашистським духом концепція створення „етнічно однорідної Румунії, яка б охопила всіх румунів” шляхом „здійснення тотального обміну населенням” належало згаданому вище директору Центрального інституту статистики Румунії С. Мануїле, який у відповідному меморандумі [206, р. 398] пропонував також вислати 991 265 етнічних українців та росіян/липован із зазначених території за Дністром, а звільнені внаслідок такої операції географічні простори планував заселяти 800 тисячами румунами та молдованами, які на той час проживали в Україні та Росії. Як визнають самі румунські автори, „шляхом примусового обміну населення Україна мала б втратити після війни будь-яку можливість порушувати територіальні претензії до Румунії” (мається на увазі законні права на етнічні українські землі Північної Буковини, Північної та Південної Бессарабії), оскільки Україна, на їхню думку, як і у 1918 р., після Другої світової війни знову могла б використовувати етнічний чинник для відстоювання власних національних і територіальних інтересів. Для цього були серйозні підстави, які визнавалися самими офіційними органами влади Румунії того часу. Так, згідно з документами, які зберігаються у фондах Національної Ради з питань вивчення державного архіву Румунії, 11 грудня 1941 р. керівництву та особовому складу тодішнього Міністерства внутрішніх справ Румунії була представлена спеціальна закрита доповідь на 40 аркушах під назвою „Українська проблема”. У цьому інформаційно-аналітичному матеріалі, зокрема зазначалося, що на території Румунії того часу за офіційними даними проживало „62 500 українців, згідно з

українською статистикою – 1 млн. 200 тис., а насправді – 700 тис. осіб”, а також, що „17 264 кв. км української території знаходиться в Румунії” [207].

Ініціатива С. Мануїле настільки підійшла І. Антонеску, що він порушував дане питання на декількох засіданнях Ради Міністрів Румунії, починаючи з 16 грудня 1941 р. [208, р. 472]. І лише військова поразка Німеччини під Курськом та вимушений прискорений відхід її союзників, у тому числі і Румунії, на Захід унеможливило реалізацію цих намірів щодо етнічної чистки румунської території від автохтонного українського етносу. Позиція І. Антонеску щодо українців чітко зафіксовано у матеріалах суду над ним у 1946 р., в яких наводилося його висловлювання початкового етапу війни про те, що він виступав „за форсоване виселення українського етносу з Бессарабії та Буковини” і що для цього „в історії не існувало більш вигідного моменту” [209].

Проте, у ході Другої світової війни шовіністична політика правлячих кіл Румунії зазнала повного краху. Тверезомислячі сили країни влітку 1943 р. створили Патріотичний антигітлерівський фронт, політична платформа якого вимагала, зокрема, негайного звільнення усіх жертв фашистського терору, які знаходилися на той час у в'язницях і концентраційних таборах та припинення національного гноблення. У цьому контексті підкреслювалася необхідність забезпечення рівноправ'я для національних меншин, які продовжували знаходитися у румунському поневоленні. Вимагалось також покарати військових злочинців на чолі з І. Антонеску, які вбивали і грабували євреїв, молдаван, українців, росіян та інших [171, с. 371]. Страта І. Антонеску, М. Антонеску та Г. Алексяну відбулася 15 червня 1946 р.

У цьому контексті не можна не привернути увагу до спроби безпрецедентного рішення Апеляційного суду м. Бухарест від 15 грудня 2006 року про перегляд Рішення Народного трибуналу Румунії від 17 травня 1946 року щодо складу злочинності у військових діях І. Антонеску, 21-го члена Уряду Румунії періоду війни, спрямованих проти Радянського Союзу [210, р. 7], що означало б його часткову реабілітацію. Проте, після півторарічних

дебатів, 6 травня 2008 р. Вищий Касаційний суд Румунії (верховна судова інстанція Румунії) скасував зазначене вище рішення Апеляційного суду м. Бухарест щодо часткової реабілітації І. Антонеску. Це рішення є остаточним, і тому румунський маршал як військовий злочинець не може бути реабілітованим [211, р. 3].

Таким чином, національна політика усіх румунських урядів міжвоєнного періоду та часів Другої світової війни відрізнялася своєю спрямованістю на примусову асиміляцію етнічних українців, які поза своєї волі опинилися в межах Великої Румунії, а також на їхню румунізацію на тимчасово окупованому румунськими військами в ході Великої Вітчизняної війни Дністровсько-Бузькому міжріччі. У діях і планах румунських урядовців тих часів помітною була антиукраїнська складова цієї політики. Усвідомлення її особливостей та наслідків стає важливим чинником для подальшого аналізу становища етнічних українців в Румунії протягом народно-демократичного та соціалістичного устрою, а також впродовж постсоціалістичного періоду розвитку цієї країни у 1990–2007 рр.

3.2. Еволюція політики народно-демократичної та соціалістичної Румунії по відношенню до автохтонних етнічних українців

У перші повоєнні роки, із врахуванням нової геостратегічної ситуації, яка настала в Європі та у світі в цілому після перемоги СРСР у Великій Вітчизняній війні, румунський уряд зробив помітні позитивні кроки на шляху демократичного вирішення національного питання. Так, у населених пунктах, де компактно проживали національні меншини, відкривалися школи і ліцеї з рідною мовою навчання. Були здійсненні заходи з підготовки кадрів для роботи у цих навчальних закладах. Внаслідок конкретної роботи та уваги з боку центральних та місцевих органів влади Румунії, які діяли за умов перебування на території країни контингенту Радянської Армії (1944–1958 рр.) та під певним контролем з боку радників з СРСР, значно поживавилась культурно-освітня робота в середовищі українців.

Насамперед, на основі схваленого у 1948 р. Великими Народними Зборами Румунії нового закону про реформування народної освіти, було введено обов'язкове початкове та неповне середнє навчання (7 класів) рідною мовою. Хоча за своєю формою нова система освіти в Румунії копіювала радянську модель, по суті вона дала позитивний результат – практично в усіх населених пунктах, де проживали українці – від великих сіл до маленьких гірських хуторів, були засновані українські школи. Так, з 1948 року по 1960 рік в українських селах Румунії діяло 116 різного комплектування шкіл, 4 українські ліцеї: у мм. Сігету Мармаціей, Тулча, Сучава, Сірет, які готували вчителів для шкіл з українською мовою навчання. Крім цього, у 1952 р. на філологічному факультеті Бухарестського університету [212, р. 4] було засновано українське відділення, яке відіграло виключно позитивну роль у підготовці цілої плеяди викладачів української мови та літератури для роботи у системі румунської освіти протягом наступних десятиліть.

Слід зазначити, що впродовж цього періоду процес впровадження

українського шкільництва в Румунії супроводжувався навіть певними елементами „позитивної дискримінації”. Так, випускникам українських семирічних шкіл рекомендувалося продовжувати навчання лише в українських середніх навчальних закладах або у згаданих вище українських ліцеях. Найкращі випускники ліцеїв мали можливість на пільгових засадах поступати до українського відділення Бухарестського університету. При всій примусовості такої політики, на тому етапі вона відіграла позитивну роль, забезпечуючи умови для отримання освіти українською мовою в системі початкова – середня школа – ліцей – вищий навчальний заклад.

Паралельно з цим, в Румунії відбувалося піднесення культурної діяльності, зародилася українська література, переважно за участі представників молодого української інтелігенції. Значну роль у відродженні національної ідентичності українців у Румунії на першому етапі відігравали представники української інтелігенції старшого покоління, які не забули національні корені, всупереч примусовій румунізації у міжвоєнний період. Не маючи можливостей проявити себе тоді, висококваліфіковані кадри українського походження, у тому числі і біженці 1940 та 1944 років з території Північної Буковини, опинилися у вигідній ситуації, коли їх фаховий потенціал та досконале знання української мови стали потрібними суспільству. Завдяки їм, наприклад, у новостворених українських навчальних закладах стало можливим достатньо швидко організувати викладання не лише української мови та літератури, але й інших предметів рідною мовою, що в Румунії робилося вперше.

Сприятливу роль, за умов існуючого тоді контролю румунського суспільства з боку Москви, мало і те, що місцеві українці, традиційно називаючи себе „руськими”, а мову, якою вони говорили – „руською” (що не мало нічого спільного з визначеннями „росіяни” та „російська мова”), сприймалися лояльними Радянському Союзу представниками органів влади в Румунії як носії інтересів СРСР, отримуючи відповідну підтримку.

Певний внесок у процес відродження українства в Румунії зробила

двотижнева газета „Новий вік”, що почала виходити українською мовою з травня 1949 р. і до її перейменування на „Вільне слово” у 1990 р., фактично, була єдиним періодичним виданням, на сторінках якого українська інтелігенція мала можливість друкувати власні статті та матеріали рідною мовою.

Крім цього, у 40–50-ті роки в Румунії почали видаватися українською мовою шкільні підручники, художня та суспільно-політична література. Твори поетів О. Мельничук (збірки „Цвіте життя скарбами” і „Слаблю життя”), І. Шмуляка, Г. Клемпуша, В. Боршя, Ю. Павліша, П. Шовкалюка, прозаїків І. Федька, С. Яцентюка, К. Регуша та інших письменників та поетів стали відомими не лише в Румунії, але й за її межами. Це був зародковий період та час процвітання української літератури в Румунії, а імена першопрохідців на цій ниві назавжди увійшли до історії української творчості у цій країні.

У місцевостях, де компактно проживали українці, були відкриті клуби і українські бібліотеки. При них працювали хоріві, драматичні та інші самодіяльні колективи, що користувались популярністю. Наприклад, всього через два роки після заснування української школи у с. Іпотешть тодішньої Сучавської області [до 1968 р. з адміністративної точки зору територія Румунії ділилася на області та райони за радянською системою. – Автор], за участі учнів старших класів, вчителів та місцевої молоді на сцені будинку культури під керівництвом викладачки української мови О. Чіберяк успішно пройшла вистава „Наталка Полтавка” І. Котляревського, у самій Сучаві – викладач історії М. Чередарик вперше представив глядачам „Весілля у Гончарівці”, а в українських населених пунктах Сірет, Негостина, Мілішівці, Руськова, Верхні Поляни тощо викладачі-ентузіаста М. Михайчук, А. Петрашук, П. Вітвицький, І. Керстюк, Богдан, Валентина, Ольга та Софья Яричевські і багато інші ставили на сценах місцевих клубів твори Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки та О. Кобилянської [212, р. 5].

Відчутною була системна допомога українцям Румунії з боку України,

звідки передавалися підручники, методичні посібники, художня література. Протягом перших років впровадження українського шкільництва в Румунії, на початку навчального року переважна частина учнів відповідних шкіл безкоштовно отримувала високоякісні як за змістом, так і за оформленням підручники та книги рідною мовою, що сприяло формуванню позитивного іміджу України як історичної батьківщини всіх українців. До новостворених навчальних закладів періодично прибували досвідчені фахівці-педагоги не лише з української мови та літератури, але й з інших предметів. У 1948 р. українська сторона частково взяла на себе проведення ремонту, облаштування та обладнання приміщення для педагогічного ліцею у м. Сігету Мармаціей. Крім того, до України періодично приїжджали на стажування та підвищення кваліфікації викладачі не лише зазначених вище ліцеїв, але й вчителі десятків середніх і початкових шкіл, в яких українська мова та література викладалася як окремий навчальний предмет.

Негативними аспектами активного процесу відродження українства виявилися прояви побоювань подвійного характеру, які виникли на початку 50-х років: з одного боку, у представників румунської влади із-за можливого виникнення сепаратистських настроїв у середовищі української громади Румунії, а з іншого – у самих українців, не без зовнішнього інспірування, що їх готують, нібито, до масової депортації до Радянського Союзу. З часом відповідні чутки не виправдалися, але для частини українців Румунії вони стали реальним мотивом для відмови від власної національності, що з часом дало їм можливість більш легко інтегруватися у румунське суспільство, а по суті – призвело до їх повної румунізації. Свідченням цього є наявність в структурах місцевих і центральних органів державної влади, політичного, економічного, культурного, мас-медійного і духовного життя сучасної Румунії десятків тисяч прізвищ із закінченнями на „-юк”, „-ук”, „-енко/енку”, „-вич”, „-цький” тощо, характерних для української антропоніміки, але носії яких не володіють рідною мовою та заперечують будь-які зв'язки з українським етносом.

Слід зазначити, що в 40–50-х рр. минулого століття відбувалося бурхливе національне відродження і інших слов'янських народностей, які проживали на території Румунії. Так, у 1946 р. відбувся перший з'їзд Союзу слов'янських культурно-демократичних об'єднань, який обрав керівниками цієї організації православного протоієрея М. Ніколіча і депутата румунського парламенту М. Тодорова, сербів за національністю. Союз слов'янських культурно-демократичних об'єднань влітку 1948 р. складався з 61 первинної організації та 4 обласних комітетів. Діяльність організацій культури слов'янських народів у Румунії особливо пожвавилась наприкінці 1947 – на початку 1948 рр. Представники південнослов'янських національних меншин в Румунії досі називають цей час „золотим періодом” і „сто вісімдесятьма незабутніми днями свободи і національного рівноправ'я” [213, с. 21].

Важливим моментом у формуванні національної політики і міжнаціональних відносин у Румунії на початку 50-х років було прийняття Конституції 1952 р. [214]. Вона гарантувала громадянам Румунії, незалежно від національності і раси, повне рівноправ'я в усіх областях господарського, політичного і культурного життя. Згідно з Конституцією, угорці Румунії, наприклад, отримали право на створення Угорської автономної області (УАО), що повинно було відкрити нову сторінку у напружених до того стосунках між румунами та угорцями Румунії.

Проте, все це доводило лише тимчасову готовність румунської влади того часу до конкретних дій, спрямованих на відродження національних меншин у цілому та слов'янських зокрема. У цьому контексті слід зазначити, що національна політика та міжетнічні відносини в Румунії у цей період формувались під значним впливом сталінської національної політики. Як відомо, у серпні 1948 р. почався відкритий конфлікт між Й. Сталіним і югославським керівником Й. Тіто. Резолюція Інформбюро „Про становище у Комуністичній партії Югославії” призвела до загострення міждержавних відносин тодішньої Федеративної Народної Республіки Югославії з СРСР і країнами народної демократії, в тому числі з Румунією. Румунські сталіністи,

в їх бажанні доводити сліпу відданість Москві, невідкладно підключилися до антиюгославської кампанії, розгорнувши масові репресії проти югославської меншини всередині країни. В результаті їх проведення постраждало чимало керівників і активістів Союзу слов'янських культурно-демократичних об'єднань. Зокрема, в югославських селах румунського Банату, де з кінця ХІХ століття проживає і чисельна українська громада, у 1949 р. було введено комендантську годину, проводилися масові обшуки і арешти.

Особливо складне становище склалося у прикордонних з Югославією селах, з яких чисельні мешканці, у тому числі й українці, нелегально переходили державний кордон, проти чого румунська сторона впроваджувала суворі санкції. Так, за знищення однієї особи, яка намагалася переходити до сусідньої Югославії, румунські прикордонники одержували премію у 5 тис. лей та місячну відпустку [215, с. 19]. Протягом 1950–1951 рр. Бухарестський військовий трибунал засудив до різних мір покарання, у тому числі до самого суворого, всіх керівників югославських організацій на чолі з М. Тодоровим. У 1952 р. був ліквідований і сам Союз слов'янських культурно-демократичних об'єднань. Відповідні судові процеси у Бухаресті та пов'язані з ними репресивні заходи у Тімішоарі стали по суті політичною підготовкою до наступної масової депортації мешканців з Банату, серед яких виявилось чимало етнічних українців. Депортація розпочалась 10 червня 1951 р. і проводилась протягом 10 наступних днів. Під приводом необхідності „зміцнення” кордону з Югославією, у західно-румунські населенні пункти було введено підрозділи румунської армії. За їхньої допомогою, місцеві органи влади незабаром вивезли до придунайських болотистих місцевостей східної Румунії не лише представників югославських народів, а й певну частину українського населення Банату. Більшість депортованих використовувалася як дешева робоча сила на спорудженні каналу Дунай – Чорне море, що був задуманий за аналогією з будівництвом Біломорського каналу у Радянському Союзі. Внаслідок жахливих умов праці та життя, взимку 1951–1952 рр. у таборах Добруджі і Барагану (безлюдний на

той час степний регіон у південно-східній частині Румунії) щоденно від голоду і холоду помирало у середньому по 10–15 чоловік [216, с. 19].

Проте, незважаючи на суперечливий характер національної політики румунської держави того часу, є підстави вважати, що цей період став першим етапом національного відродження етносів, які тоді проживали на її території, у тому числі і українців.

Водночас, в ході формування так званої „незалежної політичної лінії”, яка була проголошена квітневим (1964 р.) пленумом Центрального Комітету Румунської робочої партії (перейменована на 1X з’їзді у 1965 р. на Румунську комуністичну партію – РКП) стали переглядатися раніше сформульовані у партійних документах позиції з національного питання і міжнаціональних відносин, про що, зокрема, свідчать справи досвідчених партійних діячів Л. Петрешкану та А. Паукер, які свого часу вчилися і працювали в СРСР. Офіційний початок перегляду цих питань знайшов відображення у документах 1X з’їзду РКП (липень 1965 р.). Так, у його резолюції підкреслювалась необхідність „критичного аналізу рішень попередніх з’їздів партії”, які містили „помилкові ідеї і тези з ряду важливих сторін тактики і стратегії партії з аграрного, національного та інших питань” [217, с. 271].

Ця загальна установка конкретизувалася в документах і матеріалах наступних з’їздів партії, національних конференцій РКП (1972 та 1988 рр.), ряду пленумів ЦК РКП, особливо червневого (1982 р.), з’їздів працівників політичного виховання і соціалістичної культури (червень 1976 р., відповідно червень 1982 р.), в багатьох виступах Генерального секретаря РКП Н. Чаушеску. Так, Н. Чаушеску у доповіді, присвяченій 45-річчю створення РКП (травень 1966 р.), піддав критиці визначення Румунії багатонаціональною країною та висунув тезу про „унітарну національну державу”, що, по суті, було поверненням до довоєнної моделі [217, с. 403].

Ці положення невідкладно реалізовувалися потужним партійно-державним пропагандистським апаратом, румунською історіографією,

науково-педагогічним потенціалом країни, засобами масової інформації тощо. Вони знайшли втілення, насамперед, у законодавчих актах країни. Так, Конституція Соціалістичної Республіки Румунії (СРР) 1965 р. не лише проголошувала Румунію соціалістичною країною, але й підкреслювала, що вона стала „унітарною національною державою” [218, р. 3].

Затверджуючи положення про „унітарну” румунську державу, основний закон країни 1965 р. не анулював рішення 1952 р. про створення Угорської автономної області. Проте симптоматичним стало те, що у цій конституції вже не згадувалося про право угорців на своє автономне утворення. Цей факт, на думку професора політичних наук Торонтського університету А. Брауна, був сприйнятий представниками національних меншин як сигнал до готовності уряду урізати номінальні колективні права не лише чисельної угорської меншини Румунії [219, р. 424], але й інших національних меншин.

Зазначене положення знайшло відображення у схваленому у лютому 1968 р. на позачерговій сесії Вищих Національних Зборів СРР законі про введення нового адміністративно-територіального поділу республіки і впорядкування сільських населених пунктів [220, р. 92]. Замість скасованого адміністративного поділу Румунії на 16 областей, до числа яких входила і Угорська автономна область, і 150 районів, була введена нова адміністративно-територіальна одиниця – повіт. Таким чином, під приводом так званого „вдосконалення адміністративної системи”, „наближення керівництва до виробництва” з „урахуванням якісних змін, що мали місце у розвитку і розміщені виробничих сил” [220, р. 92], УАО була ліквідована, а інші національні меншини, у тому числі й етнічні українці, які раніше компактно проживали в одній області, за новим адміністративно-територіальним розподілом опинилися в різних повітах, що сприяло їх прискореній асиміляції.

Угорцями Румунії це було сприйнято як порушення їх конституційних прав, а саме – статті 17 Конституції СРР, згідно з якою будь-яка дія,

спрямована на обмеження прав громадян, націоналістична і шовіністична пропаганда, розповсюдження расової або національної ненависті карається законом [218, р. 7].

Втім подальша ідеологічна трансформація національної політики Румунії з метою досягнення однорідного румунського суспільства тривала. Так, у резолюції Національної конференції РКП (1972 р.) „Про розвиток соціалістичної нації і вирішення національного питання у Соціалістичній Республіці Румунії” підкреслювалося, що „Румунія є унітарною національною державою”, в якій є і „спільно проживаючі національності” [221, р. 519]. Таким чином, у політичний, науковий і пропагандистський обіг вперше було введено новий термін – „спільно проживаючі національності”, який замінив поняття „національні меншини” [222, р. 611].

Слід підкреслити, що штучне введення у політичний словник Румунії поняття „спільно проживаючі національності” по суті позбавляло їх права на національно-територіальну або культурну автономію та стало новим кроком на шляху примусової румунізації національних меншин країни. Починаючи з того моменту, у жодному офіційному румунському документі не було навіть згадки про права національно-етнічних груп на ту чи іншу форму автономії.

За задумом румунського керівництва того часу, національно-культурні інтереси національних меншин країни повинні були захищати ради трудящих угорської, німецької, сербської та української національностей, які були створені у рамках Фронту демократії і соціалістичної єдності у 1968 р. Зокрема, у Бухаресті було створено центральні ради трудящих угорської та німецької національностей. На повітовому рівні нараховувалось 14 рад трудящих угорської національності, 10 – німецької, 2 – сербської та лише 2 – української національності. Вони діяли при повітових комітетах РКП і не були підпорядковані центральним радам [222, р. 618–619].

Західні автори, зокрема А. Браун і М. Шафір, свого часу стверджували, що ці ради „були нічим іншим, як свідомо позбавленими влади і впливу органами” [223, р. 428, 158]. Залучення представників меншин до діяльності

подібних органів справедливо трактувалося західними дослідниками як „маніпуляція національними кадрами”, що не могло мати успіху і підтримки серед меншин. На думку співробітниці Східморського університету (США) М. Фішер, „подібне просування представників меншин по ієрархічній драбині викликало підозру у своїх одноплемінників і недовіру у румунів, котрі були готові звинуватити їх у неповній лояльності” [224, с. 21].

Ради трудящих угорської, німецької, української та інших національностей, по суті, були ширмою для приховування асиміляторської політики, яку значно посилив тоталітарний режим Чаушеску по відношенню до національних меншин країни. У цьому контексті не випадковим був той факт, що діяльність республіканських рад трудящих угорської та німецької національностей – найбільш чисельних та добре організованих – відбувалася під безпосереднім контролем ЦК РКП.

Асиміляторська політика румунського керівництва того часу по відношенню до національних меншин проводилася завуальовано, під гаслами „марксистсько-ленінського вирішення національного питання”, „єдиних національних інтересів”, „інтеграції всіх національностей Румунії в єдиний трудовий народ” тощо. Наприклад, у матеріалах XIII з'їзду РКП (листопад 1984 р.) зазначалось, що до 2000 р. мав консолідуватися „єдиний трудовий народ соціалістичної Румунії” [225, р. 44].

В документах останнього періоду діяльності РКП не лише підкреслювалось, що національне питання в Румунії „вирішено остаточно”, але й стверджувалось, що в країні сформувалась „єдина соціалістична нація”. Після XIII з'їзду РКП (1986 р.) у політичний словник Румунії введено нові терміни – „румун угорської національності”, „румун української національності”, що стало другим кроком на шляху посиленої румунізації етнічних громад під час тоталітарного режиму Чаушеску. За таких обставин, пропагандистські заклики тих часів до „рішучої боротьби з будь-якими проявами націоналізму, антисемітизму та іншими формами приниження людини” не мали реального ґрунту в Румунії, де асиміляторська політика по

відношенню до національних меншин проводилась цілеспрямовано та інтенсивно. Вона мала конкретні і різноманітні форми, зокрема, обмеження участі національних меншин у суспільно-політичному та культурному житті країни, їх конституційного права на вільне використання рідної мови тощо.

На території всієї Румунії єдиною державною мовою завжди була виключно румунська. Діловодство в центральних та місцевих органах влади, на підприємствах і організаціях велося виключно румунською мовою. У період тоталітарного режиму Чаушеску в Румунії категорично було заборонено використання мов національних меншин на офіційних заходах, в громадському житті, а також скасовано двомовні вивіски та покажчики [226, с. 56]. Означене стало однією з причин того, що переважна частина нинішніх представників української громади Румунії фактично не можуть вільно виступати рідною мовою. Проте, свого часу, румунські автори пояснювали це негативне явище тим, що для всіх громадян Румунії „знання румунської мови є об'єктивною необхідністю, з якою пов'язано забезпечення їх рівноправ'я” [222, с. 621].

Як відомо, навчання рідною мовою є ключовим моментом збереження національної ідентичності національних меншин та їх культури. Конституція СРР 1965 р. формально гарантувала „спільно проживаючим національностям вільне використання рідної мови, освіти усіх ступенів, а також видання книг, газет і журналів рідною мовою” [218, р. 8]. Проте зміни у структурі освіти, які розпочалися наприкінці 50-х років, призвели до значного обмеження цих прав. Починаючи з 1960 р., „Статистичний щорічник Соціалістичної Республіки Румунії” перестав друкувати розділ „Освіта усіх ступенів мовами національних меншин”. За офіційною статистикою, у 1958–1959 навчальному році в Румунії налічувалось 2 412 шкіл і відділень з викладанням мовами національних меншин, у тому числі 1 677 – з угорською мовою навчання, 396 – німецькою, 129 – українською, 25 – російською, 49 – сербською, 35 – словацькою, 40 – татарською, 24 – турецькою, 3 – єврейською і 34 – іншими мовами навчання [227, р. 290–291].

Починаючи з другої половини 60-х років, спостерігалася тенденція до скорочення числа шкіл і класів з угорською, німецькою, українською і іншими мовами навчання. Так, якщо у 1958–1959 навчальному році у Румунії нараховувалося 83 початкових, 30 семирічних і 5 теоретичних та педагогічних ліцеїв з українською мовою навчання (два у м. Сігету Мармаціей та по одному в Сіреті, Сучаві та Тулчі), в яких, відповідно, навчалось 7 567, 2 120, і 333 учнів, то наприкінці 80-х років не було жодної української школи. У 1956–1957 навчальному році було закрито два педагогічні ліцеї – у мм. Сірет і Тулча, які готували кадри для українських шкіл відповідних регіонів, а через десять років перетворено на румунський і український ліцей у м. Сігету Мармаціей. Нова національна політика, з якою відновився наприкінці 60-х років тривалий процес асиміляції українського етносу в Румунії, призвела у першій половині 70 років до повного зникнення українських навчальних закладів. Особливо „посприяв” цьому дискримінаційний закон № 278/1973, який передбачав, зокрема, що для відкриття нового класу у початковій школі з національною (не румунською) мовою викладання потрібно було набрати не менше як 25 першокласників. Для середньої школи мінімум для відкриття такого класу становив 36 учнів. Звичайно, в багатьох українських селах, де кількість населення становила 500–1000 жителів, набрати таку „мінімальну” кількість дітей було неможливо, тому навчання у школах більшості українських населених пунктів було переведено на румунську мову. Аналогічне становище склалося і в населених пунктах, де проживали представники інших національних меншин[228, р. 290–293; с. 50] .

Водночас, протягом 70–80 рр. минулого століття в Румунії було ухвалено ряд заходів, спрямованих на обмеження сфери впливу засобів масової інформації мовами національних меншин. У 1974 р., наприклад, румунський уряд прийняв рішення про зменшення формату деяких центральних і повітових газет, про зміну їх графіку випуску з щоденних на тижневики. На цей режим випуску були переведені і часописи національних

меншин. Проте, через короткий час періодичність румунських видань була відновлена, а газети національних меншин так і залишилися тижневиками.

Крім цього, у 1984 р. були припинені передачі центрального румунського телебачення угорською мовою. Офіційною мотивацією стала, нібито, гостра на той час потреба в „економії електроенергії”. Через рік були припинені всі радіо- і телепередачі мовами національних меншин. Тоді ж були ліквідовані повітові радіостанції, які вели передачі мовами національних меншин, у тому числі українські редакції у мм. Ясси та Клуж-Напока.

Процесові поступової асиміляції національних меншин Румунії у значній мірі сприяла індустріалізація країни – явище, яке було характерне для всіх східноєвропейських держав упродовж 50–80 р. минулого століття. Це стосувалося, насамперед, незначних за чисельністю меншин, зокрема українців, болгар, сербів, словаків тощо. Чимала кількість українських селян, насамперед молодь, у цей час переїхала на постійне місце проживання до великих індустріальних центрів, поповнюючи лави робітників промисловості, будівництва, службовців, міняючи свій соціальний, а, з часом – і національний статус, остаточно відриваючись від основної маси рідної етнічної громади. Крім того, форсований процес індустріалізації і урбанізації у Румунії, на думку західних політологів, мав і інший негативний аспект по відношенню до національних меншин, а саме – їх румунізацію у регіонах традиційного проживання шляхом цілеспрямованого відрядження та розміщення у середовищі етнічних німців, угорців, сербів, українців тощо „кваліфікованих службовців і фахівців”, які представляли титульну націю. Їхнє завдання зводилося до введення румунської мови у відповідному національному середовищі. У цьому контексті слід зазначити, що, з початком практичного застосування зазначеної вище заборони використання національними меншинами їх рідної мови під час публічних заходів, присутність етнічних румунів у середовищі „спільно проживаючих національностей” суттєво сприяло румунізації останніх. Цей подвійний

процес асиміляції національних меншин, у тому числі і українців, охопив всі регіони їх компактного проживання – Трансільванію, Банат, Мараморощину, Південну Буковину та Добруджу. Там за відносно короткий час співвідношення національностей значно змінилося на користь румунів. Румунізація Трансільванії, наприклад, вважає західний політолог Г. Фішер-Галаць, мала за мету не лише досягнення чисельної переваги на користь румунів, але й зруйнування угорських культурних і соціальних цінностей, історично пов'язаних з Трансільванією.

Прискоренню процесу асиміляції національних меншин була покликана сприяти і так звана „Програма систематизації територій і населених пунктів”, про яку офіційно було проголошено на початку 1988 р. Конкретні завдання цієї програми були визначені румунським лідером Н. Чаушеску в його промові на Конференції голів народних рад країни 3 березня 1988 р. Мова йшла про невідомий до того часу в Румунії процес укрупнення сільських комун (центрів, аналогічних в Україні сільських рад, до складу яких входять декілька сіл) шляхом скорочення загальної кількості сіл Румунії з 13 тис. до 5–6 тис., а також будівництв 558 міських агропромислових центрів. Згідно з цією Програмою, до 2000 р. в Румунії планувалося ліквідувати сільські комуни, населення яких складало менше 3 тис. осіб [229, р. 2]. У резолюції згаданої вище конференції зазначалося, що „систематизація комун і сіл буде здійснюватися у три етапи: 1990–1995–2000 роки” [230, р. 2].

Розпочата в Румунії масова руйнація сіл і примусове переселення їх мешканців у так звані „агропромислові центри” – новозбудовані населені пункти, а по суті – на обмежену і концентровану територію, де споруджувалися три- або чотириповерхові житлові будинки, але не як проектувалося – з усіма зручностями, а з великими відхиленнями від затверджених самим Н. Чаушеску проектів (без централізованого опалення, води та каналізації), – що викликало велике невдоволення з боку румунських селян, які звикли до традиційного сільського укладу життя, і не могла не

привернути увагу зарубіжних засобів масової інформації та світової громадськості. Цю кампанію румунського уряду югославська преса того часу, наприклад, з іронією назвала „бульдозерною революцією”. У резолюції, яку на той час схвалили Державні Збори Угорщини, зазначалося, що „Програма викликала в угорського населення почуття глибокого побоювання і занепокоєння”, оскільки подібні заходи могли б призвести „до ліквідації малих сіл, де мешкають громадяни угорської, німецької та інших національностей... Знищення цінностей цих поселень означає непоправну втрату не лише для представників угорської, німецької та інших національностей, але й для румунського народу”, – підкреслювалося в згаданій резолюції [231, с. 18]. Водночас, цей документ і заходи щодо реалізації Програма були засуджені парламентами, політичними партіями, громадськими організаціями, представниками духовенства і політичними діячами багатьох зарубіжних країн, що свідчило про хибність суті Програми як у соціально-економічному, так і у національному плані.

Порушення прав національних меншин, поряд із падінням життєвого рівня румунського населення у 80-х роках, призвело до посилення еміграції угорців, німців, євреїв і представників інших національностей. Згідно з угорськими даними, починаючи з 1981 р., коли значно погіршилися соціально-економічні умови життя в Румунії паралельно з одночасним посиленням культу особи Н. Чаушеску, і до 1989 р., до Угорщини прибуло майже 50 тис. румунських громадян, більшість з яких складали угорці за національністю. Лише у першому півріччі 1988 р. тимчасове посвідчення на проживання отримали понад 7 тис. румунських громадян, а документи ще на 10 тис. осіб перебували у стані розгляду [232, о. 2]. В інтерв'ю варшавський „Політиці” активні діячі Ліги захисту прав людини в Румунії А. Корня та М. Беріндей, які емігрували з СРР, повідомили, що, починаючи з осені 1987 р., до Угорщини нелегально перебігло через румунсько-угорський державний кордон майже 40 тис. румунських громадян. Вони також повідомили, що румунські прикордонники без попередження відкривали вогонь по біженцях,

внаслідок чого були чисельні жертви. Особливо багато жертв було при переправі біженців через р. Дунай з метою досягнення Югославії задля подальшого переїзду до країн Західної Європи. Так, в югославських придунайських населених пунктах Неготин, Кладово, Градишті тощо у другій половині 80-х рр. з'явилися цвинтарі, де були поховані румунські громадяни, які загинули при нелегальному перетині кордону між Румунією та колишньою Югославією [233, с. 13]. Серед них були і етнічні українці Румунії, особливо вихідці із західного регіону, які, на знак протесту проти нестерпних соціально-економічних умов життя та системного порушення прав людини, у тому числі і прав національних меншин, залишали Румунію, сподіваючись на більш щасливе життя на Заході.

Таким чином, політика асиміляції і румунізації національних меншин, яка цілеспрямовано проводилася у період тоталітарного режиму Чаушеску, охопила всі сфери політичного, соціально-економічного, освітнього, національного та культурного життя країни і призвела до загострення їх відносин з владою, до масової міграції громадян Румунії угорської, німецької, єврейської, української та інших національностей. Етнічні меншини Румунії постійно зазнавали всіляких утисків з боку як партійно-державного апарату, так і румунської титульної нації, які всіляко намагалися примусити представників нерумунської національності відмовлятися від своєї етнічної самобутності та розчинитися в однорідній масі румунів.

Цьому у значній мірі сприяла широка пропаганда у Румунії протягом другої половини 60–80-х років минулого століття так званої „нової історичної концепції формування та розвитку румунського народу”, яка знайшла відображення у програмних документах РКП. В наукових працях і пропагандистських матеріалах того періоду значна увага надавалася розповсюдженню ідей про „прадавню єдину румунську націю”, „етнічну чистоту” румунів – прямих нащадків симбіозу гето-даків і римських колоністів, про „етнічну єдність” східно-романських народів та їх „континуїтет” (безперервне існування) на території стародавньої Дакії. Згідно

з цією концепцією румунських істориків, видатний цар місцевих гето-даків Буреміста 2 500 років тому створив першу незалежну державу, яка охоплювала територію від Дунаю на Заході до Південного Бугу на Сході та від кордону з нинішньою Болгарією на півдні до Українського Прикарпаття на півночі.

Особливою віхою на цьому шляху став виступ Генерального секретаря РКП Н. Чаушеску на урочистостях з нагоди 45-річчя Компартії Румунії (7 травня 1966 р.). Виступ перетворився на своєрідну настанову, спрямовану на перегляд національної історії у світлі нових політичних та ідеологічних потреб нового на той час румунського керівництва [234, с. 16].

Аналіз численних статей та досліджень з історії Румунії, що з'явилися протягом 1966–1980 рр., доводять, що деякі історичні та етнічні аргументи румунських дослідників того періоду фактично співпадають з фактами, які слугували ідеологічним обґрунтуванням експансіоністських прагнень королівської Румунії.

У 70-і роки перегляд історії походження румунського народу і формування румунської нації продовжувався особливо інтенсивно. Новим імпульсом для цього послужила доповідь (3 листопада 1971 р.) Н. Чаушеску на пленумі ЦК РКП „Про програму Румунської комуністичної партії з вдосконалення ідеологічної діяльності, підвищення загального рівня пізнання і соціалістичного виховання мас, побудови відносин у румунському суспільстві на базі принципів соціалістичної і комуністичної етики і справедливості”, а також його доповідь від 30 березня 1973 р. з нагоди 80-річчя I з'їзду Соціал-демократичної партії робітників Румунії [234, с. 21]. У цій доповіді, фактично, була дана вказівка щодо широкого використання документів і висловлювань тих діячів СДПРР (пізніше Соціалістичної партії Румунії), які свого часу підтримували ідею створення Великої Румунії. Зокрема, Н. Чаушеску зробив посилання на декларацію з національного питання від 13 лютого 1919 р. правого крила тимчасового виконкому СПР та тимчасової загальної комісії профспілок Румунії,

оцінивши її як таку, що виражала волю всієї партії. Декларація вітала окупацію Бессарабії і Північної Буковини в 1918 р. та створення Великої Румунії.

Зазначені керівні вказівки знайшли безпосереднє відображення у працях румунських істориків, які вийшли у світ упродовж 70-х рр. минулого століття. Їхні автори відстоювали теорію виключної самобутності походження румунського народу, його спадковість у карпатсько-дунайському регіоні. Вони доклали чимало зусиль для того, щоб довести виключність гето-даків, дако-римської цивілізації і культури над міграційними племенами, перш за все, над слов'янами, і стверджували, що ця вищість дозволила пращурам сучасних румунів встояти проти варварів та їх асимілювати [234, с. 22]. Широка розробка подібних поглядів була своєрідною підготовкою до перетворення їх на офіційну концепцію партії. На основі рішення національної партійної конференції (19–21 липня 1972 р.) була підготовлена Програма Румунської комуністичної партії з будівництва всебічно розвиненого соціалістичного суспільства і просування Румунії до комунізму, затверджена XI з'їздом РКП у листопаді 1974 р., в якій була закріплена нова історична концепція [234, с. 22]. З огляду на суть цієї ідеї, стає зрозумілим, що масова пропаганда „нової історичної концепції” була спрямована на формування у громадян Румунії, незалежно від їх етнічного походження, саме румунських націоналістичних почуттів, оспівування „особливих”, „виключних” рис „єдиної румунської нації”, виховання „національного духу”, створення адекватної атмосфери для проведення потрібної тоталітарному режиму Чаушеску внутрішньої політики, у тому числі і стосовно національних меншин. Крім того, у той же період румунська історіографія значну увагу надавала відродженню концепції Великої Румунії, розробці теорії „континуїтету” румунів в карпатсько-дунайському регіоні, пошуку „аргументів” для висування територіальних претензій до сусідніх країн, у тому числі до України [234].

Для імплементації зазначеного ідеологічний апарат РКП організовував широкі пропагандистські кампанії, присвячені окремим подіям з історії

Румунії. Вони проводились на основі підготовлених у централізованому порядку масових ідеологічно-виховних заходів, теле- і радіопрограм із залученням партійних і державних діячів усіх рангів, викладачів вищих навчальних закладів, вчителів, науковців, працівників засобів масової інформації, студентів, учнів і широких кіл громадськості. У країні мали місце численні наукові конференції і симпозиуми, організовувалися радіо- і телевізійні конкурси та вікторини на історичні теми, щорічно проводився багаторівневий загальнонаціональний фестиваль „Кинтаря Роминіей” („Оспівування Румунії”), друкувалися сотні наукових і художніх книг, в яких продовжувалося виховання у дусі безмежного самохвалення латинським походженням румунів, їх „виключної мужності і стійкості у боротьбі за незалежність і суверенітет країни протягом всієї її історії” та створення „єдиної національної румунської держави” [235]. Особлива роль у цьому плані належала спеціально заснованому у 1967 р. науково-популярному журналу „Магазин історик”, на сторінках якого публікувалися матеріали, які тенденційно та багато у чому однобічно висвітлювали історію Румунії та її відносини із зарубіжними державами, у тому числі з Україною.

Отже, всі ці заходи сприяли формуванню у переважної більшості румунів упереджених націоналістичних почуттів. Втім націоналізм і шовінізм, на які розраховував режим Чаушеску у своїй внутрішній та зовнішній політиці, по суті, були серед причин, які прискорили його повалення. „У феномена Чаушеску був не лише один коник – комунізм, але також і інший, не менш руйнівний за своїм впливом – націоналізм, вірніше, ультранаціоналізм, шовінізм, ксенофобія, антисемітизм. Щоб маніпулювати нами, Чаушеску грав не на комуністичних переконаннях, яких, правду кажучи, і не було, а на націоналістичних забобонах, які, на жаль, жили у серцях багатьох” [236, с. 4].

Таким чином, навіть румунські дослідники визнали, що націоналізм був одним з інструментів послідовної асиміляції національних меншин, які проживали в соціалістичній Румунії, у тому числі етнічних українців.

Висновки до розділу

Наведені у першому параграфі Розділу 3 нові архівні документи та нещодавно оприлюднені в Україні, Росії та Румунії матеріали, а також вивчення та узагальнення невикористаних дотепер в українській історіографії наукових публікацій вітчизняних та, особливо, зарубіжних дослідників щодо національної політики Румунії міжвоєнного періоду та часів Другої світової війни з її українською складовою дозволяють зробити висновок про те, що чисельна українська громада на тому етапі була піддана суцільній дискримінації та зазнала всіляких утисків, які межували з примусовою асиміляцією та румунізацією. Це пояснювалося побоюваннями Бухареста того, що майже мільйон етнічних українців, які поза своєї воли опинилися в межах королівської Румунії та які, в основному, проживаючи в прикордонних з Україною регіонах, могли б через власний рух за возз'єднання з історичною Батьківщиною стати небезпечним чинником для національних інтересів країни. Саме цим пояснюється суть жорсткої політики як королівської влади міжвоєнного періоду, так і фашистської диктатури під час війни, спрямованої на системне придушення, знищення і переселення українців, у тому числі тих, які проживали на території окупованого Румунією у 1941–1944 рр. Задністров'я.

З іншого боку, національна політика румунської держави у повоєнні роки, про що йдеться у наступному параграфі Розділу 3, була досить суперечливою. З одного боку, у другій половині 40-х і протягом 50-х років в Румунії робилося чимало для відродження національних меншин, розвитку їх мови і культури. Особливо сприятливо це відобразилося на становище української громади Румунії. У перші роки після війни, виходячи з нової геостратегічної ситуації, ставлення до етнічних українців кардинально змінилося на краще, завдяки чому їм за короткий час вдалося відродити власну національну культуру, розбудувати ефективну мережу освіти рідною мовою на всіх рівнях, нормалізувати міжнаціональні відносини з

представниками інших слов'янських меншин, встановити і ефективно розвивати зв'язки з історичною Батьківщиною – Україною. Все це позитивно позначилося на процесі консолідації української національної меншини в Румунії як третьої за чисельністю громади після угорців та німців, які також проживали у цій країні.

Негативним явищем для етнічних українців Румунії у 50-х рр. минулого століття стала репресивна політика сталінського гатунку, що застосувалася по відношенню до громадян цієї країни нерумунської національності, що призвело до їх масових депортацій, знищення та еміграції.

Не можна також не зазначити, що процес національного відродження українства в Румунії, зміцнення зв'язків з Україною викликав певне занепокоєння з боку офіційної влади, у зв'язку з чим у першій половині 60-х років розпочалися зворотні явища: була закрита переважна більшість українських шкіл та ліцеїв, спалені українські бібліотеки, припинені радіопередачі українською мовою тощо, – що мало як результат поновлення румунізації етнічних українців.

За часів тоталітарного режиму Чаушеску методи і форми денаціоналізації меншин в Румунії, в тому числі і українців, зовні дещо змінилися, проте вони не торкнулися сутності цілеспрямованої національної політики румунської держави того часу. Форсована асиміляція та примусова румунізація представників нерумунської національності і надалі залишилися головними завданнями скоординованих дій партійно-державного апарату та підконтрольних йому громадських організацій, освітніх закладів, наукових установ, культурних установ та засобів масової інформації Румунії. Проте наявність у країні такої значної за чисельністю і компактно проживаючої у Трансільванії тисячоліттями меншини, як угорська, а також згаданий вище національний склад країни взагалі, по суті, суперечили штучному твердженню про „унітарну національну румунську державу”, адже Румунія насправді продовжувала залишатися поліетнічною країною.

РОЗДІЛ 4

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ПОСТРЕВОЛЮЦІЙНІЙ РУМУНІЇ ДЛЯ РОЗБУДОВИ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКИХ ВІДНОСИН

4.1. Загальні тенденції етнополітики постсоціалістичної Румунії

Груднева революція 1989 р. в Румунії, приводом для початку якої став протест угорського пастора Л. Тьокеша у м. Тімішоара, а рушійною силою – широкі маси румунського населення, вселила надії, що становище національних меншин у цій країні значно покращиться. І дійсно, в одному з перших актів, проголошених Фронтом національного порятунку Румунії, недвозначно зазначалося, що національні меншини віднині будуть користуватися однаковими правами з румунами, – це, по суті, опосередковано підтвердило факт порушення прав представників інших етносів на попередніх етапах розвитку Румунії.

Але ж декларативних формулювань було чимало і при Н. Чаушеску. У реальному житті постсоціалістичної Румунії справи стали виглядати дещо інакше, і новий лідер ФНПР І. Ілієску неодноразово це підкреслював: „Фронт і я особисто розуміємо, що протягом останніх десятиріч етнічні меншини зазнавали чисельних утисків. Повалений режим, проводячи політику придушення національної самобутності, ущемляв інтереси угорців, німців та інших меншин, позбавляв їх прав і свобод, прищеплював націоналізм у румунських масах” [236, с. 3]. На думку І. Ілієску, неможливо було відразу покінчити зі спадщиною „епохи Чаушеску” і відродити усі ті інституції для національних меншин, які протягом попереднього режиму були примусово скасовані. Проте керівник ФНПР виступав за те, щоб накопичені питання у цій сфері вирішувалися демократичним шляхом, і Фронт висловив готовність сприяти цьому процесу.

Тобто повалення тоталітарного режиму Н. Чаушеску і приход до влади

нових демократичних сил внесли певні позитивні зміни в етнічну політику Бухареста. Цьому у значній мірі сприяли оприлюднені прагнення Румунії інтегруватися в європейські демократичні структури. Так, конституція Румунії, схвалена на референдумі 8 грудня 1991 р., включала низку статей щодо прав, свобод та обов'язків осіб, які належать до національних меншин. Зокрема, у статті 4-й підкреслювалося, що Румунія є спільною та неподільною батьківщиною усіх громадян, незалежно від расового та національного походження, мови, релігії, статі, поглядів, політичних уподобань, майнового стану і соціального походження [237, р. 8]. У пункті 1-му статті 6-ї основного закону зазначалося, що румунська держава визнає і гарантує особам, які належать до національних меншин, право на збереження, розвиток та виявлення власної етнічної, культурної, лінгвістичної та релігійної ідентичності. У другому пункті цієї ж статті підкреслювалося, що заходи держави щодо збереження, розвитку і виявлення ідентичності осіб, які належать до національних меншин, повинні відповідати принципам рівності і недискримінації решти румунських громадян [237, р. 8–9]. Ці статті залишилися без змін і є у новій редакції конституції Румунії, прийнятої на референдумі 18–19 жовтня 2003 р.

Важливим відправним критерієм у формуванні сучасної етнічної політики Румунії залишається концепція „унітарної національної держави”, розроблена ще в міжвоєнний період. Так, у пункті 1-му статті 1-ї Конституції Румунії 1991 р. зафіксовано положення про те, що „Румунія є національною, суверенною і незалежною, унітарною і неподільною державою”. Дане формулювання збереглося і в оновленій редакції Конституції 2003 р., незважаючи на вимоги Демократичного союзу угорців Румунії конституційно визнати Румунію поліетнічною державою. Симптоматично, що всі румунські парламентські партії на той час виступили проти пропозиції ДСУР, розцінюючи її як прояв сепаратизму. Особливо гостро проти запропонованих змін до основного закону країни виступала партія Велика Румунія, яка, зокрема, закликала населення не брати участь у референдумі з

прийняття нової конституції. У зв'язку з цим газета „Курентул” зазначала, що позиція ПВР ґрунтувалася на тому, що внесення до основного закону положень про поліетнічність та використання мов національних меншин у Румунії в місцях їх компактного проживання, є небезпечним для країни явищем. Примітно також, що проти внесення змін у формулюванні першої статті конституції виступив також чинний на той час Президент Румунії І. Ілієску [238, р. 3].

Слід зазначити, що протягом 90-х рр. ХХ століття уряд і парламент Румунії намагалися розробити законодавчу базу щодо прав національних меншин, яка б відповідала документам ООН, Ради Європи, ОБСЄ та інших міжнародних організацій з цих питань. Згідно з відповідними декретами, законами, постановами та рішеннями, ухвалених після грудневих подій 1989 року, представники національних меншин отримали можливість вільно об'єднуватися у політичні партії і громадські організації. Так, 22 грудня 1989 року був створений Демократичний союз угорців Румунії, а 27–28 квітня 1990 року відбувся перший з'їзд Союзу українців Румунії. У цей же період створили свої громадсько-політичні організації фактично усі національні меншини Румунії.

Особливу роль для розробки політики міжнаціональних відносин на нових засадах та її впровадження за умов поступового перетворення Румунії на демократичну державу відіграло рішення уряду Румунії від 5 лютого 1992 року щодо створення Департаменту з питань національних меншин, який діяв до 1997 року, після чого постановою уряду № 17/1997 його було перетворено на Департамент з питань міжетнічних відносин Румунії. Ця новостворена структура діяла в складі уряду та підпорядковувалася Прем'єр-міністру Румунії. На підставі статті 2-ї, абзацу к) цього документа було створено 5 територіальних бюро Департаменту, а саме – у містах Клуж-Напока, Сучава, Констанца, Турну-Северін і Арад. Територіальні бюро підтримували постійні зв'язки і співпрацювали з місцевими органами влади та громадськими організаціями національних меншин з метою виявлення

специфічних питань їх становища, вироблення та схвалення адекватних рішень і здійснення контролю за їх реалізацією [239, р. 30].

Рада з питань національних меншин (створена румунським урядом у квітні 1993 р., згідно з постановою уряду № 17/1993) була перейменована у Раду національних меншин і стала консультативним органом Департаменту з питань міжетнічних відносин. Вона включала у своєму складі по три представника від кожної з 18-ти громадських організації національних меншин, які мали свого депутата у Парламенті Румунії. Водночас, членами РНМ могли стати і представники інших громадських організацій, які були створені до 27 вересня 1992 р., але не володіли мандатом у парламенті.

Ця інституція подавала для затвердження уряду розподіл фондів державного бюджету, призначених для громадських організацій національних меншин, вносила пропозиції щодо розробки проектів законів і постанов уряду у межах відповідної сфери діяльності, отримувала, розглядала та подавала для схвалення уряду, через свої спеціальні комісії, проекти законів та інших нормативних актів стосовно прав і обов'язків осіб, які належать до національних меншин.

У серпні 1998 р. була опублікована постанова уряду Румунії № 459/1998 про створення, організаційну структуру і функціонування Міжміністерського комітету національних меншин, який став консультативним органом при Департаменті з питань міжетнічних відносин. Орган виконував функції надання допомоги Департаменту при виконанні обов'язків із забезпечення необхідною інформацією, сприяння виробленню єдиної стратегії щодо захисту прав і свобод національних меншин, складання щорічних звітів про застосування положень Рамкової Конвенції РЄ про захист національних меншин та інших міжнародних документів, до яких приєдналася Румунія, а також відповідних внутрішніх програм і проектів з питань захисту прав національних меншин [240, р. 3].

Тодішнє керівництво Румунії вважало, що в країні була створена розгалужена і демократична законодавча база щодо збереження та розвитку

етнічної, культурної, мовної і духовної ідентичності осіб, які належать до національних меншин, а також що в державі діяли відповідні урядові структури, покликані створювати умови для імплементації їх конституційних прав.

Крім цього, Румунія, як повноправний член низки спеціалізованих міжнародних і регіональних структур, при підписанні дво- або багатосторонніх міждержавних документів, взяла на себе зобов'язання, в тому числі і в галузі забезпечення прав національних меншин. Найбільш важливими з них є Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин (підписана Румунією 1 лютого 1995 р. та ратифікована 11 травня 1995 р.), яка набула чинності 1 лютого 1998 р., а також Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин від 1992 р., підписана 17 липня 1995 р.

Проте, як зазначалося вище, в Румунії відсутній окремий закон про національні меншини, хоча з формальної точки зору чинні у цій сфері румунські нормативні акти відповідають європейським стандартам. Втім їх положення застосовувалися переважно стосовно угорської меншини, в той час як інші етноси не мали можливості у повному обсязі користуватись формально задекларованими правами.

Права національних меншин, які проживають на території Румунії, забезпечувалися також низкою перелічених у Розділі 1 законів. Наприклад, Закон Румунії „Про вибори до Палати депутатів та Сенату Румунії” № 68/1992 із змінами та доповненнями регламентував порядок виборів депутатів від організацій національних меншин, якщо вони не набрали необхідної кількості для входження в парламент – 5% від середньої кількості голосів для депутата по країні – та прирівнював у правах організації національних меншин, що висунули кандидатів у депутати, до політичних партій і виборчих блоків. У свою чергу, статті 17-а, 40-а, 43-а, 51-а, 90-а та 106-а Закону „Про органи місцевого самоврядування” № 215/2001 регулювали комплекс офіційних взаємовідносин представників національних меншин з державними органами влади, серед яких головними є положення

про те, що:

- в адміністративно-територіальних одиницях, де громадяни, які належать до національної меншини, складають понад 20% загального числа жителів, керівники місцевих органів самоврядування забезпечують використання також рідної мови у відносинах з ними;

- в комунах або містах, де громадяни, які належать до національної меншини, складають понад 20% загального числа жителів, порядок денний засідань рад доводиться до їх відома рідною мовою;

- у місцевих радах, де радники однієї національної меншини складають не менше 1/3 загального числа радників, на засіданнях ради може використовуватися і рідна мова. У цих випадках голова ради забезпечує організацію перекладу на румунську мову;

- в адміністративно-територіальних одиницях, де громадяни, які належать до національної меншини, складають понад 20% загального числа жителів, рішення нормативного характеру доводяться до відома громадськості також рідною мовою, а рішення приватного характеру за бажанням повідомляються рідною мовою;

- керівники місцевих органів влади забезпечують виконання написів назв населених пунктів і громадських інституцій, а також загальних об'яв мовою відповідної національної меншини;

- на посади, до компетенції яких входять зв'язки з громадськістю, приймаюся і особи, які володіють рідною мовою громадян, що належать до відповідної національної меншини.

Аналогічною є ситуація, пов'язана із Законом „Про освіту” № 84/1995, статті 8-а, 12-а, 22-а, 118-а, 120–123-а, 125-а та 126-а якого чітко регулюють право національних меншин Румунії на навчання рідною мовою. Про це свідчать такі положення його статей:

- освіта всіх рівнів здійснюється і мовами національних меншин;

- у кожному населеному пункті при необхідності організуються і діють навчальні заклади, класи чи групи з викладанням мовою національних

меншин, або забезпечується, по можливості, навчання рідною мовою у найближчому населеному пункті;

– у початковій школі з викладанням мовами національних меншин вивчення „Історії румунів” та „Географії Румунії” проводиться за ідентичними для класів з викладанням румунською мовою програмами і підручниками;

– у програмах і підручниках із загальної історії та історії румунів відображаються історія та традиції національних меншин у Румунії;

– у системі гімназійної освіти запроваджується, на прохання, навчальний предмет „Історія та традиції національних меншин” з викладанням рідною мовою;

– учням, які належать до національних меншин і відвідують навчальні заклади з викладанням румунською мовою, надається право вивчати, відповідно до закону, рідну мову і літературу, а також історію та традиції свого етносу;

– у закладах державної професійної, ліцейської та постліцейської освіти викладання спеціалізованих предметів здійснюється рідною мовою, з обов’язковим засвоєнням відповідної термінології румунською мовою;

– у державних університетах можуть бути організовані, на умовах закону і на прохання, групи, секції, коледжі і факультети з викладанням мовами національних меншин, а також засновані багатокультурні вищі навчальні заклади із зазначенням мови викладання відповідно до положень нормативних актів;

– визнається право осіб, які належать до національних меншин, на заснування, відповідно до закону, власних приватних вищих навчальних закладів;

– міністерство національного виховання забезпечує підготовку і вдосконалення викладацького персоналу, а також видання шкільних підручників та методичної літератури відповідною мовою викладання;

– керівництво навчальних закладів, в яких існують групи, класи чи

секції з викладанням мовами національних меншин, призначається за професійною компетентністю; у цих закладах дотримуються принципу пропорційного представництва викладацьких кадрів з числа меншин.

Проте, законодавчо задекларовані права національних меншин, у тому числі і української, не повністю реалізовувалися. Зокрема, стаття 32-а Конституції Румунії гарантує „права на вивчення рідної мови і отримання освіти, відповідно до закону” [237, р. 20]. На практиці, за роки, що пройшли після повалення тоталітарного режиму Чаушеску, спостерігалися дуже повільні зрушення щодо відновлення навчальних закладів для представників національних меншин. При цьому, офіційні власті, як зазначалося вище, як правило, пояснювали такий стан речей тим, що українська громада зі свого боку не порушувала перед компетентними органами влади жодних проблем у сфері освіти, культури, духовності тощо. Водночас, слід зазначити, що така інертність українців Румунії, як і більшості інших етносів цієї країни, повністю влаштовувала офіційні органи влади як на центральному, так і на місцевому рівнях, які вміло для себе спекулювали на такій ситуації та всіляко її підтримували.

Суперечності у сфері етнополітики постсоціалістичної румунської держави найбільш рельєфно простежувалися у відносинах титульної нації з майже двохмільйонною угорською меншиною, яка компактно проживає на території Трансільванії. Накопиченні за тривалий період націоналістичні почуття та протистояння румунів та угорців, взаємні нападки у засобах масової інформації, поспішність і непоступливість у вирішенні питань міжетнічних відносин виявилися здатними привести до серйозних наслідків, як це сталося, наприклад, у березні 1990 р. у м. Тиргу-Муреш [241, р. 1]. Відповідні криваві сутички між румунами і угорцями негативно позначилися не лише на міжетнічних відносинах у самій Румунії, але й на міждержавному румунсько-угорському діалозі, вони також стали певним імпульсом для поширення іредентистських проявів серед угорського населення Трансільванії.

На початку 90-х років минулого століття, коли з боку угорців Трансільванії все гучніше лунали голоси за відродження територіальної автономії та розширення мережі навчальних закладів з рідною мовою навчання, на протигагу ДСУР була створена румунська націонал-радикальна організація під назвою „Ватра роминяске” („Румунська ватра”), при всьому тому, що на території всієї країни вже діяли місцеві структури згаданої вище такої ж націонал-радикальної ПВР. Лідери нової організації кваліфікували бажання угорців добиватися відокремленого виховання і навчання рідною мовою на всіх рівнях – від дитячого садка до університету – як „прагнення до сепаратизму”, „вороже відношення до румунської мови”, „нелояльність до румунського уряду” тощо. Активісти „Ватра роминяске” стверджували, що румуни, які проживали у повітах Ковасна і Харгіта, зазнавали переслідувань з боку угорців та були змушені залишати ці місця. Вони заперечували необхідність створення угорського університету в країні, мотивуючи тим, що румунському уряду не потрібні інженери, прокурори, ветеринари, які розмовляють іншою мовою [242, р. 2]. Привертало увагу те, що з точки зору представників „Ватра роминяске”, в Румунії не могло бути й мови про повну національну свободу для спільно проживаючих народів [243, с. 2].

Втім, угорці Трансільванії із самого початку вважали вивчення румунської мови справою добровільною і, на їх думку, остання нікому не повинна нав'язуватися. Більше того, вони постійно порушували питання щодо визнання румунської, угорської та німецької мов офіційними у Трансільванії, а також права на місцеву автономію [244, р. 4]. Внаслідок таких далекоглядних вимог угорців, як румунський політичний істеблішмент, так і більшість пересічних громадян Румунії з підозрою ставилися до цієї проблеми. Тому вони здебільшого поділяли погляди організацій на кшталт „Ватра роминяске”, вважаючи, що заклик до автономії став зловживанням, коли під маскою демократизації ставилося за мету „роздроблення нації і цілісності її території” [245, с. 2].

Слід враховувати, що після грудневої революції 1989 р. у

трансільванських угорців з'явилися додаткові політичні аргументи: неможливість офіційних властей країни нехтувати виборчим правом майже двох мільйонів представників угорської меншини, згуртованих навколо ДСУР, та необхідність дотримання Бухарестом прав людини, з огляду на проголошений тоді Румунією курс на інтеграцію в європейські та євроатлантичні структури. Досягнення такої мети у великій мірі залежало від утвердження в Румунії демократичних цінностей і дотримання у цьому контексті прав національних меншин.

На виборах 1990 р. ДСУР отримав переконливу перемогу в місцевостях компактного проживання угорської меншини і вперше сформував чисельну фракцію у парламенті країни, яка послідовно підживлювала прагнення угорців до сепаратизму. Так, протягом 1997–2006 рр. ДСУР як член правлячих коаліцій поступово отримав для угорців Румунії майже всі права національних меншин, згідно з нормами Європейського Союзу, асоційованим членом якого Румунія стала ще у 1995 р. [246, с. 32].

Проте, на думку румунських аналітиків, ці досягнення опинилися під загрозою дискредитації через дії радикальних угорських сепаратистів. Так, 17 січня 2004 р. у м. Сфинту Георге відбулося засідання створеної Національної ради секуїв, на якому одностайно було схвалено проект автономії Секуйського краю, тобто тієї частини Трансільванії, де угорці проживають компактно та їх питома вага у загальній кількості населення регіону складає не менше 70%. У ньому, зокрема, передбачалося створення на основі повітів Ковасна, Харгіта і майже половини повіту Муреш автономної територіально-адміністративної структури та її затвердження у вищому законодавчому органі країни [247, р. 1].

На думку румунського аналітика Т. Романа, Національна рада секуїв на чолі з Т. Тібором, К. Золтаном та іншими „екстремістами-іредентистами” добре розуміли, що парламент Румунії ніколи не дозволить порушення першої статті конституції, в якій зазначається, що Румунія є національною, суверенною і незалежною, унітарною і неподільною державою [248, р. 1].

Зрозуміло, що румунські парламентські партії, за виключенням представників ДСУР, виступили проти цього проекту. Однак питання щодо автономії угорців Трансільванії час від часу ставало предметом політичних дискусій і дотепер є подразнюючим чинником стабільності внутрішньополітичної ситуації в Румунії.

Законодавча ініціатива окремих депутатів ДСУР щодо автономного статусу Секуйського краю у 2004 р. обговорювалась навіть на пленарному засіданні Палати депутатів румунського парламенту. За результатами обговорення комісія з питань місцевого самоврядування відхилила означену законодавчу ініціативу, піддавши її гострій критиці через наведені вище прагнення угорців.

Протягом 2005–2007 рр. років широку політичну дискусію викликав проект Закону про статус національних меншин, розроблений ДСУР і схвалений урядом К. Попеску Терічяну (2005–2008 рр.), який був сформований внаслідок парламентських виборів, що відбулись у грудні 2004 року. Проте цей документ постійно критикувався як з боку парламентської опозиції, представленої СДПР і ПВР, так і з боку переважної частини членів румунського законодавчого органу від інших політичних партій. Так, 25 травня 2005 р. колишній голова Палати депутатів, представник СДПР А. Нестасе звернувся з відкритим листом до Прем'єр-міністра Румунії К. Попеску Терічяну з огляду на схвалення урядом проекту Закону про статус національних меншин. В листі зазначалося, зокрема, що виконавчому органу країни так і „не вдалося дати правильну оцінку положенням цього документа”. У відповідь, Віце-прем'єр-міністр Румунії з гуманітарних питань та, водночас, голова ДСУР М. Бела у своєму виступі на семінарі на тему „Закон про статус національних меншин”, який відбувся 27 травня 2005 р. у м. Тиргу-Муреш, стверджував, що проблематика міжетнічних відносин повинна позбавлятися політичного забарвлення і підкреслював, що створення рад для культурної автономії, які були передбаченні зазначеним правовим актом, мали би стати часткою процесу децентралізації, якого

вимагала на той час Європейська Комісія, таким чином спекулюючи на необхідності виконання Румунією відповідних передвступних для неї критеріїв ЄС. У свою чергу, правляча протягом 2005–2008 рр. в Румунії Націонал-ліберальна партія на чолі з Прем'єр-міністром К. Попеску Терічану вважала, що проект Закону про статус національних меншин відповідав конституційним нормам, Декларації прав людини і Рамкової конвенції РЄ про захист прав національних меншин [249, р. 2].

Таким чином, аналізуючи стан міжетнічних відносин у постсоціалістичній Румунії, можна дійти висновку, що глибокі трансформації румунського суспільства та влади не призвели до корінних змін попередньої націоналістичної нетолерантності та подолання напруженості у міжетнічній сфері. Внаслідок цього, Румунії за період, який пройшов після грудневих подій 1989 р., так і не вдалося усунути глибинні суперечності впроваджуваної нею етнонаціональної політики.

Однією з причин такого стану речей був той факт, що в етнічній політиці постсоціалістичної Румунії чітко простежувався подвійний підхід до трактування прав і свобод національних меншин. Наприклад, представники румунського політикуму формально ставилися до забезпечення відповідних прав і свобод української меншини в Румунії, різко критикували проект Національної ради секуїв про створення угорської національно-культурної автономії у Трансільванії, проте підтримували ідею щодо створення румунської національно-культурної автономії у Чернівецькій області України.

4.2. Проблеми української меншини в постреволюційній Румунії

Згідно з підсумками перепису населення та житла від 7 січня 1992 р., населення Румунії складало 22 810 035 осіб, з яких 20 408 542 румуна (89,47%) та 2 401 493 представників інших етносів (10,53%). За національною належністю перепис підтвердив наявність у Румунії 65 764 українців, що становило 0,29% всього населення країни. Характерно, що, відповідно до методології, затвердженої Національною комісією з питань статистики Румунії у 1992 р., до української національності були зараховані й 292 особи, які задекларували себе рутенами [250, р. 5], тобто русинами.

Слід також підкреслити, що якщо протягом 1977–1992 рр. загальна чисельність населення Румунії зросла на 5,8%, то чисельність осіб, які задекларували себе українцями, зросла на 18,5% (з 55 510 до 65 764 осіб). На нашу думку, такий демографічний вибух у середовищі українців Румунії у великій мірі пояснюється отриманою після революції 1989 р. свободою вільно задекларувати власну національність, а також тим, що половина з них проживала у бідних гірських районах Мараморощини, що на півночі країни, де, з одного боку, зберігалася традиційна міцна православна віра, а з іншого – широке розповсюдження отримали релігійні секти адвентистів та п'ятидесятників. Як відомо, і те і інше сприяє наявності багатодітних сімей, що було характерно для місцевих українців протягом періоду, що становить предмет цього дослідження.

З 65 764 українців, зафіксованих переписом 1992 р., 60 482 осіб української національності задекларували як рідну мову українську, румунську – 4 674 особи, російську – 241, угорську – 206, сербсько-хорватську – 77, словацьку – 51, німецьку – 10, польську – 6, циганську – 6, турецьку – 3, татарську – 3, грецьку – 2, болгарську – 1, чеську – 1, інші мови – 1. Водночас, українська мова як рідна була задекларована 2 928 румунами, 56 угорцями, 26 німцями, 25 сербами, 18 росіянами-липованами, 18 поляками, 8 циганами, 6 татарами, 5 євреями, 3 хорватами, 2 словаками, 2

турками, 1 болгариним, 1 чехом та 4 особами інших національностей, що, разом взяте, можна розцінити як певну ознаку денаціоналізації українського етносу [250, р. 78].

У відповідності до офіційних результатів останнього перепису населення (березень 2002 р.) на території Румунії проживало 61,4 тис. українців (на 4,4 тис. менше, ніж офіційно було зареєстровано під час перепису 1992 р.), що складало 0,3% від загальної кількості населення [251, р. 8]. Таке скорочення загальної чисельності українців Румунії пояснювалося двома чинниками: посиленням процесу їх румунізації, а також штучним поділом етнічних українців на власне українців, а також на русинів/рутенів, гуцулів, що окремо буде проаналізовано нижче.

Водночас, не слід нехтувати неофіційними даними Союзу українців Румунії, згідно з якими у цій державі реально проживають до 300 тис. представників українського етносу.

Українці в Румунії компактно проживають в основному у 4-х історичних регіонах: на Мараморощині (північний регіон країни, який межує із Закарпатською та Івано-Франківською областями України – понад 36 тис. осіб), у Південній Буковині (північно-східний регіон, що межує з Чернівецькою областю – приблизно 10 тис.), Добруджі (південно-східний регіон, розташований через Дунай від Одеської області – приблизно 3,8 тис.) та у Східному Банаті (західному регіоні Румунії – майже 10 тис.). Протягом ХХ століття, внаслідок різних причин – політичного, соціально-економічного або освітньо-культурного характеру, сформувалася відносно незначна діаспора у Бухаресті: за даними перепису населення Румунії 2002 р. вона складала 566 осіб. Водночас, слід підкреслити, що етнічні українці розповсюджені в Румунії у кожному з 40 повітів країни, про що також свідчать дані останнього перепису населення. Так, у повіті Алба офіційно було зареєстровано 39 етнічних українців, Арад – 840, Арджеш – 29, Бакеу – 51, Біхор – 107, Бистриця-Несеуд – 104, Ботошань – 644, Брашов – 89, Бреїла – 21, Бузеу – 11, Васлуй – 9, Вилча – 29, Вранча – 15, Галац – 82, Горж – 33,

Димбовіца – 18, Джурджу – 13, Долж – 26, Караш-Северін – 4 118, Келераш – 16, Клуж – 129, Ковасна – 28, Констанца – 257, Марамуреш – 36 685, Мехедінць – 28, Муреш – 41, Нямц – 42, Прахова – 34, Сату Маре – 1 362, Селаж – 39, Сібіу – 55, Сучава – 9 549, Телеорман – 5, Тіміш – 6 468, Тулча – 3 847, Харгіта – 29 та у повіті Хунедоара – 239 осіб українського походження. Але, як вважає головний редактор газети „Український вісник”, відомий у Румунії та у середовищі світової української діаспори публіцист, поет і письменник М. Михайлюк, ці цифри з чистою совістю „можна подвоїти, бо відомо ж, що багато українців пишуться румунами” [252, с. 5].

Переважна більшість етнічних українців Румунії є автохтонним населенням, яке компактно проживає у прикордонних з Україною повітах (Марамуреш, Сату Маре, Сучава, Ботошань). Частина території повітів Сучава та Ботошань свого часу входила до складу Київської Русі, зокрема до Галицько-Волинського князівства.

Основна частина українців у Румунії – сільське населення (понад 83%). У містах проживало лише 16,2%. Найбільше їх у таких міських центрах як Сучава, Редеуць, Сірет, Бая Маре, Сату Маре, Сігету Мармаціей, Клуж-Напока, Карансебеш, Лугож, Решіца, Арад, Бистриця-Несеуд, Тулча, Констанца та Бухарест.

З історичної точки зору українців Румунії можна поділити на чотири групи. Першу й найчисельнішу з них складають українці Мараморощини і Південної Буковини. Так, автор праці „Хунгарія” Міклош Олаг (1493–1568 рр.) писав, що мешканці Угорського королівства у XV столітті були 12 національностей, у тому числі й „рутени” (русини), тобто українці, які жили на Мараморощині та її околицях ще у XII столітті. Отже, ці факти спростовують твердження тих румунських авторів, які наполягають на тому, що „рутени” оселились в цих краях лише у XVIII–XIX століттях. Зазначимо, що у XII столітті не лише Румунії як держави, але й Валахії та Молдови ще не існувало.

Відомі молдовські літописці та історики Г. Уреке (1592–1647 рр.),

М. Костін (1633–1691 рр.), Д. Кантемир (1673–1723 рр.) у своїх творах чітко зафіксували факт проживання українців з найдавніших часів у східних регіонах нинішньої Румунії (повіти Сучава, Ботошань, Ясси тощо). Наприклад, М. Костін у своєму літопису, серед населення Молдови чітко виділив русинів, які „заселяли Чернівці, Хотин, всю область Дністра, цінуги (області) Оргей, Сорока і на Пруті половину Ясського, а також половину Сучавського цинугів” [253, р. 233].

У латиномовній праці Д. Кантемира „Опис Молдавії” (1716 р.) є спеціальний розділ „Про інше населення Молдавії”, який розпочинається такими словами: „Важко повірити, щоб існувала ще якась країна, оточена такими тісними кордонами, як Молдова та яка охопила б стільки і таких різних народів” [254, р. 296]. Серед перелічених ним народів фігурують і „козаки” та „руські”. Козаками автор називав запорожців, уточнюючи, що вони були воїнами і служителями при дворі молдовського господаря, а руські (етнічні українці) були кріпаками [254, р. 297]. У продовженні Д. Кантемир підкреслював, що ті українці, „які були переселені з Польщі (читай – із західної частини нинішньої України) до середини території Молдови, з часом забули батьківську мову і засвоїли молдовську, а ті, які проживають біля кордонів з Польщею, до сьогодні розмовляють русинською і польською” [254, р. 298]. Таким чином, видатний вчений-енциклопедист розрізняв серед українців Молдови таких, які були переселені, і таких, які мешкали тут з давніх часів. Його „Опис Молдавії” – вагомий доказ постійного проживання українського населення як на території всієї сучасної Республіки Молдова, так і у межах північно-східної Румунії. Отже, українці Південної Буковини не іммігранти, не діаспора, як про це стверджують деякі румунські історики, а корінне населення.

Автохтонність українського населення нинішнього Сучавського та частини Ботошанського повітів Румунії достатньо аргументовано розглядається у книзі румунського автора українського походження А. Шейчука „Українська проблема у Південній Буковині: наша точка зору”,

яка була видана за кошти Союзу українців Румунії у 2001 р. [255]. Невипадково ця робота була піддана необґрунтованій критиці з боку деяких румунських істориків. Так, у 2002 р. у румуномовній газеті „Аркашул”, що видавалася для румунського населення у Чернівцях за кошти, які надходили з Румунії, та у журналі „Лумя Карпатіке” були надруковані дві критичні статті професора Сучавського університету ім. Штефана Великого С. Пуріча – „Історія Буковини між наукою та завзяттям аматора” та, відповідно, „Аспекти буковинського минулого в українському дзеркалі”. За їх допомогою румунські інтелектуальні кола та широка громадськість як Чернівецької області, так і Сучавського повіту мали можливість ознайомитися з, нібито, „непрофесійним характером” роботи А. Шейчука [256, р. 31]. Одним з головних лейтмотивів для критики позиції зазначеного автора стало аргументоване доведення ним безпідставності теорії румунських дослідників про безперервне проживання з найдавніших часів на території південної частині Буковині лише румунів та про переселенський характер українського етнічного чинника у регіоні. А. Шейчук оперував солідною документальною базою, що дісталась йому в спадок від відомого і згаданого вище історика українського походження М. Чередарика, наводячи, зокрема на користь автохтонності українців на території сучасного Сучавського повіту Румунії один з актів канцелярії Угорського королівства XIII століття, в якому чітко зазначається, що південні кордони Галицького князівства у 1228 р. доходили до Келіманських гір (південно-західна частина Сучавського повіту), а не обмежувалися Дністром. А. Шейчук також посилається на дослідження румунського історика міжвоєнного періоду Т. Белана, який стверджував: „...Слов'яни і монголи були суперниками на території Буковини в той час, коли румуни тут ще не з'явилися” [256, р. 33]. Цією цитатою А. Шейчук додатково аргументував свій висновок про те, що українці проживали у Південній Буковині з давніших часів, тобто вони є автохтонним населенням.

Другу групу українців Румунії становлять, з одного боку, спадкоємці

5-тисячної мазепинської еміграції до Молдови та Валахії після поразки союзницьких військ шведського короля Карла XII та гетьмана України І. Мазепи під Полтавою у червні 1709 р. [257], а з іншого – нащадки запорізьких козаків, попередники яких чисельністю до 54 тис. осіб були вимушені покинути Україну після зруйнування у 1775 р. Запорізької Січі російською імператрицею Катериною II. Перші знайшли притулок головним чином в Яссах, у Бухаресті та Сучаві, а другі поселилися у Північній Добруджі та гирлі Дунаю на території сучасних повітів Румунії Тулча та Констанца. Там свого часу отримали від Османської імперії право на самоврядування і, у 1812 р., на зразок Запорізької Січі, заснували нову, Задунайську Січ, яка проіснувала до 1828 р. Пізніше їхні козацькі ради і села поповнювалися українськими втікачами від російського кріпацтва, а згодом – і українцями з різних регіонів Румунії. У середині 90-х рр. минулого століття, за підрахунками румунського дослідника українського походження І. Мінтянського, таких сіл, або слобод, налічувалося близько 30 [258, с. 5]. Станом на 2007 р., з майже 150 населених пунктів повіту Тулча у 40 селах значну частину населення складали українці (за даними Союзу українців Румунії – до 15 тис. осіб). У 9-ти з 14-ти населених пунктів цього повіту, де етнічні українці складали більшість населення, збереглася низка культових споруд, побудованих протягом XVIII–XX століть задунайськими козаками або їх нащадками. Українцями були також засновані населені пункти Ісакча, Гамчарка, Чукурова, Телиця, Циганка, Пошта, Тулча, Чаталкьой, Патладжанка, Пардина, Кілія, Татанир, Летя, Склинав, Крішан, Горгова, Караорман, Святий Георгій, Ілгани, Вікторія, Верхній та Нижній Дунавці, Муригьол, Махмудія тощо.

До третьої групи відносяться 10 українських сіл у Східному Банаті. Їх мешканці – нащадки вихідців із Мараморощини та Закарпаття: лемки, бойки і гуцули, які оселилися там за часів Австрійської та Австро-Угорської імперії у другій половині XVIII століття після витіснення турків з цих територій, а також внаслідок трудової міграції на початку XX століття, у результаті чого у

цьому регіоні сформувалася компактна та добре згуртована українська громада, яка проживає у нинішніх румунських повітів Тіміш та Караш-Северін.

Ще одна специфічна група українців з'явилася в Румунії внаслідок поразки національно-визвольного руху 1917–1920 рр. в Україні. Наприкінці 1920 р. Румунія стала одним з центрів української політичної еміграції прибічників державної незалежності з території Наддніпрянської України. Створений у вересні 1923 р. українською громадою в Румунії емігрантський Громадсько-допомоговий комітет зареєстрував влітку 1929 р. майже три тисячі українських емігрантів. У 30-х роках минулого століття найбільшими центрами української політичної еміграції в Румунії були міста Бухарест, Брашов, Бакеу, Ватра Дорней, Пятра Нямц тощо. З початком Другої світової війни багато з представників української політичної еміграції вступили до лав румунської армії та стали воювати проти СРСР у надії на звільнення України від радянської системи, за що, після звільнення Радянською Армією території Румунії від німецько-фашистських військ у 1944 р., розплатилися власним життям або свободою. Проте незначна група їх нащадків збереглася дотепер, зокрема у Бухаресті, концентруючи свої зусилля на культурно-мистецькій діяльності [259, р. 28].

Як зазначалося вище, за підрахунком керівників СУР, у Румунії проживає близько 300 тис. українців. В офіційній статистиці ця цифра зменшена більше, ніж у п'ять разів. Як свідчать дані проведених у повоєнні роки переписів населення, кількість українців в країні неухильно зменшувалася: з 60,5 тис. у 1956 р., коли значна їх частина вже була асимільована тоталітарно-комуністичним режимом, до 54,4 тис. у 1977 р.

Слід підкреслити, що у багатьох селах Румунії українці називають себе руськими людьми, а мову свою – руською. До того ж, і румунське населення називає українців „рушь” (руськими людьми). Цією обставиною румунський науковець українського походження І. Робчук пояснює, чому у селах з корінним українським населенням (Арджел, Молдовиця, Молдова-Сулиця –

Сучавського повіту; Руськово, Криве, Верхні Поляни, Вишня Рівна – повіту Марамуреш) матеріали перепису населення 1977 р. засвідчили наявність представників „руської національності”, які, безперечно, є не росіянами, а українцями. Він пояснює, що слово „руський” (у синтагмах: „руські люди” та „руська мова”) – у Румунії є звичайним синонімом до слова „український”, яке зберігається до наших днів ще з періоду Київської Русі [260, с. 2].

Згаданий вище автор українського походження А. Шейчук, полемізуючи з румунськими прибічниками теорії імміграції українців та їх малочисельності на території Румунії, стверджує у своїх наукових дослідженнях, що у Південній Буковині, наприклад, нараховується від 49,5 до 52-х тис. українців, але їх чисельність постійно зменшується у результаті незворотного процесу асиміляції, який продовжувався і після падіння тоталітарного режиму Чаушеску. За його даними, у цьому регіоні країни налічуються 58 населених пунктів, де українці складають більшість населення. У 7 місцевих населених пунктах вони, хоча знаходилися у меншості, дотепер зберігають рідну мову. Якщо під час перепису населення 1992 р. у Сучавському повіті було зареєстровано 9 549 українців, то під час останнього перепису 2002 р. їх чисельність зменшилася на 1 024 особи [261, р. 29]. „Насправді нас тисяч за шістьдесят, – зазначив колишній голова Буковинської повітової організації СУР В. Цаповець. – Ми не віримо даним перепису, тому що він проводився з порушенням закону. Виходило так, що в чисто українському селі українці раптом стали румунами. До нас надходили скарги, що багатьох не хотіли записувати українцями...” [262, с. 4]. Так, в українському селі Маріцей Сучавського повіту при загальній кількості населення у 1 753 осіб, українцями були записані всього 27 осіб (1,5%), хоча місцева організація СУР повідомила про те, що 90% населення села – українці за походженням. Проте, тодішній примар цього населеного пункту та його заступник були румунами за національністю і недостатньо володіли українською мовою. На думку А. Шейчука, найбільшою проблемою українців Румунії є їх „поступова і незворотна асиміляція у велику

румунську масу. І якщо до цього ще додамо оті дві основні характерні риси, властиві українському населенню цієї зони: майже цілковита відсутність національної свідомості, яка до того ж роздвоєна постійною наявністю необґрунтованих комплексів національної другорядності та меншовартості, то отримаємо переконливу картину того, що відбувається усередині української меншини південної частини Буковини”, – підкреслював А. Шейчук [261, р. 29].

Означене є підтвердженням того, що політика, спрямована на забезпечення прав української меншини в постсоціалістичній Румунії носила здебільше декларативний характер і, насправді, переслідувала мету поступової її румунізації всупереч офіційним заявам про виконання румунською стороною вимог європейських інституцій та загальноприйнятих міжнародних стандартів у цій сфері. Наприклад, офіційний Бухарест надмірно спекулював на тому, що українці Румунії володіють правом мати власного представника за гарантованою квотою у Палаті депутатів вищого законодавчого органу країни, приховуючи цим неналежне забезпечення інших прав етнічних українців.

Іншим прикладом у цьому плані була ситуація щодо українського населення повіту Сату Маре, яке під час останнього перепису населення в Румунії нараховувала 1 362 особи. Проте, як доводять статистичні дані, їх було значно більше. У 1930 р., наприклад, із загальної кількості населення повіту (301 105 осіб) українців налічувалося 3 439 осіб. У 1992 р. чисельність населення повіту складало 400 789 осіб, з яких частина українців становила лише 0,3%. Тобто, чисельність українського населення повіту скоротилася за цей період на 2 037 осіб. На думку голови Сатумарської організації Союзу українців Румунії, дійти таких результатів природним шляхом неможливо, оскільки народжуваність в українських сім'ях висока. Українці, на його думку, не зникли, а стали жертвою процесу асиміляції. Так, у м. Сату Маре за зазначений період було румунізовано 430 осіб українського походження. У прикордонному з Україною селі Халмеу у 1930 р. проживали 603 українця, а

у 1992 р. їх залишилося лише п'ятеро. У іншому селі – Лазурі – у 1930 р. було 730 українців, а у 1992 р. їх налічувалося всього 10 осіб [263, с. 2].

У більш складному становищі перебували українці у повіті Тулча. Так, на думку кореспондента газети „Голос України” А. Марціновського, який у 2002 р. вдруге відвідав місця компактного проживання етнічних українців Румунії, „українські села Добруджі – Верхній Дунавець, Нижній Дунавець та Муригьол – є промовистою ілюстрацією цілком реальних для румунських українців перспектив. І, можна не сумніватися, перспектив для багато кого в Румунії дуже бажаних. Примар комуни Муригьол А. Аурел визнав, що 70 відсотків мешканців у цих трьох селах є українцями. Проте, за даними перепису населення 2002 р., із майже 2,5 тисяч чоловік українцями записалися всього 240 осіб. Як повідомила тодішня голова організації СУР повіту Тулча М. Карабін, село Караорман, в якому вона народилася, „повністю українське, лише не так давно там оселилася одна румунська сім'я. А за переписом вийшло – всі румуни” [264, с. 3].

Румунські автори українського походження пояснювали зменшення кількості українців Румунії тим, що багато з них з різних причин під час переписів населення не заявляли свою належність до української національності. Серед відповідних причин вони виокремлювали побоювання перед новими „демократичними інституціями румунської держави”, серед яких А. Шейчук називав: префектуру (повітовий орган державної влади), раду, примарію (сільська рада), а також повітовий, муніципальний або міський шкільний інспекторати, школу, поліцію тощо, оскільки ряд службовців цих владних структур відкрито або приховано симпатизували націонал-радикальним партіям країни.

Представники української громади неодноразово звертали увагу офіційної влади на те, що у деяких населених пунктах з майже повністю українським населенням, перепис 1992 р. українців не виявив. Означене було підтверджено під час проведення у 1998 р. соціологічного опитування українського населення Румунії у бесідах з мешканцями й представниками

влади сіл Іпотешть та Семенич Ботошанського повіту. У зазначених населених пунктах були відсутні заклади, призначені для задоволення національно-культурних запитів українців, однак, всупереч багатолітній примусовій асиміляції, 39,1% опитаних мешканців с. Семенич, зокрема виявили бажання, щоб їхні діти знали українську мову. Щоправда, лише 17,4% респондентів хотіли б, щоб їхні діти вивчали українську мову в початкових класах. У цьому населеному пункті лише 10,0% опитаних назвали українську мову рідною, 5,8% у сім'ї спілкувалися українською мовою, а ще 11,6% – українською та румунською [265, с. 15]. Подібна ситуація спостерігалася і в інших місцевостях компактного проживання українського етносу Румунії.

Значне скорочення чисельності українців, як і інших національних меншин Румунії, сталося завдяки цілеспрямованим вказівкам влади і відповідним заходам місцевих комісій з питань періодичного проведення переписів, внаслідок чого багато українців свідомо було зареєстровано румунами. Водночас, на думку І. Робчука, у скороченні чисельності українців Румунії під час перепису 1977 р. винні не лише офіційні органи влади, а й саме українське населення деяких сіл. Дані перепису по окремих населених пунктах, які зберігаються у фондах Дирекції демографічної статистики, виявили, наприклад, що в українських селах Калинешть або Данила Сучавського повіту не було жодного українця, тоді як у Балківцях і Негостині всі мешканці записалися українцями [266, с. 2]. Всілякими утисками українців Румунії, як і представників інших національно-етнічних груп, режим Чаушеску примушував зрікатися рідного коріння. На продовження практики попередніх залякувань депортацією до СРСР, про що йшлося у попередньому розділі, додалися інші примусові методи румунізації етнічних українців, що призвело до такого явища: станом на 2007 р. в країні проживали понад 3 тис. румунів, які визнавали українську мову рідною, тобто фактично вони є українцями, які в силу тих чи інших обставин зреклися власної національності. З іншого боку, 4 674 українців визнавали

рідною румунську мову [250, р. 78], що, разом взяте, додатково підтверджує факт їх румунізації.

Серед негативних явищ в українському середовищі Румунії особливе місце посідало прагнення зацікавлених кіл розколоти місцевих українців не лише шляхом створення різних організацій, а й за допомогою штучного розділення українського етносу. Так, порядок проведення та результати перепису населення 2002 р. підтвердили, що в Румунії не відмовилися від минулої практики „вигадування” псевдоетносів. Переконливим свідченням цього стало те, що у відповідних матеріалах окремими національними меншинами виділені „рутени” і „гуцули” [267, р. 11]. „Рутенська” і „гуцульська” меншини, на думку румунського професора українського походження, доктора К. Регуша, є вигадкою вузького кола румунських лідерів, породженою глибокими українофобськими почуттями. Політична мета „вигадування” окремих псевдоетносів – гуцулів та рутенів, очевидно, полягає у тому, щоб роз’єднати українську меншину в Румунії за принципом „поділяй і володарюй” [268, с. 2].

Свідченням цього стала, зокрема, офіційна реєстрація Культурологічного союзу рутенів Румунії, створеного у липні 2000 р. доктором Клужського університету ім. Бабеша-Больяй Г. Фірцаком, за три місяця до парламентських виборів у Румунії того року. Цей союз складався з 11 повітових філій, хоча, згідно з даними перепису населення 2002 р., у всій Румунії лише 263 особи назвали себе рутенами. Голова КСРР Г. Фірцак, який не володів українською мовою, брав участь у парламентських виборах і став депутатом Палати депутатів Парламенту Румунії від рутенів, паралельно з головою Союзу українців Румунії. Він відкрив власній парламентський офіс у м. Дева, де проживають лише 19 рутенів. Не дивлячись на те, що українці мали свого депутата у Парламенті, представник румунських рутенів автоматично став членом Ради національних меншин Румунії, а держава щорічно виділяла КСРР субсидії у понад 36 тис. доларів США [269, с. 78].

Як відомо, русини не є окремою національною меншиною, а лише

субетносом українського народу. Назва русини (або рутени румунською мовою) – відміна від етноніму українці фонетичною формою, але тотожна за своєю суттю. Ще у договорі 1649 р. між Козацькою державою Б. Хмельницького і Польщею тодішня Україна й українці називалися як „земля Руська”, „народ руський”, „звичаї руські”. Похідна від слова Русь самоназва „русини” зберігалася у Західній Україні до початку ХХ ст., а на Закарпатті почала поступатися самоназві „українці” лише у 20–30 роках минулого століття. За часів Австро-Угорської імперії рутенами/русинами називали українців Буковини, Галичини та Закарпатської України, звідки ця самоназва розповсюдилася і на українців Мараморищини, яка на сьогодні входить до складу Румунії.

Крім цього, у 1994 р. у Сучаві етнічний українець В. Маковей заснував та офіційно зареєстрував організацію під назвою Генеральний Союз Асоціацій гуцулів Румунії. Пізніше керівники цього об’єднання намагалися увійти до складу Парламенту країни, однак їх спроба закінчилася провалом. Так званий гуцульський електорат не підтримав кандидатів ГСАГР. Тим не менш, члени рутенської та гуцульської організацій продовжують не визнавати себе складовою українського етносу.

Отже, офіційне визнання Бухарестом рутенів і гуцулів окремими від українців етнічними групами – це ні що інше, як спроба штучного „розмивання” української громади Румунії, яка переслідувала мету її організаційного роздроблення та зменшення її ролі, потенціалу і питомої ваги у румунському суспільстві. Така упереджена позиція, на нашу думку, стала також своєрідною реакцією Бухареста на визнання Україною румунів і молдован окремими етносами. Стало очевидним, що шляхом впровадження такої політики офіційний Бухарест вживав заходів, щоб легітимізувати розкол української меншини Румунії на різні етнічні групи шляхом легалізації результатів загальнонаціональних переписів населення, під час яких до переліку національностей штучно вносяться „гуцули” і „рутени”. У ході переписів деякими представниками української громади було

зафіксовано непоодинокі порушення чинного законодавства, коли графа „національність” заповнювалась румунськими переписувачами без врахування вільного самовизначення громадян українського походження, що пізніше використовувалося для фальсифікації реальної чисельності етнічних українців. Значною мірою така ситуація була обумовлена і пасивністю Союзу українців Румунії та Демократичного союзу українців Румунії.

У зв'язку з цим, А. Шейчук як автор низки наукових робіт, присвячених історії та сучасності українців Румунії, а також як один з лідерів Сучавської повітової організації ДСУР, порушив питання щодо необхідності офіційного звернення до Уряду Румунії з вимогою не виділяти на державному рівні в окремі етнічні групи гуцулів та рутенів/русинів. На його думку, ці етноніми не мали би фігурувати під час майбутніх переписів населення Румунії [255, р. 171]. Проте, ані ДСУР, ані СУР з таким закликом до уряду Румунії не звернулися, що свідчило, насамперед, про їх непослідовність у діях і відсутність рішучості у відстоюванні власних позицій та інтересів.

Слушні думки відносно етнічної належності гуцулів до українців містяться у документованій монографії кандидата історичних наук С. Попика „Українці в Австрії 1914–1918 [270, с. 116–125], а в Румунії такі відомі науковці як І. Рябошапка, К. Регуш, І. Робчук тощо, написали чимало наукових праць про місцевих гуцулів, доводячи, що вони є таким же субетносом українського народу, як і бойки, лемки тощо.

Аналогічної позиції дотримуються і угорці Румунії. Так, наполягаючи на необхідності прийняття Закону про статус національних меншин, заступник голови Демократичного союзу угорців Румунії, сенатор Є. Ковач Петер свого часу зазначав, що, завдяки прийнятим у жовтні 2003 р. змінам та доповненням до конституції Румунії, основний закон нарешті дозволяє ухвалити такий документ, який має дати чітке визначення національним меншинам та не допускати появи неіснуючих національних груп. Однак, на практиці такі групи реєструються, а їх представники просуваються

зацікавленими політичними колами в органи законодавчої влади країни як додаткові інструменти для маніпуляції відповідними процесами, у тому числі для прийняття важливих політичних рішень [271, р. 3].

Позиція та висловлювання румунських авторів українського походження підтверджують наведену вище тезу про те, що процес асиміляції українців Румунії послідовно продовжувався і після повалення тоталітарного режиму Чаушеску, незважаючи на те, що у країні було схвалено низку законодавчих актів, які у тій чи іншій мірі забезпечують права та свободи національних меншин. Проте, їх імплементація гальмувалася не лише певними політичними партіями і громадськими організаціями на кшталт згаданої вище партії Велика Румунія, але й деякими урядовими інститутами, до складу яких входила низька службовців, відкрито або завуальовано підтримуючих румунських націонал-радикалів, які не бажали відродження національної ідентичності українців і представників інших національних меншин. Той факт, що троє румунів з десяти підтримали позицію ПВР а, у середньому, кожен п'ятий громадянин Румунії голосував за неї на виборах 1992, 1996, 2000 та 2004 рр., забезпечуючи їй високий рейтинг – від 14 до 23% голосів – та входження до 2008 р. до складу законодавчого органу Румунії яскраво свідчило про те, що відбувалося у румунському соціумі постсоціалістичного періоду по відношенню до національних меншин і, зокрема, до етнічних українців [261, р. 30].

Однією з відчутних проблем українців Румунії ідентифікаційного, соціального, духовного та організаційного характеру стала їх ізоляція одних від інших, насамперед, внаслідок географічної віддаленості регіонів їх компактного проживання. Як писав з цього приводу у 2006 р. згаданий вище М. Михайлюк у статті „Скільки українців у Румунії, і де вони проживають”, за винятком українців Мараморощини, Сучавщини, Банату, Арадського, Ботошанського, Галацького та Сатумарського повітів, а також столиці, решта українців не мали доступу до організованого СУР або ДСУР національного культурно-просвітницького життя, до можливості отримання освіти рідною

мовою, української преси, культурної діяльності, спілкування із співвітчизниками тощо [252, с. 5]. Від цього страждали, практично, етнічні українці, які дисперсно мешкали у 33-х повітах Румунії та які найбільше були піддані незворотному процесу асиміляції. Але, з іншого боку, привертала увагу неготовність організацій українців до надання допомоги ізольованим громадам, неусвідомлення керівниками цих двох організацій безперспективності даної категорії українців, незважаючи на наявність низки друкованих та електронних засобів масової інформації, мережі Інтернет, за допомогою якої можна увійти до оселі багатьох українських сімей країни.

Слабкими залишалися й безпосередні контакти українців Румунії з історичною Батьківщиною – Україною. Так, 38,5% з числа респондентів проведеного у 1998 р. соціологічного опитування українців Румунії заявили, що ніколи не були в Україні. Хоча близьких родичів там мають 41,8%, лише 21,9% опитаних періодично перебували в Україні для зустрічі з ними [265, с. 14]. Важливу роль у підтримці зв'язків українців з історичною Батьківщиною відіграють міжособистісні стосунки з родичами та близькими друзями. Водночас, інші форми зв'язку, розвиток яких так чи інакше повинна стимулювати держава, зокрема, такі як отримання освіти, робочі поїздки, культурні контакти тощо не набули достатнього поширення. Так, внаслідок того, що далеко не всі учні українського походження мали можливість брати участь у щорічних олімпіадах з української мови та літератури, переможці яких традиційно відвідують Україну, останнім часом виникла нова небезпечна тенденція, а саме: все більша частина учнів українського походження, у тому числі враховуючи і членство Румунії в ЄС, віддають перевагу при виборі мов вивченню англійської, італійської, французької, іспанської тощо. Відтак, можливість відвідати Україну під час навчання, познайомитися із історичною Батьківщиною, що може стати важливим стимулом для консолідації та популяризації української мови та культури, значно звужувалася.

Як зазначалося вище, переважна частина українського етносу Румунії

проживає компактними поселеннями. Серед опитаних 61,8% мали у своєму близькому оточенні головним чином українців, 18,3% – українців і румунів приблизно порівну, а 18,1% – представників інших національностей. Тому, природно, що в сім'ї та серед друзів більшість опитаних спілкувалися українською або українською і румунською мовами, незалежно від фаху, віку, рівня освіти тощо. Крім того, у 53,6% респондентів трудовий (навчальний) колектив складався в основному з українців, у 33,3% – з представників інших національностей. Втім, незважаючи на переважно українське оточення на роботі, практично кожний другий опитаний спілкувався румунською мовою, а українською мовою – лише 18,9% респондентів [265, с. 50–51]. Таким чином, не дивлячись на компактність проживання українців Румунії, у більшості випадків мовою спілкування у трудових та навчальних колективах залишалася румунська мова. На нашу думку, це є серйозною ознакою поглиблення асиміляційного процесу у середовищі українців Румунії. Як довела практика, достатньо було появи одного румуна у будь-якому колективі етнічних українців під час їх зборів, проведення культурних заходів тощо, як всі присутні автоматично переходили у своїх виступах або розмовах на румунську мову. Підтвердженням цього став багаторічний досвід проведення регіональних та загальнонаціональних олімпіад з української мови та літератури для учнів VII–XII класів румунських шкіл і ліцеїв, де вивчаються відповідні предмети. Вся підготовчо-організаційна робота та урочистості із відкриття, нагородження переможців та закриття таких олімпіад, як правило, проводилися румунською мовою, що зводило нанівець старання учнів доводити високий рівень знання рідної мови, оскільки вони на практиці переконувалися, що нею не користуються навіть під час таких важливих з точки зору вдосконалення мови заходів. Відповідальні за проведення цих олімпіад радник профільного міністерства Румунії та повітові інспектори-фахівці з української мови і літератури в регіонах компактного проживання етнічних українців пояснювали таке явище присутністю під час проведення

відповідних заходів одного-двох представників румунських органів влади, які не знали української мови, і тому „для них треба було спілкуватися державною мовою”. По суті, це є яскравим свідченням сервільності певної частини української інтелігенції перед офіційною владою та прямим відображенням нав’язаній їй боязні бути звинуваченим у націоналізмі, що мало як результат, у тому числі, і відмову від рідної мови під час проведення публічних заходів за масової участі співвітчизників.

Як відомо, про дотримання основних прав національних меншин у всьому світі висновки роблять за трьома наступними ознаками: чи користуються їх представники своєю рідною мовою у процесі навчання, у судочинстві та у спілкуванні з органами влади країни проживання.

Стосовно першої з ознак, слід зазначити, що право на навчання рідною мовою представників національних меншин у Румунії гарантується Конституцією Румунії, на основі якої Парламент у червні 1995 р. прийняв згаданий вище Закон „Про освіту” № 84/1995, в якому є спеціальний розділ XII „Освіта для осіб, які належать до національних меншин”. Цим законом та іншими урядовими рішеннями, зокрема, Терміновим розпорядженням Уряду Румунії № 36/1997, надрукованим у „Monitorul Oficial” № 152 від 14 липня 1997 р., та Законом № 151/1999 передбачені відповідні умови і можливості реалізації права представників національних меншин на навчання рідною мовою „в усіх формах”. Однак, при цьому висувалися ряд вимог, що певною мірою обмежували такі можливості, а саме:

– по-перше, у статті 119 Закону „Про освіту” зафіксовано положення про те, що групи, класи, відділення або школи з навчанням мовою національних меншин можуть бути створені лише у залежності від місцевих потреб, згідно з поданими заявами від представників меншин. Отже, організація навчання рідною мовою у місцях компактного проживання національних меншин не була передбачена державою як обов’язкова, а залежала від „вибору” батьків-представників меншин, з якими, як правило, проводилася відповідна робота з метою їх відмови від представлення таких

заяв;

– по-друге, такі навчальні дисципліни, як географія та історія Румунії, у системі середньої і вищої освіти викладаються виключно румунською мовою (стаття 120 Закону „Про освіту”, стаття 64 „Рішення Уряду про організацію та функціонування системи освіти в Румунії”), тобто шкіл з чисто національними мовами викладання, як це відбувається в Україні, в Румунії в принципі не може бути;

– по-третє, навчальний процес у середніх спеціальних і вищих навчальних закладах країни викладання здійснюється румунською мовою і „лише при наявності можливостей допускається засвоєння термінології рідною мовою” (статті 122, 123 Закону „Про освіту”), що, фактично, на практиці не виконувалося.

Зазначене вище соціологічне опитування українського населення Румунії дало підстави стверджувати про незадовільний стан забезпечення освітніх запитів українців, зокрема, через відсутність шкіл з українською мовою викладання. Так, у навчальних закладах сіл повітів Сучава та Тулча, де проводилося опитування, українська мова і література взагалі не вивчалися, не кажучи про викладання інших предметів рідною мовою.

Згідно з даними, опублікованими шкільним інспекторатом повіту Сучава у 1998/1999 навчальному році, загальна кількість учнів, які вивчали українську мову як навчальний предмет, становила 2 119 осіб, а у 2006 р. – „приблизно 1 800 учнів вивчали українську мову у 36 школах під опікою 44 педагогічних кадрів” [272, с. 4]. Таким чином, протягом 7 років кількість учнів, які вивчали українську мову як предмет, згідно з даними румунських джерел, скоротилася на 319 осіб.

Лише у 9-річних школах сіл Верхні Поляни, Валя Вішеу, Руськова та Вишня Рівна повіту Марамуреш протягом постсоціалістичного періоду розвитку Румунії існували так звані українські відділення, в яких незначна частина учбових предметів викладалася українською мовою. У місті Лугож (повіт Тіміш) єдиний в Румунії на початку 90-х років двомовний українсько-

румунський дитячий садок та українська суботня школа функціонували практично завдяки ентузіазму прихожан місцевої Української православної церкви ім. Святого Володимира, оскільки підтримка з боку румунської держави зводилася лише до оплати роботи одного вчителя, без будь-якого іншого забезпечення, зокрема підручниками [260, с. 3].

Навіть там, де були класи чи українські відділення з викладанням рідною мовою, навчальний процес відбувався з великими труднощами. Зокрема, в румунських державних програмах вивчення української мови не включалося до обов'язкових річних навчальних планів загальноосвітніх шкіл, а проводилося факультативно у позаурочний час, чим автоматично та, певною мірою, свідомо створювалися передумови для нехтування та незадоволення інтересів як вчителів, так і учнів. Тобто, фактично, відбувалося перевантаження шкільної програми за рахунок позапланових уроків з української мови, що негативно сприймалося як школярами, так і вчителями, викликаючи у них небажання вивчати рідну мову поза шкільної програми. Означене жодним чином не заохочувало розвиток навчання українською мовою в країні. За інформацією генерального інспектора з питань освіти української меншини Міністерства освіти та виховання Румунії І. Ковача, у 1998/1999 навчальному році у всій країні на відділеннях з українською мовою викладання навчалися всього 500 учнів, а у 2006/2007 навчальному році ще менше – 207 учнів. Скорочувалася також мережа шкіл, де українська мова викладалася як предмет: їх у 2006/2007 навчальному році залишилося 63. Навіть у відновленому у 1997 р., після тривалої та наполегливої роботи української сторони, єдиному у Румунії українському ліцеї ім. Т.Г. Шевченка у м. Сігету Мармаціей рідною мовою викладалися від 40 до 60% предметів, у залежності від кадрового забезпечення, що, у цілому, стало іншою складною проблемою для забезпечення навчання українською мовою. При цьому навіть ці предмети часто вивчалися за підручниками румунською мовою (протягом 1997–2007 рр. частішали випадки, коли викладачі, через відсутність оригінальних українських підручників, були

вимушені перекладати українською мовою та адаптувати до української програми відповідні румунські підручники, що викликало незадоволеність викладачів та дискредитувало сутність системи освіти українською мовою) або з використанням відповідного дидактичного матеріалу з України, оскільки підручників рідною мовою у постсоціалістичній Румунії не було. Як зазначалося вище, український ліцей ім. Т.Г. Шевченка у м. Сігету Мармаціей був заснований у 1948 р. Його випускники складають основну частину сучасної української інтелігенції Румунії. На базі цього ліцею сформувався національно-культурний осередок, який став духовним центром українства всієї Румунії.

Надання українському ліцею ім. Т.Г. Шевченка, відразу після відновлення його діяльності 1 жовтня 1997 р., практичної допомоги в отриманні підручників, методичних посібників, художньої літератури, технічних засобів забезпечення навчального процесу, забезпечення підвищення кваліфікації професорсько-викладацького корпусу стало пріоритетним напрямом роботи для української сторони у цілому та окремих регіонів України зокрема. Так, отримані від Львівського Політехнічного університету комп'ютери, дозволили обладнати клас інформатики, який був відкритий 19 лютого 1999 р. під час офіційного візиту Міністра закордонних справ України Б. Тарасюка до Румунії. Незважаючи на відмову у сприянні з боку СУР, що само по собі характеризувала сутність цієї організації до 2005 р., українська сторона декілька років поспіль самостійно організовувала направлення на літні курси в Україну викладачів ліцею-фахівців з української мови. За сприяння державних та приватних організацій України, також періодично проводилися безкоштовні поїздки груп найкращих учнів ліцею до історичної Батьківщини по місцях, пов'язаних з життям та діяльністю Т.Г. Шевченка. Під час зазначених поїздок встановлювалися прямі зв'язки українського ліцею з навчальними закладами України, що у подальшому сприяло одержанню освіти в Україні випускниками згаданого українського ліцею, розширенню його методичної та технічної бази тощо.

Безпосередня участь автора цього дослідження в організаційно-підготовчій роботі щодо відновлення українського ліцею ім. Т.Г. Шевченка у м. Сігету Мармацієї протягом 1995–1997 рр., неодноразове відвідування ним цього навчального закладу з нагоди підготовки та проведення візитів та зустрічей Президента України, Міністра закордонних справ України, інших офіційних представників нашої держави з колективом викладачів та учнями ліцею, а також спілкування з румунськими посадовими особами, які відповідали за його функціонування, дозволили зробити деякі висновки щодо його статусу та перспективи розвитку українського шкільництва в Румунії в цілому, а саме:

1. Ліцей ім. Т.Г. Шевченка у м. Сігету Мармацієї апріорно розглядався представниками органів державної влади і системи освіти як навчальний заклад, який у достатній мірі мав задовольняти освітні потреби українців як Мараморощини, так і всієї Румунії, а також вважався показовим щодо забезпечення освітніх потреб української меншини. За цих обставин румунська сторона не поспішала розширювати мережу навчальних закладів і класів з українською мовою викладання або вдосконалювати матеріально-технічну базу зазначеного ліцею.

2. Проте, за змістом навчального процесу, та, особливо, за рівнем забезпеченості сучасним обладнанням його можна було класифікувати як провінційний освітянський заклад, який у цьому плані суттєво відставав від престижних румунських ліцеїв міста та, тим паче, країни в цілому. Означений ліцей досить умовно можна назвати українським, оскільки половина навчальних дисциплін – з огляду на відсутність викладачів та підручників – викладалися румунською мовою, що важко сприймалося учнями українського походження і негативно позначалося на якості навчання, автоматично сприяючи румунізації навчального процесу. Показовим у цьому контексті стало те, що ані директор ліцею, ані представники Генерального інспекторату освіти повіту Марамуреш не використовували існуючі, починаючи з 1993 р., можливості підготовки

необхідних педагогічних кадрів в Україні на основі щорічних протоколів про співробітництво у сфері освіти між профільними міністерствами двох країн. Протягом 2005–2007 рр., наприклад, до українських вищих навальних закладів не вступив жоден випускник цього ліцею.

3. Вимагало невідкладного вирішення питання щодо суттєвого покращення матеріально-технічного забезпечення закладу. Впродовж періоду, що пройшов після його відновлення, у ліцеї була відсутня достатня кількість приміщень, необхідних для нормального розгортання навчального процесу, його керівництво під певним тиском, фактично, відмовлялося від раніше висунутих обґрунтованих вимог щодо добудови діючого ліцейського комплексу або отримання під нього іншого приміщення. На вкрай низькому рівні тривалий час перебувало оснащення учбових класів сучасною оргтехнікою. Наприклад, у кабінеті інформатики до 2007 р. включно працювали лише п'ять морально застарілих комп'ютерів із партії, подарованої Міністром закордонних справ України ще у 1999 р., що не забезпечувало якісну підготовку учнів. Єдина спроба румунської сторони оновити комп'ютерний клас ліцею у 2006 р. закінчилася провалом, оскільки у першу ж ніч після їх завезення до ліцею, всі комп'ютери були викрадені злочинцями, яких тривалий час безуспішно „шукала” місцева поліція. Втім, аморфна позиція керівництва ліцею з цих питань повністю влаштовувала румунську сторону, яка не була зацікавлена у перетворенні єдиного українського ліцею у престижний навчальний заклад, де бажали б навчатися учні українського походження з усієї Румунії.

4. Ліцей отримав значну допомогу з боку України, насамперед у вигляді оргтехніки, навчальних посібників, методичної та художньої літератури, підручників, географічних та історичних карт тощо. Ефективною виявилася започатковане у 2005 р. стажування викладачів ліцею в Україні.

5. Румунською стороною свідомо затримувався процес надання ліцею ім. Т.Г. Шевченка статусу коледжу, що призвело до падіння і так досить не високої популярності цього навчального закладу серед українців. Крім того,

віддаленість сіл з компактним проживанням українців у цьому повіті, а також складне соціально-економічне становище в українських селах, більшість з яких розташована у гірській зоні, зумовлювало обмеження числа бажаючих вступати до ліцею.

Таким чином, ліцей ім. Т.Г. Шевченка у м. Сігету Мармаціей, залишаючись єдиним навчальним закладом Румунії, в якому молодь українського походження може отримати освіту рідною мовою, протягом перших 10-ти років свого існування стикався з низкою серйозних проблем як змістовного, так і матеріально-технічного характеру, які негативно відображалися на якості навчального процесу. За умов фактичного небажання відповідних органів державної влади Румунії належним чином підтримувати цей унікальний заклад, уявляється доцільним продовження та активізація системної допомоги з боку України, як у рамках бюджетної програми 1401150 „Заходи щодо встановлення зв'язків з українцями, які проживають за межами України”, так і на рівні областей, у тому числі тих, які межують з Румунією або підтримують з нею традиційні зв'язки. Показовим прикладом у цьому плані стало те, що бібліотечний фонд ліцею систематично поповнювався українською літературою, яка надходила із сусідніх з повітом Марамуреш, де розташовано ліцей, Закарпатської, Львівської, Чернівецької та Івано-Франківської областей України.

На жаль, керівництво Союзу українців Румунії не використовувало належним чином можливості для підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів в Україні, де постійно функціонують різноманітні курси підвищення кваліфікації. Через недостатню координацію дій їх організаторів з України та СУР, на адресу якого певний час напряду надсилалися запрошення, до участі в роботі семінарів часто залучалися фахівці інших спеціальностей. Крім того, нерідко подібні заходи використовувалися як нагода для відвідування України деякими громадянами Румунії здебільшого як туристи [265, с. 24].

Говорячи про забезпечення педагогічними кадрами для викладання української мови у школах Сучавського повіту, А. Шейчук зазначав, що

більшість випускників (понад 90%) українського відділення Національного коледжу ім. М. Емінеску міста Сучава, як і випускники навчальних закладів у Чернівцях, спеціально були скеровані на роботу до шкіл з румунською мовою викладання. Невипадково керівництво Шкільного інспекторату Сучавського повіту відмовило представникам Демократичного союзу українців Румунії брати участь у зустрічах або дебатах, присвячених аналізу проблем місцевих українців в освітянській сфері та пошуку адекватних рішень [261, с. 3].

Існувала також і гостра проблема працевлаштування випускників вищих навчальних закладів України, які після повернення до Румунії стикалися із суцільними труднощами, формально пов'язаними з необхідністю складання додаткових іспитів з румунської мови, проходження конкурсу для визнання професійної компетентності відповідного фахівця, а, по суті – з явним небажанням представників відповідних румунських органів влади допустити цих випускників працювати за фахом. Так, у статті „Куди іде українське шкільництво в Румунії?” колишній голова СУР С. Ткачук писав: „Ми висилаємо учнів в Україну засвоїти різні фахи, а, повертаючись до Румунії, вони не мають де викладати чи працювати...” [273, с. 6].

Варто підкреслити і той факт, що на керівні посади у школах, розміщених в українських селах, (як і примаря та місцевого поліцейського) традиційно призначалися виключно особи, які належать до титульної нації. Це суттєво впливало як на кількість існуючих протягом 1990–2007 рр. українських класів та відділень, так і на перспективу відкриття нових. У розмовах з вчителями та батьками українського походження автору дослідження неодноразово доводилося чути скарги про те, що після подання заяв на заснування класів з вивченням української мови румунські директори шкіл проводили з ними відповідну „роз'яснювальну роботу”, внаслідок чого заяви забиралися або організовувалися зустрічні звернення інших батьків, які виступали проти відкриття таких класів. У характерний для себе спосіб румунська сторона намагалася пояснити означене відсутністю бажаючих

навчатися нерумунською мовою (аналогічно офіційним Бухарестом пояснювалися подібні складнощі у переговорах з Будапештом, Софією, Белградом, Братиславою тощо). Водночас, за свідченням представників української громади, у відповідних регіонах їх компактного проживання, місцева влада проводила цілеспрямовану роботу з батьками дітей щодо небажаності подання заяв на навчання в українські класи, мотивуючи можливою появою у майбутньому серйозних перешкод для їх подальшого навчання і працевлаштування в Румунії.

Крім цього, впровадження української мови у школах Сучавського повіту, наприклад, зустрічала чималий опір з боку деяких румунських політичних діячів і громадських організацій. Як повідомляла газета „Вільне слово”, у школі № 3 м. Редеуць кімнату, в якій проходили уроки української мови, було перетворено на робочий кабінет місцевого партійного діяча, що послужило причиною для їх скасування. За рекомендацією однієї з партійних організацій м. Редеуць керівництво школи № 4 постановило, щоб уроки української мови проводилися від 7 до 8 години ранку, тобто до початку занять [274, с. 2], що, безумовно, негативно відобразалося на відвідування учнями цих уроків і на настроях викладачів, а, отже, і на ефективності занять.

Надзвичайно складною протягом всього перехідного періоду в Румунії була ситуація із забезпеченням учнів підручниками рідною мовою. В усіх школах спостерігалася їх катастрофічна нестача, як правило, на клас припадав від одного до трьох примірників. Нові підручники українською мовою не друкувалися з 1972 р., а для ліцейських класів (IX–XII) не видавалися взагалі [265, с. 25]. Прикладом цього може послужити ситуація, яка склалася у навчальних закладах, що знаходяться в сусідніх з Україною українських населених пунктах Ботошанського повіту Румунії – селах Рогожешть, Киндешть, Сінеуць та Тудор Владіміреску, де рівень викладання української мови та літератури як предметів був виключно низьким. Там практично були відсутні необхідні підручники та навчальні посібники, наочні матеріали, відео- та аудіо записи тощо. Відвіданя цих шкіл

показало, що в них практично не існували фонди україномовної художньої, хрестоматійної, довідкової та енциклопедичної літератури, а також відповідних словників. Водночас, незважаючи на занедбаний стан освіти українською мовою в регіонах компактного проживання етнічних українців, ні місцеві організації СУР або ДСУР, ні дирекції відповідних шкіл не зверталися до місцевих і центральних освітянських органів влади з проханням виправити таку ситуацію.

У справі забезпечення учнів підручниками українською мовою керівництво СУР протягом всього постсоціалістичного періоду проявляло очевидну пасивність, за якою стояло явне небажання і неспроможність зрушити з місця давню проблему, пов'язану з підготовкою та виданням українських підручників, адаптованих до румунських навчальних програм. Щоправда, за кошти Союзу, основу керівництва якого складають українські письменники Румунії, було видано антологію та хрестоматію української літератури в Румунії. Проте, при їх розповсюдженні по українських селах СУР „не врахував” реальні потреби і у результаті – одні школи і бібліотеки отримали надмірну кількість посібників, а інші залишилися без них.

По суті, найбільш серйозною проблемою української громади Румунії стала відсутність цілісної системи освіти рідною мовою, яка могла би забезпечити виховання та навчання, починаючи від дитячого садка до вищих навчальних закладів. У свою чергу, така ситуація негативно відображалася на загальній освітній рівень українців Румунії. Так, у цілому по країні, у 1992 р. на 1000 осіб віком понад 12 років вищу та середню освіти мали 717 румунських громадян. Серед української етнічної меншини їх питома вага складала 623 особи, тобто майже на 100 осіб менше. Із загальної чисельності українського населення старше 12 років (52 442 осіб), у 1992 р. вищу освіту мали 917 осіб, 398 були випускниками постліцейських і професійно-технічних шкіл, 4 924 – ліцеїв, 5 165 мали освіту, отриману в професійних школах, 21 886 осіб – середню (8–10 класів, тобто закінчили гімназію, загальноосвітню школу та перший ступінь ліцею). 14 014 осіб закінчили

лише початкову школу, 310 заявили, що не завершили процес навчання у школі, а 5 458 українців взагалі не навчалися у школі (до цієї категорії були включені особи, які заявили, що вони вміють писати і читати, не навчаючись у школі, ті, які вміли лише читати, а також категорія тих, хто не вмів писати та читати). Середній показник по країні осіб з вищою освітою складав у 1992 р. 51 особу на 1000 жителів, а серед українців – лише 18 чол. Таким чином, серед українців був зареєстрований найбільший відсоток (8,4%) неграмотних, у порівнянні із середнім показником по країні у 3,1%. Дві третини або 67,8% цієї категорії склали особи старшого віку (понад 60 років) [250, р. 386]. Привертає увагу те, що загальноосвітній рівень етнічних українців Румунії суттєво не змінився і після перепису 2002 р.

За роки постсоціалістичної Румунії владні структури не відкрили жодної дошкільної дитячої установи, як і жодної загальноосвітньої школи, з українською мовою викладання. У 2005 р., внаслідок тривалої наполегливої роботи української сторони та вимагання від Румунії виконувати положення Протоколу III-го засідання Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, підписаного у грудні 2002 р. у м. Чернівці, один український клас було засновано у ліцеї м. Сірет. Відновити український ліцей у м. Тулча, як передбачали положення зазначеного вище Протоколу, румунська сторона так і не спромоглася, у зв'язку з чим дане питання спеціально було винесено на обговорення президентами України та Румунії під час їх робочої зустрічі, яка відбулася 15 січня 2007 р. у м. Сігету Мармаціей.

Як зазначалося вище, українська мова та література як програмний навчальний предмет викладалися в Румунії лише у 5 навчальних закладах, у той час як у 63 середніх школах (гімназіях) – факультативно, тобто добровільно, до або після уроків, що само по собі свідчить про їх неефективність. Разом з цим, рівень навчання та викладання української мови та літератури в зазначених закладах був досить низьким та вимагав суттєвого вдосконалення як з точки зору підготовки викладачів, так і

забезпечення необхідними підручниками, художньою літературою та навчальними посібниками. У румунських школах, де ведеться викладання української мови та літератури як предмет, практично немає спеціалізованих класів чи кабінетів українознавства, обладнаних відповідними наочними матеріалами, в шкільних бібліотеках фактично відсутня україномовна художня, довідкова та енциклопедична література.

У вищих навчальних закладах Румунії українська мова як предмет викладалася на відділенні україністики кафедри слов'янських мов Бухарестського університету, де відповідний набір студентів (10 осіб) здійснювався раз на два роки, а також на відділеннях україністики при кафедрах іноземних мов університетів міст Сучава та Клуж-Напока. Проте, ці відділення, як довела практика їх функціонування, не виконували їх головне завдання – підготовку фахівців для діючої в Румунії мережі навчальних закладів, де українська мова та література викладається як предмет. Незважаючи на існування згаданих відділень україністики, питання щодо забезпеченості шкіл достатньою кількістю викладачів залишається, фактично, не вирішеним. Причини цього різні – від відсутності кваліфікованого професорсько-викладацького складу у відповідних вищих навчальних закладах, особливо у зв'язку з виходом на пенсію викладачів старшого покоління та браком підготовки протягом 1990–2007 рр. молодих фахівців-українознавців, до свідомого підриву системи підбору кандидатів на навчання. Як свідчить практика, замість етнічних українців до зазначених вище відділень набирали абітурієнтів-румунів, які не проходили конкурс на інші факультети та яким українська мова потрібна була лише формально як друга іноземна, яку вони не встигали досконало засвоїти за час навчання та якою у подальшій професійній діяльності не користувалися.

У контексті забезпечення відділення україністики кафедри слов'янських мов Бухарестського університету кваліфікованими кадрами українська сторона запропонувала кандидатуру висококваліфікованого професора Чернівецького університету В. Антофійчука, який мав працювати

за відповідним контрактом. Проте, після тривалого розгляду та затягування румунською стороною з вирішенням цього питання, проблема кадрового забезпечення кафедри кваліфікованим фахівцем так і залишилась відкритою. Все це ще більше ускладнило забезпечення кваліфікованими кадрами румунські школи, де українська мова та література викладається як предмет.

Низький рівень викладання української мови та літератури в румунських школах пояснювався також відсутністю системного підходу з боку України, спрямованого на надання цільової допомоги школам та освітнім закладам у місцях компактного проживання в Румунії українців.

Отже, реальне забезпечення прав українців Румунії на отримання освіти рідною мовою суттєво відрізнялося від офіційно задекларованого. Це дало підстави говорити про незадовільне ставлення офіційної влади у цій країні до можливого відновлення цілісної системи освіти рідною мовою для української меншини, яка діяла у Румунії до середини 60-х років минулого століття, щорічно охоплюючи понад 10 тис. учнів [227, р. 290–293]. При всьому цьому, за даними згаданого вище соціологічного опитування, бажання вивчати, зберігати та передавати свою рідну мову в українців Румунії залишалось попри всі перепони. Не випадково 89,8% опитуваних заявили, що хотіли б, щоб їхні діти володіли українською мовою, але на момент проведення опитування у 61,9% респондентів діти навчалися у школах з румунською мовою навчання [265, с. 27], що зайвий раз підтвердило глибину асиміляції українського населення в Румунії.

Отже, є певні підстави вважати, що у постсоціалістичній Румунії були створенні всі умови, щоб відбивати у місцевих українців бажання навчатися в українських школах. Робилося все, щоб рідна мова для них виявлялася зайвою: продовжити нею навчання у вищих учбових закладах практично було неможливо, оскільки, крім згаданих вище відділень україністики, які могли би охопити лише незначну кількість бажаючих навчатися рідною мовою, інших відділень, кафедр або факультетів з викладанням навчальних предметів українською мовою не було.

Песимізм румунських українців став зрозумілим, бо не виконувалися навіть домовленості, досягнуті на офіційному рівні. Так, у пункті 11 згаданого вище Протоколу III-го засідання ЗМУРКНМ було зазначено: „Сторони сприятимуть заснуванню ліцеїв у населених пунктах Новоселівка Саратського району Одеської області та Красноільськ Сторожинецького району Чернівецької області в Україні та, відповідно, відновленню ліцеїв з українською мовою навчання у населених пунктах Сірет повіту Сучава та Тулча повіту Тулча в Румунії”. На виконання цього положення, а також пункту 8 Протоколу про співробітництво у галузі освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством виховання, досліджень та молоді Румунії на 2002/2003 навчальний рік, 1 вересня 2002 р. українською стороною було відкрито ліцей у Красноільську Сторожинецького району Чернівецької області, в якому у 2003/2004 навчальному році навчалося 652 учні, а також ліцей у с. Новоселівка Саратського району Одеської області. Румунська же сторона тривалий час не виконувала взяті на себе зобов'язання. Проте, оскільки відновлення ліцеїв з українською мовою навчання у містах Сірет та Тулча свідомо затягувалося Бухарестом, за згодою української сторони у Протоколі про співробітництво у галузі освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством виховання, досліджень та молоді Румунії на 2005/2006 та 2006/2007 навчальні роки було включено положення про відкриття українських ліцейських класів у м. Тімішоара. Але з часом як українська сторона, так і місцеві українці переконалися у небажанні румунської сторони відновити ані український ліцей у м. Тулча, ані ліцейські класи у м. Тімішоара, що, по суті, стало грубим порушенням принципу паритетності та досягнутих домовленостей сторін у сфері освіти.

Розчарованість румунських українців також може бути зрозумілою, якщо враховувати непослідовну позицію керівництва СУР з принципових питань життя та сутності української громади Румунії. Так, незмінний протягом 1990–2005 рр. колишній голова СУР С. Ткачук, говорячи про

проблеми освіти рідною мовою, заявляв, що, на його думку, діти представників української меншини повинні були навчатися, у першу чергу, мовою країни проживання, тобто румунською мовою. Більше того, будучи таким же незмінним депутатом Парламенту Румунії від української громади, С. Ткачук відверто писав у редакційній статті „Румунія та її меншини” румуномовної газети СУР „Кур’єрул українян”: „Уряд Румунії побатьківськи піклується долею усіх меншин, вирішує їх прохання і забезпечує усім необхідним для самостійного розвитку і процвітання” [275, р. 1]. Аналіз діяльності центрального проводу та повітових організацій СУР довів, що вона не набули системного характеру і, в основному, була направлена на проведення окремих культурологічних заходів. Були відсутні ініціативи організацій СУР щодо задоволення інформаційних потреб української меншини, що, зокрема, призвело до відсутності або вкрай обмеженого доступу українців з прикордонних з Україною повітів Румунії до радіо- та телепередач з України. В цілому діяльність СУР була спрямована не на розв’язання пріоритетних проблем української громади Румунії, а на вирішення, фактично, другорядних питань, які періодично поставали і порушувалися місцевими організаціями та окремими представниками українського етносу. Тому не випадковими стали систематичні скарги з боку регіональних українських організацій на адресу як колишнього, так і оновленого після 2005 р. центрального проводу СУР з приводу не володіння ситуацією на місцях, неврахування радниками з питань української освіти та культури Міністерства освіти і досліджень та, відповідно, Міністерства культури і культів Румунії реальних потреб місцевих громад. За таких обставин уряд країни не поспішав з відкриттям шкіл з українською мовою навчання, як із вирішенням комплексу проблем, пов’язаних із задоволенням потреб українців у сфері культури.

Суттєвою проблемою українців у Румунії стала фактична відсутність бібліотек української книги, не кажучи про спеціалізовані торговельні точки, де їх можна було б їх придбати (див. наведену у додатку таблицю

„Порівняльна характеристика забезпечення прав української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні”). У більшості населених пунктів компактного проживання українців відповідні бібліотеки „випадково” згоріли ще у середині 60-х років минулого століття. Низка спеціально влаштованих пожеж з метою знищення українських бібліотек явно розкриває сутність негативного підходу румунських владних структур того часу до культурної спадщини українського етносу. Іншим мотивом цілеспрямованого знищення сформованого протягом попередніх 20-ти років солідного фонду української книги стала відповідна кампанія боротьби з проявами сталінізму в культурі, коли, разом з виданнями ідеологічного характеру, масово знищувалася українська класика, твори сучасних письменників України та цінні переклади українською мовою праць світових літераторів.

Як результат – протягом 1990–2007 рр. невеликі бібліотеки, насамперед, завдяки ентузіазму окремих вчителів, збереглися лише при деяких школах, де у тій чи іншій формі викладається українська мова та література. Проте фонди української літератури не поповнювалися роками. До 2005 р. були лише незначні надходження творів місцевих українських літераторів [265, с. 26], насамперед, самого С. Ткачука, який свого часу, узурпуючи фінансові надходження для СУР, продукував неякісні твори, розповсюдженням яких викликав додаткову антипатію до української літератури у місцевих етнічних українців, особливо у молоді. На жаль, у 90-х роках були випадки, коли керівники делегацій з України, які відвідували місця компактного проживання українців Румунії, роздавали у відповідних населених пунктах комплекти українських підручників, методичних посібників, художньої літератури та періодичних видань, а після їх від’їзду вони вилучалися і зникали назавжди. Виходячи з цих обставин, заслуговують всілякої підтримки неодноразові ініціативи та конкретні кроки державних адміністрацій і громадських організацій Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Одеської та Чернівецької областей України щодо поповнення фондів українських бібліотек Румунії творами популярних українських

письменників.

На відміну від деяких інших національних меншин Румунії, українці так і не спромоглися створити жодного національного видавництва, хоча у Союзі письменників Румунії на початку 2000 р. було зареєстровано понад 30-ти письменників і поетів українського походження. Видання книг українською мовою тривалий час здійснювалося у державному видавництві „Критеріон”, яке випускало літературу мовами національних меншин. З його закриттям, а також через природне старіння представників українських творців і відсутність молодого покоління письменників та поетів українського походження, українська видавнича справа в Румунії значно скоротилася. Протягом 2000–2007 рр. на замовлення Союзу українців Румунії видавалися твори в основному місцевих літераторів, переклади яких, як правило, не користувалися великим читацьким попитом у етнічних українців. Останні чим далі, тим більше читають відповідні твори румунською мовою.

За таких обставин ефективною виявилася фінансова підтримка творчих проектів науковців, письменників та поетів-українців Румунії з боку України. Так, лише у 2006 р. за кошти бюджетної програми 1401150 „Заходи щодо встановлення зв'язків з українцям, які проживають за межами України”, у Бухаресті з'явилася низка цінних робіт українською мовою, які роками не видавалися через відсутність коштів. Серед них слід назвати „Краєзнавчий словник-довідник” І. Добовича, збірку поезії М. Корсюка „Яйце-райце”, книгу І. Рябошапки „Поетика колядок. Українські колядки у порівняльному євразійському контексті” тощо. Враховуючи результативність такої роботи, уявляється доцільним рекомендувати цю практику продовжувати і надалі.

Стан забезпечення інформаційних та культурних потреб української меншини в Румунії особливо незадовільним був протягом 40–80-х рр. минулого століття, коли в Румунії видавалася лише повністю підконтрольна партійно-державницькому апарату двотижнева газета „Новий вік”.

Ситуація змінилася на краще після подій 1989 р в Румунії. Протягом

1990–2007 рр. українською мовою у цій країні виходили такі видання:

1. Культурно-просвітницький часопис Союзу українців Румунії „Вільне слово”, заснований у 1990 р., головний редактор І. Ковач.

2. Часопис Союзу українців Румунії „Український вісник”, заснований у 1993 р., головний редактор М. Михайлюк.

3. Літературно-культурний щомісячник українських письменників Румунії „Наш голос”, заснований у 1991 р., починаючи з 2004 р. - журнал СУР, головний редактор І. Мойсей.

4. Кольоровий щомісячник Союзу українців Румунії для дітей „Дзвоник”, заснований у 2007 р., головний редактор М. Корсюк.

Двомісячник СУР „Кур’єрул українян”, заснований у 1994 р., видавався румунською мовою спеціально для тієї частини українців, які, з тих чи інших причин, не вміють читати рідною мовою.

У свою чергу, ДСУР видавав, в залежності від наявності спонсорської підтримки, оскільки бюджетних коштів не отримував, журнал культури українців Румунії та діаспори „Верховина” румунською мовою, фундатором якого був голова ДСУР, підприємець Д. Морган, а в середньому один раз на два роки – також двомовний українсько-румунський журнал „Наша думка”.

Проте слід відзначити, що ці видання не виділялися високою якістю як за змістом, так і за формою, випускалися незначними тиражами (до 1,5 тис. примірників), не розповсюджувалися ані за передплатою, ані у роздріб, а розсилалися безпосередньо центральними проводами СУР та ДСУР до місцевих організацій, де, як правило, і осідали. Тому ці видання часто не доходили до свого читача, що влаштовувало офіційну владу.

З іншого боку, чимало українців у Румунії вважали, що періодичність та зміст цих видань не задовольняли їхні запити. Так, на думку А. Шейчука, їх зміст тривалий час характеризувався „...постійними висловлюваннями почуттів хвали і подяки, адресованих керівництву Румунії та литтям бруду... на своїх опонентів... Чи може хтось показати хоч одну критичну статтю, яка появилася друком у цих „салонних” публікаціях (протягом 1990–2005 років),

в якій було б об'єктивно трактовано катастрофічне становище духовного стану українців Південної Буковини?!" [261, р. 29].

Аналіз періодичних видань СУР свідчить, що за своїм змістом вони не завжди відповідали потребам українців, оскільки опубліковані на їх сторінках матеріали, до 2005 р., наприклад, здебільшого були присвячені історії та літературним творам його голови С. Ткачука, а також вузького кола місцевих авторів, і майже не торкалися гострих проблем щодо становища української громади в Румунії. Низький рівень змісту публікацій зазначених вище видань відштовхував і без того не чисельну їх читацьку аудиторію. Тривалий час ці видання, через публікації матеріалів упередженого змісту, фактично, були перетворені на рупор колишнього голови СУР С. Ткачука та були знаряддям зведення його рахунків з опонентами.

Ставлення колишнього керівництва СУР до української видавничої справи чітко проявилася у 1999 р., коли Міністерство культури та культур Румунії припинило, нібито, із-за відсутності можливостей подальшого фінансування, видання україномовної газети „Вільне слово”, а його голова відмовився взяти це видання на баланс цієї організації при наявності достатніх державних коштів. Процес формального перепідпорядкування газети „Вільне слово” затягувався настільки, що на певний час її видання було припинено, чим створилася загроза закриття цього україномовного друкованого органу. Газету врятували лише відповідні дії з боку української сторони з метою недопущення припинення видання найстарішої газети для українців у Румунії.

Ситуація дещо змінилася на кращу сторону після 2005 р. при новому керівництві СУР, яке стало виділяти кошти на видавничу справу, не дбаючи про підвищення змістовної та зовнішньої якості відповідних видань.

Аналізуючи проблеми доступу представників української меншини до видавничої справи та засобів масової інформації Румунії, А. Шейчук зазначав: „Ми переконані, що, трактуючи такий сюжет, не робимо нічого іншого, як говоримо про якийсь безглуздий жарт: який доступ? Можна

припускати, що в Румунії існує для української меншини реальний доступ до мас-медіа? На наш погляд, знаючи досить добре наше реальне становище, і цей важливий вектор виявляється румунською пародію, де головні ролі виконані спритно і натурально якимись прихвоснями, які походять з нашої меншини” [261, с. 30].

Для задоволення інформаційних запитів етнічних спільнот центральне румунське радіо на початку 90-х років запровадило 30-ти хвилину передачу українською мовою. У 1999 р., за сприяння української сторони, на радіостанції повіту Тіміш була започаткована щомісячна 60-хвилинна радіопередача для українців, які компактно проживають в регіоні Банат. Проте, нібито, через брак кадрів та коштів, перша передача зникла, у той час як для угорської і німецької меншин у Румунії такі радіопередачі збереглися як на центральному, так і на регіональному рівнях. При цьому передачі з Бухаресту угорською та німецькою мовами також залишилися регулярними (для угорців – понеділок-субота – по 60 хвилин, неділя – 20 хвилин, а для німецької меншини – понеділок-субота – по 60 хвилин, неділя – 10 хвилин). Наприклад, після масової міграції за часів режиму Чаушеску, чисельність німців є меншою (приблизно 50 тис. осіб), ніж українців, проте для них румунське радіо знайшло можливість виділяти і кошти, і кадри, і ефірний час для передач німецькою мовою.

Окремо слід підкреслити, що щоденна 30-хвилинна передача українською мовою, яка, починаючи з 1994 р., передається в ефір редакцією іномовлення „Радіо Румунія Інтернаціонал”, призначена виключно для радіослухачів з України і тому не може вважатися такою, що задовольняє інформаційні потреби громадян Румунії українського походження. Єдиною відносно позитивною роллю цієї редакції було те, що в її складі працювала невелика група етнічних українців, яка була зацікавлені у збереженні високої культури рідної мови, а присутність журналістів зазначеної української редакції на різноманітних заходах, які періодично проводилися українською громадою Румунії, примушували її лідерів та представників давати інтерв’ю

мовою пращурів.

На регіональних радіостанціях міст Клуж-Напока, Тімішоара, Решіца та Ясси протягом 1990–2007 рр. виходили щотижневі 15–20 хвилинні радіопередачі українською мовою, всього 15,6 годин на рік. Проте їх ефективність була дуже низкою. Як підтвердили українці-учасники 10-го Фестивалю національних меншин Румунії, що відбувся 3 червня 2007 р. у м. Тімішоара, цих передач явно було недостатньо для задоволення інформаційних, культурних та духовних потреб відповідних регіональних українських громад Румунії. На думку одного з постійних слухачів – А. Шейчука, крім того, що передана „Радіо Ясси”, наприклад, часто міняв час виходу в ефір для представників української меншини, вона майже цілковито велася румунською мовою. Він підкреслював, що, коли мова йшла про українську меншину, справи переверталися „з ніг на голову”. Про який паритет можна було говорити, – вважав він, якщо у Чернівецькій області для представників румунської меншини були передбачені щоденні радіо- і телевізійні передачі виключно румунською мовою (для порівняння див. наведену у додатку таблицю).

Програмні телепередачі українською мовою в Румунії завжди були відсутні. По другому каналу центрального телебачення у середньому двічі на місяць, починаючи 1990 р., транслювалася 30-хвилинна програма „Конвещуїрь” мовами національних меншин (всього 52 години на рік). Проте, для українців, зокрема через відсутність кваліфікованого співробітника у відповідній редакції, тривалий час програми виходили вкрай рідко (2–3 рази на рік) і всі вони транслювалися румунською мовою. Показовим у цьому плані стало іронічне зауваження М. Михайлюка: „Можливо, вряди-годи українці бачать по національному телебаченню передачі про свій етнос, та, на жаль, вони, хоча підготовлені здібною тележурналісткою, не ведуться українською мовою. В них тільки собака іноді гавкає по-українськи, чи якийсь чабан скаже кілька слів рідною мовою про своїх овечок” [252, с. 5]. Тобто, на румунському телебаченні протягом 1992–2007 рр. передач для

українців було небагато, а ті, що передавалися, були малоефективними, оскільки велися румунською мовою і мало давали для підтримки культурно-духовного життя українців. Починаючи з 2007 р., вони зовсім припинилися у зв'язку із звільненням працівника редакції відповідального за підготовку таких передач. Для порівняння слід зазначити, що для потреб угорської та німецької меншин на румунському телебаченні і надалі постійно виділявся окремий ефірний час.

Характерним для Румунії стало те, що представники української меншини не мали можливість отримати об'єктивну інформацію про Україну з румунських засобів масової інформації, оскільки останні здебільшого тенденційно висвітлювали її внутрішню і зовнішню політику, особливо з питань забезпечення прав і свобод національних меншин. Свідченням цього є багаторічний аналіз матеріалів, надрукованих як в центральних румунських газетах („Азь”, „Діміняца”, „Евеніментул зілей”, „Журнал націонал”, „Зіуа”, „Кур'єрул націонал”, „Курентул”, „Роминія лібере”, „Роминія Марє”), так і в місцевих виданнях („Грай де Марамуреш”, „Жупину”, „Край ноу”, „Об'єктив – воча Сучавей” тощо). Ось, наприклад, як оцінив зміст деяких румунських газет колишній голова Сучавського проводу СУР В. Цаповець у статті „Демократія по-румунськи”, надрукованій у чернівецькій газеті „Час”: „Розуміючи демократію кожний по-своєму, будь-який зайда може собі дозволити збрехати на сторінках газет, чи безкарно написати провокаційний наклеп на нас або на Україну. Кожний „писака” може напасквілити все, що йому заманеться, не боячись, що покарають. Особливо, розперезались сучавські газети „Об'єктив – воча Сучавей”, яка час від часу на своїх сторінках виливає бруд на нас, тенденційно і неправдиво висвітлює події, пов'язані з українською меншиною, а також „шпаргалка”, яка називає себе „Жупину”. Ця, у 46 номері від 26.11–02.12.2002 р., вилила на сторінки (і не вперше) свою отруту на все українське, принижуючи Україну...” [276, с. 8].

У цивілізованому світі демократія – це сукупність законів, які повинні виконуватись всіма без винятку, це високий рівень толерантності відносно

національних меншин. У формуванні толерантних відносин між титульною нацією та національними меншинами неабияка роль належить засобам масової інформації. Однак, зміст та ідейна спрямованість багатьох матеріалів центральної і місцевої преси негативно впливають на становище української меншини в Румунії, як, безперечно, і на атмосферу українсько-румунських відносин у цілому. Загальновідомо, що чим вищий культурний рівень нації, тим більша толерантність, тим прихильніше ставляться до меншин і тим менша агресивність з боку мажоритарно-титульної нації.

Проте толерантність щодо української меншини в Румунії цілком відсутня. На думку В. Цаповця, у цій країні продовжується „політика агресивної асиміляції, розпочатої ще Чаушеску, а останнім часом відбувається відкрите переслідування всього українського, що має за кінцеву мету залякати наших співвітчизників, щоб вони відмовилися від свого коріння і стали манкуртами” [276, с. 7].

Важливе значення для збереження ідентичності українського етносу в Румунії, особливо після тривалого періоду переслідувань за часів соціалізму, набуло забезпечення права на свободу думки, совісті та віросповідання. За даними перепису 1992 р., 80,3% (52 839 осіб) українців були православними, 7,7% (5 035) – п’ятидесятниками, 3,5% (2 324) – греко-католиками, 2,6% (1 693) – прибічниками Православної старовірської церкви, 1,6% (1 031) – адвентистської, 0,9% (620) – римо-католицької, а 0,2% були атеїстами або не сповідували жодну релігію [251, р. 64].

Проте ситуація з реалізацією представниками української меншини конституційного права на свободу думки, совісті та релігії і у постсоціалістичний період розвитку Румунії залишалася досить непростою. До 1948 р. переважна частина віруючих українців країни об’єднувалася навколо греко-католицької церкви. Після її заборони, у 1948 р. був створений Український православний вікаріат з центром у м. Сігету Мармаціей у складі Румунської православної церкви. У 1952 р. вікаріат був розформований, а його парафії – підпорядковані місцевим румунським православним

єпископствам та митрополіям.

У 1990 р., після повалення диктаторського режиму, Український православний вікаріат з резиденцією у м. Сігету Мармаціей було відновлено. До його складу станом на 2007 р. входили 35 парафій, що поділені на дві протопопії з центрами у містах Сігету Мармаціей та Лугож. Український православний вікаріат був переданий під юрисдикцію Патріархії РумПЦ, об'єднуючи, за церковними даними, 52 тисяч віруючих української національності повітів Марамуреш, Тіміш та Караш-Северін. Проте, як зазначив Вікарій Українського православного вікаріату, етнічним українцям православної віри таких повітів їх компактного проживання як Сучава, Ботошани, Ясси, Тулча, Констанца, а також з Бухареста було заборонено підпорядкуватися цьому вікаріату. Тому єдиними регіонами, де питання провадження релігійної служби українською мовою було частково вирішене, виявилися повіти Марамуреш і Тіміш.

Внаслідок такого підходу, віруючі української національності з інших регіонів Румунії, практично, не змогли створювати або відновлювати парафії, у яких служба велася б рідною мовою. За таких умов, ця категорія православних українців вимушена була відвідувати румунські церкви або, як це робили українці у Бухаресті – болгарську православну церкву, де служба традиційно ведеться румунською, болгарською або російською мовами. Це – ще один важіль латентної денаціоналізації українців Румунії, що дав конкретні результати. Наприклад, вже на початку XXI століття переважна більшість дітей та онуків старшого покоління етнічних українців не вміли молитися рідною мовою і вважали відвідування румунських церков нормальним явищем.

У 1996 р., після наполегливих вимог українських греко-католиків Румунії, було відновлено й Генеральний вікаріат української греко-католицької церкви з резиденцією у м. Сучава. Йому підпорядкувалися три деканати: Буковинський (5 парафій), Марамороський та Сатумарський (12 парафій), а також Банатський (2 парафії). Українська греко-католицька

церква об'єднала приблизно 6 тисяч віруючих, що значно менше їх реальної кількості [265, с. 31].

При всіх позитивних змінах, більшість церков, які розміщені у переважній частині регіонів компактного проживання українців у Румунії, підпорядковані Патріархії РумПЦ, в них служба ведеться виключно румунською мовою, священники-українці відсутні, а перспективи відновлення або заснування повноцінних українських церков – мінімальні.

Найбільш катастрофічною з цієї точки зору виявилася ситуація у повіті Тулча. З огляду на те, що свого часу місцева українська громада порушила питання щодо відновлення хоча б однієї української церкви у повітовому центрі і це питання було взято на контролі українською стороною, автор був залучений до безпосереднього опрацювання з румунською стороною питання щодо можливої передачі Румунською Православною церквою у підпорядкування Українського православного вікаріату РумПЦ одного з трьох культових храмів у м. Тулча, який раніше належав місцевій українській православній громаді.

З метою комплексного з'ясування позиції румунської сторони з цього питання було проведено низку зустрічей та бесід, а саме: з Патріархом Румунської Православної церкви Теоктистом; Єпископом-вікарієм Румунської Патріархії Ч. Кимпіяну та його підлеглим, отцем-вікарієм Пирву; Архієпископом Архієпископства Томіса (у м. Констанца, якому підпорядковуються православні церкви і повіту Тулча) Теодісієм (Петреску); Вікарієм Українського православного вікаріату РумПЦ І. Піцурою; головою Союзу українців Румунії, депутатом Парламенту Румунії С. Бучутою; головою проводу СУР повіту Тулча Ф. Міхалейком та його заступником М. Карабін; представниками префектури цього повіту – відповідальними за релігійну ситуацію у регіоні тощо.

Вивчення ситуації на місці виявило, що у м. Тулча найбільш підходящою культовою спорудою для можливого повернення місцевій українській православній громаді або забезпечення паралельної служби

українською мовою шляхом призначення священника-українця могла би стати відома у повіті під назвою „руська” (читай – українська) церква з храмом Спаса, яка розташована у центральній частині міста на вул. К. Гаврилова. Перший камінь в її фундамент, як свідчить напис, здійснений свого часу кирилицею на металевій плиті, було закладено 6 серпня 1872 р., а завершено будівництво через 10 років – у 1882 р., коли церква була освячена як Спаській храм. Той факт, що цю церкву називають „руською”, а також, враховуючи народну пам’ять про впровадження тут до 1965 р. (коли помер останній україномовний священник Цару) служби і українською мовою, свідчить про прив’язаність до цього духовного центру більшості української громади міста. Унікальним доказом того, що із самого початку храм належав українським віруючим є і те, що написи під давніми великими іконами Ісуса Христа та Святого Миколая, які вивішені по центру правої та лівої стіни всередині церкви, виконані у стилі українського бароко XVIII-го століття, а написи під ними зроблені українською мовою.

Після священника Цару, настоятелем Спаської церкви було призначено румуна за національністю, що стало головною причиною поступового віддалення від неї етнічних українців. З часом, внаслідок декількох сильних землетрусів, які відбулися на території Румунії, зокрема, у 1977 та 1986 рр., а також у результаті природної деградації та, головне – атеїстичної політики диктаторського режиму Чаушеску, колись процвітаючий духовний центр українців Добруджі прийшов у повний занепад. Безперечно, румунській владі така ситуація стала вигідною, оскільки майже без видимого втручання вдавалося „розчинити” численну українську громаду міста у середовищі титульного населення, що суттєво прискорило процес її румунізації. Результат очевидний: за твердженнями М. Карабін у бесіді з автором, „на сьогодні у Тулчі є лише декілька українських сімей, які вважають за необхідне повернути українській громаді зазначений Спаській храм”. За її інформацією, молоде та середнє покоління етнічних українців регіону не володіють рідною мовою і практично не поділяють духовні цінності

попередніх генерацій задунайських козаків, оскільки повністю асимільовані румунами.

Проте, більш детальне ознайомлення на місці з даними щодо реальної кількості етнічних українців у м. Тулча та, відповідно, потенційних православних віруючих, переконливо спростувало такий підхід. Так, у першій половині 90-х років минулого століття за ініціативою проводу СУР цього повіту була проведена масова акція щодо збору підписів представників місцевої української громади під зверненням до Румунської Патріархії з проханням відновити у колишніх українських церквах регіону службу українською мовою та дозволити перейти на юліанський календар. За результатами заходу, лише у м. Тулча за зазначене підписалися 526 осіб – у більшості своїй носії українських прізвищ. У цьому контексті слушною уявляється ремарка першого голови проводу СУР повіту Тулча Г. Дам'янова про те, що, „якщо на сьогодні лише половина підписантів продовжують перебувати у Тулчі, то лише заради них варто відновити діяльність українського храму”. На його думку, звістка про можливе відновлення у Спаському храмі релігійної служби українською мовою дуже швидко дійде до відома місцевих українців, що, безперечно, сприятиме вкрай необхідному процесу призупинення їх масової румунізації, згуртуванню та поступовому національному відродженню. За умов відсутності у м. Тулча жодного українського класу, не кажучи про школу або колишній педагогічний ліцей, на наш погляд, наявність українського храму стало б потужним чинником відновлення національно-духовної культури українців всієї Добруджі. Важлива роль у цьому плані належить Україні, послідовні зусилля якої можуть приборкати процес тотальної втрати нащадками українських козаків в Румунії можливості справляти релігійну службу рідною мовою у власних культових спорудах.

Провід Союзу українців Румунії повіту Тулча звернувся у встановленому порядку офіційним листом від 23 червня 1993 р. до створеного тоді Вікаріату Української православної церкви з проханням

передати до Румунської Патріархії Меморандум з викладом побажань місцевих українців щодо відновлення у колишніх українських церквах регіону служби рідною мовою та за дозволом перейти на юліанський календар. Вікаріат підтримав таку ініціативу, проте відповідь від Румунської Патріархії не надійшла і дотепер, що само по собі розкриває позицію вищої церковної ієрархії Румунії стосовно очікувань етнічних українців Добруджі.

Важливим уявляється те, що у більшості населених пунктів повіту Тулча, де етнічні українці складають переважну частину населення, збереглася низка культових споруд, побудованих протягом XVIII–XX століть задунайськими козаками або їх нащадками, що, зокрема у 90-х роках, було задокументовано у малюнках місцевого художника українського походження М. Тимошенка [277, с. 5]. У м. Тулча, наприклад, на кошти місцевих українців свого часу було збудовано три церкви, аналогічне становище у містах Суліна, Сфинту Георге, в селах Кілія Веке, Теліца, Летя, Мурігьол, Крішана, у Верхніх та Нижніх Дунавцях, де українські церкви стали „волостями румунських священиків” [276, с. 8]. Проте, у більшості з них вже багато років немає не те що українського, але й румунського священика, тому службу або церковні церемонії проводять, у кращому випадку, місцеві дякони. Крім цього, через відсутність коштів на належне утримання та ремонт колишніх українських культових споруд, а також з причин, пережитих і Спаською церквою у м. Тулча, вони перебувають, фактично, майже у непридатному та небезпечному для провадження релігійної служби стані. Тому, на наш погляд, відновлення українського храму у м. Тулча могло б відігравати компенсуючу роль за фактично втрачені чисельні культові споруди колишніх задунайських козаків всієї Дельти Дунаю.

Отже, українська громада повіту Тулча виявилася не готовою до рішучого порушення перед місцевою владою та Румунською Патріархією питання щодо можливої передачі Румунською православною церквою у підпорядкування Українського православного вікаріату РумПЦ культового храму у м. Тулча.

На нашу думку, першим кроком до вирішення цієї проблеми могло б стати ініціювання звернення української православної громади повіту Тулча до Вікарія Українського православного вікаріату РумПЦ з проханням порушити перед Архієпископом Томіса питання щодо призначення у Спаському храмі м. Тулча другого священика-українця, який забезпечив би провадження релігійної служби українською мовою.

Беручи до уваги готовність певної частини румунських чинників до розгляду питання щодо можливого забезпечення у ньому паралельної служби українською мовою шляхом призначення священика-українця, слід продовжити практику включення цього питання до програм візитів керівництва Української держави до Румунії, що могло б стати першим етапом на шляху повернення цієї культової споруди етнічним українцям у м. Тулча.

Подальше опрацювання питання щодо підготовки українською православною громадою повіту відповідного звернення до церковних ієрархів РумПЦ стосовно відновлення у м. Тулча релігійної служби українською мовою з лідерами СУР та керівниками місцевої філії цієї організації підтвердило проявлену раніше стриманість з боку останніх здійснити конкретні кроки у напрямку реалізації зазначеної ініціативи. Так, представники керівництва філії СУР повіту Тулча з часом стали просувати думку про неможливість реалізації ідеї провадження релігійної служби українською мовою у м. Тулча через, нібито, відсутність у місті відповідної кількості православних українців, необхідної для ініціювання питання перед ієрархами РумПЦ. Згідно з їхніми аргументами, основна частина православних українців повіту мешкали у віддалених від повітового центру населених пунктах, що унеможливлювало б їх приєднання до парафії Спаського храму м. Тулча, а тих українців, що проживали у повітовому центрі, виявилось б недостатньо для порушення питання щодо впровадження богослужіння рідною мовою. В цьому ж контексті деякі лідери СУР підкреслювали, що відповідні домовленості між президентами України та

Румунії щодо відновлення богослужіння українською мовою у м. Тулча, нібито, не у повній мірі врахували реальні обставини, що характеризували українську громаду регіону, зокрема її незначну чисельність і природну розрізненість.

Але в ході опрацювання зазначеного питання не можна було не звернути увагу до позиції більш свідомої частини української громади повіту Тулча, яка кардинально відрізнялася від тієї, що була доведена деякими лідерами СУР. Навіть пересічні мешканці місцевих українських сіл чітко висловлювали своє бажання та надію на відновлення богослужіння рідною мовою у повіті. За їх же словами, аргументи відповідних лідерів СУР свідчили не про відсутність можливостей відновлення богослужіння українською мовою, а про їх небажання досягти цього.

Не менш складною протягом 1990–2007 рр. була ситуація із забезпеченням прав українців на свободу віросповідання на півночі Румунії. Очевидно, не без врахування безпосереднього сусідства з Україною, вищою церковною структурою східної частини Румунії – Митрополією Буковини та Молдови, на канонічній території якої проживає найбільш румунізовані українці Південної Буковини та повітів Ботошань та Ясси, було заборонено, як зазначалося вище, відкривати українські парафії під протекторатом Вікаріату Української православної церкви РумПЦ.

У 2002 р., після офіційних звернень української сторони та відповідних дій місцевої громади, на короткий час було впроваджено богослужіння українською мовою в одній з церков м. Сучава. Але українці цього міста давно втратили надію на повернення власних культових споруд, тому ініціювали будівництво нової української церкви. Релігійна служба українською мовою правилася в інших культових приміщеннях, а, тим часом, розгляд питання щодо виділення місця під будівництво української церкви в Сучаві неодноразово переносилось міською радою. Лише у вересні 2002 р., напередодні візиту Президента Румунії І. Ілієску в Україну, воно матеріалізувалось в ухваленні рішення, яке передбачало будівництво храму

на околиці міста.

Проте, цей проект, як довела практика, залишився лише декларацією. Так, спочатку Архієпископ Сучавський та Радівецький Пімен дозволив місцевим українцям збудувати власну церкву, в якій богослужіння правилося б рідною мовою, але невдовзі він перейменував майбутню українську парафію на румунську. У зв'язку з цією проблемою В. Цаповець писав: „Два роки поспіль ми оббивали пороги примарії Сучави для надання нам за законом місця для побудови української православної церкви. Місце виділили. Коли ж почали оформляти документи, прийшов лист з примарії, що там не можна побудувати церкву, бо порушено несуттєві норми містобудування. Не встигли дати, а уже забрали. А ще газятері нагадують нам, як ми сміємо просити віросповідання рідною мовою, коли у Чернівецькій області не мають жодної церкви. Брехня! Мають більше ста” [276, с. 8].

Щоправда, деякі лідери української громади Румунії вважають, що Український православний вікаріат повинен негайно перебрати під свою юрисдикцію всі парафії у повітах Сучава, Ботошань, Тулча тощо, де українці складають значну частину населення. Однак, такі плани нездійснені, з огляду на зволікання місцевими та центральними судовими інстанціями Румунії з вирішенням питання повернення у власність місцевим українцям тих храмів, які на сьогодні де-факто належать РумПЦ. Тому і надалі не вирішуються питання щодо підпорядкування Українському православному вікаріату РумПЦ приходів у селах з переважно українським населенням у повітах Сучава та Ботошань, безрезультатними залишаються спроби українських греко-католицьких громад мм. Сучава, Кимпулунг Молдовенеск, Ватра Дорней, Молдовица тощо повернути собі культові споруди і церковне майно, конфісковане за часів комуністичного режиму у другій половині 40-х рр. і передане у користування місцевому приходу Румунської православної церкви.

Ухвалений у червні 2002 р. Парламентом Румунії закон про

реституцію церковної власності жодним чином не вплинув на стан справ у цій сфері, оскільки він не передбачає повернення колишнім власникам раніше конфіскованого майна, якщо воно зараз використовується іншими релігійними громадами. Це положення було зафіксовано румунськими законодавцями на користь традиційно провладній РумПЦ, до якої свого часу, як зазначалося вище, примусово були повернуті греко-католики.

У ході дослідження складалося враження, що у такий спосіб державні і місцеві органи влади Румунії намагалися спровокувати міжконфесійне протистояння українських православного і греко-католицького вікаріатів щодо перерозподілу церковного майна. „Колишні українські греко-католицькі церкви з міст Кимпулунг Молдовенеск, Ватра Дорней і Гура Гуморулуй потрапили в руки румунських священиків. А загарбники наших рідних церков не збираються їх нам повернути” [277, с. 5], – на цей раз справедливо підкреслював колишній голова СУР С. Ткачук.

Головними проблемами українських греко-католиків у Сучавському повіті Румунії були: повернення конфіскованих на користь РумПЦ культових споруд у зазначених вище населених пунктів, а також майна та власності, які належали УГКЦ в Румунії до 1948 р.; клопотання перед місцевими органами влади Сучавського повіту щодо виділення у м. Сучава відповідної земельної ділянки для спорудження греко-католицького храму та резиденції Українського Генерального вікаріату.

На думку деяких місцевих науковців українського походження, румунській церкві належить важлива роль у процесі денаціоналізації українців Румунії. Тому вони вважають, що без української церкви, яка була б здатною згуртувати спільноту, та без школи з рідною мовою навчання, яка є одним з наріжних каменів, на яких тримається національна самобутність, процес денаціоналізації не припиниться, а це – втрата назавжди української національної ідентичності. Яскравим прикладом у цьому плані була ситуація у Ботошанському повіті Румунії, де в усіх чотирьох населених пунктах (села Рогожешть, Сінеуць, Киндешть та Тудор Владіміреску), де за даними

перепису населення 2002 р. компактно проживали 896 українців, існували підпорядковані Сучавській та Редеуцькій Архієпископії РумПЦ православні храми, в яких богослужіння велося лише румунською мовою. Церковні громади та місцеві українці не ініціювали перед Сучавським та Редеуцьким Архієпископом Піменом питання щодо впровадження церковної служби українською мовою.

Не дивно, що клерикальні ієрархи Румунської православної церкви ніколи не поспішали задовольняти вимоги української громади щодо проведення богослужіння українською мовою у населених пунктах, значна частина мешканців яких є українці. Так, у 2002 р., під час зустрічі заступника президента Світового Конгресу Українців В. Веригі, священника і письменника К. Ірода та на той час голови СУР С. Ткачука з тодішнім Патріархом РумПЦ Теоктистом, останній визнав, що „не підтримує українців та їхню православну церкву тому, що вони – прибічники „старого стилю” [277, с. 5], тобто традиційного церковного календаря Української православної церкви, що вважається Румунською православною церквою дисидентством.

Таким чином, зазначене вище дало підстави констатувати, що владні структури Румунії та клерикальні ієрархи Румунської православної церкви виявилися не зацікавленими у створенні належних умов для забезпечення конституційних прав місцевих етнічних українців країни на свободу думки, совісті і релігії.

Ефективним з точки зору інтересів румунської держави важелем формування скерованого українського руху в Румунії став Союз українців Румунії, створений 29 грудня 1989 р. та який об'єднав майже третину українців (18,1 тис. членів з 61,4 тис. осіб української національності). Перший його з'їзд, який відбувся 27–28 квітня 1990 р. у Бухаресті, по суті мав стати небувалою до того реальною можливістю глибокого та серйозного аналізу життя і праці українського населення в умовах постреволюційної демократії, прозорості та відкритості. Як наголошувалося на з'їзді, переважна

частина українців Румунії витримала непростий період асиміляції за часів тоталітарного режиму Чаушеску, зберегла свою національну ідентичність, незважаючи на труднощі та марні зусилля колишньої диктатури румунізувати їх або ж зробити з них, принаймні, румунів українського походження [266, с. 1].

На думку головного редактора газети „Вільне слово” І. Ковача, СУР повинен був стати успішною спробою консолідації та об’єднання представників українського населення в одну сильну організацію [266, с. 2]. На початку 90-х років минулого століття практично в усіх повітах, де компактно проживало українське населення, були створені повітові організації Союзу. Вони проводили певну роботу щодо реукраїнізації зденаціоналізованого українського населення. Так, при повітових організаціях СУР були створені комісії, які опікувалися справами шкільництва. Члени цих комісій спрямовували свою діяльність на впровадження української мови (викладання української мови як предмета, бо для відкриття класів з українською мовою навчання потрібно було мати не менше як 15 заяв від батьків) як у I–IV, так і V–VIII класах загальноосвітніх шкіл. Як повідомляла газета „Вільне слово”, у 1990–1991 навчальному році у Сучавському повіті вивчення української мови як предмета було впроваджено у 42 школах, у м. Тулча – у 6 школах. У планах вищезгаданих комісій намічалось відновлення українських шкіл, дитсадків у 119 населених пунктах Румунії, українських ліцеїв у Сіреті та Сучаві, українського педагогічного ліцею в Сучаві тощо [278, с. 2].

Проте, ці добрі наміри залишилися на папері, оскільки тодішнє керівництво Союзу українців Румунії поступово відійшло від намічених планів щодо послідовного відродження українського шкільництва, як і від роботи у цілому, спрямованої на прискорене відродження та розвиток етнічної ідентичності українців Румунії. Не дивлячись на те, що перший голова СУР С. Ткачук багато років був депутатом Палати депутатів Парламенту Румунії, а тодішній перший заступник голови Союзу І. Ковач

тривалий час займав посаду генерального інспектора з питань освіти української меншини Міністерства освіти та виховання Румунії, за роки, які минули після повалення диктаторського режиму, вони так і не добилися від урядових структур позитивного вирішення питання щодо відродження шкіл з українською мовою викладання на такому рівні, на якому цей показник був протягом 50-х років минулого століття.

Можна з впевненістю зазначити, що у постреволюційного керівництва СУР, а це представники старшого покоління української інтелігенції в Румунії, практично було відсутнє визначення та усвідомлення реальних проблем українства, бажання та вміння їх вирішувати. Керівництво СУР постійно скаржилося на брак національної свідомості у українців Румунії, в той час, коли варто було зайнятися її формуванням, прагнути до виправлення становища з освітою, вимагати відкриття українських ліцеїв, активніше працювати з молоддю в місцях компактного проживання українців тощо.

Молодіжне ж крило СУР, яке значною мірою румунізоване, обмежувалося виключно участю в культурних заходах і, практично, не виявляло інтересу до активізації суспільно-політичної діяльності української меншини в Румунії. Показовим у цьому плані є той факт, що діти лідерів українського руху в Румунії, значної частини інтелігенції, фактично, не знають рідної мови, свідомо і не без підтримки батьків відмовляються від участі у заходах, що проводяться по лінії СУР і ДСУР, вважаючи належність до українського етносу непрестижною справою або такою, яка заважає їхній успішній інтеграції в румунське суспільство. Тому вони охоче поповнювали ряди сучасної румунської інтелігенції, стаючи лікарями, професорами, програмістами, журналістами, економістами тощо, але небажаючи мати нічого спільного зі своїм українським минулим.

Водночас, частині з них пропонувалася робота в органах державної влади, українських редакціях румунського радіо, телебачення тощо. Частково це ставало очевидним під час різноманітних українсько-румунських переговорів, коли етнічні українці забезпечували перекладацьку та іншу

роботу для потреб румунської сторони.

Аналогічна доля, як правило, очікувала і на випускників українських відділень Бухарестського, Клузького та Сучавського університетів, які, замість роботи за призначенням – викладачами української мови та літератури, редакторами та дикторами передач українською мовою відповідних програм румунського телебачення та радіо, журналістами україномовних видань СУР і ДСУР, де відчувався хронічний дефіцит кваліфікованих кадрів із знанням української мови, ставали співробітниками інших румунських державних структур. В результаті такої роботи з українською молоддю в Румунії під загрозою стане навіть можливість віднайдення у майбутньому достойного представника українців, зокрема із належним знанням рідної мови, для заповнення конституційно виділеної румунською державою квоти у фракції національних меншин Парламенту Румунії.

Безперечно, СУР, а, починаючи з 1996 р. і ДСУР, проводили певну роботу всередині українців у Румунії, активність якої була особливо характерною для початкового періоду діяльності цих організацій. Так, у 1990 році у с. Рускова на Мараморощині під егідою СУР відбувся перший Міжнародний фестиваль української пісні, в якому взяли участь самодіяльні колективи з різних регіонів Румунії, а також представники деяких зарубіжних країн, у тому числі з України. У 1991 р. такий же фестиваль проведено в українському селі Копачеле повіту Караш-Северін, що на заході Румунії. У червні 1992 р. фестивалю естафету підхопило м. Тулча [278, с. 2]. Пізніше цей важливий за своєю формою захід, який відчутно сприяв відродженню культурних традицій українців у Румунії, їх збагаченню, у тому числі за рахунок високого потенціалу учасників з України, пройшов у с. Негостина Сучавського повіту (вересень 1993 р.), на якому з величезним успіхом виступив народний артист України Назарій Яремчук. Про цю подію нагадує пам'ятна дошка, встановлена за ініціативою та за кошти української сторони біля центрального входу до приміщення Негостинського будинку

культури, перед яким, також за рахунок України, як і у Бухаресті, споруджено погруддя Т. Шевченка.

Проте з часом така важлива форма відродження національної ідентичності українців як Міжнародний фестиваль української пісні в Румунії, замість того, щоб перетворитися на масштабний і традиційний культурний захід, до проведення якого уявлялося за доцільне залучати, насамперед, українців всієї країни, зокрема молоде покоління, втратив свою привабливість, а через декілька років перестав взагалі проводитися. Головною причиною цього стало використання коштів, які на той час виділялися з державного бюджету країни не на фінансування заходу як такого, а на покриття витрат, пов'язаних із відрядженнями (транспорт, проживання в готелях, харчування) лідерів та окремих представників СУР. Такий підхід негативно позначився на рівні організації фестивалів української пісні в Румунії, зокрема на якості сценічного вбрання учасників, придбання нових інструментів тощо. Пізніше Уряд Румунії став частково фінансувати лише щорічні фестивалі українських колядок та зимових звичаїв українців, які традиційно, фактично силами самих учасників, проводяться у січні кожного року у м. Сігету Мармаціей. Станом на початку 2007 р. відбулися 14 таких заходів. Причини зазначеного полягають у зміні курсу Союзу українців Румунії, поступовому відході від повнокровної діяльності, спрямованої на всебічну підтримку процесу відродження і розвитку культурного життя українського етносу в Румунії, та впровадженні формального стилю роботи. Саме тому неодноразові пропозиції найбільш національно свідомої частини української інтелігенції Румунії щодо перетворення фінансованих Департаментом з питань міжетнічних відносин при Уряді Румунії зазначених вище фестивалів із суто показових заходів на зустрічі фахівців з одночасним проведенням „круглих столів” з метою обговорення реального стану та перспектив розвитку української культури в Румунії, так і не знайшли підтримки у колишніх лідерів українського руху цієї країни. Тому, тривалий час діючі у Бухаресті та у повітах Караш-Северін,

Марамуреш, Сучава, Тіміш і Тулча самодіяльні художні колективи та фольклорні гуртки при деяких школах, практично залишилися без належної координації своєї діяльності, що негативно відобразилося на якості та ефективності проведеної ними роботи. З іншого боку, незважаючи, наприклад, на те, що Ботошанська повітова організація СУР налічує понад 3 тис. членів, вона виділялася практичною бездіяльністю. Керівники місцевих організацій СУР не проводили серед українських громад активної культурологічної роботи, крім скромного щорічного „Шевченківського свята”.

Говорячи про культурно-освітню діяльність, перший заступник голови СУР І. Ковач у 2002 р. повідомляв кореспонденту газети „Голос України” А. Марціновському: „Ми проводимо олімпіади з української мови, преміюємо кращих учнів, забезпечуємо українців пресою та літературою, влаштуємо новорічну ялинку, організуємо фестивалі, виділяємо кошти на транспорт, якщо діти ідуть за кордон” [279, с. 4].

Проте стиль роботи СУР став зрозумілим із самого початку його діяльності – він не мав чіткої стратегії та реальної програми стосовно духовного відродження українців Румунії, збереження їх національної ідентичності тощо. Основними причинами цього, на нашу думку, стали відсутність єдності українців у цій країні та внутрішньої цілісності в самому СУР, а до 2005 р. – ще і авторитарні методи керівництва організацією, небажання її тодішніх лідерів вирішувати реальні проблеми української меншини та інертність молодого покоління, яка могла б активізувати громадсько-політичне життя української меншини тощо.

Опоненти СУР з Демократичного союзу українців Румунії, які відокремилися у 1996 р., не без підстав стверджували, що для керівництва СУР головна мета надалі залишалася „схопити ласу кістку у Палаті депутатів Румунії, задоволення матеріальних інтересів, і ні в жодному разі відродження українізму у Румунії” [280, с. 6]. СУР як єдина офіційно визнана організація української меншини в Румунії отримувала значні кошти з державного

бюджету – еквівалент у 420 тис. доларів США у 2002 р., 520 тис. – у 2003 р., 600 тис. – у 2004 р. та 650 тис. – у 2005 р. [280, с. 2]. „Все, що ми просили дотепер від Уряду Румунії, він нам давав. Тільки треба уміти просити. Подекуди ми не вміємо і не знаємо, коли та у кого просити,” – доповідав на IV з’їзді СУР (2002 р.) його тодішній голова С. Ткачук [281, с. 3]. З державного бюджету на 2006 р. для СУР було виділено еквівалент у понад 720 тис. дол. США, а на 2007 р. – 1,2 млн. євро. Такий механізм фінансування дозволяв владі протягом 1990–2007 рр. тримати СУР під певним контролем, оскільки розміри фінансування не в останню чергу залежали і від ступеня лояльності його керівництва до офіційної влади. Окреслений механізм фінансування також став одним з прихованих інструментів політики денаціоналізації, оскільки виділені гроші використовувалися не стільки для реальних потреб української громади – відновлення навчання рідною мовою, ремонт або будівництво приміщень, де вивчається українська мова, придбання сучасного обладнання тощо, а скільки для проведення резонансних „фасадних” заходів, які повинні були засвідчити „турботу” румунських властей про національні меншини та про міжетнічну гармонію в країні.

Таким чином, з формальної точки зору, політика Румунії у сфері захисту української національної меншини за весь постсоціалістичний період розвитку Румунії базувалася на постійному партнерстві із СУР, який повинен був знати про реальні потреби кожної конкретної громади на місцях. Ця організація підтримувалася урядом Румунії шляхом щорічного фінансування з державного бюджету витрат на утримання офісів центрального проводу СУР, преси та книговидавництва, сплату комунальних послуг, заробітної платні персоналу, покриття кошторисів на організацію культурологічних заходів, придбання рухомих засобів, необхідних для її діяльності тощо. Втім, СУР не використав належним чином ці можливості для культурно-національного розвитку етнічних українців. Його лідери, практично, мали цілковиту свободу в освоєнні виділених румунською державою коштів. За

15-річний період керівництва СУР С. Ткачуком для потреб української громади Румунії (придбання або оренда приміщень для місцевих організацій, видання підручників, підвищення якості періодичних видань, фінансування службових відряджень членів СУР до України, покриття витрат на відвідування дітьми-українцями історичної Батьківщини тощо) відповідні кошти, практично, не виділялися. Проте, наприкінці кожного року державі систематично поверталася частина виділених коштів, нібито, через відсутність потреби в їх освоєнні. Враховуючи такий стан речей, румунська сторона багато років не збільшувала квоту фінансування діяльності української громади, у той час як призначені для інших національних меншин суми стабільно зростали. І лише із зміною керівництва СУР у 2005 році, відбулися певні позитивні зрушення, про що свідчать факти придбання останнім часом службових приміщень для центрального проводу Союзу в Бухаресті та майже для всіх регіональних організацій – повітів Караш-Северін, Марамуреш, Сучава, Тіміш і Тулча, а також розгляд питання щодо купівлі службової споруди для Ботошанської філії.

Заслуговує на увагу те, що у відповідності до чинного румунського законодавства, з державного бюджету фінансуються не власне національні меншини, або ж проекти, які покликані задовольняти їх потреби та сприяти збереженню їх національної ідентичності, а організаційні структури цих меншин. При цьому від кожної етнічної громади фінансується лише одна організація. У випадку з українською громадою це право належало лише Союзу українців Румунії, який мав монопольне право на представництво українців у Раді національних меншин.

Такий стан речей викликав у частини українців Румунії як на центральному рівні, так і на місцях певне незадоволення [280, с. 2]. Зокрема, тривалий час всередині Союзу українців мали місце конфлікти між колишнім його головою С. Ткачуком та іншими лідерами організації. Найбільш гостро така ситуація періодично повторювалася в ході підготовки та проведення з'їздів Союзу українців Румунії. Упереджена селекція при виборі делегатів на

з'їздах та їх пасивність щодо вирішення питань керівництва Союзом сприяли пожиттєвому перебуванню у керівництва організацію С. Ткачука, що викликало відверте незадоволення з боку більш свідомої частини членів цієї організації.

Багато позитивних змін в українському русі очікували від V з'їзду Союзу українців Румунії, який відбувся 24 листопада 2006 р. у м. Бухарест, оскільки він став першим форумом української громади Румунії, який проходив у відсутності С. Ткачука. З'їзд мав б підвести підсумки роботи не лише за чотири роки діяльності організації, а дати об'єктивну оцінку діяльності Союзу з моменту його виникнення, порушити питання про відновлення єдності українського руху, оскільки нова ситуація всередині українства відрізнялася від атмосфери протистояння між СУР і ДСУР попередніх років.

Проте, цього не сталося, робота з'їзду обмежилася формальним звітуванням та обранням нового керівництва, яке не підтримало заклики до відновлення єдності СУР та ДСУР.

Як зазначалося вище, у 1996 р. частина членів СУР, на знак протесту проти неадекватних методів керівництва українським рухом С. Ткачуком утворила нову організацію – ДСУР. Його поява як опозиційної української організації дала конкретні результати: на парламентських виборах 1996 р. С. Ткачук не був переобраний до Палати депутатів. Протягом наступних чотирьох років спостерігалось загострення конфронтації між СУР та ДСУР, яка, по суті, була трансформована в особисте протистояння голови Союзу С. Ткачука з новообраним депутатом Парламенту Румунії В. Ніколайчуком, який представляв ту частину української меншини, яка підтримувала ДСУР. Це протистояння збереглося і після парламентських виборів 2000 р., коли С. Ткачуку вдалося повернутися до Парламенту Румунії, забезпечуючи подальшу слухняність та толерантність керівництва СУР по відношенню до офіційної лінії владних структур.

Протистояння двох організацій особливо гостро проявилось в ході і

після IV Всесвітнього форуму українців, який проходив у Києві з 18 по 20 серпня 2006 р. На форумі були присутні делегації від обох громадських організацій українців Румунії. Делегацію СУР очолив перший заступник голови цієї організації І. Боднар, а до її складу входили тодішній генеральний секретар І. Ковач, заступник голови І. Робчук та голова Бухарестської філії СУР Я. Колотило. Від ДСУР учасниками Форуму були Д. Морган (голова, керівник делегації), В. Цаповец, П. Романюк та В. Ніколайчук. Після повернення з Києва мотивом для взаємних звинувачень між лідерами СУР та ДСУР став сам факт їх участі у форумі. Так, І. Боднар заявив сучасній газеті „Край ноу”, що голова ДСУР „не був запрошений на зустрічі з Президентом та з Міністром закордонних справ України” [282, р. 8].

У відповідь голова ДСУР Д. Морган звинуватив депутата Палати депутатів С. Бучуту в тому, що він не мав право відмовитися від запрошення на участь у роботі Всесвітнього форуму українців, оскільки він повинен захищати інтереси всіх українців Румунії [283, р. 2].

Конфронтація між СУР та ДСУР мала значний негативний вплив на роз'єднану українську громаду. Суперечки в середовищі української меншини активно використовувалися румунськими чинниками для її дискредитації, що негативно позначалося на становище української громади в Румунії та авторитет місцевих українців за межами країни. Така ситуація, зокрема, призвела до фактичного ігнорування керівництва СУР та ДСУР з боку міжнародних структур українства – Світового конгресу українців та Європейського конгресу українців.

Однією з очевидних причин постійних конфліктів між лідерами СУР і ДСУР полягали у тому, що Уряд Румунії визнавав Союз українців як єдиного офіційного представника української меншини і, як зазначалося вище, щорічно лише йому виділяв з державного бюджету відповідні кошти. Відсутність аналогічного фінансування для Демократичного союзу українців значно підірвала його авторитет і потенційні можливості для реальної підтримки українства. Крім того, таке протистояння було викликано

відкритою боротьбою між керівниками цих двох українських організацій за можливість потрапити до наступного складу Парламенту Румунії за квотою від української меншини. Негативним аспектом цього є використання румунською стороною, насамперед, засобами масової інформації для формування негативного іміджу як лідерів українських організацій, так і українського етносу в цілому. Наприклад, ще при житті колишній голова СУР С. Ткачук звинувачувався румунськими ЗМІ в обкраданні коштів Парламенту Румунії, а голова ДСУР Д. Морган увійшов в історію з репутацією „шахрая” через спроби маніпулювати списками виборців під час парламентських виборів.

Фактичне партнерство між владними структурами і Союзом українців Румунії та відповідна фінансова підтримка з боку держави створювала умови для його використання як інструменту критики України та дискредитації позиції нашої держави з актуальних питань українсько-румунських відносин. Так, з боку керівництва СУР, особливо до липня 2005 р., коли помер С. Ткачук, непоодинокими були факти публічної критики на адресу України, яка, нібито, недостатньо допомагала українцям у Румунії і не чинила тиск на Бухарест тоді, коли цього вимагали інтереси української громади. Під час піку антиукраїнської кампанії влітку 2003 р., пов'язаної з початком відновлення нашою державою глибоководного суднового каналу „Дунай – Чорне море”, у газеті „Вільне слово” була надрукована стаття, в якій, замість захисту національних інтересів історичної Батьківщини, відверто засуджувалися дії української сторони із зазначеного питання. Деякі лідери СУР також ставали „адвокатами” румунської сторони, коли йшлося про розгортання у 2004 р. антиукраїнської кампанії навколо рішення українських властей щодо заборони в'їзду в Україну громадянам Румунії, які розпалювали міжнаціональну ворожнечу. Вони ж по суті поділяли позицію Бухареста щодо нібито не існування окремої молдовської національності в цілому, та в Україні зокрема.

Підсумовуючи зазначене вище, можна зробити висновок про те, що

характерною особливістю національної політики постсоціалістичної Румунії було широке застосування асиметричних підходів. Не створюючи відповідних умов для збереження національної ідентичності українців, Румунія докладала значних зусиль для активної роботи з румунами в Україні, безпідставно звинувачуючи українську сторону у нібито порушенні їхніх прав.

4.3. Політика офіційних органів влади Румунії та неурядових організацій цієї країни щодо румунів в Україні

Важливим аспектом етнічної політики сучасної Румунії є надання особливої уваги комплексній роботі з румунською діаспорою. За даними офіційних чинників цієї країни, закордонні румуни нараховують майже вісім мільйонів осіб, переважна частина яких проживає в сусідніх з Румунією державах – Республіці Молдова, Україні, Російській Федерації, Болгарії та Сербії, а також в країнах Західної Європи, США і Канади тощо. Діаспора розглядається офіційним Бухарестом як ефективний важіль просування румунських національних інтересів за кордоном та суттєвий чинник впливу на ситуацію у відповідних країнах. Про підвищену увагу, яка надається цій роботі в Румунії, свідчить, наприклад, створення у 90-х роках минулого століття лише у Міністерстві закордонних справ цієї країни трьох спеціалізованих структурних підрозділів, а саме: Департаменту з питань румунів із сусідніх країн, Департаменту з питань румунів звідусіль, якими протягом 1998–2009 рр. керував Державний секретар МЗС Румунії, що стало прямим підтвердженням посиленої уваги Бухареста до роботи із закордонними румунами, а також окремого Департаменту з питань Республіки Молдова, що розкриває сутність специфічної політики Румунії стосовно цієї сусідньої країни.

У цьому контексті слід зазначити, що всебічна підтримка та захист прав румунів в Україні була перетворена на важливу складову румунської національної ідеї та є одним з головних пріоритетів зовнішньої політики Румунії, що залишається незмінним напрямком протягом всього постсоціалістичного періоду розвитку цієї держави, незалежно від політичної орієнтації її урядів, парламентів або президентів. Упродовж всього періоду, що є предметом цього дослідження, владні структури Румунії намагалися активно поширювати свій вплив на румунів України, залучати їх до „єдиного румунського мовного, культурного та інформаційного простору”,

перетворити їх на активний інструмент зовнішньої політики з метою реалізації власних стратегічних інтересів і цілей. Передусім значні зусилля Румунії спрямовуються на те, щоб усунути поділ національних меншин в Україні на румунську та молдовську, а також активно лобіювати визнання єдності молдовської та румунської мов.

За переписом населення 2001 р., в Україні проживали 151 тис. осіб румунської національності або 0,3% всього населення країни. З них 114,6 тис. осіб або 75,9% з усіх українських румунів мешкали у Чернівецькій області; 32,1 тис. (21,3%) – у Закарпатській області; решта розташовані дисперсно в Автономній Республіці Крим, у Донецькій, Одеській, Миколаївській, Херсонській та Кіровоградській областях. У м. Київ чисельність румунів становила понад 700 осіб.

У Чернівецькій області етнічні румуни компактно проживали у Герцаївському – 28,2 тис. осіб (94%), Глибоцькому – 66,2 тис. осіб (67%) та Сторожинецькому районах – 33,7 тис. (37,5%). Вони також склали певну частину населення Хотинського району – 5,4 тис. (7,1%). У м. Чернівці нараховувалося 13 тис. румунів, або 7,5% населення міста. Переважна більшість румунського населення області (74%) проживала у сільській місцевості [284, р. 2].

У Закарпатській області румуни компактно проживають у дев'яти населених пунктах Тячівського району, зокрема у сс. Нижня Апша, Глибокий Потік, Стримтура, Топчино, Подішор, Бескеу та у смт. Солотвино – 21,3, тис. осіб (12,4%), а також у сс. Біла Церква, Верхнє Водяне, Середнє Водяне та Водиця Рахівського району – 10,5 тис. осіб або 11,6% населення.

За переписом населення 2001 р., серед загальної кількості населення Одеської області румуни склали 724 особи, у той час як молдавани – 123 751 чол. (5,03%). З поміж румунів 304 особи вважали рідною мовою румунську, 215 – російську, 119 – українську, 41 – молдовську, 45 – іншу. Серед молдаван 90 690 осіб вважали рідною мовою молдовську, 22 664 – російську, 9 474 – українську і лише 23 – румунську [285, арк. 1].

При порівнянні результатів перепису 1989 р. та 2001 р., спостерігалася чітка тенденція до зростання кількості осіб, які записалися румунами – 112% від попередньої чисельності, а тих, хто визнав себе молдованами, навпаки – до зменшення, складаючи лише 79,7% (324,5 у 1989 р. та 258,6 тис. осіб у 2001 р.) [285, с. 12]. Особливо ця динаміка була помітною в Чернівецькій області, де значна кількість колишніх молдован „переконвертувалися” на румунів. На нашу думку, таке явище пояснюється двома чинниками. По-перше, цілеспрямованою роботою румунської сторони, скерованою на переконання частини представників молодовської національності зареєструватися румунами, а, по-друге, суто меркантильною мотивацією, оскільки, задлекарувавши себе румуном, було легше отримати румунський паспорт і, таким чином, відкрити для кожного його носія спрощений шлях для в’їзду до країн-членів ЄС у якості трудового мігранта.

Слід зазначити, що румунські вчені-етнографи, політики і журналісти постсоціалістичної Румунії критично ставляться до української офіційних даних щодо чисельності представників румунської меншини в Україні. Вони безпідставно звинувачують керівництво нашої держави, українських політиків та науковців у підтримці „теорії молдовенізму”, яка, нібито, штучно відокремлює молдован від румунського етносу. Румунська історіографія, офіційний Бухарест, політикум та представники ЗМІ не визнають існування самостійного молдовської національності і намагаються довести, що молдовани є „невід’ємною частиною румунського етносу”, який в Україні має складати, таким чином, не менше півмільйона осіб.

Тому протягом першої половини 90-х років минулого століття проводилася цілеспрямована робота уряду Румунії з румунською меншиною в Україні, яка реалізувалася за допомогою створеного у 1990 р. Румунського культурного фонду. Ця урядова структура фінансувалася з державного бюджету та складалася з таких структурних підрозділів:

1. Дослідження, аналіз та планування.
2. Міжнародні відносини, виховання та освіта.

3. Культурні обміни.
4. Робота з діаспорою.
5. Преса і видавництво.
6. Економічний аналіз, фінанси та інвестиції.
7. Трансільванські дослідження.

Фонд, маючи на той час у своєму розпорядженні одне з найпотужніших видавництв Румунії, друкував шість періодичних видань румунською, французькою та англійською мовами, які розповсюджувалися серед закордонних румунів [286, р. 6]. Починаючи з 1994 р., він став видавати журнал „Гласул Буковіней”, призначений, в основному, для румунського населення Чернівецької області [287].

Під егідою Румунського культурного фонду з 22 по 27 червня 1992 р. на чорноморській базі відпочинку „Нептун” повіту Констанца відбувся „Перший Форум румунів і вихідців з Румунії”, на якому були присутні делегації з 22 країн світу. Задекларованою метою Форуму було встановлення та консолідація зв'язків Румунії із закордонними румунськими громадами та виявлення і обговорення важливих для них проблем з метою здійснення румунською державою відповідних заходів, спрямованих на їх всебічну підтримку. До складу делегації румунів з України входило 15 осіб з числа лідерів та активних членів румунських товариств з Чернівецької та Закарпатської областей [286, р. 76–77], які використали трибуну Форуму для відвертої критики на адресу національної політики України. Зазначене перетворило захід у першу загальнорумунську антиукраїнську кампанію після проголошення незалежності Української держави. Тенденційне висвітлення становища румунської меншини у доповіді „Звернення трагічної Буковини” повинно було переконати учасників Форуму в тому, що, нібито, в Україні продовжувалася радянська „політика примусової денаціоналізації” етнічних румунів, і що Чернівецьке обласне товариство румунської культури ім. М. Емінеску вело рішучу боротьбу проти цього процесу. Представники румунської меншини, які прибули на Форум з України, у своїх виступах

зверталися за допомогою не лише до румунської держави, але й до румунської діаспори, щоби вони „підтримали одноплемінників з півночі Буковини та їх зусилля щодо збереження національної сутності, якій загрожує політика денаціоналізації, запроваджена урядом з Києва” [286, р. 10].

Не менш тенденційним був і виступ під назвою „Нерівна боротьба”, в якому підкреслювалося, зокрема, що з колишніх „традицій м. Чернівці, де до 1940 року було багато румунських газет і журналів, нічого не залишилося. Видання газети „Плаї роминеск” здійснюється за складних умов, у гострій боротьбі з українськими виданнями, які користуються фінансовою підтримкою з боку держави, у той час як ця румунська газета не має жодної дотації” [286, р. 17–18].

Не дивлячись на пануючу на Форумі антиукраїнську атмосферу, все ж такі вдалося повідомити правду про те, що на той час лише у Чернівецькій області видавалися румунською мовою за державні кошти обласна газета „Зоріле Буковіней” і 4 газети у районах компактного проживання румуномовного населення, а саме: „Газета де Герца” – у Герцаївському, „Тімп ноу” – у Глибоцькому, „Кувинтул адеверулуй ” – у Новоселицькому та „Меляг натал” – у Сторожинецькому районах. До цього слід додати, що газети румунською мовою видавалися і в інших регіонах України, де компактно проживали етнічні румуни.

Говорячи про завдання Румунського культурного фонду, його тодішній голова А. Бузура у своєму виступі на тому ж Форумі підкреслив, що його організація „зобов’язана надавати підтримку нашим братам з Буковини, Північного Марамурешу (читай: Закарпатської області) і Південної Бессарабії, які несамовито чинять опір денаціоналізації, вимагають відновлення прав, що мають належати будь-якій людині, яка живе наприкінці цього століття” [286, р. 60].

Для обговорення комплексу питань минулого та сучасності Чернівецької області під час роботи Форум був визначений спеціальний День

Буковини, в рамках якого проблематика північнобуковинських румунів становила переважну частину виступів. Завдяки цьому тодішнім прихильникам ревендикаційних ідей з Румунії вдалося не лише довести до відома світової румунської діаспори плани і наміри стосовно етнічних румунів з північної частини Буковини і Герцаївського краю, тобто заполітизувати та інтернаціоналізувати проблему, але й заручитися підтримкою в їх реалізації з боку представників закордонних румунів. Отже, проведення „Першого Форуму румунів і вихідців з Румунії” в умовах жорсткої економії та нестачі бюджетних коштів на початковому етапі переходу країни до ринкової економіки стало підтвердженням підвищеної уваги, яку офіційний Бухарест на постійній основі став надавати роботі з румунами-вихідцями з України.

Зазначена „підтримка” знайшла відображення в усіх матеріалах, надрукованих на сторінках журналу „Гласул Буковіней”, який протягом 90-х років минулого століття став справжнім рупором румунських інтересів у Чернівецькій області. Мета журналу чітко була визначена у першому номері видання, в якому, зокрема, зазначалося, що „свідомість національної належності буковинських румунів знову піддана важким випробуванням. Повторна поява козацьких загонів з їх гетьманами, як спосіб утвердження чистоти української ідентичності, шовіністичні національні прояви багатьох партій повертає нас зараз, наприкінці століття, до нової форми морального та етнічного опору – через мову і культуру, національні та історичні традиції, через тверезе усвідомлення нашої національної належності” [287, р. 5].

Більшість статей, опублікованих у журналі „Гласул Буковіней”, були присвячені проблемі доведення автохтонності румунів на території північної частини Буковини та процесу їх „українізації”, починаючи з часів Австро-Угорської імперії і до „радянської” та „української окупації” „споконвічних румунських земель”. Автори відповідних статей намагалися переконати читачів у тому, що Північна Буковина і Південна Бессарабія – „прадавні румунські землі”, які Радянський Союз захопив у 1940 р. внаслідок таємного

протоколу до пакту Ріббентропа–Молотова, а після розпаду СРСР ці території, нібито, несправедливо опинилися „під окупацією України”. Вони вважали, що автохтонним населенням Буковини є лише румуни, а українці є „зайдами з Галичини” або „українізованими румунами”, що збігалося із зазначеними у третьому розділі цієї роботи заявами представників румунської влади стосовно території Північної Буковини у міжвоєнний період та під час Другої світової війни. Так, у статті під назвою „Сліди румунізму у деяких місцевостях Північної Буковини – 1991 рік у порівнянні з 1926 роком”, автор намагався довести, що в українських селах Малий Кучурів і Чорнівка Чернівецької області „румунська мова і національна свідомість повністю були втрачені ще наприкінці ХІХ століття”, „після вторгнення значної чисельності русинів з Галичини, внаслідок чого їх стало у тричі більше, ніж корінного румунського населення” [287, р. 28–35]. У такий спосіб робився висновок про те, що „ані час, ані недоброзичливість радянського окупаційного режиму не змогли привести до значних змін щодо чисельності прізвищ румунського походження в цьому регіоні, повністю слов'янізованого ще у період австрійської окупації” [287, р. 35].

Таким чином, надана Бухарестом у першій половині 90-х років ХХ століття допомога румунам з України – у вигляді запрошень на заходах, які на той час проводилися в Румунії для закордонних румунів, підтримки друкарської справи етнічних румунів з Чернівецької області, матеріально-фінансової підтримки тощо не лише стала початковим етапом роботи з румунами з України, але й заклала серйозне підґрунтя для ефективного та системного впливу на ситуацію в середовищі етнічних румунів України, насамперед Чернівецької області.

Другий етап роботи з румунами в Україні настав, починаючи із середини 90-х років минулого століття, коли відкрито пропаговані етнотериторіальні домагання до нашої держави та необґрунтовані звинувачення української сторони у нібито порушенні прав румунської меншини стали суперечити новому курсу Румунії щодо інтеграції в

Європейський Союз та НАТО. Як відомо, серед критерій вступу будь-якої країни до ЄС та НАТО фігурує відсутність її територіальних претензій до сусідніх держав та існування інших проблемних питань двостороннього характеру. Тому Румунія була вимушена заявити про відсутність відкритих територіальних проблем з Україною та підти на підписання базового політичного Договору у 1997 р., проте, компенсуючи свою відмову від прямих територіальних домагань системною спекуляцією на проблематиці щодо забезпечення прав румунської меншини в Україні.

Підтвердженням цього стала розроблена новоствореним румунським урядом після виборів 1996 р. Базова програма розвитку Румунії протягом 1996–2000 рр., яка визначила пріоритетним завданням зовнішньої політики цієї країни зміцнення відносин з румунами із-за кордону з метою збереження їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності, досягнення національного ідеалу через забезпечення умов для віднайдення всіх румунів з історичних територій у рамках єдиної Європи. Як зазначалося у програмі, конкретний елемент прагматизму щодо України повинен був отримати пріоритетне значення, а захист інтересів румунської меншини в Україні – переважати над спірними територіальними аспектами [288, р. 1–3].

На думку українських дослідників, „пернесення Румунією акценту в двосторонніх відносинах на захист прав румунської меншини в Україні мало на меті забезпечення культурного та інформаційного домінування в районах компактного проживання румунської громади в Україні” [47, с. 85].

Це змусило офіційний Бухарест суттєво модифікувати стратегію розвитку відносин з Україною в цілому, і тактику роботи з румунською меншиною, яка проживає на території нашої держави зокрема. У часі це співпало із зміною політичної влади в Румунії внаслідок президентських та парламентських виборів 1996 р. Як результат – довготривалі переговори щодо укладання Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією, як зазначалося вище, успішно завершилися його підписанням 2 червня 1997 р. і ратифікацією 22 жовтня того ж року. Ця

історична подія стала важливою не лише для двох сусідніх країн, але й для стабільності в регіоні та в Європі в цілому. Вона суттєвим чином вплинула на ставлення значної частини представників політичних партій, лідерів громадських організацій та наукових кіл Румунії до проблематики становища румунської меншини в Україні. Так, відомий прибічник концепції Великої Румунії та авторитетний в Румунії та за її межами історик, академік Румунської академії Діну К. Джуреску під час „круглого столу”, організованого газетою „Роминія лібере” 3 березня 1997 р., коли було зрозуміло, що базовий політичний Договір між двома країнами буде підписано, уперше в румунській історіографії офіційно визнав, що зараз „у Північній Буковині румунів залишилося 19,5% населення”, а також що, навіть „на румунських демографічних картах 1930 р. румуни на території всієї Буковини не досягали 50%”, що її північна частина „була заселена в абсолютній більшості українцями, поляками і в незначній кількості німцями”, а у „Південній Бессарабії ми ніколи не мали більшості...”. Тому він справедливо зазначав, що Румунії вимагати ці території, не маючи „чіткої демографічної більшості”, нереально [289, р. 5].

Водночас, на його думку, „визнання де-юре існуючих кордонів і прав румунської і „молдовської” меншини в Україні складає єдине ціле, яке не може бути розділено” [289]. Означене, по суті, стало початком поступового перенесення основного акценту у відносинах Румунії з Україною з проблематики попередніх відвертих територіальних домагань на питання, пов’язані із становищем румунської меншини у нашій державі, безперечно, з використанням положень базового Договору для посилення відповідної роботи.

Переорієнтацію політики Румунії на „захист” прав румунської меншини в Україні підтримали інші вчені, зокрема історики М. Ретеган, І. Булей, а також деякі державні службовці, серед яких – тодішній керівник Групи політичного планування МЗС Румунії Д. Костя [289]. Вони вважали, що базовий Договір забезпечує необхідний юридичний інструмент для

підтримки румунів в Україні.

Українські дослідники, прогнозуючи наміри румунської сторони у цьому напрямі, свого часу справедливо зазначали, що „очевидно, якщо Україна буде пасивним спостерігачем поступової зміни орієнтації населення так званих „історичних румунських територій” на прорумунську, то це не виключає в майбутньому, за сприятливих обставин, виникнення питання про зміну кордонів між Україною та Румунією мирним шляхом” [47, с. 85].

Нова орієнтація політики Румунії на захист прав румунської меншини в Україні знайшла відображення у діяльності як виконавчої, так і законодавчої влади Румунії. Так, у липні 1997 р. Президент Румунії Е. Константінеску ініціював законопроект про підтримку румунських громад за кордоном, який передбачав конкретні заходи щодо надання допомоги румунам з України, зокрема їх залучення до отримання безкоштовної освіти в Румунії. Закон був схвалений Парламентом Румунії 15 липня 1998 р. [290].

У свою чергу, тодішній голова Сенату румунського парламенту П. Роман також заявив, що Румунія повинна „боротися за права румунів в Україні, зокрема у Північній Буковині та у гирлі Дунаю” [289, р. 5]. Його підтримала парламентська партія Альтернатива Румунії (ПАР), яка у грудні 1997 р. оприлюднила Меморандум стосовно румунів в Україні. У документі зазначалось, що, „незважаючи на законодавче закріплення в Україні умов для збереження самобутності національних меншин, на практиці вони у повному обсязі не реалізуються; в умовах промислової та фінансової кризи поширюється український націоналізм, зростає міжетнічна напруга, проводиться політика денаціоналізації та асиміляції румунів” [291, арк. 1]. Як наслідок – домінантою у підходах румунських офіційних чинників до проблематики щодо становища румунів в Україні стало упереджене ставлення до виконання українською стороною положень статті 13 Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією.

Таким чином, позитивне у цілому завершення для України складного переговорного процесу з Румунією, підготовка, підписання та ратифікація у

1997 р. базового політичного Договору, призвели до появи у ставленні румунської сторони до нашої держави нової тенденції, а саме – посиленого сприяння збереженню та розвитку національної ідентичності румунської меншини в Україні як гаранта формування у неї „патріотичних почуттів” по відношенню до Румунії.

Наприкінці ХХ століття політика Румунії у сфері підтримки румунів звідусіль, у тому числі румунської меншини в Україні, стала базуватися на Стратегії національної безпеки країни, в якій, зокрема, зазначалося, що у сфері зовнішньої політики Румунія „підтримуватиме румунські громади за кордоном з метою збереження їх національної, культурної та духовної ідентичності, визначатиме потенціал їх підтримки для досягнення цілей румунської дипломатії”, а також „постійно піклуватиметься про покращення юридичного статусу та умов існування румунських меншин в інших країнах, згідно з вимогами міжнародних норм щодо прав осіб, які належить до національних меншин, та взятих на себе зобов’язань у двосторонніх домовленостях і договорах” [292, арк. 6].

Конкретні завдання щодо підтримки зарубіжних румунських громад, у тому числі фінансової, були викладені і у відповідних урядових програмах. Наприклад, згідно з Програмою Уряду Румунії на 2001–2004 рр., на діяльність щодо збереження культурної та мовної ідентичності румунської спільноти в нашій державі передбачалися такі заходи:

- фінансова підтримка процесу інтенсивного поширення румунської мови та культури, відродження румунської національної самосвідомості на територіях компактного розселення етнічних румунів в Україні;

- створення культурологічних, освітніх та адміністративних інституцій (товариств, недільних шкіл при закордонних дипломатичних установах Румунії, полікультурних університетів, національно-територіальних автономій), задіяння потенціалу представників ділових кіл румунської діаспори;

- підготовка в Румунії інтелектуальної еліти для румунської спільноти

в Україні, лідерів уніоністського руху, педагогічних кадрів тощо;

- сприяння просуванню представників румунської меншини до владних структур України з подальшим створенням потужного прорумунського лобі у вищих ешелонах законодавчої та виконавчої влади;

- визнання тотожності молдовського та румунського етносів, румунізація молдовської меншини в Україні;

- утвердження ідеї автохтонності румунського населення в Україні та історичної належності території його розселення до Румунії;

- поширення уніоністських ідей серед румунської спільноти через ЗМІ Румунії та України;

- створення передумов для приєднання румуномовних православних парафій України до Румунської православної церкви;

- лобювання інтересів та захист прав румунської національної меншини, у тому числі на міжнародному рівні, зокрема здійснення тиску на Україну через міжнародні структури та демократичні інституції тощо [293, арк. 3–4].

У цілому, відомі як виконані понад 60 проектів з підтримки румунських громад за кордоном, найбільш важливими з яких були програми щодо захисту румунської мови, розвитку румунських шкіл і церков, порятунку і збереження культурної спадщини, що знаходиться за межами Румунії тощо. Фінансування зазначених проектів до 2006 р. здійснювалося з державного бюджету країни через Департамент з питань румунів звідусіль при Уряді Румунії, а з перетворенням того ж року цієї структури на Департамент з питань відносин з румунами звідусіль при Міністерстві закордонних справ Румунії – через останній та інші підрозділи міністерств і відомств, на які було покладено відповідні функції у сфері взаємодії з румунами за кордоном.

Головним механізмом реалізації нової концепції щодо роботи із зарубіжними румунами, у тому числі з румунською меншиною в Україні, став комплекс спеціалізованих державних, освітянських, культурних та

наукових структур, які діяли в Румунії, починаючи з 90-х років минулого століття, або створені з цією метою пізніше, а саме:

- Румунський культурний фонд (1990–2004 рр.);
- Румунський культурний інститут (починаючи з 2004 р.);
- Департамент з питань румунів звідусіль при Уряді Румунії (1998–2006 рр.);
- Департамент з питань відносин з румунами звідусіль Міністерства закордонних справ Румунії (починаючи з 2006 р., а до того – Дирекція з питань румунів звідусіль);
- Департамент румунів звідусіль (заснований у січні 2010 р. на виконання директив Президента Румунії щодо активізації роботи на напрямку підтримки румунів звідусіль, відповідних положень Програми Уряду Румунії до 2012 р., а також на основі статті 8 і статті 9 пункт (2) Термінового розпорядження Уряду № 115/2009 щодо визначення окремих заходів з реорганізації системи центральних органів виконавчої влади);
- Урядове бюро з питань координації відносин з Республікою Молдова при Канцелярії Прем'єр-міністра Румунії;
- Дирекція з питань захисту прав румунських громадян, які працюють за кордоном Міністерства праці, сім'ї та рівності шансів Румунії;
- Відділ з питань румунів звідусіль Генеральної дирекції з питань освіти для національних меншин Міністерства виховання та досліджень, починаючи з 1996 р. – Міністерства освіти, досліджень і молоді Румунії; Румунії;
- Дирекція з питань національних меншин Міністерства культури і культів Румунії,
- Освітньо-виховний Центр „Євдоксіу Хурмузакі” для румунів звідусіль Міністерства освіти, досліджень і молоді Румунії;
- Інститут „Буковина” при Румунській академії у м. Сучава;
- Інститут румунської мови Міністерства освіти, досліджень і молоді Румунії;

– Бюро з питань надання румунського громадянства Міністерства юстиції Румунії.

З метою координації їх діяльності, у 2002 р. була створена Консультативна рада румунів звідусіль, до складу якої увійшли як представники зазначених вище румунських міністерств і відомств, так і активісти та керівники національно-культурних товариств румунів, які компактно проживають у суміжних з Румунією країнах. На цю інституцію покладалися такі завдання:

– моніторинг ситуації довкола дотримання прав румунської меншини в суміжних державах і, в першу чергу, в Україні та Республіці Молдова;

– збір та оприлюднення інформації щодо прямих і непрямих утисків етнічних румунів офіційними органами влади сусідніх держав;

– розробка та надання рекомендацій компетентним органам Румунії з метою вироблення відповідної тактики для вирішення проблемних питань у ході переговорів на найвищому і високому рівнях.

Серед перерахованих спеціалізованих державних структур Румунії чільне місце тривалий період посідав спеціально створений у 1998 р. Департамент з питань румунів звідусіль при уряді Румунії. Його діяльність була націлена на сприяння національному відродженню румунських громад за межами держави, у тому числі в Україні, формування у їхніх представників патріотичних прорумунських настроїв, активізацію їхнього політичного впливу на владні структури країн проживання тощо. Організаційно ДПРЗ складався з трьох управлінь: питань румунів із сусідніх країн; з питань румунської діаспори; з питань формування позитивного зовнішнього іміджу Румунії.

Детально розроблена програма на початковому етапі діяльності Департаменту включала 10 напрямів:

1. Румунська церква (сприяння об'єднанню румунських православних парафій за кордоном з Румунською православною церквою; матеріальна підтримка румунських релігійних громад за кордоном; підготовка в Румунії

клерикальних кадрів для румунських меншин за кордоном).

2. Румунська школа (будівництво та реконструкція за кордоном шкіл з румунською мовою викладання; видання та розповсюдження підручників і дидактичної румуномовної літератури; підготовка в Румунії педагогічних та наукових кадрів, навчання учнів і студентів з числа представників зарубіжних румунських громад; матеріальне забезпечення шкіл з румунською мовою викладання в зарубіжних країнах).

3. Румунська мова (підтримка процесу створення неурядових румунських товариств у місцях проживання етнічних румунів за кордоном; створення румунських культурних центрів; моніторинг мовної ситуації в середовищі зарубіжних румунських громад; створення румунських відділень в університетах у країнах компактного проживання етнічних румунів; видання та поширення художньої, історичної, етнографічної літератури, періодичних видань, підтримка румуномовних радіо- та телепрограм, розширення можливостей прийому каналів телебачення Румунії за кордоном; організація культурних заходів – фестивалів, театральних гастролей, конференцій за участі представників закордонних румунів тощо).

4. Програма „Лекс” (юридична підтримка забезпечення прав румунської меншини; розробка проекту та схвалення закону щодо державної підтримки Румунією румунських громад за кордоном).

5. Румунські пам'ятки (спорудження пам'ятників та пам'ятних знаків у місцях, пов'язаних з історією та культурою румунського народу).

6. Румунське видавництво (підтримка видавництва та поширення румунської літератури, створення нових видавництв, заохочення творчості зарубіжних румуномовних письменників, проведення за їх участі літературних конкурсів та фестивалів).

7. Румунська бібліотека (матеріальна підтримка існуючих і створення нових румунських бібліотек, організація взаємодії між бібліотеками Румунії та бібліотеками етнічних румунів за кордоном).

8. Румунський діловий центр (фінансова підтримка запропонованих

Департаменту програм та проектів, залучення інвестицій, призначених для підтримки румунської спільноти, створення Бюро з питань юридичних і комерційних консультацій).

9. Створення мережі Бюро з підтримки румунських громад (відбір обдарованих представників румунської меншини та їх підготовка за спеціальними програмами з метою формування прорумунськи налаштованої еліти за кордоном).

10. Міждисциплінарні студії (проведення досліджень з етнографії, історії, географії, економіки та юриспруденції, спрямованих на відстоювання ідентичності зарубіжної румунської спільноти).

Слід зазначити, що офіційний Бухарест усвідомлював, що така масштабна робота потребує належного фінансування. Тому державним бюджетом Румунії на 2003 р., наприклад, було передбачено фінансування діяльності Департаменту з питань румунів звідусіль з таких конкретних напрямів:

- „підтримка діяльності румунів звідусіль та їх організаційних структур” – 15 млрд. леїв (приблизно 441 тис. дол. США), що на 40 % більше, ніж у 2002 р.;

- „формування позитивного зовнішнього іміджу і підтримка румунських інтересів за кордоном” – 51 млрд. леїв (понад 1,5 млн. дол. США), що на 72% більше, ніж у попередньому році. (Приблизно половину цієї суми передбачалося використовувати для проведення цільових міжнародних піар-кампаній, у тому числі проти України, а інша – для активізації лобістської роботи румунської діаспори в інтересах Бухареста).

Крім цього, у державному бюджеті Румунії, починаючи з 1998 р., окремою статтею, згідно із статтею 2 згаданого вище Закону „Про надання підтримки румунським громадам звідусіль”, здійснювалося фінансування „Фонду у розпорядженні Прем’єр-міністра для підтримки румунських громад звідусіль”. Виділені бюджетні ресурси використовувалися за такими пріоритетами: заходи на підтримку шкіл, освіти румунською мовою;

культурно-мистецькі заходи; молодіжні заходи; індивідуальна медична допомога у надзвичайних випадках; заходи з громадського виховання; інші ситуації, що передбачалися програмами про співробітництво з відповідними країнами [290, р. 7–8].

14 липня 2006 р. Парламент Румунії схвалив Закон № 321 про режим надання незворотного фінансування програм, проектів та заходів щодо підтримки діяльності румунів звідусіль та їх представницьких організацій, а також способів розподілу та використання коштів, передбачених у бюджеті Міністерства закордонних справ Румунії для цієї діяльності [294]. У статті 4 цього закону зазначалося, що рішення щодо „виділення незворотного фінансування програм та проектів приймається... оціночною комісією Департаменту румунів звідусіль Міністерства закордонних справ” [294, р. 2], а саме фінансування, як уточнювалося у статті 12, забезпечується з бюджету цього ж міністерства [294, р. 5]. Додаток до закону визначав 50 позицій для отримання незворотного фінансування, починаючи від придбання приміщень для закордонних румунських товариств і завершуючи виділенням коштів для подарунків і заохочень найбільш активних лідерів румунського походження в зарубіжних країнах [294, р. 10].

Це відкривало реальні можливості для цілеспрямованого фінансування румунської громади в Україні. Так, у 2006 р. для потреб деяких національно-культурних організацій румунів з України, їх видавництв та періодичних видань Міністерством закордонних справ Румунії були виділені такі кошти:

- Чернівецькому регіональному союзу румунських товариств – 24 980 дол. США;
- видавництву румунської книги „Александру чел Бун” (м. Чернівці) – 14 998 дол. США;
- румунській православної парафії „Святі Апостоли Петро і Павло” (с. Комишівка Одеської обл.), підпорядкованій Бессарабській митрополії РумПЦ – 13 311 дол.;
- Лізі румунської молоді „Жунімя” (м. Чернівці) – 9 510 дол.;

- журналу „Септентріон літерар” (м. Чернівці) – 6 800 дол.;
- журналу „Фегурел” (м. Чернівці) – 4 240 дол.;
- газеті „Аркашул” – 3 210 дол. США тощо [295, р. 3].

13 листопада 2007 р. Парламент Румунії схвалив Закон № 299 про підтримку румунів звідусіль, який не лише скасував зазначений вище закон № 150 від 15 липня 1998 р., але й значно вдосконалив попередні норми надання допомоги закордонним румунам, у тому числі вихідцям з України [296, р. 2]. Окремі положення цього закону передбачали для закордонних румунів можливість отримання безкоштовної освіти в румунських учбових закладах всіх рівнів, право на безкоштовний доступ до румунських державних інституцій у сфері культури, отримання безкоштовних віз для відвідувань Румунії з метою участі у культурних, етнічних, лінгвістичних, релігійних заходах, участь у щорічних „Конгресах румунів звідусіль” тощо.

Водночас, аналіз змісту цього закону довів, що його окремі положення можуть трактуватися неоднозначно, зокрема як такі, що створюють умови для втручання у внутрішні справи інших країн, зокрема України. Так, пункт „а” статті 1 визначає суб’єктом зазначеного закону „осіб румунського етнічного походження і осіб, які відносяться до спільної румунської культурної ідентичності”, що є свідченням прагнення розробників документа охопити його чинністю не лише власне етнічних румунів, але й молдован. Під дію цього закону підпадали не лише 151 тис. громадян України, які під час перепису населення 2001 р. визнали себе етнічними румунами, а ще понад 259 тис. громадян України, які ідентифікували себе як молдовани.

Стаття 5, частина 1, пункт „с” передбачає, що „румуні звідусіль зможуть користуватися пільгами, які передбачені цим законом”, якщо вони „спроможні довести своє членство в одній з культурних організацій закордонних румунів”. Це положення стало також неприйнятним для України, оскільки створювало передумови для штучного збільшення кількості осіб, які могли б стати членами румунських національно-культурних товариств з суто меркантильних міркувань, а румунська сторона

отримала б можливість чинити тиск на Україну, оперуючи відповідними даними щодо кількості активістів того чи іншого товариства.

Разом з тим, схвалення цього закону стало завершенням процесу впровадження румунською стороною низки конкретних дій, спрямованих на всебічну підтримку закордонних румунів, у тому числі з наданням відповідного наукового супроводження.

У цьому контексті привернуло увагу рішення уряду Румунії № 102 від 31 січня 2007 р. „Про заснування Інституту „Буковина” шляхом реорганізації „Центру з дослідження проблем Буковини”, опубліковане у друкованому органі Парламенту Румунії „Моніторул офіціал” № 100 від 9 лютого 2007 р. Головні положення згаданого вище Рішення Уряду Румунії, зокрема, передбачали:

- підпорядкування цієї наукової установи Румунській академії з відповідним фінансуванням з державного бюджету, а також із залученням до академічних дослідницьких проектів;

- надання Інституту статусу установи, яка мала проводити фундаментальні та передові наукові дослідження (код CAEN 7320 – „дослідження та розвиток суспільних і гуманітарних наук”) з питань історії та культури Буковини шляхом заснування та діяльності в його структурі відділів історії, літератури, фольклору, природознавства, а також через розвиток партнерства з румунськими аналогічними закладами та відповідне міжнародне співробітництво;

- друкування Інститутом журналу „Анали Буковини”, „Енциклопедії Буковини”, видання творів буковинських письменників, опублікування профільних статей тощо;

- проведення на системній основі наукових заходів – конференцій, симпозіумів, семінарів, циклів та окремих лекцій, виставок книг, періодичних видань, фотографій, документів тощо про історію Буковини;

- визначення штатного розпису Інституту у складі 10 осіб: директора, 7 наукових співробітників та 2 адміністративних працівників;

– передача новоствореному Інституту службового приміщення колишнього „Центру з дослідження проблем Буковини”, існування якого припинялося.

Таким чином, внаслідок створення Інституту „Буковина” в Румунії виник новий науково-аналітичний центр академічного рівня, підтриманий державою фінансово, політично, адміністративно, організаційно, кадрово тощо, який із самого початку представляв собою певний інтерес з точки зору дослідження принципово важливих для української сторони питань політичного, соціально-економічного, історичного, етнотериторіального, національного, конфесійного та культурно-гуманітарного характеру, пов’язаних з Чернівецькою областю, зокрема історико-ідеологічним обґрунтуванням приналежності Північної Буковини до Румунії та наданням науково-освітньої підтримки румунській національній меншині регіону.

Тому, на нашу думку, наявність у м. Чернівці ефективного з точки зору наукової роботи, скажімо, „Інституту буковинських досліджень” або подібної наукової установи під будь-якою іншою назвою, дозволило б забезпечити не лише стабільну й непохитну українську точку зору на проблеми минулого і сучасності Буковини у цілому і Чернівецької області, зокрема, але й належне співробітництво між такими регіонально-специфічними дослідницькими установами, що повністю відповідало би необхідності розвитку добросусідських відносин між Україною та Румунією, із врахуванням досягнутого протягом 2005–2009 рр. якісного рівня їх просування на засадах прагматизму, взаємної довіри, поваги та пошуку конструктивних рішень існуючих проблемних питань, успадкованих від минулого, та європейським прагненням Української держави.

Паралельно з цим, стабільною протягом всього постсоціалістичного періоду розвитку Румунії залишалася тенденція активізації діяльності владних структур Румунії в плані надання румунського громадянства етнічним румунам та молдованам з числа громадян України. Пропагування переваг отримання румунського громадянства перетворилось на певний

дестабілізуючий чинник впливу на ситуацію у прикордонних з Румунією областях України. При цьому Бухарест не порушує власне законодавство, оскільки пунктом 1-м статті 5-ї конституції Румунії передбачена можливість відновлення румунського громадянства [297, р. 8] всім мешканцям територій, які раніше входили до складу Румунії, тобто сучасної Чернівецької та південно-західної частини Одеської областей України. Отже, свідомо порушуючи норми українського законодавства, Румунія фактично модифікувала у новий спосіб тактику „малих” кроків із забезпечення свого впливу на регіони компактного проживання румунської громади в Україні.

Механізми та юридичні основи надання або „відновлення” румунського громадянства етнічним румунам, у тому числі громадянам України, закладені Законом Румунії „Про громадянство Румунії” № 21 від 1 березня 1991 р. із змінами та доповненнями, внесеними постановою уряду Румунії № 43 від 29 травня 2003 р., а також терміновим розпорядженням уряду Румунії № 36 від 15 квітня 2009 р.

За даними прес-служби Міністерства адміністрації та внутрішніх справ Румунії, на основі зазначеного вище закону протягом 1991–2001 рр. румунське громадянство отримало 3 387 громадян України. Починаючи з 2002 р., процес надання румунського громадянства цим категоріям громадян тимчасово був призупинений румунською стороною на відповідні вимоги Європейського Союзу, який став непокоїться зростаючими масштабами імміграції представників східноєвропейських країн. Протягом 2002 р., наприклад, румунське громадянство не отримав жоден громадянин України або Республіки Молдова. Після передачі повноважень щодо оформлення румунського громадянства вихідцям з України та Молдови від Міністерства адміністрації та внутрішніх справ до Міністерства юстиції Румунії у 2003 р. жоден громадянин України також не отримав румунське громадянство, а лише 6 молдовських громадян оформили його; у 2004 р., відповідно, 5 та 257 осіб, а у 2005 р. – 11 громадян України та 1 317 громадян РМ оформили таке громадянство [298, р. 5]. За даним румунської преси, станом на 2007 р.,

румунське громадянство отримало не менше 50 тис. мешканців України [299, р. 7]. Безперечно, показник міг бути завищеним, проте доводив загальну тенденцію з цього традиційного проблемного питання в українсько-румунських відносинах. У зв'язку з цим слід зазначити, що серед основних чинників, які сприяли збільшенню кількості українських громадян, бажаючих отримати громадянство Румунії, були меркантильні інтереси, насамперед, пов'язані з набуттям Румунією членства в ЄС та можливістю отримання власниками румунських паспортів у цьому контексті певних пільг. Введення, починаючи з 1 січня 2007 р., візового режиму для громадян України для в'їзду до Румунії призвело до появи нової хвилі вихідців з прикордонних з Румунією регіонів нашої держави з потенційним правом отримати румунське громадянство, які представили румунській стороні відповідні документи для оформлення такого громадянства. Бажаючих же отримати румунське громадянство з „патріотичних” міркувань виявилось декілька десятків громадян України, переважна частина з яких в'їхала на постійне проживання до Румунії, починаючи з 90-х років минулого століття.

З метою врегулювання проблеми подвійного громадянства у двосторонніх відносинах з Румунією, з ініціативи української сторони, починаючи з жовтня 1992 р., тобто з моменту заснування Посольства України в Румунії, було проведено низку зустрічей на високому рівні задля припинення процесу надання румунською стороною громадянства вихідцям з України. Це питання стало предметом жвавої нотної переписки сторін протягом тривалого періоду, а також систематично порушувалося українською стороною під час двосторонніх переговорів та зустрічей на високому і найвищому рівні. Проте, всі звернення до румунської сторони з проханнями припинити процес надання українським громадянам громадянства Румунії були безрезультатними – кожного разу Бухарест посилався на румунське законодавство, яке не забороняє подвійне громадянство.

Враховуючи таку ситуацію, 14 лютого 2003 р. Міністерству

закордонних справ Румунії був переданий підготовлений українською стороною проект двосторонньої Угоди про спрощений порядок зміни громадянства, який після понад дворічного аналізу також був відхилений румунською стороною як такий, що не відповідає чинному румунському законодавству, яке регламентує умови надання румунського громадянства, а також міжнародним конвенціям, в яких Румунія бере участь [300, арк. 1].

За таких умов, 4 грудня 2007 р. українська сторона запропонувала запровадження механізму двостороннього обміну інформацією про факти добровільного набуття громадянства держави однієї сторони громадянами держави іншої сторони, що зокрема передбачено статтею 24 Європейської Конвенції про громадянство. Після тривалого затягування відповіді, 4 вересня 2008 р., МЗС Румунії повідомило про неприйнятність такої пропозиції для румунської сторони, яка не вважає розбіжності у національних законодавствах у сфері громадянства достатнім мотивом для подібного співробітництва. На думку директора Закарпатської філії Інституту стратегічних досліджень С. Мітряєвої, Румунія, як і Угорщина, кинула Україні виклик, на який необхідно адекватно відреагувати. Одним з шляхів – „приведення в порядок законодавства з питань подвійного громадянства”, тобто узаконення наявності паспортів іноземних держав, як це зробила Республіка Молдова у 2002 р. Інший, у баченні деяких експертів – застосувати досвід Словаччини, яка стала вилучати власні паспорти у громадян, які присягнули іноземній державі. Проте невідомо, який орган влади в Україні може це зробити, оскільки стаття 24 Закону України „Про громадянство України” лише визначає повноваження Міністерства внутрішніх справ та його територіальних органів у сфері громадянства. Однак, згідно з чинним законодавством, виявлення та облік громадян України, які набули громадянство інших держав, не належить до повноважень цього Міністерства. Водночас, у разі підтвердження підстав для втрати громадянства МВС може вжити заходів з метою внесення цього питання на розгляд Комісії при Президентові України з питань громадянства.

При цьому підставами для втрати громадянства, відповідно до норми закону, є добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави. Такі випадки потребують документального підтвердження набуття громадянином України громадянства іншої держави [301, арк. 1].

Виходячи з політичних інтересів у цій сфері, 5 вересня 2007 р. уряд Румунії своїм терміновим рішенням вніс зміни до Закону Румунії „Про громадянство Румунії” [302, р. 3], фактично нехтуючи попередніми рекомендаціями Європейського Союзу. Питання щодо надання громадянства були передані виключно до компетенції Дирекції з питань громадянства Міністерства юстиції Румунії, що значно прискорило темпи видачі іноземцям, в тому числі українським громадянам, румунських паспортів. За даними румунського офіційного видання „Моніторул Офіціал”, в якому публікувалися накази Міністра юстиції Румунії щодо надання громадянства, станом на кінець 2008 р. румунське громадянство отримали 211 громадян України, що вдвічі перевищило аналогічний показник 2007 р. Таким чином, маючи на меті спрощення існуючих умов та процедур отримання та відновлення громадянства, нові зміни до згаданого закону були призначені, насамперед, для колишніх громадян Румунії та їх нащадків, які переважно проживають на території України та Республіки Молдова і бажають відновити румунське громадянство. Про це свідчили і додаткові роз’яснення Міністерства закордонних справ Румунії з питань спрощеного отримання румунського громадянства, що були розміщені на веб-сторінці румунського зовнішньополітичного відомства, та які, зокрема, передбачали представлення заявниками довідки про румунське громадянство батьків (дідів), або докази, що населений пункт, де вони народилися, раніше входив до складу Великої Румунії. Остання позиція стала багато в чому провокаційною для відповідної категорії громадян України. Для них були скасовані попередні вимоги, зокрема щодо підтвердження втрати громадянства Румунії з незалежних від них мотивів; необхідність проходження співбесіди з метою перевірки рівня володіння румунською мовою та знання культури і історії Румунії; умова

постійного проживання на території Румунії терміном не менше чотирьох років до подання відповідної заяви про відновлення громадянства, що призвело до збільшення бажаючих оформити румунське громадянство.

Кінцева політична мета Бухареста з питання інтенсивного надання румунського громадянства закордонним румунам була розкрита під час проведення парламентських виборів 2008 р., за результатами яких у Палаті депутатів та Сенаті були створені групи парламентарів (відповідно, 4 та 2 мандати), що представляли інтереси закордонних румунів, які є громадянами Румунії, з правом голосу. Цим самим створено, по суті, небезпечний прецедент для національних інтересів України, якщо врахувати факт отримання певною категорією румунів-вихідців з Чернівецької, Закарпатської та Одеської областей румунського громадянства та отримання ними можливості стати членами вищого законодавчого органу Румунії, а через це – реального впливу на стан українсько-румунських відносин.

Безпрецедентне ускладнення відносин між Румунією та Республікою Молдова внаслідок грубого втручання румунської сторони у внутрішні справи РМ у контексті парламентських виборів, які відбулися в Молдові 5 квітня 2009 р., призвело до появи нових, небажаних і для української сторони результатів у сфері громадянства. Уряд Румунії, терміновим розпорядженням № 36 від 15 квітня 2009 р. поспішно, незважаючи на негативне ставлення до цього питання Європейського Союзу, вніс зміни та доповнення до законодавства Румунії з питань громадянства, що суперечать національним інтересам України. Відомо, що, відповідно до статті 4 Конституції України та статті 2 Закону України „Про громадянство України”, законодавство нашої держави про громадянство ґрунтується на принципі єдиного громадянства і не передбачає наявності у фізичної особи-громадянина України подвійного громадянства. У цьому контексті, українська сторона передала не лише румунській, але й чеській стороні, яка протягом першої половини 2009 р. головувала в Європейському Союзі, офіційну ноту, в якій висловлювалося, виходячи із загальноприйнятих норм

міжнародного права, сподівання, що нова практика Румунії з питань громадянства, зокрема застосування змін до спрощеної процедури надання або поновлення громадянства Румунії, не допускати появи випадків подвійного громадянства серед громадян України. З метою адекватного протистояння цьому процесу, українська сторона рішуче заявляла, що, у разі іншого підходу румунської сторони, не визнаватиме відповідні дії та вважатиме їх такими, що суперечать закладених у базовому політичному Договорі принципам добросусідства та співробітництва між двома державами. Більш того, у відповідні ноті Міністерства закордонних справ України чітко підкреслювалася небезпека для ЄС, пов'язана із ймовірним зростанням міграційних потоків робочої сили до Західної Європи, що за умов світової фінансово-економічної кризи, яка розпочалася у 2008 р., набуває особливої актуальності.

Українська сторона також підтвердила раніше висловлену пропозицію щодо започаткування конструктивного діалогу стосовно налагодження співпраці з питань громадянства і, у разі зміни позиції румунської сторони з цієї проблеми – готовність запропонувати порядок денний та строки проведення відповідних консультацій або інших форматів її обговорення.

Таким чином, констатуєчи незацікавленість румунської сторони в укладенні угоди між Україною та Румунією про спрощений порядок зміни громадянства, а також факт офіційної відмови Бухареста від продовження відповідного діалогу, з посиланням на суверенне право кожної держави вирішувати питання громадянства, та, враховуючи роль фактору громадянства у поточній безпековій ситуації, зокрема існуючу тенденцію до збільшення кількості українських громадян, особливо у прикордонних регіонах України, які мають румунські паспорти, уявляється доцільним:

– зосередити увагу на внутрішньодержавному вирішенні проблеми подвійного громадянства, зокрема шляхом позбавлення громадянства України осіб, що мають документально підтверджене подвійне громадянство;

– провести інтенсивну інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо положень законодавства України у сфері громадянства, особливо серед населення прикордонних з Румунією регіонів України з метою зміни нинішньої негативної тенденції щодо отримання громадянства Румунії;

– порушити питання громадянства в рамках двостороннього українсько-румунського діалогу, розглядаючи зазначене питання як таке, що потребує врегулювання шляхом укладення відповідних домовленостей.

Наполегливість та послідовність керівництва Румунії щодо захисту інтересів закордонних румунів підтвердив голова Сенату Парламенту Румунії (2005–2009 рр.), лідер Соціал-демократичної партії М. Джоане. У контексті вступу Румунії до Європейського Союзу він заявив, що Бухарест вже не повинен прохати дотримання прав для румунів, які мешкають у сусідніх з ЄС країнах, а має підстави вимагати від керівництва цих держав виконання окремих загальноприйнятих європейських стандартів. Водночас, М. Джоане підкреслив, що під час розробки внутрішніх законопроектів компетентні органи влади Румунії повинні уважно аналізувати проблемні питання з метою уникнення появи окремих невдоволень на зразок тих, що були спровоковані прийняттям парламентом Угорщини Закону „Про статус закордонних угорців”. Таким чином, румунська сторона широко використовує власні закони, провокуючи, зокрема, громадян України на порушення національного законодавства, і, водночас, виступає з різкою критикою на адресу сусідньої країни, що стало ще одним доказом впровадження Бухарестом політики подвійних стандартів у сфері забезпечення прав національних меншин.

Слід зазначити, що протягом всього періоду розвитку постсоціалістичної Румунії, Бухарест втілював в життя одне із стратегічних зовнішньополітичних завдань – розширення румунської присутності у прикордонних областях України, приділяючи особливу увагу релігійному чиннику. Представниками Румунської православної церкви у тісній взаємодії з уніоністськими неурядовими організаціями країни за весь зазначений час

велася цілеспрямована робота серед населення Чернівецької області, спрямована на формування вигідної громадської думки щодо доцільності підпорядкування їй існуючих румуномовних парафій Української православної церкви шляхом відтворення колишньої Буковинської митрополії РумПЦ з центром у м. Чернівці або створення в регіоні румунського вікаріату.

Ідея відновлення Буковинської митрополії РумПЦ належала вищій православної еліті Румунії, котра у 1990 р. створила у Південній Буковині окрему архієпископію Сучави та Редець. Новостворену структуру на півдні Буковини очолив архієпископ Пімен, який разом з колишнім Патріархом РумПЦ Теоктистом та за підтримки лідерів деяких політичних партій і громадсько-політичних організацій Румунії, став головним інспіратором руху за відновлення Буковинської митрополії.

Основним аргументом для ініціаторів цієї ідеї стало те, що заснована у 1873 р. у м. Чернівці та діюча до 1944 р. (з невеликою перервою під час входження Чернівецької області до складу СРСР у 1940–1941 рр.) Буковинська митрополія нібито не була ліквідована ані канонічно, ані адміністративно, оскільки продовжувала діяти у Сучаві (червень 1940 р. – липень 1941 р., 1944–1948 рр.) та в Яссах у рамках заснованої у 1948 р. Митрополії Молдови та Буковини.

На етапі зародження руху за відновлення Буковинської митрополії архієпископ Пімен розгорнув активну організаційно-пропагандистську діяльність: під його керівництвом було прийнято спеціальне рішення єпархіальних зборів та ради архієпископії Сучави та Редець; до Румунської Патріархії було передано офіційне звернення щодо необхідності відкриття Буковинської митрополії; на рівні православних громад Сучавського повіту відбувалися збори віруючих з відповідними вимогами тощо.

Румунська Патріархія достатньо оперативно відреагувала на звернення православних віруючих Сучавського повіту. Так, у 1994 р. „Вісник православ'я” – друкований орган Румунської Патріархії – оприлюднив

принципову згоду Святого синоду щодо можливого заснування Буковинської митрополії, залишаючи за собою право надавати відповідні поради та настанови.

З часом рух за відновлення Буковинської митрополії охопив певну частину інтелігенції, представників засобів масової інформації та політичного істеблїшменту, за допомогою яких відповідні вимоги отримали чітке політичне забарвлення, а саме: заснування митрополії в Сучаві недоцільне, оскільки це означало б визнання нинішнього розподілу Буковини та належність її північної частини до України. На цій підставі публічно оформилася ідея відновлення Буковинської митрополії з центром у м. Чернівці, чого і домагалася Румунська православна церква.

Втім, у вищих церковних колах країни усвідомлювали нереальність цієї ініціативи, зокрема, без підтримки з боку православних віруючих румунської національності Чернівецької області. Тому, румунською стороною була інспірована ідея створення у Чернівцях румунського православного вікаріату як етап перепідпорядкування православних румунів Чернівецької області Румунській патріархії. На початку 90-х років минулого століття роль щодо її реалізації взяло на себе створене за допомогою Румунії у Чернівцях румунське обласне релігійно-культурне товариство „Митрополит Сильвестру”.

Проте, за умов становлення України як багатоконфесійної цивілізованої держави, подальшої консолідації українського суспільства, розбудови українсько-румунських відносин на засадах добросусідства та взаємовигідного співробітництва, офіційного оформлення лінії проходження державного кордону між двома країнами, розширення регіональної співпраці між Чернівецькою областю та Сучавським повітом у рамках єврорегіону „Верхній Прут”, питання щодо відновлення Буковинської митрополії з центром у Чернівцях на певний час втратило свою актуальність.

Водночас, успішно завершуючи з точки зору інтересів Румунії роботу щодо офіційного визнання Бессарабської митрополії з місцезнаходженням у

Кишиневі (2002 р.), Румунська православна церква стала переорієнтуватися на реанімацію ідеї щодо відновлення Буковинської митрополії з центром у м. Чернівці. Про це свідчить низка подій, які відбувалися протягом 2006 р. у релігійному середовищі Румунії. Так, під керівництвом архієпископа Сучави та Редеуць Пімена було створено приватний Румунський православний церковний фонд Буковини, головною метою якого стала матеріально-фінансова підтримка процесу відновлення Буковинської митрополії. Серед першочергових вимог Фонду фігурувало і повернення в його власність 192 тисяч гектарів лісів, розташованих на території Сучавського повіту [303, р. 5]. Оскільки на час порушення цього питання зазначені фонди були державною власністю, місцева префектура заявила у судовій інстанції про те, що погодиться на їх передачу лише відродженому та офіційно зареєстрованому Православному церковному фонду Буковини (фонд діяв до 1944 р. і йому належали значні земельні та лісові угіддя, культові споруди та матеріальні цінності, у тому числі на території сучасної Чернівецької області).

Слід також зазначити, що діюча з 1948 р. Митрополія Молдови та Буковини, яка розташована у м. Ясси, погодилася б на відновлення та визнання Буковинської митрополії, проте лише з центром у м. Чернівці.

За таких обставин показовою виявилася позиція вищих ієрархів Румунської православної церкви з цього питання. Синод РумПЦ повністю підтримав прагнення прибічників відновлення Буковинської митрополії з центром у м. Чернівці. Так, у червні 2006 р. вищий орган церковної влади країни прийняв спеціальне рішення з цього питання, в якому, зокрема, зазначалося, що Священний Синод Румунської православної церкви ніколи не погоджувався з насильницькою ліквідацією Буковинської митрополії з резиденцією у Чернівцях і тому не вважає за доцільне відновлення діяльності Буковинської митрополії з резиденцією в іншому місці.

Таким чином, румунська державна та церковна влада фактично спонукали прихильників відтворення Буковинської митрополії до дій, які б

призвели до відновлення цієї церковної структури в колишніх „історичних межах”, тобто з розширенням її юрисдикції на православних віруючих румунського походження, які проживають на території Чернівецької області.

Як зазначалося вище, у 2000 р. Департаментом з питань румунів звідусіль була розроблена комплексна стратегія збереження національної ідентичності румунів за межами Румунії, у тому числі в Україні, в якій провідне місце відводилося релігійному чиннику. Невипадково перший розділ цієї урядової стратегії захисту ідентичності зарубіжних румунів під назвою Програма „Румунська церква” майже повністю був присвячений проблемі розширення румунської присутності в духовній сфері Республіки Молдова та прикордонних областей України.

При організації роботи із закордонними віруючими румунської національності зазначена вище Програма виходила з такого:

- церква є одним з найефективніших важелів впливу на процес вирішення проблем закордонних румунів;
- релігія є єдиним ефективним елементом, фундаментом будь-якої румунської спільноти та найважливішим гарантом збереження її національної ідентичності;
- церква є діючим механізмом, який оминає нав’язані або обрані фізичні кордони, формуючи усвідомлення духовної належності закордонних румунів до єдиної румунської спільноти;
- підтримка закордонних румунів Румунською церквою надає можливість встановити живий зв’язок між „відчуженими” румунами та „тими, хто вдома”, оскільки між душами не існує відстані та неможливо розмістити колючий дріт;
- ігнорування державою питання захисту національної ідентичності румунської закордонної спільноти за допомогою церкви означатиме співучасть у політиці її денаціоналізації, яка здійснюється окремими країнами, де проживає значна кількість румунів;
- підтримка процесу відродження єдності церкви румунів звідусіль

передбачає, з одного боку, їх перманентне спілкування з Румунською православною церквою, а з іншого – організація та підтримка діяльності румунської церкви за кордоном шляхом підготовки в Румунії служителів церкви, участь ієрархів РумПЦ у заходах віруючих румунської національності за кордоном та періодичне запрошення представників румунського духовенства звідусіль до Румунії;

– Румунська православна церква володіє потужним потенціалом зв'язків з румунськими громадами за кордоном, набагато розвиненішою інфраструктурою, ніж урядові структури Румунії, проте посиленню роботи на цьому напрямі бракує належної матеріальної підтримки з боку держави. Румунська держава повинна включитися у процес захисту релігійного життя румунів звідусіль (що, по суті, підтверджує продержавницьку позицію РумПЦ, не дивлячись на відповідне положення конституції Румунії про автономність церкви у відносинах з державою);

– в Україні православні служителі церкви румунської національності вимушені підпорядкуватися ієрархічній структурі домінуючої там Української Православної Церкви;

Крім зазначеного, державна Програма „Румунська церква” передбачала матеріально-фінансову підтримку зарубіжних румунських парафій, що мало за мету їх поступове духовне, а по можливості, і пряме підпорядкування РумПЦ.

Забезпечення релігійних потреб зарубіжних румунських громад здійснювалося шляхом:

- а) будівництва та реконструкції румунських церков за межами Румунії;
- б) дотації парафій за межами румунської держави літературою культурно-релігійного та культово-церковного характеру, а також забезпечення культовим інвентарем.

Водночас, духовний зв'язок зарубіжних румунських священиків з РумПЦ забезпечувався через:

- а) виділення стипендій зарубіжним учням та студентам румунської

національності, які навчаються в теологічних семінаріях і теологічних інститутах Румунії;

б) відшкодування дорожніх витрат служителям зарубіжних парафій, які відвідують румунські церкви та монастирі.

З метою розширення експансії на міжконфесійний простір прикордонних областей України Румунська православна церква здійснювала активну фінансово-матеріальну підтримку румуномовних парафій у Чернівецькій, Закарпатській та Одеській областях. Так, валютні надходження на їх потреби поступали в Україну переважно з бюджетних фондів Департаменту з питань румунів звідусіль (з 2006 р. – з фондів Департаменту з питань відносин з румунами звідусіль Міністерства закордонних справ Румунії), пожертв румунських благодійних і релігійних організацій, а також спонсорської допомоги великих недержавних підприємств та компаній Румунії. В державному бюджеті суміжної країни постійно виділялася окрема стаття видатків під назвою „Внесок держави для Румунської патріархії з метою підтримки румунських церков за кордоном”. Виділені кошти використовувалися, як зазначалося у Програмі „Румунська церква”, для реконструкції існуючих та будівництва нових культових споруд, закупівлі теологічної літератури румунською мовою, поточного утримання парафій, а також для впорядкування інфраструктури румунських сіл.

Надходження коштів на територію України здійснювалося, як правило, представниками зазначеного Департаменту та окремими фізичними особами, які за один раз могли ввезти на територію України тисячі доларів США готівкою. Примітно, що роль „кур’єрів” часто виконували як самі священники румунської національності з України, які періодично відвідували Румунію, так і українські слухачи, які навчалися у вищих теологічних закладах цієї країни.

Аналіз бюджету колишнього Департаменту з питань румунів звідусіль при Уряді Румунії, наприклад, за 2000–2004 рр. свідчить про виділення протягом цих років значних коштів на підтримку румуномовних парафій за

кордоном, які використовувалися для будівництва та ремонту храмів, придбання церковного інвентарю, закупівлі релігійної літератури тощо. Так, у 2000 р. на означену діяльність з державного бюджету Румунії було виділено 122 тис. дол. США, у 2001 р. – 200 тис., у 2002 р. – 875 тис. та у 2003 р. – 930 тис. дол. США [304, арк. 2]., значна частина яких призначалась для підтримки духовно-релігійних потреб румунів в Україні. Так, протягом зазначеного періоду фонди Департаменту з питань румунів звідусіль використовувались для імплементації низки румунських проектів у Чернівецькій області, а саме для:

- виконання внутрішнього розпису інтер'єру церкви с. Грушівка Глибоцького району – 50 тис. дол. США;
- будівництва церкви в с. Поєнь-Регат і в смт. Глибока – 30 тис.;
- виготовлення іконостасу для церкви смт. Сторожинець – 10 тис.;
- забезпечення дзвонами церкви в с. Сучевень Глибоцького району – 8 тис.;
- ремонту церкви в с. Йорденешть Глибоцького району – 7 тис.;
- забезпечення дзвонами церкви в с. Тарасівці Новоселицького району – 8 тис.;
- реставрації іконостасу та ікон для церкви у Горечі, розміщеної на околиці м. Чернівці, – 5 тис.;
- придбання релігійної літератури для Теологічного інституту в м. Чернівці – 3 тис. та забезпечення іконами і релігійною літературою нового монастиря у с. Бенчень Герцаївського району – 1 тис. дол. США.

Крім того, в Одеській області кошти з Румунії спрямовувались на:

- відбудову церкви в с. Камишівка Ізмаїльського району – 30 тис. дол. США;
- відбудову церкви Святого Дмитра у с. Фурманівка Кілійського району та її забезпечення релігійною літературою – 10 тис. дол. США;
- придбання релігійної літератури та культового інвентарю для церкви у с. Новоселівка Саратського району та реставрацію церкви в с.

Старосілля того ж району.

Отже, суттєва матеріально-фінансова допомога з Румунії призначалася не лише для підтримки власне румунських релігійних громад України, але й для тих населених пунктів, де більшість мешканців самовизначаються як молдовани, що є ознакою цілеспрямованої експансії румунської церкви з метою залучення останніх до румунського етносу.

Водночас, відповідальні за імплементацію Програми „Румунська церква” активно вишукували додаткові джерела фінансування проектів, призначених для закордонних румунів. Новим елементом залучення коштів на будівництво та реконструкцію культових споруд в Україні, наприклад, стало використання фінансових можливостей приватних підприємств і компаній Румунії. Зокрема, протягом 1993–2002 рр. румунська нафтова компанія „ПЕТРОМ”, створена свого часу за участю румунів-вихідців з Чернівецької області, профінансувала будівництво та комплексне облаштування (від іконостасу до церковних книг та вбрання для священиків) румунської церкви в с. Буківка Герцаївського району зазначеної області.

З іншого боку, зміцнення та поширення румуномовних релігійних громад в Україні забезпечувалися постійною підтримкою з боку державних та релігійних структур на території самої Румунії. Зокрема, у вищих духовних навчальних закладах країни за період, що є предметом цього дослідження, щорічну підготовку проходили приблизно 60 слухачів з України, на яких поширювався ідеологічний вплив румунської системи виховання, що з часом може позначатися на їхній діяльності у регіонах компактного проживання румунів та молдован на території нашої держави.

Значний обсяг матеріально-фінансової допомоги з Румунії отримували протестантські румунські громади в Україні, через які також здійснювався відповідний вплив з боку суміжної держави.

Другій розділ зазначеної вище комплексної урядової стратегії захисту національної ідентичності закордонних румунів, розробленої Департаментом з питань румунів звідусіль під назвою „Румунська школа” також передбачав

здійснення в регіонах компактного проживання етнічних румунів в Україні відповідних конкретних заходів, зокрема: будівництво та реконструкцію шкіл з румунською мовою викладання; видавництво та розповсюдження підручників і дидактичної румуномовної літератури; підготовка в Румунії педагогічних та наукових кадрів, безкоштовне навчання учнів і студентів з числа представників румунських громад; матеріальне забезпечення шкіл з румунською мовою викладання тощо. Так, у бюджеті Департаменту на 2000 рік були передбачені витрати на: підтримку видавництв румунською мовою, пропагування румунської культури та традицій, етнографічні дослідження румунської спільноти України (550 тис. дол. США); сприяння поширенню румунської мови, підготовку вчителів тощо (350 тис.); розвиток системи навчальних закладів з румунською мовою навчання, моніторинг виконання положень базового Договору у частині забезпечення прав румунської меншини в Україні (250 тис.); спорудження пам'ятників і пам'ятних знаків румунським історичним постатям та діячам культури (250 тис.); забезпечення діяльності Інституту Є. Хурмузакі в Чернівцях (20 тис.); будівництво нових та забезпечення існуючих шкіл літературою, комп'ютерною технікою, меблями тощо (200 тис. дол. США) [305, арк. 2].

З метою створення стабільного каналу фінансування румунської спільноти в Україні, Бухарестом було ініційовано створення у Чернівцях румунського бізнес-центру, який, поряд з існуючими раніше формами діяльності на українській території, надавав фінансову підтримку прорумунські налаштованим національно-культурним товариствам та найбільш активним їх лідерам, що також сприяло посиленню румунської присутності у місцях компактного проживання етнічних румунів в Україні.

Конкретним результатом тривалої та планомірної роботи румунської сторони, спрямованої на посилення такої присутності у відповідних регіонах України, стала пропагована на певному етапі ідея щодо створення національно-територіальної автономії румунів Чернівецькій області. Внаслідок постійного впливу з боку Румунії, представники окремих

національно-культурних товариств цієї області у 90-х роках минулого століття порушували питання щодо можливого створення такої автономії як оптимальної, на їх думку, форми захисту прав румунської меншини. Незважаючи на те, що основна маса румуномовного населення області не підтримала ідею щодо створення національно-територіальної автономії, зазначена тема ще тривалий час продовжувала роздмухуватися деяким лідерами румунської громади України, чим постійно підживлювалася вигідна для румунської сторони уніоністська ідея.

Найвища активність з боку Румунії здійснювалися в напрямку забезпечення контрольованості сфери освіти румунської і молдовської меншин, румуномовних засобів масової інформації та діяльності румунських і молдовських національно-культурних товариств на території України. Зокрема, за фінансової підтримки Департаменту з питань зв'язків з румунами звідусіль, у Чернівецькій області видавалися і безкоштовно розповсюджувалися серед румуномовного населення п'ять незалежних газет. Зазначений Департамент забезпечував підтримку, у тому числі і фінансову, всіх діючих румунських національно-культурних товариств, яких під час офіційного візиту президента Румунії Т.Бесеску в Україну (2–3 лютого 2006 року) виявилось, за його словами, 24. Понад 80 шкіл з румунською мовою викладання, які діють на території України, через канали гуманітарної допомоги з Румунії забезпечувалися підручниками та дидактичними матеріалами, що не відповідало вимогам навчальних програм системи освіти нашої держави.

Крім цього, через згадані вище неурядові націонал-радикальні організації – „За Бессарабію та Буковину”, „Герцаївський край”, „Штефан чел Марє”, „Союз буковинських румунів” тощо – систематично проводилися різні симпозиуми, конференції, з'їзди, форуми, зустрічі, колоквиуми, для участі в яких запрошувалися активісти румунських товариств Закарпатської, Чернівецької та Одеської областей, представники засобів масової інформації, румунської інтелігенції тощо. У більшості випадків витрати на їх поїздки та

перебування в Румунії покривалися румунською стороною, чим суттєво підвищувався інтерес з боку румунів-вихідців з України до такого роду заходів. Крім цього, румунам з України створювалися зручні умови проживання, а їх перебування в Румунії супроводжувалася відповідними екскурсійними та культурними програмами. Особливо активно така робота проводилася серед учнів з України румунської національності, для яких щороку влаштовувалися безкоштовні поїздки до країни, під час яких програма відпочинку вміло поєднувалася з проведенням цільових виховних заходів з метою нав'язування їм румунських цінностей щодо історії, культури та світогляду. Отже, йдеться про ефективний комплекс заходів для румунської діаспори, який об'єднав зусилля румунської держави, політичних партій, неурядових організацій, церкви, академічного середовища, спрямовуючи їх на всебічну підтримку закордонних румунів, насамперед, які проживають в сусідніх з Румунією країнами, у тому числі і в Україні.

Румунська сторона здійснювала відповідну роботу щодо закріплення позицій румунської меншини в Україні шляхом застосування тактики малих кроків. Так, починаючи з 1997 р., офіційний Бухарест періодично порушував питання створення у Чернівцях полікультурного університету, який мав виконувати роль центру підготовки інтелектуальної і професійної еліти етнічних румунів та осередку румунської культури в регіоні. Програмою Департаменту з питань зв'язків з румунами звідусіль передбачалося організація у Чернівцях румунського національного театру та музею М. Емінеску, спорудження низки пам'ятників національним героям і діячам румунської культури у Чернівецькій, Закарпатській та Одеській областях тощо.

Крім фінансування суто румунських проектів з підтримки румунів звідусіль, на конкурсній основі спонсорувалися і проекти, що розроблялися безпосередньо закордонними румунськими неурядовими організаціями.

Задля оптимізації системи фінансування румунів звідусіль та покращення координації реалізації їх проектів, офіційним Бухарестом,

починаючи з 2004 р., велася активна робота з відкриття у низці держав румунських культурних інститутів як структур, наділених функціями самостійних інформаційно-культурних центрів, не підпорядкованих посольствам Румунії в зарубіжних країнах, з окремим фінансуванням з державного бюджету. За період 2004–2007 рр. було відкрито 15 таких інститутів у провідних державах світу. Їх статус регулюється Законом Румунії № 356 про Румунський культурний інститут від 11 липня 2003 р. Починаючи з 2007 р., румунська сторона, у відповідь на відкриття Культурно-інформаційного центру у складі Посольства України в Румуні, активно порушувало питання щодо заснування Румунського культурного інституту у Києві як культурної секції у складі Посольства Румунії в Україні та його філії у Чернівцях як культурної секції Генерального консульства Румунії у Чернівцях, що суперечить зазначеному вище закону. Крім цього, утворення культурної секції у складі консульських установ Румунії на території України не передбачено Консульською Конвенцією між Україною і Румунією від 3 вересня 1992 р. Тому, якщо Румунський культурний інститут відкриватиметься в Україні як окрема інституція, то сторони мають підписати проект відповідної угоди. У разі, якщо румунська сторона має наміри заснувати свій культурний інститут в Україні саме як структурну одиницю у складі Посольства, то його функції і діяльність мають суворо відповідати Віденській конвенції про дипломатичні зносини.

На закладених ідейних і матеріальних основах передбачалося формування в місцях компактного проживання представників румунської меншини прорумунські налаштованої еліти, її включення у боротьбу за владу як на місцевому, так і державному рівнях, а також консолідація румуномовного населення навколо ідей, розроблених у Румунії. Як результат, українські дослідники констатують, що в нашій країні існують реальні сили, які стали „активними лобістами румунської точки зору в дискусіях з Україною з актуальних питань двосторонніх відносин. Показово, що серед них є представники творчої інтелігенції, депутати районних рад”

[47, с. 81]. Таким чином, офіційний Бухарест успішно просуває власні інтереси, насамперед, шляхом поступового посилення румунської присутності в українсько-румунському прикордонні.

Напередодні вступу Румунії до Європейського Союзу, а саме 13 листопада 2006 р., в Бухаресті відбулася перша Конференція румунських громад з Європи. В роботі конференції взяли участь 187 представників румунів звідусіль, у тому числі 76 представників з України, Республіки Молдова, Угорщини, Сербії та Болгарії [306, р. 6].

Анонсуєючи цю конференцію, газета „Гардіанул” повідомляла під заголовком „Нова стратегія щодо румунів з діаспори після 2007 року”, що вступ Румунії в ЄС, починаючи з 1 січня 2007 р., принесе вигідні зміни у статусі закордонних румунів. За словами тодішнього Державного секретаря МЗС Румунії М. Георгіу, новий статус Румунії мав надати змогу виконати деякі із попередніх вимог, з огляду на привілейоване становище Румунії під час перемовин з країнами, де існує румунська етнічна меншина. Він підкреслив, що переговори мали би вестися на основі „принципу взаємності”, виходячи з того, як Румунія вирішує проблеми етнічних меншин на своїй території, відповідно до вимог Євросоюзу [307, р. 11].

Слід зазначити, що після вступу до ЄС, Румунія у діалозі з Україною з проблематики національних меншин здобула ряд переваг, а саме:

По-перше, румунська сторона отримала більш вагому і впливову трибуну для озвучення своїх претензій, зауважень та пропозицій щодо ситуації румунської меншини в Україні, зокрема Європейський Парламент (33 місця) та Європейську Комісію, де у 2007 р. Комісаром з питань багатомовності було призначено представника Румунії Л. Орбана.

По-друге, у своїй новій ролі Румунія намагається зайняти позицію „старшого партнера” у відносинах з Україною, вважаючи, що отримала моральне і політичне право „повчати сусіда” як забезпечити права меншин на своїй території, про що свідчить виступ президента Румунії Т.Бесеску на Міжнародній конференції ОБСЄ з питань боротьби з дискримінацією та

ксенофобією (2007 р.), де він заявив про існуючу в Румунії європейську модель захисту національних меншин та відсутності в Україні належної системи забезпечення прав румунської меншини [308, р. 1].

По-третє, Румунія отримала ситуативну підтримку нових впливових партнерів з ЄС для здійснення певного тиску на Україну у питаннях щодо дотримання прав національних меншин, зокрема румунської.

По-четверте, використовуючи фінансову допомогу з боку ЄС для вирішення економічних проблем, розвитку транскордонного співробітництва, Румунія отримала можливість спрямувати додаткові кошти на підтримку румуномовного населення в Україні, про що свідчить діяльність Інформаційного центру ЄС в Сучаві.

По-п'яте, поступове покращення рівня життя в Румунії і можливість безвізового в'їзду в країни-члени ЄС для власників румунського паспорту справляє вигідний для Бухареста вплив на етнічних румунів в Україні, які почали активно оформлювати румунське громадянство.

За таких обставин важливими стали підсумки проведених етапів спільного українсько-румунського моніторингу становища української національної меншини в Румунії та румунської в Україні, результати яких підтвердили, що в Україні створені відповідні умови для розвитку та збереження етнічної ідентичності румунської меншини, що має позбавити румунську сторону можливостей для необгрунтованих звинувачень нашої держави у „порушенні прав представників румунської національної меншини”, їх „примусовій денаціоналізації та українізації”, які тривалий час мусувалися офіційними чинниками та засобами масової інформації сусідньої Румунії. Відповідні підсумки закріпили перевагу України у забезпеченні прав етнічних румунів і вказали на суттєві проблеми становища української національної меншини в Румунії.

Таким чином, наведений вище фактичний матеріал свідчить про те, що Румунія свідомо застосовувала політику подвійних стандартів щодо ставлення до української меншини на власній території, безпідставно

звинувачуючи Україну у нібито порушенні прав представників румунської меншини, в їх „примусовій асиміляції”, що негативно позначилося на стані українсько-румунських відносин в цілому. Окремі політичні сили в румунському суспільстві мусували штучну проблему „пригнічення румунів в Україні”, використовуючи у цих цілях перевірений метод гіперболізації будь-яких дій українських властей щодо етнічних румунів.

За останні майже два десятиліття, завдяки цілеспрямованій та активній експансіоністській політиці, а також шляхом виділення значних коштів з державного бюджету та підключення потенціалу націонал-радикальних організацій, Румунії, фактично, вдалося сформувати на так званих „окупованих історичних румунських територіях” в Україні своєрідний культурно-духовний простір, у межах якого всебічно підтримувався розвиток румунської мови, культурно-освітніх та релігійних прав етнічних румунів, їхніх традицій та звичаїв.

Такі зусилля Бухареста мали не лише дієздатну матеріально-фінансову та культурно-духовну складову, але й супроводжувалися і спробами здійснення певного політичного тиску на Київ, зокрема через спеціалізовані міжнародні організації – Раду Європи та ОБСЄ. Красномовним прикладом у цьому плані стала офіційна заява МЗС Румунії від 27 січня 2006 р. Посилаючись на позицію Консультативного комітету з питань національних меншин Ради Європи стосовно звіту України про виконання Рамкової Конвенції про захист національних меншин, румунське зовнішньополітичне відомство відмітило наявність проблем у сфері освіти румунською мовою. Також було підкреслено, що Румунія стежитиме за тим, як Україна дотримується стандартів у сфері захисту національних меншин, у тому числі при допомозі міжнародних інституцій, які мають можливість вплинути на Україну у тому, що стосується покращення політики щодо національних меншин [309, р. 7].

В цілому, із вступом до НАТО та Європейського Союзу Румунія вважає, що отримала нові важелі та мотиви для посилення своєї національно-

культурної експансії в регіонах компактного проживання румунської меншини в Україні. Один з них – використання свого статусу члена Альянсу і ЄС для позиціонування головним провідником інтересів цих структур у Східному та Чорноморському просторах („Чорноморська синергія”, „Східне партнерство”, „Європейський інструмент партнерства та сусідства”), а також задля вирішення проблемних питань українсько-румунських двосторонніх відносин на свою користь. Інші методи – спроба заручитися однозначною підтримкою з боку нових партнерів у реалізації своєї політики у Чорноморському регіоні за рахунок моделювання штучних уявлень і концепцій про те, що Румунія, як країна на їх східному кордоні, оточена простором, насиченим тліючими джерелами небезпеки і нестабільності. Реальними проявами такої експансії були: незаконне надання громадянам України румунського громадянства; прагнення до нарощування консульської присутності у Закарпатській області; плани щодо заснування філії Румунського культурного інституту в Чернівцях та спорудження пам’ятників румунським воїнам, які загинули під час Другої світової війни на території Чернівецької, Закарпатської та Одеської областей; активізація роботи в румуномовних регіонах України (системне надання фінансової та матеріальної допомоги румунським національно-культурним організаціям в Україні, заохочення молодих етнічних румунів-громадян України отримувати освіту у вищих навчальних заходах Румунії та залишатися працювати у цій країні тощо). Реальний перебіг подій за останній період продемонстрував неготовність і небажання відчутної частини румунського політикуму відмовитися від стереотипів, успадкованих з історичного минулого. На жаль, румунські політики продовжували активно експлуатувати проблемні питання українсько-румунських відносин, у тому числі щодо становища румунської меншини в Україні, задля отримання дивідендів як на внутрішньополітичній арені, зокрема, в контексті чергових виборів та заходів з відвернення уваги

громадськості від нагальних внутрішніх проблем країни, так і на міжнародному рівні, з метою закріплення за собою ролі регіонального лідера.

Не менш важливим став перехід до України ініціативи з питань проведення спільного українсько-румунського моніторингу стану забезпечення прав осіб, які належать до відповідних національних меншин, що змусило румунську сторону створювати додаткові приводи для загострення тональності у діалозі з нашою державою.

За таких обставин, Україні, на наш погляд, незважаючи на негативну тенденцію у відносинах Румунії з нашою державою, доцільним вбачалося би не обмежувати, а, навпаки, активізувати реалізацію всього комплексу запланованих заходів на двосторонньому рівні, задіяти увесь наявний потенціал та запровадити адекватну, скоординовану та прагматичну політику у відносинах з цією країною на всіх напрямках двосторонніх стосунків.

Висновки до розділу

Наведені у першому параграфі Розділу 4 нові матеріали дозволяють зробити висновок про те, що прихід до влади в Румунії нових демократичних сил після повалення тоталітарного режиму Чаушеску у грудні 1989 р. вніс певні позитивні зміни в етнічну політику Бухареста, сприяючи відродженню культури, мови, звичаїв та традицій національних меншин, які раніше піддавались посиленій асиміляції. За нових умов стала можливою поява організацій національних меншин, у тому числі і СУР та ДСУР. З'явилися реальні можливості для впровадження освіти рідною мовою, задоволення культурних, інформаційних та духовних потреб етносів, які проживали на території Румунії. Певним досягненням перехідного періоду від соціалізму до сучасного демократичного суспільства можна вважати прагнення Уряду і Парламенту Румунії розробити законодавчу базу прав національних меншин, яка відповідає документам ООН, Ради Європи, ОБСЄ та інших міжнародних організацій, а також схвалення конституційної норми про виділення по одному місцю в Палаті депутатів Парламенту Румунії для представників 18

найбільш чисельних національних меншин, які створили у вищому законодавчому органі країни окрему фракцію. Крім цього, Румунія, як повноправний член низки спеціалізованих міжнародних і регіональних структур, при підписанні дво- або багатосторонніх міждержавних документів, взяла на себе відповідні зобов'язання, в тому числі і в галузі забезпечення прав національних меншин. Найбільш важливими з них стала Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин та Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин.

Проте, нова влада в Румунії так і не спромоглася схвалити окремий закон про національні меншини, як це зробила, наприклад, Україна. Тому заяви про забезпечення прав національних меншин, у тому числі і української, залишалися у великій мірі декларативними. Офіційно декларовані кроки влади не завжди підкріплювалися практичною реалізацією положень схвалених національних актів та норм міжнародних документів з проблематики національних меншин. Так, за роки, що пройшли після повалення тоталітарного режиму Чаушеску, спостерігалися дуже повільні зрушення щодо відновлення учбових закладів для навчання представників національних меншин. Спроби офіційної влади пояснювати такий стан речей тим, що, наприклад, українська громада зі свого боку не порушувала перед властями жодних проблем у сфері освіти, культури, духовності тощо, не виявились переконливими. У цьому контексті не можна не погодитися з оцінкою українських експертів про те, що „реальне становище етнічних українців дає підстави говорити про незадовільне ставлення з боку офіційної влади до справи відновлення цілісної системи освіти рідною мовою, задоволення національних прагнень української меншини. Водночас, румунські інституції проводять вдалу пропагандистську діяльність регіонального та світового вимірів, яка покликана забезпечити позитивний образ національної політики Румунії щодо національних меншин. Відносно низький загальноосвітній рівень української меншини в порівнянні з іншими меншинами Румунії (угорська, німецька), відсутність „виходів” на міжнародні

правозахисні та загальноєвропейські структури дозволяють і нині маніпулювати свідомістю українців, залякувати представників української меншини, що призводить до втрати етнічної самосвідомості, асиміляції українців” [47, с. 83].

Результати аналізу реальних проблем української національної меншини у постсоціалістичній Румунії, про що йшлося у другому параграфі Розділу 4, довели, що:

- українці Румунії є автохтонним населенням цієї країни з давніми історичними традиціями, а не іммігрантами, як намагалися довести деякі румунські історики;

- асиміляція та румунізація української меншини залишилися постійною складовою національної політики постсоціалістичної Румунії;

- українська спільнота в Румунії була штучно поділена на власне українців, рутенів та гуцулів, що унеможливило досягнення єдності українського етносу у цій країні;

- всупереч офіційним заявам про виконання румунською стороною вимог європейських інституцій та загальноприйнятих міжнародних стандартів у сфері національної політики, забезпечення прав і свобод етнічних українців в Румунії носило переважно декларативний характер;

- Бухарест зволікав з належним виконанням досягнутих в рамках існуючих українсько-румунських механізмів конкретних домовленостей щодо дотримання принципу взаємності та паритетності з питань становища українців в Румунії та румунів в Україні;

- Союз українців Румунії перетворився на „фасадну” організацію, у великій мірі контролювався владними структурами і до 2005 р. періодично використовувався для критики позиції України з принципових питань українсько-румунських відносин;

- протистояння між СУР і ДСУР вміло використовувався правлячими колами та політичними силами Румунії для пониження активності української етнічної меншини з відстоювання своїх прав.

Підсумовуючи наведені у третьому параграфі матеріали, можна констатувати, що активна політика постсоціалістичної Румунії стосовно етнічних румунів-громадян України характеризувалася такими ознаками:

– посиленням румунської експансії в західному та південно-західному регіоні нашої держави, зокрема, надання громадянам України румунського громадянства; прагнення до нарощування консульської присутності у Закарпатській області, плани щодо заснування філії Румунського культурного інституту в Чернівцях та спорудження пам'ятників румунським воїнам, які загинули під час Другої світової війни на території Одеської, Закарпатської та Чернівецької областей тощо;

– активізацією роботи в румуномовних регіонах України (системне надання фінансової та матеріальної допомоги румунським культурологічним організаціям в Україні, заохочення молодих етнічних румунів-громадян України отримувати освіту у вищих навчальних заходах Румунії та залишатися працювати у цій країні, організація безкоштовних літніх таборів для учнівської молоді, курсів підвищення кваліфікації з румунської мови для вчителів, періодичних зустрічей на території Румунії з творчою інтелігенцією румунського походження з України тощо);

– систематичним проведенням в румунських ЗМІ цілеспрямованих антиукраїнських інформаційних кампаній, серед яких виділялися постійні звинувачення на адресу України у порушенні прав румунської меншини, яка проживає на території нашої держави.

РОЗДІЛ 5

СТАНОВИЩЕ РУМУНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В УКРАЇНІ

5.1. Загальна характеристика питання

За умов підвищеного інтересу з боку румунських офіційних чинників та неурядових організацій до українських громадян румунського походження доцільно окремо зупинитися на становище румунської національної меншини, яка проживає на території України, та порівняти основні показники забезпечення її прав та свобод з українською меншиною в Румунії, що, як буде видно в кінцевому результаті, підтвердило факт наявності різного дисбалансу у мовній, освітній, культурній, інформаційній та духовно-релігійній сферах.

Протягом періоду, що складає предмет цього дослідження Румунія цілеспрямовано та постійно заявляла на всіх рівнях про наявність на території України найчисельнішої закордонної румунської діаспори. (За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. в Україні проживає 151 тис. осіб румунської національності або 0,3% всього населення країни.) При цьому стало правилом, що при визначенні чисельності румунської меншини в Україні румунські статисти, дослідники та представники засобів масової інформації до неї автоматично додавали і молдовську меншину. Так, у статті К. Стояна „Більше українців в Румунії, ніж румунів в Україні?!”, надрукованій у лютому 2003 р. в газеті „Зіуа опініей”, підкреслювалося, що в Україні, згідно з переписом населення 1989 р., налічувалося „459 тис. румунів, проте, за підрахунками деяких румунських національно-культурних товариств, їх чисельність перевищує 800 тис. осіб”. Але, – продовжував розмірковувати автор, – офіційний Київ „поділив їх на молдован (324 тис.) і румунів (125 тис.)” і у такий спосіб „кількісно послабив румунську меншину” в Україні, а привнесені певні чвари між цими „етносами” створили умови для прискорення асиміляції румунської меншини [310, р. 2].

Деякі румунські автори пішли далі, стверджуючи, що в Україні вигадали псевдонаціональні меншини. Так, на думку румунського історика та юриста Є. Патраша, „найбільша псевдоменшина в Україні – приблизно 325 тис. осіб – становлять „молдовани” – складова частина румунського етносу” [311, р. 67]. По-перше, автор цієї тези навів неточні дані щодо чисельності молдовської національної меншини, збільшуючи відповідний показник на понад 55 тис. осіб, а по-друге, не врахував той факт, що навіть у Румунії є категорія громадян, які вважають себе молдованами, про що свідчить факт створення у 2007 р. у м. Ясси окремої політичної партії молдован, яка із самого початку встановила та підтримувала тісні зв'язки з Республікою Молдова.

На додаток до цього, румунський журналіст К. Хиршан звинуватив українське законодавство у тому, що „офіційно визнає молдовську і румунську мови”, не враховуючи те, що молдовська мова, поруч з румунською, фігурує в Європейській хартії регіональних мов або мов меншин, ратифікованій Україною. Він пояснював, наприклад, що у Хотинському районі Чернівецької області – територія, яка до 1918 р. входила до складу Російської імперії, „місцеве населення вважає себе молдованами і розмовляє „молдовською мовою”. Мешканці ж Герцаївського району тієї ж області – колишнього румунського повіту Дорогой, вважають себе румунами. На думку цього автора, „парадоксом для румунів з Одеської області є той факт, що неурядові організації там ведуть боротьбу виключно в одному напрямі, а саме – проти процесу „румунізації” молдован [312, р. 11]. Більше того, сенатор румунського Парламенту від партії Велика Румунія А. Арделяну стверджував на пленарному засіданні законодавчого органу Румунії, „про чисельність румунів-молдован, яка досягає майже 1 мільйона осіб”, що „українці запустили у хід тезу молдовенізму, побоюючись, що Румунія колись захоче повернути свої втрачені території” [313, р. 2]. А. Арделяну намагався переконати громадську думку, що „етнонім „молдованин” має на меті скоротити чисельність румунів та поділити їх на декілька категорій”.

Такої ж думки дотримувалися і деякі прорумунські налаштовані представники румунської національної меншини України.

Проте історіографія Республіки Молдова досить аргументовано з наукової точки зору проаналізувала процес формування самостійної молдовської нації на території Бессарабії, яка протягом 1812–1918 рр. входила до складу Російської імперії і була відокремлена від процесу формування румунської нації. На думку молдовських істориків, політологів та етнографів, консолідація румунської нації розпочалася після об'єднання запрутської частини Молдови з Валахією у 1859–1862 рр. і створення Румунської держави. Бессарабія входила до складу Румунії лише протягом 1918–1940 та 1941–1944 рр. [314, р. 1–2]. Отже, незважаючи на деякі аспекти спільної історії та мови, переважна частина громадян Республіки Молдова відносить себе до молдовського етносу.

В етногенезі молдован вчені Республіки Молдова виділяють два етапи: формування етнічної спільноти волохів – предків усіх східно-романських народів і утворення молдовської народності. Волохи сформувалися в ареалі, що охоплював північ Балканського півострову і Карпатські гори, на основі групи фракійських племен, які були романізовані на початку нашої ери, а потім, починаючи з VI століття, встановили контакти з розселеними у цьому регіоні слов'янами. Молдовська народність почала формуватися у Східному Прикарпатті внаслідок етнічної взаємодії волохів та східних слов'ян, які там проживали. Територія розселення молдован у XIV століття увійшла до складу Молдовського князівства, в межах якого завершилося формування молдовської народності.

Слід зазначити, що вирішальна роль з питання щодо етнічної ідентичності молдован належить, насамперед, самим носіям цієї національності. Законодавство України надає кожній особі право на національну самоідентифікацію. Так, згідно зі статтею 11-ю Закону України „Про національні меншини в Україні” громадяни України „мають право

вільно обирати та відновлювати національність. Примушення громадян у будь-якій формі до відмови від своєї національності не допускається”.

Зазначені положення відповідають статті 3-ї Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин, згідно з якою гарантується кожній особі свобода вирішувати, вважатися їй чи не вважатися такою, що належить до національної меншини.

Право на національну самоідентифікацію є одним із головних визначальних прав людини, пов'язаних з її формуванням як особистості, неповторної індивідуальності. Законодавчі гарантії права на громадянську самоорганізацію дають змогу різним етнічним спільнотам поєднати індивідуальну активність своїх представників із організаційними можливостями щодо задоволення власних етнокультурних потреб.

За методологією проведення першого Всеукраїнського перепису населення 2001 р. усім респондентам у ході опитування була надана можливість за самовизначенням вказати своє етнічне походження та мовні ознаки без підтвердження цих характеристик будь-якими документами і тим самим відповідно до Конституції України та Закону України „Про Всеукраїнський перепис населення” гарантувалося вільне самовизначення респондентами власної етнічної належності.

Розробка даних Всеукраїнського перепису населення 2001 р. за ознаками національного і мовного складу здійснювалася у відповідності до переліків національностей та мов, розроблених Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Відповідно до доручення Кабінету Міністрів України від 5 січня 2000 р. № 21865/4 зазначені переліки вивчалися спеціально утвореною комісією НАН України під головуванням члена-кореспондента НАН України В. Наулка, і за результатами її експертизи остаточна редакція переліків була затверджена і рекомендована для використання під час Всеукраїнського перепису населення 2001 р. Зазначені документи були також розглянуті і

схвалені на засіданні Міжвідомчої комісії сприяння проведенню Всеукраїнського перепису населення при Кабінеті Міністрів України.

Не в останню чергу питання щодо етнічної ідентичності молдован належить науковим закладам та владним структурам Республіки Молдова, які протягом періоду, що охоплює хронологічні рамки цього дослідження, мали чітке бачення та непохитну позицію з цього питання. Так, колишній Президент Республіки Молдова В. Воронін (2001–2009 рр.) в інтерв'ю інформаційному агентству „Молдпрес” від 24 лютого 2007 р., відразу після його зустрічі з керівниками новоствореного в м. Ясси Товариства молдован Румунії, зазначив, зокрема, що „ми не втручаємося у питання ідентичності. Це – справа самих громадян”. Щодо існування молдовської мови, він також однозначно підкреслив, що „молдовани мають право називати свою мову так, як вони її називають вже шість століть, а не так як її надумали у кабінетах ХІХ століття. Молдовани мають право називати свою мову так, як її називав і Дмитриє Кантемир, і Іон Некульче, і автор нашого державного гімну Алексей Матеевич, і наш видатний сучасник Іон Друце”.

Україна поважає підходи молдовської сторони з цієї чутливої проблеми. Тому державні органи влади та широка громадськість в Україні об'єктивно сприймають підсумки переписів населення 1989 і 2001 рр., під час яких частина населення країни (за підсумками останнього – 259 тис. осіб), яка раніше входила до складу Бессарабії та Північної Буковини, ідентифікувала себе як молдовани.

Особливої важливості у цьому контексті набули висновки ОБСЄ щодо результатів першого етапу зазначеного моніторингу стану забезпечення прав румунської меншини в Україні та української в Румунії, в яких, зокрема, підкреслювалося, що „у Чернівецькій області деякі румуномовні особи вважають себе молдованами. Незважаючи на те, що молдовани та румуни мають ту ж саму мову та схожу культуру, право осіб вільно визначати свою національну ідентичність необхідно поважати. Це є делікатне питання, оскільки включення молдовських сіл до моніторингового процесу виходить за

межи суто двостороннього українсько-румунського формату моніторингу. З іншого боку, українській владі слід застосувати максимальний рівень гнучкості у вирішенні потреб як румуномовних груп, так і уникнення створення штучних поділів між членами обох громад” (румунів і молдован) [144, арк. 5].

Проте, у наукових розробках та у ЗМІ Румунії протягом всього постсоціалістичного періоду активно роздмухувалася теза про „єдину румунську націю”. Бухаресту в принципі не підходив той факт, що Київ визнав наявність окремої молдовської національності і, що у Чернівецькій та Одеській областях під час останнього перепису населення „румуні” записалися молдованами. Так, румунська газета „Зіуа” акцентувала увагу на тому, що у 19 селах Чернівецької області, де більшість населення мали би складати румуні, під час перепису населення 1989 р. вони записалися молдованами, а саме: у сс. Колінківці Хотинського району 4 672 особи ідентифікували себе молдованами і лише 21 – румунами, Шишківці Сокірянського району налічують 1 064 молдовани і 5 румунів, Котилев Новоселицького району – 1 454 молдовани і 4 румуні, Валя Козмін Глибоцького району – 1 907 молдованів і 138 румунів, Чагор Глибоцького району – 1 095 молдованів та 221 румун [315, р. 5].

Таким чином, румунська сторона не відмовилася від концепції „єдиного румунського народу й єдиної румунської нації” та „континуїтету румунів” у Карпато-Дунайському регіоні, розробленої румунськими істориками ще в середині XIX століття. Її суть зводиться до того, що сучасний румунський етнос має включати не лише власне етнічних румунів, але й сусідніх молдован, арумунів, істрорумунів та влахів, незалежно від їх історичної назви.

У плані дослідження етнічних процесів, які відбувалися серед румунів та молдованів України наприкінці XX століття, заслуговує на увагу соціологічне опитування, проведене у 1998 р. Центром соціальних експертиз та прогнозів Інституту соціології НАН України на замовлення тодішнього

Державного комітету України у справах національностей та міграції з метою з'ясування їхньої етнокультурної та мовної орієнтації, міжетнічних відносин та умов життя. За результатами опитування було виявлено, що питома вага етнічних румунів, які проживали у сільській місцевості, складала 45,9%, у той час як молдованів – 52%. Цікавим уявляється те, що лише 33,8% респондентів молдовського походження вважали, що держава повинна приділяти увагу збереженню етнічної мови та культури. Серед етнічних румунів цей показник складав 53,3% [316, с. 26], що відображало їхню більш активну громадянську позицію, порівняно з молдованами.

5.2. Правові аспекти становища румунської меншини в Україні

Досліджуючи правові аспекти становища румунської меншини в Україні, слід виходити з того, що право на існування і збереження особистої національної ідентичності гарантується Конституцією України, стаття 11-а якої фіксує, що держава сприяє розвитку етнічної, культурної, мовної і релігійної специфіки усіх народів і корінних національних меншин. Отже, Україна зобов'язалася і проводить активну політику щодо збереження національної ідентичності всіх етносів, у тому числі представників румунської меншини.

Зобов'язання Української держави гарантувати національним меншинам право на „збереження життєвого середовища в історичних і сучасних місцях проживання” свідчить про те, що вона відмовилася від проведення політики примусової асиміляції. Згаданий вище румунський автор Є. Патраш визнав [311, р. 75], що такий підхід України відповідає статті 5-й(2) Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин, в якій зазначається, що „Сторони утримуються від політики та практики асиміляції осіб, які належать до національних меншин, проти їхньої волі і захищають цих осіб від будь-яких дій, спрямованих на таку асиміляцію” [317, с. 35].

Аналіз становища румунської національної меншини в Україні переконливо доводить, що центральні та місцеві органи влади спрямовують зусилля на ретельне виконання законів щодо збереження національної ідентичності національних меншин у нашій країні, внаслідок чого відсутня будь-яка примусова асиміляція.

Українська держава за невеликий відрізок часу свого незалежного існування зробила важливі кроки на шляху задоволення потреб румунської меншини. Насамперед, це – створення належної договірно-правової бази забезпечення прав як української національної меншини в Румунії, так і румунської в Україні. У цьому контексті важливу роль у врегулюванні питання становища національних меншин по обидві сторони кордону

належить згаданому вище Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією. У Договорі передбачені як колективні, так й індивідуальні права осіб, які належать до національних меншин. Так, у статті 13-й, абзац 4-й, Договірні Сторони підтверджують, що особи, яких стосується ця стаття, мають, зокрема, право індивідуально або разом з іншими членами їх груп, на свободу виявлення, збереження і розвиток їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності, право зберігати та розвивати свою культуру та право на захист від будь-якої спроби асиміляції проти їх волі [103, с. 2].

Згідно з цією ж статтею, у 1998 р., як зазначалося у Розділі 2 роботи, була створена Змішана міжурядова Українсько-Румунська комісія з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин.

Проте, досвід роботи цього органу, на відміну від аналогічної українсько-угорської або українсько-словацької комісії, довів, що румунська сторона із самого початку прагнула використовувати її механізм для звинувачення української сторони у порушенні прав румунської національної меншини в Україні та, відповідно, примушувати Київ в односторонньому порядку усувати існуючі у цій сфері робочі проблеми. При цьому члени Румунської частини Комісії системно не сприймали, наприклад, обґрунтовані аргументи української сторони щодо загрозового, з точки зору збереження національної ідентичності, становища українців в Румунії. Така неконструктивна позиція офіційного Бухареста з проблематики національних меншин призвела, по-перше, до штучного відтермінування проведення засідань Комісії (наприклад, між IV (грудень 2002 р., м. Чернівці) та V (листопад 2006 р., м. Бухарест) засіданнями пройшло чотири роки, хоча румунська сторона за протоколом була зобов'язана провести його протягом 2003 р.). По-друге, через неготовність та неспроможність членів Румунської частини Комісії об'єктивно та збалансовано розглядати та вирішувати проблеми українців у Румунії та румунів в Україні, два засідання (III та V) були просто зірвані, внаслідок чого підсумкових протоколів не було

підписано. У результаті сталася парадоксальна ситуація, коли за підсумками IV засідання Комісії було підписано Протокол її III засідання. А за результатами V засідання підсумковий протокол, через позицію румунської сторони, так і не був підписаний.

На вказане співголову Румунської частини Комісії, тодішнього Державного секретаря МЗС Румунії з питань румунів звідусіль, безперечно, спонукали результати згаданого вище першого етапу моніторингу стану забезпечення прав української меншини в Румунії та румунської в Україні. Оприлюднені у рамках засідання Комісії результати першого етапу моніторингу підтвердили той факт, що рівень забезпечення прав, свобод і потреб румунської меншини в Україні є набагато вищим, ніж аналогічний рівень українців у Румунії.

Негативний результат V засідання Змішаної комісії – непідписання підсумкового протоколу, як і очевидне затягування румунською стороною з його розробкою, були зумовлені явним небажанням зафіксувати у заключному документі окреслені вище реалії, що впливають із результатів моніторингу, і врахувати рекомендації та висновки міжнародних експертів ОБСЄ та РЄ, які брали участь у моніторингу стану забезпечення прав румунської меншини в Україні та української в Румунії, а також намаганням нівелювати у вигідному для себе плані негативні аспекти, що були виявлені на території Румунії під час його першого етапу.

Водночас, аналіз становища румунської національної меншини свідчить, що Україна повною мірою виконує взяті на себе зобов'язання, які зафіксовані у Договорі про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією.

Слід зазначити, що протягом 2002 р. колишнім Державним комітетом України у справах національностей та міграції за участю Міністерства культури і мистецтв, Міністерства юстиції та Міністерства освіти і науки України було здійснено низку заходів щодо аналізу відповідності законодавства України міжнародно-правовим документам у сфері

забезпечення етнокультурних потреб. Так, у вересні того ж року відбулася міжнародна практична конференція з питань відповідності законів України „Про національні меншини в Україні” і „Про освіту” положенням Рамкової конвенції Ради Європи про захист прав національних меншин та Гаазьким рекомендаціям, що унеможливило будь-яку критику нашої держави у недотриманні міжнародних норм у зазначеній вище сфері.

Важливим показником рівня забезпечення прав національних меншин в Україні є представництво у вищому законодавчому органі влади – Верховній Раді України. У статті 14 Закону „Про національні меншини в Україні” підкреслено, що „національні громадські об’єднання мають право висувати своїх кандидатів у депутати на виборах органів державної влади відповідно до Конституції України, законів про вибори народних депутатів України і депутатів місцевих рад народних депутатів” [82, с. 530.]. Цією статтею національні громадські об’єднання прирівняні до інших структур, що діють у системі політичної влади України.

Румунську меншину Чернівецької області протягом 1994–2002 рр. у Верховній Раді України представляв румун І. Попеску. На виборах 2002 р. його змінив М. Бауер, котрий виступив з конкретнішою і привабливішою програмою захисту прав румунської меншини у парламенті, а на парламентських виборах 2006 року І. Попеску знову був обраний народним депутатом за списком Партії регіонів.

Іншим показником рівня інтегрованості представників румунської національної меншини в українське суспільство є реалізація ними своїх прав щодо участі у діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Протягом 1991–2007 рр. представники румунської національної меншини України брали активну участь у діяльності владних структур та державного управління. У населених пунктах Чернівецької області, де компактно проживають румуни, переважна більшість депутатів сільських рад та їх голів традиційно складали представники румунської меншини (див.

таблиці 1, 2, 3). Так, у 2003 р. із 360 депутатів обласної, районних, міських та сільських рад 154 були румунами [284, р. 2].

**Участь представників румунської та молдовської національних меншин
у діяльності органів влади**

Таблиця 1

**У Чернівецькій обласній раді
(Станом на 2003 р.).**

Національність	% від загальної кількості області	% до загальної кількості депутатів облради
Румуни	12,5	15
Молдовани	7,3	2

Таблиця 2

**У районних радах Чернівецької області
(Станом на 2006 р.).**

Національність	Глибоцький район		Герцаївський район		Новоселицький район		Сторожинецький район	
	% від загальн. насел. району	% від кількості депутатів райради	% від загальн. насел. району	% від кількості депутатів райради	% від загальн. насел. району	% від кількості депутатів райради	% від загальн. насел. району	% від кількості депутатів райради
Румуни	45	52	92	78	6,8	1,5	36,8	20,5
Молдовани	6,1	-	2,3	15	57,7	58	-	-

В органах виконавчої влади Чернівецької області
(Станом на 2006 р.).

Національність	Глибоцький район		Герцаївський район		Новоселицький район		Сторожинецький район	
	К-сть заступників голів райдержадміністрацій (РДА)	% від к-сті працівників РДА	К-сть заст. голів РДА	% від к-сті працівників РДА	К-сть заст. голів РДА	% від к-сті працівників РДА	К-сть заст. голів РДА	% від к-сті працівників РДА
Румуни	1	10	3	70	-	-	1	10
Молдовани	-	-	-	-	3	50	-	-

У 2006 р. у Чернівецькій області із загальної кількості депутатів обласної ради (104 особи) 18 були представниками румунської національності; у Герцаївській районній раді цієї ж області з-поміж 41 депутата румуни – 37; у Глибоцькій з-поміж 75 – 40; у Новоселицькій з-поміж 62 – 36; у Сторожинецькій з-поміж 78 – 23.

У органах виконавчої влади в районах компактного проживання румуномовного населення румуни і молдовани займали різні керівні посади. Так, у Глибоцькому районі посаду заступника голови райдержадміністрації займав румун, а представники румунської меншини склали 10% від кількості працівників РДА; у Герцаївському районі румуни займали 3 посади заступників голови РДА і 70% від кількості працівників РДА; у Новоселицькому районі молдовани займали 3 посади голови РДА і 50% від кількості працівників РДА; у Сторожинецькому районі представники румунської меншини займали посаду голови РДА і 10% від кількості працівників РДА.

У Закарпатській обласній раді з числа депутатів станом на 2006 р. – 3 були представниками румунської спільноти, що складало 3,3% від усього її складу. Серед 74 депутатів Тячівської районної ради – 8 румунів (10,8%), серед 63 депутатів Рахівської районної ради їх 4 або 6,3%.

В області діє Об'єднання прикордонних органів самоврядування „Тиса”, до складу якої входять і селищні та сільські голови населених пунктів компактного проживання румунів.

Крім цього, у Закарпатській області практично у всіх 13 населених пунктах Тячівського і Рахівського районів, де компактно проживають румуни, всі сільські ради та школи очолювали представники румунської національності [318, арк. 4; 5].

Станом на початок 2007 р. в Україні діяли 19 румунських національно-культурних товариств, два з яких – Християнсько-демократичний альянс румунів України та науково-педагогічна асоціація України „Арон Пумнул” – мають всеукраїнський статус. Протягом 90-х років минулого століття керівник ХДАРУ К. Олару входив до складу Ради представників громадських організацій національних меншин при Президентові України, маючи можливість порушувати актуальні питання, пов'язані зі становищем етнічних румунів в Україні. Пізніше і до ліквідації цього дорадчо-консультативного органу на початку 2010 р. інтереси румунської меншини представляв голова культурологічного товариства ім. М. Емінеску А. Опаєць, який систематично виносив на обговорення Ради, очолюваної досвідченим дипломатом, народним депутатом України Г. Удовенком, чимало робочих проблем.

Культурологічне товариство ім. М. Емінеску було створено 28 травня 1989 р. у м. Чернівці на хвилі демократичних перетворень, що відбувалися в СРСР під час започаткованої М. Горбачовим перебудови, і стало першою громадською організацією румунів України. На початковому етапі його очолив колишній професор, завідувач кафедри румунської та класичної філології Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича Гр. Бостан. У рамках товариства діяли декілька секцій: румунської мови

(керівник І. Попеску), румунської літератури (І. Зегря), етнографії і фольклору (Гр. Бостан), художньо-культурної діяльності (І. Крецу), румунських шкіл (С. Гочу), зв'язків із творчими організаціями та видавництвами (М. Лютик), історико-меморіальна (П. Грігор) та історії і пам'ятників мистецтва разом з групою „Арбороаса” (Д. Ковальчук) [319, р. 151].

Товариство ім. М. Емінеску протягом майже двох десятиріч діяльності питанням збереження національної ідентичності румунського етносу в Чернівецькій області, розвитку його традицій і культури приділяло особливе значення. Важливі дослідження про різноманітні аспекти сучасного культурного та духовного життя румунів Чернівецької області опублікували активні члени товариства румунської культури ім. М. Емінеску, зокрема М. Лютик – відомий перекладач, відповідальний секретар чернівецької обласної газети „Зоріле Буковіней” та постійний автор рубрики „Малий словник румунської культури Буковини” у кишинівському виданні „Література ші арта”, професори І. Попеску та Л. Бостан, публіцисти Д. Ковальчук, С. Гочу та В. Терицяну, архівісти Д. Олару та П. Гріор, журналісти І. Крецу, С. Броаске та багато інших [319, р. 153].

Слід також зазначити, що на початку 90-х років минулого століття, паралельно з товариством румунської культури ім. М. Емінеску, були створені й інші румунські товариства, а саме: Всеукраїнська науково-педагогічна асоціація України „Арон Пумнул” та Всеукраїнський „Християнсько-демократичний альянс румунів в Україні”, а також Товариство жертв сталінських репресій „Голгофа”, Екологічне товариство „Стежару”, культурологічний гурток „Арбороаса”, товариства „Триколорул” та „Митрополит Сільвестру”, Союз румунських письменників, Чернівецька медична асоціація „Ісідор Бодае”, жіноча асоціація „Доамнеле ромине”, молодіжна асоціація „Жунімя” та інші [284, р. 3].

У Закарпатській області питаннями щодо збереження і розвитку громадянами України румунської національності освіти рідною мовою та культури займалися такі національно-культурні товариства:

- Закарпатська обласна румунська спілка „Дачія”, створена у 2000 р., яка налічувала на той час 80 осіб;
- соціально-культурне товариство румунів Закарпаття ім. Іоана Міхалі де Апша, створене у 1999 р. – 250 членів;
- соціально-культурне товариство румунів Закарпаття „Георге Кошбук”, створене у 1989 р. – 1 500 членів;
- Закарпатське обласне молодіжне об’єднання „Товариство румунської молоді М. Емінеску”, створене у 2003 р. – 75 членів [284, с. 22; р. 5].

Серед організацій румунського національно-культурного спрямування в Одеській області діяли обласна організація Християнсько-демократичного альянсу румунів України та районне національно-культурне товариство „Троянський вал”. Пізніше було створено і Румунсько-молдовське товариство в Автономній Республіці Крим.

Все це свідчить, що незалежна Україна створила сприятливі умови для відродження громадсько-політичного життя румунських громад, незалежно від регіонів їх проживання, та розвитку розгалуженої мережі культурологічних товариств та асоціацій. Це дало підстави Президенту Румунії Т. Бесеску заявити під час відвідання ним Чернівецької області та зустрічі з місцевою румунською громадою в рамках офіційного візиту до України 2–3 лютого 2006 р. про існування 24 таких організацій, природньо, додаючи до зазначених вище румунських культурологічних товариств і діючі на той час в Україні молдовські асоціації. При всьому цьому факт наявності великої кількості товариств та організацій, по суті, став показником демократичності українського суспільства і, на наш погляд, надав румунській громаді можливість комплексно і на більш високому рівні порушувати актуальні питання розвитку румунського етносу.

Проте, деякі лідери румунських культурологічних організацій з моменту їх створення розраховували не лише на культурно-гуманітарну, але й політичну підтримку з боку Румунії. Особливо гостро політична складова питання виникала у зв'язку з офіційними та робочими візитами румунських

високопосадовців до України – президентів Румунії Е. Константінеску у травні 1999 р., І. Ілієску – червні 2003 р., Т. Бесеску – лютому 2006 р., Голови Палати депутатів Парламенту Румунії А. Нестасе – листопаді 1992 р., державних секретарів МЗС Румунії М. Унгуряну – лютому 1999 р. та М. Георгіу – у вересні 2006 р. – та їх зустрічей з лідерами та представниками румунської меншини. Наприклад, засновник друкованого органу Товариства румунської культури ім. М. Емінеску „Плаї ромінеск” В. Терицяну у контексті перебування Т. Бесеску в Чернівецькій області зазначив: „Найважливішою допомогою є політична, укладення різних двосторонніх угод (не Договорів!), з яких би випливали зобов’язання обох сторін щодо конкретної підтримки потреб автохтонного румунського населення з Півночі Буковини, Півдня Бессарабії, Герцаївського краю, історичного Марамурешу та з інших прабатьківських територій”. В його баченні, „ці потреби не є вже такими й великими і недосяжними. Вони були неодноразово доведені до вищого керівництва румунської та української держав, лояльними громадянами якої ми є: мати університет з кількома факультетами, в яких би навчання проводилось румунською мовою; мати у Чернівцях, як вже мали раніше, румунський театр, румунську бібліотеку, музей М. Емінеску, меморіальні будинки, для увіковічення пам’яті наших великих пращурів; професійний художній колектив при Чернівецькій філармонії” [320, р. 7].

Слід підкреслити, що румунські національно-культурні товариства України активно співпрацювали з міжнародними організаціями. Зокрема, Християнсько-демократичний альянс румунів України став членом Федерального союзу національних меншин в Європі. У свою чергу, товариство румунської культури ім. М. Емінеску підтримувало тісні зв’язки з Румунським культурним фондом, перетворений, як зазначалося вище, у 2004 році на Румунський культурний інститут.

5 березня 2005 р., у приміщенні створеного, за фінансової допомоги Румунії, незалежного Центру актуальних досліджень Буковини (м. Глибока Чернівецької області) відбулася позачергова зустріч лідерів румунських

товариств України, під час якої було ухвалено рішення щодо створення Національної Ради міжрегіональної асоціації „Товариство румунів з України”. Його головою було обрано І. Попеску, який, зокрема, заявив про наміри новоствореної організації провести Конгрес румунів з України. Зазначене товариство видавало власний інформаційний бюлетень, головним редактором якого було призначено журналіста С. Гочу, а секретарем редакції обрано письменника В. Терицяну.

На виконання Розпорядження Президента України „Про заходи щодо підтримки діяльності національно-культурних товариств” від 21 вересня 2001 року № 252/2001-рп були розроблені і погоджені із зацікавленими міністерствами, відомствами і громадськими організаціями „Комплексні заходи щодо розвитку культур національних меншин України на період до 2005 року”, затверджені Кабінетом Міністрів України 30 січня 2002 р. за № 1246/96. Протягом 2001–2005 рр. Комплексні заходи стали основним державним документом щодо координації зусиль державних органів, установ і закладів культури, освіти і науки, громадських організацій національних меншин, спрямованих на підтримку розвитку культури і мистецтва, вдосконалення системи освіти, мовних та інформаційних потреб, реалізації законодавства у сфері забезпечення прав етносів України.

Документ спонукав місцеві органи влади до конкретних дій. Так, у липні 2004 р. розпорядженням голови Чернівецької обласної державної адміністрації було затверджено комплексні заходи щодо розвитку культур національних меншин у Чернівецькій області на період 2005–2010 рр. 25 листопада 2005 р. сесія Чернівецької обласної ради затвердила Програму підтримки національно-культурних товариств, етнічних громад Чернівецької області та української діаспори на 2006–2007 рр., метою якої було взаємозбагачення культур етнічних громад області та досягнення оптимального співвідношення інтересів титульної нації та національних меншин, сприяння консолідації українського суспільства тощо.

Пріоритетними напрямками та основними завданнями цієї Програми були:

- державна підтримка національно-культурних товариств області;
- забезпечення повноцінного розвитку освітньо-культурних, інформаційних потреб етнічних громад краю;
- підтримка української діаспори в Румунії та Молдові;
- формування позитивного іміджу Буковини як полікультурного краю, де століттями толерантно взаємодіють та взаємозбагачуються представники різних етнічних громад.

Фінансування передбачених Програмою заходів здійснювалося відповідно до чинного законодавства за рахунок місцевого та державного бюджетів, а також з інших джерел, не заборонених законодавством. Так, у 2005 р. на фінансування заходів національно-культурних товариств з обласного бюджету було виділено 25 тис. грн., а у 2006 р. – 32 тис. грн. Характерно, що 60% від зазначених сум отримали румунські національно-культурні товариства [318, арк. 3].

Таким чином, місцеві органи влади як Чернівецької, так і Закарпатської областей вважали одним із своїх пріоритетних завдань створення належних умов, із врахуванням реальних можливостей та ситуації в країні в цілому, для задоволення духовних, культурно-освітніх та інформаційних потреб етнічних румунів, відродження і розвитку їхньої національної культури, мови та традицій.

Щодо матеріально-технічного та фінансового забезпечення етнокультурних потреб румунів у Чернівецькій області слід зазначити, що, згідно із рішенням виконкому Чернівецької міської ради, усім офіційно зареєстрованим румунським національно-культурним товариствам, як і польському, німецькому та єврейському товариствам наприкінці 90-х років минулого століття, було надано в безоплатну та довгострокову оренду приміщення у центрі м. Чернівці. З державного та обласного бюджетів

щорічно виділялися кошти на задоволення етнокультурних та інформаційних потреб представників румунської меншини.

З ініціативи Одеської обласної державної адміністрації, починаючи з 1997 р., щорічно в обласному бюджеті передбачалися видатки на задоволення культурно-освітніх потреб національних спільнот регіону. Так, за 1997–2002 рр. було виділено понад 600 тис. грн., що дало можливість забезпечувати також функціонування Центру національно-культурних товариств Одеської області, в якому ті товариства, що не мали власного приміщення, могли здійснювати статутну діяльність. З метою забезпечення його діяльності у 2003 р. з обласного бюджету було виділено 90 тис. грн. [285, арк. 4].

Окремо слід підкреслити, що представники румунської національної меншини в Україні з перших днів після повалення диктаторського режиму Чаушеску в Румунії встановили та на системній основі протягом всього періоду, що становить предмет цього дослідження, підтримували найтісніші контакти із своєю етнічною батьківщиною. Наприклад, у січні 1990 р., тобто всього через декілька тижнів після революційних подій у грудні 1989 р., керівництво Чернівецького товариства румунської культури ім. Е. Емінеску направило до Сучавського повіту, з врахуванням складної, на той час, соціально-економічної ситуації в Румунії, партію гуманітарної допомоги, що складалася з продуктів харчування на суму понад 2 тис. карбованців. Аналогічна акція була повторена у травні 1990 р., коли така ж гуманітарна допомога була доставлена до Ясського повіту, що з вдячністю було прийнято місцевим населенням. Перебування представників товариства ім. Е. Емінеску в Румунії було використане не лише для зустрічей з керівниками повітових органів влади, але й для налагодження контактів із такими неурядовими організаціями Румунії як асоціація „За Бессарабію і Буковину”, „Товариство румунської культури і літератури на Буковини”, „Ліга за культурну єдність усіх румунів”, організація „Штефан чел Маре” тощо, які незабаром стали проводити активну роботу серед етнічних румунів України.

З часом право національних меншин, які проживають в Україні, в тому числі і румунської, розвивати зв'язки з їхньою історичною батьківщиною було закріплено у законодавстві України. Це було конкретизовано у Договорі про відносини добросусідства і співробітництво між Україною і Румунією, згідно з яким для громадян України румунської національності було передбачено можливість спрощеного перетину кордону, а для мешканців прикордонних населених пунктів – і тимчасове, визначене відповідними двосторонніми угодами, перебування на історичній батьківщині. Договір також створив сприятливі умови для активного співробітництва національно-культурних організацій українських румунів із румунськими керівниками різного рівня, державними установами і громадськими об'єднаннями Румунії. Яскравим прикладом цього стала, з одного боку, започаткована у 1992 р. традиція запрошення лідерів товариств румунів України на щорічні конгреси румунів звідусіль, участь представників румунської інтелігенції з України у періодичних літніх курсах румунської мови та літератури, безкоштовний двотижневий відпочинок учнів та молоді румунської національності з Чернівецької, Закарпатської та Одеської областей на румунському узбережжі Чорного моря, відвідання ними місцевостей, пов'язаних з історією та культурою румунського народу та обов'язкова підсумкова зустріч з главою румунської держави, а також ініційована у травні 1999 р. тодішнім Президентом Румунії Е. Константінеску практика зустрічей з лідерами румунської громади України під час офіційних та робочих візитів високих посадових осіб до нашої держави, з іншого боку.

Іншим прикладом розвитку зв'язків етнічних румунів України з їхньою історичною батьківщиною стала реальна можливість молоді румунського походження отримувати безкоштовну освіту у навчальних закладах Румунії. Так, починаючи з 1993 р., на основі щорічних протоколів про співробітництво між міністерствами освіти України та Румунії, сотні молодих осіб румунської національності – вихідців із Чернівецької, Закарпатської та, у певній мірі Одеської областей здобули освіту в румунських вищих навчальних закладах.

Органи місцевої влади України підтримували контакти національних груп регіонів України з етнічними батьківщинами, співробітництво наукових, мистецьких колективів, зв'язки по лінії навчальних закладів, дружні та ділові стосунки окремих населених пунктів, підприємств й організацій тощо. Особливо тісні стосунки стали вже традиційними, наприклад між Чернівецькою областю та її сусідами – Сучавським та Ботошанським повітами Румунії, представники яких періодично обмінювалися досвідом та звітували про зроблене, у тому числі для національних меншин в обох країнах. У цьому контексті слід нагадати про підписаний ще у 1997 р. меморандум про партнерство між Чернівецькою областю і Сучавським повітом. Аналогічна співпраця розвивалася й між прикордонними районними адміністраціями Закарпаття і повітами Сату-Маре та Марамуреш. Одним із конкретних її наслідків стало введення у 1996 р. в дію потягу за маршрутом Тересва (Україна) – Сігету Мармаціей (Румунія) – Рахів (Україна), а 15 січня 2007 р. – відкриття пішохідного руху на мосту Солотвино – Сігету Мармаціей, що значно полегшило контакти українців та, відповідно, румунів по обидва боки кордону, сприяючи також більш інтенсивному товарообміну між регіонами.

Важливим чинником співпраці прикордонних регіонів України та Румунії стали, як зазначалося у Розділі 2 цього дослідження, єврорегіони „Карпати”, „Верхній Прут” та „Нижній Дунай”, комплексне співробітництво у рамках яких, безумовно, має виключно позитивну роль для відповідних національних меншин, створюючи додаткові можливості для їхньої тісної співпраці з етнічною батьківщиною.

5.3. Стан навчання представників румунської меншини України рідною мовою

Переконливим показником забезпечення прав румунської меншини в Україні став рівень та реальні можливості отримання освіти рідною мовою. У цьому контексті слід зазначити, що право національних меншин на освіту рідною мовою гарантується Конституцією України. Стаття 53-а (4) Основного закону зазначає: „Громадянам, які належать до національних меншин, згідно із законом, гарантується право на освіту рідною мовою або вивчення рідної мови в державних і комунальних закладах освіти або через національно-культурні громади” [1, с. 23].

У свою чергу, Закон України „Про освіту” забезпечує право на освіту рідною мовою на всіх рівнях. Національним меншинам у місцях їх компактного проживання дозволено відкриття дитячих дошкільних закладів або груп (стаття 26-а), шкіл або окремих класів (стаття 27-а), а для підготовки національних кадрів можуть бути створенні групи з відповідною мовою викладання (стаття 28-а (2) [85, с. 83].

На виконання положень цих конституційних норм, в Україні були розроблені відповідні програмні документи, першим з яких стала Державна програма щодо відродження і розвитку освіти національних меншин в Україні на період 1994–2000 рр., затверджена урядовим рішенням № 25825(98) від 3 травня 1994 р. Її положення, зокрема, передбачали таке:

– оптимізація мережі навчально-виховних закладів відповідно до національного складу областей України, а також інститутів освіти для перепідготовки педагогічних кадрів згідно з потребами деяких областей;

– забезпечення можливостей представникам кожної національності для вивчення рідної мови тим чи іншим чином (як мову або як об’єкт навчання), а також історії, літератури, культури і національних традицій [321, с. 112].

Водночас, у випадках, коли кількість школярів не була достатньою для відкриття загальноосвітніх шкіл, на основі регламенту, затвердженого 4

листопада 1992 р. Міністерством освіти і Республіканською Радою національно-культурних громад, могли функціонувати недільні школи [322, с. 62].

З метою підготовки національних кадрів у професійно-технічних, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах можуть створюватися групи з викладанням мовою національних меншин (стаття 28 (3) [85, с. 83]. На цій підставі національно-мовні особливості південно-західного регіону України враховувалися також і в мережі середньо-спеціальних навчальних закладів.

Все це створило необхідні передумови для задоволення освітніх потреб громадян України румунського походження, які компактно проживають у Закарпатській, Одеській та Чернівецькій областях, де у 2006 р. функціонували 48 дошкільних закладів з румунською мовою та в яких виховувалися 2 365 дітей. Всі дошкільні заклади працювали за загальнонаціональними програмами „Дитина” і „Малятко”, які були перекладені румунською мовою.

У зазначених областях станом на 2006 р. функціонували 95 загальноосвітніх шкіл з румунською мовою викладання, в яких навчалися 25 тис. учнів. Так, у 2005–2006 навчальному році загальна кількість шкіл у Чернівецькій області складала 450, з яких 354 (79%) шкіл з українською мовою викладання, 81 (18%) – з румунською мовою викладання та 10 (2%) змішаних українсько-румунських шкіл (див. таблиці 4 та 5). Обсяги фінансування румуномовних та змішаних шкіл області з бюджетів різних рівнів щорічно перевищувало 50 млн. грн. [318, арк. 1]. Належне фінансування забезпечувалося і для аналогічних навчальних закладів Закарпатської області, де загальний стан шкіл знаходився у кращому стані, як у цьому переконалися учасники зазначеного вище спільного українсько-румунського моніторингового дослідження. Така ситуація мала би позбавити підстав для критики з боку румунської сторони, яка постійно відслідковувала стан справ в освітній сфері у зазначених регіонах України.

Стан забезпечення румунської національної меншини Чернівецької області у 2005–2006 навчальному році закладами середньої освіти (загальна кількість шкіл в області – 450)

	Україномовних	Румуномовних	Українсько-румунські
К-сть шкіл	354	81	10
% шкіл	79	18	2

Таблиця 5

Кількість учнів Чернівецької області, які у 2005–2006 навчальному році навчалися у загальноосвітніх навчальних закладах

	Українською мовою	Румунською мовою
К-сть учнів	102 968	22 459
Показник у %	81,15	17,7

На виконання пункту 11-го Протоколу третього засідання Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, та статті 8-ї Протоколу про співробітництво у галузі освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством виховання, досліджень та молоді Румунії на 2002–2003 навчальний рік, 1 вересня 2002 р. було відкрито Красноїльську гімназію у Сторожинецькому районі Чернівецької області, в якій у 2003–2004 навчальному році навчалося 652 учні. У 2003–2004 навчальному році було відкрито Новосільський ліцей у Саратському районі Одеської області для обдарованих дітей. У такий спосіб Україна виконала взяті на себе зобов'язання, визначені під час третього засідання ЗМУРКНМ у сфері освіти.

Педагогічні кадри для румуномовних шкіл України готує кафедра

класичної та румунської філології Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича (спеціальність – румунська філологія); педагогічний коледж Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича (спеціальності – вчитель початкових класів, викладач музики, музичний керівник, вихователь дитячих дошкільних установ).

Крім цього, протягом 2006–2007 навчального року у ЧНУ на філологічному факультеті навчалися: на відділенні румунської мови та літератури – 102 студенти, на відділенні української мови та літератури для румуномовних шкіл – 105 студентів, на математичному факультеті в румуномовних групах – 27 студентів. У педагогічному коледжі Чернівецького національного університету на відділенні підготовки вчителів початкових класів для румуномовних шкіл навчалися 102 студенти [318, арк. 2].

Проводилася робота над створенням необхідної бази з метою підготовки вчителів інших предметів загальноосвітньої школи з румунською мовою навчання. Управління освіти і науки Чернівецької обласної державної адміністрації, спільно з ЧНУ, вивчило питання потреби педагогічних кадрів для румуномовних шкіл на 2006–2012 рр. Найоптимальнішим шляхом досягнення цієї мети керівництво університету вважало створення міні-груп з числа студентів-цільовиків. Починаючи з третього курсу, планувалося запроваджувати викладання румунською мовою спеціальних курсів, розробляти методики викладання відповідних предметів та забезпечувати проходження студентами практики у загальноосвітніх школах з румунською мовою навчання.

На основі двосторонніх угод з Румунією випускники румуномовних шкіл України за весь період, що складає предмет дослідження, мали можливість отримувати освіту в румунських вищих навчальних закладах, а вчителі шкіл, викладачі вищих навчальних закладів, вихователі дошкільних установ – підвищувати свій професійний рівень у відповідних закладах Румунії. Так, щорічно проводився конкурсний відбір кандидатів на навчання у вищих навчальних закладах Румунії та Молдови із числа випускників

області. Зокрема, 2005–2006 навчального року вступили на навчання до ВНЗ Румунії 73 особи, Молдови – 21 [318, арк. 2].

Станом на 2003 р. у Чернівецькій області загальноосвітню підготовку з викладання румунської мови здійснювали 2 122 вчителів. З них: 1 660 (78,3%) мали вищу освіту, 443 (20,8%) – середню спеціальну, а 19 (0,9%) – середню освіту. За результатами чергової атестації, „вищу кваліфікаційну категорію” було присвоєно 568 (26,8%) вчителям, „першу категорію” – 533 (25,1%), „другу кваліфікаційну категорію” – 261 (12,3%) вчителю, категорію „спеціаліст” – 760 (35,8%) вчителям. Водночас, 124 (6%) педагогам було присвоєно звання „старший вчитель”, 84 (4%) – звання „вчитель-методист”, 2 вчителям – звання „Заслужений вчитель України” [323, арк. 3].

Починаючи з 1997 р., у м. Чернівці працює регіональний Науково-методичний центр Міністерства освіти і науки України, одним з основних напрямів діяльності якого є проведення науково-дослідницької та експериментальної роботи, підготовка до видання навчально-методичної літератури для освітніх закладів з румунською мовою навчання для відповідних шкіл Чернівецької, Закарпатської та Одеської областей. За рахунок державного бюджету протягом 1995–2003 рр. було видано 100 найменувань підручників румунською мовою, розроблених за участю даного Центру.

На виконання Протоколу про співробітництво в галузі освіти між міністерствами освіти України та Румунії на 2003–2006 рр. у лютому 2004 р. сторони досягли принципової згоди щодо сприяння виданню підручників з мови, літератури, історії, географії, культури, народознавства румунською мовою в Україні та, відповідно, українською мовою – в Румунії за рахунок кожної із країн. Проте, румунська сторона не виконала взяті на себе зобов'язання. Станом на початок 2007 р. у Румунії не було розроблено і не видано жодного підручника українською мовою. Тому одним із шляхів подолання існуючого дисбалансу з цього питання може стати створення змішаної українсько-румунської комісії з питань розробки, експертної оцінки

та видання кожною із сторін підручників з мови, літератури, історії, географії, культури та народознавства.

В Україні на зазначені цілі постійно виділяються кошти з державного бюджету. Так, відповідно до створених програм було розроблено нові підручники для румуномовних шкіл. Зокрема, у 2003–2005 рр. вийшов з друку навчальний комплект з румунської мови для початкової школи, що складався з програми, підручника з мови, книги для читання, зошитів з розвитку зв'язного мовлення і тематичного оцінювання знань учнів та методичних рекомендацій для вчителя. Створено також підручники з української мови та читання для 1–4 та 5 класів з навчанням румунською мовою.

У порівнянні з першими роками незалежності України, коли сфера освіти потерпала від тодішньої соціально-економічної кризи, поступово стали покращуватися показники забезпечення освітніх закладів навчальною літературою у цілому та румуномовних зокрема, про що свідчить таблиця 6, що наводиться нижче.

Таблиця 6

Забезпеченість підручниками в школах з румунською та українською мовою навчання в Чернівецькій області

Рівень школи	Румуномовні школи	Україномовні школи
початкова	89%	90%
основна	73%	73%
старша	78%	72%

Українською державою здійснюється також систематична робота щодо розробки та видання підручників румунською мовою. Наприклад, за даними Чернівецької ОДА, станом на червень 2004 р. забезпеченість румуномовних шкіл підручниками становила 79%. Навчальні заклади для шкіл з румунською мовою викладання комплектувалися навчальними посібниками

видавництва „Світ” (м. Львів), яке, розпочинаючи з 1994 р. та до 1999 р., видало 51 назву підручників румунською мовою [324, с. 15]. У 2005 р. цим видавництвом було видано румунською мовою такі підручники: „Віконечко”, 1 клас; „Я і Україна”, 1 клас; „Читанка”, 4 клас; „Румунська мова”, 4 клас; „Природознавство”, 5 клас; „Біологія”, 6 клас; „Географія материків”, 7 клас; „Румунська мова”, 7 клас; „Біологія”, 7 клас; „Геометрія”, 7–9 класи; „Хрестоматія румунської і зарубіжної літератури”, 9 клас; „Новітня історія”, 10 клас; „Хрестоматія румунської літератури”, 11 клас тощо. Крім цього, у 2003 р. для загальноосвітніх шкіл з румунською мовою навчання видавництвом „Букрек” було надруковано підручники читання для 2 класу, з румунської мови – для 3 класу, а також перевидано букварі румунською мовою. У цілому, за період з 1995 по 2003 рр. за рахунок Державного бюджету України для шкіл з румунською мовою навчання було видано близько 100 найменувань підручників та навчальних посібників [318, арк. 4]. Протягом 2006-2008 рр. для загальноосвітніх закладів з румунською мовою навчання за державні кошти видано навчальні програми з румунської мови та інтегрованого курсу „Література”, підручники з румунської мови, румунсько-український та українсько-румунський словник шкільної термінології [325, арк. 2].

З ініціативи міжетнічної педагогічної асоціації України у 1997 р. було утворено науково-методичне видавництво „Відродження”, яке видавало для навчальних закладів національних меншин країни методичні розробки, дослідницькі роботи, присвячені питанням етнопедagogіки, історії та культури етнічних груп нашої держави [324, с. 16].

Державні витрати на утримання загальноосвітніх навчальних закладів з румунською мовою навчання у 2002 р. становили в цілому по Україні 21 442,9 тис. грн., у тому числі в Чернівецькій області – 12 744,0 тис. грн. (2,38 млн. доларів США), у Закарпатській області – 3 467,6 тис. грн. (5,82 тис. доларів США) та в Одеській області – 5 586,5 тис. грн. У 2003 р. на ці потреби було виділено 31 564,6 тис. грн., у тому числі у Чернівецькій області – 20 990,0

тис. грн. (3,923 млн. доларів США), у Закарпатській області – 3 467,6 тис. грн. (646 тис. доларів США), в Одеській області – 7 107,0 тис. грн. (1,328 млн. доларів США) [323, арк. 5].

Станом на 2003 р. у Закарпатській області діяли 11 загальноосвітніх шкіл з румунською мовою викладання, в яких навчалися 3 500 учнів, а також 2 змішані школи з російською, румунською та українською мовами викладання, в яких навчалася 1000 учнів [284, р. 2]. Крім незначних коригувань щодо чисельності учнів, ці показники залишилися стабільними і надалі. Педагогічні кадри для шкіл з румунською мовою викладання Закарпатської області готує ЧНУ та Ужгородський державний університет.

У зв'язку з тим, що на Одещині за переписом населення 1989 р. проживало 144,5 тис. молдован та 685 румунів, станом на 1 січня 2003 р. у Кілійському, Ізмаїльському, Саратському, Татарбунарському та Білгород-Дністровському районах області діяли 9 шкіл з молдовською мовою викладання (3 079 учнів) та 9 шкіл з російсько-українсько-молдовською мовою навчання (3 079 учнів). Крім цього, молдовська мова як предмет вивчалася у 16 школах (1 812 учнів) Одеської області [285, арк. 3]. Забезпеченість підручниками шкіл з молдовською мовою навчання складала близько 90%. Наприклад, за 2001–2003 рр. Одеським управлінням освіти і науки було видано 24 684 нових та оновлених підручників (25 найменувань) молдовською мовою навчання на загальну суму 374 тис. грн. У згаданих вище районах Одеської області працювало 19 дошкільних установ з молдовською мовою виховання (кількість вихованців 745, педагогічних працівників – 93 особи). На утримання дошкільних навчальних закладів протягом 2002–2003 років було виділено асигнування на суму 1 526,4 тис. грн. [285, арк. 4].

Таким чином, наведені вище дані свідчать про те, що в Україні особи, які належать до румунської національної меншин, мають широкі можливості для отримання освіти рідною мовою не лише у загальноосвітніх, але й в середніх спеціальних і вищих навчальних закладах. Представлені конкретні факти щодо мережі навчальних закладів з румунською мовою виховання та

викладання в Україні спростовують звинувачення з боку офіційного Бухареста і румунських засобів масової інформації в тому, що, нібито, українська влада не створює відповідні умови для отримання освіти рідною мовою, „українізує” румунські школи тощо.

Доказом того, що Україна створює належні умови для отримання освіти рідною мовою представниками румунської національності, засвідчили результати зазначеного вище першого етапу моніторингу стану забезпечення прав румунської меншини в Україні та української в Румунії. Вони довели, що зайвими є твердження про паритет між Україною та Румунією щодо задоволення прав румунської національної меншини в Україні і української в Румунії. Проведений моніторинг підтвердив наявність подвійних стандартів в етнічній політики постсоціалістичної Румунії, яка сприяла процесу асиміляції української меншини, водночас, постійно звинувачуючи Україну у порушенні прав румунської національної меншини.

5.4. Забезпечення культурних, інформаційних та релігійних потреб етнічних румунів України

У контексті забезпечення повноцінного розвитку культурних, інформаційних та релігійних потреб етнічних румунів слід зазначити, що Українська держава, згідно зі статтею 11-ї Конституції, сприяє розвитку етнічної, культурної специфіки корінних національних меншин України. Затвердження державних програм національно-культурного розвитку, відповідно до конституційних положень (стаття 85-а (6) є компетенцією Верховної Ради, а реалізація цих програм покладена на місцеві державні адміністрації (стаття 119-а (3)). Проте, основні правові норми щодо розвитку національної культури містяться у законодавчих основах України щодо культури (стаття 8-а), в яких, зокрема, підкреслюється, що держава створює умови для розвитку культури усіх національних меншин в Україні, сприяє їх участі у спільному процесі створення культурної спадщини.

Громадяни України будь-якої національності мають право зберігати і розвивати свою культуру, мову, традиції і звичаї, організовувати національно-культурні товариства, центри і заклади культури, мистецтва і освіти, засоби масової інформації і видавництва. Держава, згідно із соціально-економічними і національно-культурними вимогами, гарантує розвиток мережі закладів освіти у сфері культури, а також наукових інститутів перепідготовки кадрів, створює умови для підвищення професійного рівня [326, с. 3].

В Україні станом на 2005 р. працювала розгалужена мережа закладів культури, які сприяли збереженню і розвитку духовної культури і традицій румунської національної меншини. Так, у населених пунктах Чернівецької області, в яких проживають етнічні румуни, діяли 95 румунських аматорських груп художньої самодіяльності, 3 дитячі художні школи, 100 танцювальних колективів, 82 музичні ансамблі, народний аматорський хоровий колектив „Драгош Воде”, який разом з камерним хором „Бельканто” та трійстими музикантами смт. Солотвино Закарпатської області отримав

звання народного. За сприяння Міністерства культури і мистецтв України випущено компакт-диск „Культура румунів України” [325 а, арк. 4] .

Варто нагадати про те, що у колективах художньої самодіяльності свого часу почали свій творчий шлях Народна артистка СРСР, Народна артистка України і Республіки Молдова, Герой України Софія Ротару, Народний артист України Іво Бобу, Народна артистка України Лілія Сандулеса та інші. Починаючи з 2002 р. у с. Біла Церква Рахівського району Закарпатської області діє Румунський культурно-просвітницький центр.

У м. Чернівці протягом 1990–2007 рр. років функціонувала книгарня „Луцаферул” („Luceafarul”), в якій продавалися книги румунською мовою. У населених пунктах компактного проживання румунів Чернівецькій області діяли 80 публічних та 76 шкільних бібліотек, фонди яких налічували 100,5 тис. примірників літератури румунською мовою. У бібліотеках сіл, де проживає румунське населення, проводилися літературні вечори, читання, огляди літератури присвячені творчості поетів та письменників В. Александрі, М. Емінеску, А. Хиждеу, І. Друце, місцевих сучасних румунських письменників М. Лютика, В. Левіцького, І. Кілару та інших. У фондах Чернівецької обласної бібліотеки ім. М. Івасюка станом на 2005 р. нараховувалося 4,7 тис. примірників книг румунською мовою [327, арк. 6].

З ініціативи національно-культурних товариств за сприяння Чернівецької обласної державної адміністрації та обласної ради організовувалися та проводилися різноманітні масові заходи. Традиційними в області стали літературно-мистецькі вечори, присвячені черговій річниці від дня народження та від дня смерті класика румунської літератури М. Емінеску; румунський фестиваль весни „Мерцішор”, традиційне румунське свято „Лімба ноастре чя ромине” („Наша рідна румунська мова”); траурні мітинги на місцях розстрілів у 1940–1941 рр. представників румунської громади при їх спробі у квітні 1941 р. нелегально перетнути радянсько-румунський кордон в районі с. Біла Криниця Глибоцького району Чернівецької області; поминальні панахиди жертвам сталінських репресій та

депортованим румунам у червні 1941 р. до Казахстану, які проводилися за сприяння відповідних районних державних адміністрацій в Герцаївському, Глибоцькому, Новоселицькому, Сторожинецькому районах та у м. Чернівці; міжнародний фольклорний фестиваль „Буковинські зустрічі”, (проводиться як на Буковині, так і в Польщі, Румунії та Угорщині); відзначення релігійних свят Різдва Христового, Пасхи та Трійці; традиційного щорічного румунського фестивалю різдвяних звичаїв та колядок „Флоріле далбе”; вшанування пам’яті господаря середньовічної Молдови Штефана Великого біля історичного дуба у с. Валя Козьмін Глибоцького району Чернівецької області, де у жовтні 1497 р. він отримав перемогу над загарбниками (щорічно на 2-й день Великодня) тощо [318, арк. 3].

В області звичним явищем стали літературні вечори, присвячені відомим румунським культурним діячам. Наприклад, до 100-річчя від дня смерті румунського письменника І. Порумбеску у 1996 р. в обласній науковій бібліотеці були проведені літературні читання [328, с. 10].

2000-й рік ЮНЕСКО проголосило „Роком Емінеску” у зв’язку зі 150-річчям від дня народження поета. З цієї нагоди у м. Чернівці, спільно з Товариством румунської культури ім. М. Емінеску, було організовано літературно-мистецький вечір, у Чернівецькому краєзнавчому музеї відкрито експозицію „Емінеску і Буковина”, проведено Міжнародну наукову конференцію „Емінеску і Україна” в Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича, підготовлено двомовне видання вибраних творів М. Емінеску в оригіналі та в перекладі українською мовою, проведено урочисті збори, літературні вечори, читацькі конференції, зустрічі з письменниками, літературні та історичні читання, виставки книг у культосвітніх та навчальних закладах області. Апогеєм відзначення 150-річчя М. Емінеску в Україні стала інавгурація у центрі м. Чернівці пам’ятника поету, до якого двічі на рік – у день його народження (15 січня) та смерті (15 червня) представники румунської громади покладають квіти, читають вірші, шануючи пам’ять класика румунської літератури зі світовим іменем.

Пам'ятник став також місцем поклоніння високих посадових осіб з Румунії під час їхнього перебування в регіоні.

Спілка письменників України постійно дбає про те, щоб громадськість мала можливість знайомитися з кращими зразками румунської літератури. В цьому напрямку велику роботу веде голова Чернівецької обласної організації спілки письменників В. Колодій. З його ініціативи і за безпосередньої участі 2002 р. у видавництві „Місто” в Чернівцях видано двомовну збірку поезій буковинського румуномовного поета М. Лютика „Таємничий пілігрим” [329], 2003 р. також в його перекладі у Чернівецькому видавництві „Букрек” опублікована двомовна поема М. Емінеску „Лучаферул” – вершинний твір класика світової та румунської літератур, за що В. Колодій удостоєний премії імені М. Емінеску (Румунія) та Спілки письменників Республіки Молдова [330].

Не можна обійти увагою діяльність товариства „Україна – Румунія” (створене у 1993 р.), яке провело цілу низку літературних читань, присвячених видатним особистостям румунської літератури – М. Емінеску, Д. Кошбуку, М. Еліаде, К. Петреску та іншим. Влаштувалися концерти румунської музики, книжкові виставки, наукові семінари [331, с. 336].

28 серпня 2003 р. між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством культури і культур Румунії було підписано Протокол про співробітництво на 2003–2006 рр., який став основою двосторонньої співпраці у галузі культури між двома державами на відповідний період.

За фінансової підтримки Міністерства культури і мистецтв, у Чернівецькій області у 2003 р. проведено Всеукраїнський пленер живописців і різьбярів по дереву „Синьогори – 2003” та новорічно-різдвяне свято „А вже зірда ясна...”, участь в яких взяли художні колективи, окремі виконавці, художники та майстри-представники румунської національної меншини.

За роки незалежності України у Чернівцях споруджено пам'ятник та погруддя М. Емінеску, а також пам'ятна дошка на приміщенні гімназії, де навчався поет і яка названа на його честь, декілька пам'ятників великому

румунському письменнику встановлено в інших населених пунктах області, зокрема у 2003 р. такий пам'ятник відкрили у м. Новоселиця [332, с. 3].

У Закарпатській області в районах компактного проживання румунського населення щорічно проводиться фестиваль народної творчості „Мерцішор”, який збирає тисячі людей, які цікавяться талантами румунів регіону. Починаючи з 2002 р., смт. Солотвино став центром проведення фестивалю культур національних меншин Закарпаття під назвою „Мелодії солених озер”. У фестивалі, поряд з румунами, беруть участь українці, угорці, словаки і представники інших народів, які проживають на Закарпатті. За ініціативою румунського товариства „Іон Міхалі де Апша із Закарпаття” у 2003 р. вперше мало місце міжнародне свято „Сини Солотвино” („Fiii Slatinei”). У його проведенні брали участь не лише румуни, але й представники інших народів, які з різних причин проживають за межами краю і зараз є громадянами Росії, Молдови, Румунії, Угорщини, Казахстану та Ізраїлю [284, р. 5].

Потреби румунської меншини у засобах масової інформації рідною мовою задовольнялися періодичними виданнями та телевізійними і радіопрограмами. Так, у Чернівецькій області станом на 2006 р. румунською мовою виходили 2 газети із загальноукраїнською сферою розповсюдження – „Зоріле Буковіней” та „Конкордія”, співзасновником яких, починаючи з 2004 року був Державний комітет України у справах національностей і міграції, який у 2005 р. було перейменовано на Державний комітет України у справах національностей і релігій. У 2006 р. на їх фінансову підтримку були передбачені кошти у сумі, відповідно, 200 тис. та 250 тис. грн., що на той час становило 105 тис. доларів США. В Україні тоді ж виходили 13 періодичних видань румунською мовою районного та обласного розповсюдження, з них 11 у Чернівецькій і 2 у Закарпатській областях, а саме: „Газета де Герца”, „Аркашул”, „Плаї роминеск”, „Буковинський край”, „Лібертатя кувинтулуй”, „Тімп ноу”, „Кувинтул адеверулуй”, „Меляг натал”, „Молодь”, „Дзвін Буковини” та „Марамурешаній” і „Апша” [327, арк. 4].

Українська держава надавала посильну фінансову підтримку періодичним виданням румунською мовою. Так, наприклад, у Чернівецькій області 1 обласна і 4 районні газети румунською мовою фінансувалися з державного бюджету, про що свідчать дані, наведені у таблиці 7.

Таблиця 7

Фінансова підтримка державних румуномовних видань

п/п	Назва видання	2002 рік (грн.)	2003 рік (грн.)
1.	„Gazeta de Herța” – газета Герцаївської районної держадміністрації та районної ради	40 000	35 000
2.	„Timp nou” – газета Глибоцької РДА та районної ради	100 000	80 500
3.	„Cuvântul adevăgului” – газета Новоселіцької РДА та районної ради	78 000	86 000
4.	„Meleag natal” – газета Сторожинецької РДА та районної ради	57 000	60 000
5.	„Свобода слова” / „Libertatea cuvântului” (2 мовна) – газета ЧОДА та обласної ради	91 567	180 000

У Чернівецькій обласній державній телерадіокомпанії працює румуномовна редакція, яка багато років готує такі телевізійні передачі румунською мовою:

1. Інформаційні випуски „Ноутець” – найактуальніші події в країні та області. Періодичність – 3 рази на тиждень, тривалість – 15 хвилин, всього – 3 години на місяць.

2. „Українське слово” – цикл передач історико-пізнавального характеру для румуномовного населення області. Мета передачі – надати практичну

допомогу вчителям і методистам з історії та літератури. Тривалість – 25 хвилин, періодичність – 2 рази на місяць, всього 50 хвилин.

3. „Рефлектор” – громадсько-політичний телеальманах про економічні, соціальні та культурні події в області, про діяльність кооперативів, фермерських асоціацій у нових економічних умовах. Тривалість – 30 хвилин, один раз на місяць.

4. „Експрес по четвергах” – передача прямого ефіру про економічні, соціальні, культурні перетворення в області. Тривалість – 30 хвилин, два рази на місяць, всього 60 хвилин.

5. Музично-розважальна програма „Дивертисмент” – концертна програма для задоволення культурних запитів румуномовного населення області за участю кращих виконавців, аматорських колективів Буковини та гостей області. Тривалість – 50 хвилин, періодичність – щомісяця.

6. „Панорами” – передача про ринкові перетворення в економічній та соціальній сфері, соціальний захист малозабезпечених верств населення. Тривалість – 30 хвилин, періодичність – щомісяця.

7. „Румунське слово” – програма на допомогу вчительським кадрам за участю науковців, методистів, працівників відділу народної освіти, письменників, діячів культури та мистецтва, обсяг – 30 хвилин. Періодичність – 1 раз на місяць.

8. „Інтервіу ла зі” („Актуальне інтерв'ю”) – телевізійні зустрічі з представниками влади, головними спеціалістами промислових підприємств, агропромислового комплексу тощо, обсяг – 10 хвилин, 1 раз на місяць.

У загальному обсязі телеефіру, програми румунською мовою станом на 2006 р. складала 87 годин на рік. Крім того, в ефірі приватної телерадіокомпанії ТВА щорічно транслювалися 50 годин румуномовних передач.

У Чернівецькій області радіопрограми румунською мовою складала 200 годин на рік. Серед передач обласного радіо румунською мовою головними були:

1. Інформаційно-музична програма „Панорама Буковини”, щопонеділка, обсяг – 20 хвилин.
2. Суспільно-політична програма „Діалог”, щосереді з повтором кожного наступного вівторка, обсяг – 20 хвилин.
3. Інформаційно-музична програма для молоді „Радіо молодь”, обсяг – 20 хвилин.
4. Суспільно-політична передача „Коментар на теми дня”, періодичність – щоп’ятниці, обсяг – 10 хвилин.
- 5 „Обласні вісті”, інформаційний випуск, періодичність – щодня 2 рази, по 5 хвилин.
6. „Пісня у вашому домі” – музична програма за листами радіослухачів, щосуботи, обсяг – 30 хвилин.
7. „Недільна крамниця” – літературно-мистецька програма, щонеділі, обсяг – 30 хвилин.
8. Музичні програми: „Від серця до серця”, „Грайте, музиченьки”, „Зірки зарубіжної естради”, „Із світової класики”, „З джерел народних”. Кожна – раз на тиждень на радіостанції „Буковина”, обсяг – 25 хвилин.

У Закарпатській обласній державній телерадіокомпанії також працює редакція румунського телерадіомовлення. У загальному обсязі мовлення телепрограми румунською мовою постійно зростали – від 55 годин у 2003 р. до 88, 3 годин у 2006 р., а радіопрограми – відповідно, від 92 годин до 93 годин на рік.

Румуномовна редакція Закарпатської ОДРК протягом зазначеного періоду готувала такі телевізійні передачі румунською мовою:

1. Телекур’єр румунів Закарпаття – обсягом 2 години 30 хвилин (з повтором) на місяць.
  2. Актуально 50 хвилин (з повтором).
  3. Румунське слово – 2 години (з повтором) на місяць.
- Серед передач обласного радіо румунською мовою головними були:
1. Румунські меридіани – тривалістю 7 годин на місяць.

2. Медіатика – 1 година 56 хвилин на місяць.

На підготовку та вихід в ефір зазначених програм у 2004–2007 рр. використано 302,5 тис. грн.

На базі Закарпатської ОДРК започатковано новий канал „Тиса – 1”, який спілкується зі своїми глядачами п'ятьма мовами, у тому числі і румунською. Ведеться мовлення FM радіо „Слатина”.

Таким чином, Україна створила комплексну та повноцінну базу для забезпечення культурно-інформаційних потреб румунської національної меншини – від друкованих засобів масової інформації до розгалуженої мережі годин на радіо та телебаченні, яка за перші 16 років незалежності нашої держави виявилася набагато розвинутішою, ніж аналогічні показники щодо задоволення відповідних потреб української меншини в Румунії.

У контексті безпідставних заяв офіційних чинників Румунії про нібито існування в Україні лише „однієї румунської православної церкви”, маючи на увазі єдину парафію в Одеській області, яка підпорядковується створеній у 2002 р. Бессарабській митрополії Румунської Патріархії, на особливу увагу заслуговує аналіз забезпечення релігійних потреб представників румунської національної меншини. Так, наприклад, станом на 2006 р. з 399 парафій Чернівецько-Буковинської єпархії Української православної церкви – у 106 богослужіння велася виключно румунською мовою. У інших 24 парафіях вживалися дві мови – українська та румунська. Крім цього:

- з 11 діючих монастирів єпархії 6 були румуномовними, в яких більшість ченців складала румуни;

- серед 354 священнослужителів – 114 були етнічними румунами. Близько 150 священників вільно володіли румунською мовою;

- у 4 з 12 благочинь (округів) Чернівецької області – Герцаївському, Глибоцькому, Новоселицькому та Сторожинецькому – посади благочинних займали священники, які за походженням були етнічними румунами;

- румунська мова широко застосувалася в житті Чернівецько-Буковинської єпархії. Митрополит Онуфрій вів практику служіння і

румунською мовою. Всі написи та оголошення в Консисторії здійснювалися українською та румунською мовами. Документація, що розсилалася до парафій, подавалася також на двох мовах.

Переважає більшість румуномовних парафій у Чернівецькій області – 105 – підпорядкувалися УПЦ МП, а одна парафія у 2000 р. перейшла до УПЦ КП.

Крім того, новопротестантські румуномовні громади (130) становили близько 30% серед відповідних релігійних організацій краю [333, арк. 5].

Зміцнення та поширення румуномовних релігійних громад регіону постійно забезпечувалася відповідною підтримкою з боку державних і релігійних структур Румунії. Зокрема, щорічно урядовими структурами та гуманітарно-релігійними організаціями Румунії, про що детально йшлося у попередньому параграфі, виділялися значні кошти на підтримку румуномовних релігійних громад Північної Буковини, добудову та ремонт храмів, придбання церковного інвентарю, закупівлю релігійної літератури тощо. Крім того, значний обсяг матеріально-фінансової допомоги отримували новопротестантські громади краю.

З початку 90-х років Румунською православною церквою у тісній взаємодії з неурядовими організаціями цієї країни активно проводилась робота, як зазначалось вище, спрямована на підпорядкування їй румуномовних православних громад Чернівецької області. Першим таким кроком було створення у 1990 р. Молдовсько-Буковинської митрополії з центром у м. Ясси.

Другим стало рішення Святого Синоду РумПЦ від 24 жовтня 2007 р. щодо відновлення Бельцької Єпархії (колишній Хотинський Єпископат часів Великої Румунії), Єпархії Південної Бессарабії (колишній Єпископат Белгород-Дністровський та Ізмаїла) та православної Єпархії Дубасар та Придністров'я (колишня Румунська Православна Місія у Трансністрії 1941–1944 рр.).

Румунською стороною прийняте рішення вважалося таким, що відтворювало діючі до 1944 р. у відповідних регіонах єпархії. Проте українською, молдовською та російською церковними владами воно оцінювалося однозначно неканонічним та екстериторіальним.

Реагуючи на це рішення, Митрополія Молдови звернулася до Патріархії РумПЦ з вимогою його скасувати.

У свою чергу, згадане рішення було оцінено представниками Російської православної церкви не лише як неканонічне, але й таке, що провокувало розкол та підривало єдність православ'я, та було експансіоністським та політизованим актом.

Найбільш рішучим виявилася реакція УПЦ МП, яка вбачала у зазначеному рішенні РумПЦ про заснування низки нових єпархій не лише порушення цілісності канонічної території Української православної церкви, але й надання нового витка румунській експансії у південно-західному регіоні нашої держави. У зверненні Священного Синоду УПЦ від 14 листопада 2007 р. зазначалося, зокрема, що рішення Священного Синоду Румунської православної церкви було не братнім по відношенню до Української православної церкви та недружним по відношенню до православного українського народу. Вищезначені дії Румунської православної церкви, – підкреслювалося у зверненні, – становлять загрозу для цілісності не лише Української Православної Церкви, але й Української держави, оскільки створюють умови для зростання сепаратистських настроїв на Буковині та Одещині. У зв'язку із зазначеним Священний Синод від повноти Української Православної Церкви наполегливо звернувся до Священного Синоду Румунської православної церкви переглянути прийняте рішення. Це питання було порушено і під час зустрічі Президента України В. Ющенка з Патріархом Румунії Даніелем, яка відбулася 31 жовтня 2007 р. у рамках офіційного візиту Глави Української держави до Румунії [334, арк. 5].

Таким чином, Українська держава, місцеві органи влади, забезпечуючи достатньо високий рівень задоволення потреб етнічних румунів Чернівецької області, всіляко стримували процес політизації румунського руху в регіоні.

Разом з тим, деякі лідери румунських культурних товариств Чернівецької області за допомогою румунської сторони та за стабільною моральною підтримкою румунських засобів масової інформації намагалися підживлювати так звану „проблему румунської національної меншини”, про що свідчать вимоги, які висувалися лідерами румунської національної меншини, з одного боку, та офіційними чинниками Румунії – з іншого. Так, як впливало з порушених у різних формах керівниками румунських товариств області, а також з офіційних звернень румунської сторони, зокрема з Пам'ятної записки посольства Румунії в Україні від 18 серпня 2003 р., головними вимогами румунів Чернівецької області були:

- збільшення мережі шкіл з румунською мовою навчання;
- створення у м. Чернівці окремої бібліотеки румунської літератури;
- відкриття у м. Чернівці румунського національного театру або створення трупи в Чернівецькому обласному українському музично-драматичному театрі та румунського ансамблю при обласній філармонії;
- заснування у м. Чернівці музею румунському поету М.Емінеску;
- надання дозволу на встановлення поблизу села Грушівка Глибоцького району Чернівецької області пам'ятника молдовському господарю Штефану Великому;
- повернення колишньої нерухомості румунської громади у м. Чернівці (Будинок офіцерів, навчальний корпус професійно-технічного училища № 5, приміщення обласного суду);
- скасування податку на гуманітарну допомогу, яка надходить на адресу румунських товариств, бібліотек і шкіл Чернівецької області від уряду Румунії;
- сприяння у виданні в області творів румуномовних буковинських письменників тощо [318, арк. 4].

Тривале мусування деякими лідерами румунських національно-культурних товариств області та румунськими ЗМІ цих вимог створювало враження невирішеності проблем румунів в Україні взагалі. Проте слід зазначити, що у минулому цей список був набагато більшим, але проблеми румунів поступово вирішувалися як на центральному, так і на місцевому рівнях. Так, у м. Чернівці коштами облдержадміністрації було споруджено, як зазначалось вище, пам'ятник румунському поету М. Емінеску та встановлена меморіальна дошка господарю середньовічної Молдови Олександру Доброму, при якому у 1408 р. була зафіксована перша письмова згадка про м. Чернівці, введено двомовні назви (українською та румунською) населених пунктів з переважним румунським населенням, випускникам румунських шкіл дозволено складати вступні іспити у вузах області рідною мовою, на окремих факультетах Чернівецького національного університету створено румуномовні академічні групи тощо.

З іншого боку, набута за роки незалежності практика переконливо довела, що доведення до логічного кінця започаткованої роботи стосовно виконання певних вимог румунських національно-культурних товариств Чернівецької області унеможливило б подальшу спекуляцію як на рівні області, так і в Румунії навколо так званої „проблеми румунської національної меншини” в Україні. Тому конструктивний підхід до вирішення деяких порушених зазначеними товариствами питань, наприклад: відкриття у м. Чернівці музею класика румунської літератури М. Емінеску, повернення деяким населеним пунктам їхніх історичних назв, заміна колишніх радянських назв вулиць в румунських селах, подальше сприяння видавництву книг та підручників румунською мовою, – не представлятимуть загрози національним інтересам Української держави, проте нейтралізуватимуть напругу з питань, які періодично з'являються, та призведе до зростання авторитету державних органів влади в середовищі місцевих румунів.

Висновки до розділу

Мусування деякими лідерами румунських національно-культурних товариств (діючих в Україні протягом 1990–2007 рр.) та румунськими засобами масової інформації широкого кола вимог щодо забезпечення прав етнічних румунів створювало враження невирішеності їхніх проблем в Україні в цілому. Проте наведені у Розділі 5 статистичні дані та невідомі до цього матеріали продемонстрували, що Українська держава, місцеві органи влади, за роки незалежності нашої країни забезпечили достатньо високий рівень задоволення потреб етнічних румунів Чернівецької, Закарпатської та, відповідно, Одеської областей. В Україні діє розгалужена мережа освітніх установ, починаючи від дитячих садків і до вищих навчальних закладів, з викладанням румунською мовою. Україна також створила комплексну базу для забезпечення інформаційних потреб румунської національної меншини – від друкованих засобів масової інформації до повноцінної мережі годин на радіо та телебаченні, яка за перші 16 років незалежності нашої держави виявилася набагато розвинутою, ніж аналогічна – для задоволення відповідних потреб української меншини в Румунії.

Наведені конкретні факти щодо існуючої в Україні системи навчальних та культурних закладів, а також інформаційного потенціалу з використанням румунської мови спростовують безпідставні звинувачення з боку офіційного Бухареста і румунських засобів масової інформації в тому, що, нібито, українська влада не створила відповідні умови для отримання освіти та інформації рідною мовою, „українізує” румунську меншину, штучно породжуючи чисельні проблеми із забезпечення прав етнічних румунів в регіонах їх компактного проживання, тощо.

ВИСНОВКИ

Здійснений у дисертації комплексний теоретичний та фактографічний аналіз ролі і місця української національної меншини в Румунії та румунської національної меншини в Україні у становленні та розвитку міждержавних відносини двох країн на сучасному етапі дає підстави для таких узагальнень й висновків.

За роки незалежності України та протягом постсоціалістичного періоду розвитку Румунії, в рамках нового і перспективного напрямку наукових досліджень – українського діаспорознавства – лише у загальних рисах почала розроблятися проблематика, пов'язана із становищем етнічних українців в Румунії, про яких, за умов закритості та ізольованості від зовнішнього світу румунського суспільства до революційних подій 1989 р., було мало відомо. Як правило, справа обмежувалася виявленням та констатацією загальних даних щодо чисельності та регіонах проживання наших співвітчизників в Румунії.

Водночас, майже зовсім не розробленою виявилася проблематика, пов'язана із висвітленням становища румунської національної меншини в Україні, зусиль Української держави, спрямованих на збереження та розвиток її національної самобутності, мови, культури і духовності, а також з особливою увагою, що надавалася за останні майже два десятиліття з боку офіційних та громадських чинників Румунії цілеспрямованій роботі з етнічними румунами та їхніми національно-культурними організаціями в Україні.

Отже, комплексне висвітлення ролі та місця українців в Румунії та, відповідно, румунів в Україні у широкому спектрі сучасних двосторонніх відносин до цього часу не було предметом спеціального історичного дослідження та залишається маловивченим напрямом для української історичної науки.

У роботі виявлено та класифіковано характерні риси національної політики румунської держави протягом 1918–2007 рр. Зокрема, розкрито, що королівська влада міжвоєнної Великої Румунії, військова диктатура маршала І. Антонеску часів Другої світової війни та, фактично, в однаковій мірі, режим комуністичного диктатора Н. Чаушеску, проводячи схожу по суті політику придушення національної самобутності і примусової асиміляції, цілеспрямовано і свідомо порушували інтереси українців та інших меншин, які проживали на її території, позбавляючи їх національних прав і свобод та намагаючись прищеплювати їм румунські національні цінності. Особливо жорсткою виявилася політика румунізації етнічних українців, які поза своєю волею протягом 1918–1940 рр. опинилися в межах Румунії, де зазнали суцільних утисків і обмежень на національному підґрунті та де їх штучно вважали „румунами, які забули рідну мову”.

Внеском автора у розширення знань про українську громаду в Румунії періоду Другої світової війни стало введення у науковий обіг невідомої дотепер в Україні документальної бази, виявленої в румунських архівах, на основі якої, зокрема, доведено, що після Першої світової війни до складу румунської держави було включено 17 264 кв. км української території, а в її межах проживали близько 1 млн. 200 тис. українців.

Науковою новизною також стало розкриття агресивних намірів довоєнної Румунії щодо українських територій ще до початку Великої Вітчизняної війни та факт розробки маловідомого плану часів війни стосовно створення „етнічно однорідної Румунії” шляхом, з одного боку, примусової депортації етнічних українців на схід, а з іншого – штучним заселенням території Задністров'я 800 тисячами „румунами”, які на той час проживали на окупованих протягом 1941–1944 рр. румунськими військами відповідних територій України та Росії. Зрозуміло, що таким шляхом, у баченні тодішнього профашистського румунського керівництва, Україна мала б втратити після війни будь-яку можливість порушувати питання щодо

законної територіальної приналежності їй Північної Буковини, Північної та Південної Бессарабії.

У перші повоєнні роки в Румунії відбулися позитивні трансформації на шляху демократичного вирішення національного питання, які дали помітні результати для української національної меншини у цій країні: у населених пунктах, де компактно проживали етнічні українці, відкривалися школи і ліцеї рідною мовою навчання, здійснювалися заходи з підготовки кадрів для їх успішної роботи, внаслідок конкретної роботи та уваги з боку центральних і місцевих органів влади Румунії значно поживилась культурно-освітня робота української громади тощо. Це стало можливим завдяки перемозі СРСР у Великій Вітчизняній війні, розширенню географічної присутності України на кордоні з Румунією, наявності серед радянських радників при румунських органах влади значної групи вихідців з України, прямим контактам між прикордонними областями двох країн, школами, університетами, науковими установами та закладами культури. Все це призвело не лише до потужної хвилі відродження національної ідентичності представників української громади в Румунії, але й до зародження нової генерації української інтелігенції, яка за непростих умов, що панували в країні протягом наступного понад півстоліття, намагалася підтримувати рідну мову та культуру.

Негативним явищем для етнічних українців Румунії у 50–60-х рр. минулого століття стала екстраполяція на румунську дійсність методів репресивної політики радянського гатунку, що, з одного боку, призвело до масових депортацій, знищення та еміграції значної частини української громади, а з іншого – до придушення процесу національного відродження українства, що, зокрема, знайшло відображення у закритті переважної більшості нещодавно заснованих українських шкіл та ліцеїв, спаленні українських бібліотек, припинені радіопередач українською мовою тощо, що мало як результат започаткування румунізації етнічних українців.

За часів тоталітарного режиму Чаушеску методи і форми денаціоналізації меншин в Румунії, в тому числі і українців, зовні дещо змінилися, проте вони не торкнулися сутності цілеспрямованої національної політики румунської держави того часу. Форсована асиміляція та примусова румунізація представників не румунської національності і надалі залишилися головними завданнями скоординованих дій партійно-державного апарату та підконтрольних йому громадських організацій, освітніх закладів, наукових установ, культурних установ та засобів масової інформації соціалістичної Румунії.

Повалення тоталітарного режиму Н. Чаушеску і приход до влади в Румунії нових демократичних сил у грудні 1989 р. внесли певні зміни в національну політику Бухареста. Цьому у значній мірі сприяли офіційно заявлені на початку '90-х рр. минулого століття прагнення Румунії інтегруватися в європейські та євроатлантичні структури. Конституція Румунії, яка була схвалена на референдумі 8 грудня 1991 р. з відповідними змінами та доповненнями, внесеними за результатами референдуму у 2003 р., включає ряд статей щодо прав, свобод та обов'язків осіб, які належать до національних меншин. Водночас, положення основного закону про те, що Румунія „є унітарною національною державою” суперечить реальному стану справ, оскільки в країні проживають мільйони представників національних меншин, лише вісімнадцять з яких визнані офіційно. Факт затягування протягом багатьох років схвалення закону про національні меншини Румунії підтверджує небажання визнати де-факто багатонаціональність румунського суспільства.

У постсоціалістичній Румунії уряд і парламент намагалися розробити законодавчу базу прав національних меншин, яка формально відповідає документам ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій з цих питань. Згідно з відповідними президентськими указами, схваленими парламентом законами, урядовими рішеннями та іншими нормативними актами, протягом 1990–2006 рр., представники національних меншин

отримали формально задекларовані можливості вільно об'єднуватися у політичні партії і громадські організації, відроджувати та розвивати національну культуру та освіту рідною мовою. Проте, на практиці відповідні права суттєво обмежувалися, що призводило до певного порушення прав і свобод національних меншин, які проживають на території Румунії, і що переконливо впливає з предмету цього дослідження на прикладі становища етнічних українців.

Втім, постсоціалістичні трансформації румунського суспільства та влади не призвели до відмови від націоналістичної нетолерантності. За останні два десятиліття Румунії так і не вдалося повністю усунути супечності у сфері міжнаціональних відносин. Найбільш рельєфно вони простежувалися у відносинах титульної нації з угорською меншиною – найчисельнішою, найбільш організованою, політично й національно свідомою серед вісімнадцяти офіційно визнаних національностей країни, а також у ставленні до української громади, про що неодноразово сигналізували, як зазначалося в роботі, найбільш національно свідомі її представники.

Проаналізовано особливості та визначено три основні періоди розвитку сучасних українсько-румунських відносин.

Перший охопив 1990–1997 рр. та був для України найбільш складним для розвитку відносин з Румунією. Серед обставин, які зумовили напружений стан українсько-румунських відносин у ті роки було те, що територіальні домагання, які раніше завуальовано висувались до Радянського Союзу, після його розпаду були відверто переадресовані на Україну. Румунське керівництво того часу ставилося до України як до країни, що успадкувала від Радянського Союзу „захоплені румунські території” та у складі якої опинилися землі, що раніше були частиною румунської держави. Апогеєм такого підходу стала Декларація Парламенту Румунії про пакт Ріббентропа–Молотова та його наслідки для Румунії від 24 червня 1991 р., в якій було зафіксовано положення про нібито незаконність відриву 28 червня 1940 р. від Румунії її історичних територій – „Бессарабії,

Герцаївського краю та Північної Буковини Румунії”. Аналогічною за змістом та спрямованістю виявилися і заяви Парламенту та Уряду Румунії від 28 листопада 1991 р. щодо Всеукраїнського референдуму (1 грудня 1991 р.). У першій, зокрема, зазначалося, що „референдум не може проводитися на румунських територіях, які були насильно приєднані до СРСР, і які ніколи не належали Україні та по праву є румунськими”, а у другій, що „визнання незалежності України та бажання розвивати взаємовигідні румунсько-українські зв'язки не зобов'язує визнати включення до складу нової незалежної української держави Північної Буковини, Герцаївського краю, Хотинського повіту, повітів півдня Бессарабії, які були насильно анексовані СРСР, потім включені до територіальної структури України на основі Пакту Ріббентропа–Молотова”. Привернуто увагу до того, що ці заяви Парламенту та Уряду дотепер в Румунії офіційно не відмінені.

Другий період (1997–2004 рр.) характеризувався активною імплементацією положень підписаного 2 червня 1997 р. Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією, надаючи суттєвого імпульсу подальшому розвитку взаємовідносин між Україною та Румунією у політичній, економічній, науковій та культурно-гуманітарній сферах. Найбільшим досягненням цього періоду слід вважати формування солідної договірно-правової бази двосторонніх відносин, насамперед, підписання і набуття чинності Договором між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань, що дало можливість припинити тривалі попередні дискусії щодо лінії українсько-румунського державного кордону.

Третій (2005–2009 рр.) став періодом найбільш активних в історії двосторонніх відносин, викликаних перемогою помаранчевих сил в обох країнах у грудні 2004 р. Його квінтесенцією стало створення 2 лютого 2006 р. та започаткування діяльності Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії з відповідними комітетами, підкомітетами та

робочими групами як комплексного механізму розгляду сторонами та вирішення проблемних питань у двосторонніх відносинах.

Аналіз впливу етнічного чинника на розвиток двосторонніх взаємостосунків свідчить про зростання ролі Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, створеної відповідно до українсько-румунського базового Договору, та профільної Робочої групи Комітету співробітництва з питань культури, освіти, національних меншин та громадської інформації Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії. Особливого значення набув досвід проведеного у 1998 р. на території Румунії та, відповідно, у 1999 р. в Україні першого моніторингового дослідження окремих аспектів становища української громади в сусідній країні та румунської національної меншини, яка проживає у нашій державі, а також започаткований у 2006 р. спільний моніторинг за участі представників ОБСЄ та Ради Європи.

Дослідження гуманітарного аспекту прикордонного співробітництва між Україною та Румунією свідчить про значну роль створених протягом 1990–2000 рр. трьох єврорегіонів, а саме – „Карпати”, „Верхній Прут” та „Нижній Дунай”. На регіональному рівні, у контактних зонах обох країн, де переважно проживають етнічні румуни України та етнічні українці Румунії, вони, крім економічних завдань, вирішують і гуманітарні проблеми, у тому числі щодо забезпечення прав осіб, які належать до зазначених національних меншин.

Розкрито суть періодичних антиукраїнських кампанії в румунських ЗМІ, починаючи з 90-х років минулого століття, пов'язаних із підписанням базового політичного Договору між Україною та Румунією, висвітленням різних аспектів життя румунської громади в Україні, зусиль, що вживалися за роки незалежності нашою державою, спрямованих на підтримку мовних, культурних, інформаційних та духовних потреб етнічних румунів та діяльності їхніх національно-культурних організацій. Водночас, акцентовано

увагу на тому, що ті ж самі засоби масової інформації, тенденційно висвітлюючи проблеми щодо дотримання прав і свобод румунської меншини в Україні, систематично вдаючись до фальсифікації етнічної політики та міжнаціональних відносин в нашій країні, повністю умовчували проблеми етнічних українців Румунії, чим підтверджено їхній асиметричний підхід до висвітлення проблематики національних меншин у двох країнах.

Порівняльний аналіз становища української національної меншини в Румунії та, відповідно, румунської меншини в Україні з його екстраполяцією на становлення і розвиток українсько-румунських відносин на сучасному етапі свідчить, що протягом постсоціалістичного періоду в Румунії спостерігалися уповільнені зрушення щодо відновлення навчально-виховних закладів рідною мовою для української меншини, у той час, коли за роки незалежності України не лише була збережена уся розгалужена система навчання і виховання румунською мовою, що діяла за часів СРСР, але й відкрито нові навчальні заклади, як, наприклад, румуномовний ліцей у смт. Красноільськ Чернівецької області. При порівнянні стану забезпечення інформаційних та культурних потреб представників української меншини в Румунії та румунської в Україні виявлено значний дисбаланс, зокрема доведено, що Україна створила комплексну мережу для покриття відповідних потреб румунської національної меншини, яка за перші роки незалежності нашої держави виявилася набагато розвиненішою, ніж аналогічна система в Румунії. Наведені дані щодо духовно-релігійних потреб етнічних українців в Румунії та етнічних румунів в Україні взагалі спростували спекулятивні ствердження деяких румунських представників про нібито існування в Україні лише однієї румунської церкви, у той час коли їх насправді 106. Проте, ситуація з реалізацією конституційного права українців на свободу думки, совісті та релігії залишалася у Румунії складною. У більшості випадків богослужіння в церквах проводилася румунською мовою румунськими священиками, а поодинокі спроби відродити богослужіння рідною мовою в місцях компактного проживання етнічних

українців не підтримувалися румунською владою і церквою. На відміну від активної діяльності чисельних румунських культурно-національних товариств в Україні щодо відстоювання усього комплексу прав для представників етнічних румунів, наявні дві організації українців Румунії – Союз українців та Демократичний союз українців – продовжували залишатися маловпливовими і неспроможними захищати права української громади у цій країні. Більш того, штучно створені Культурологічний союз русинів Румунії та Генеральний союз асоціацій гуцулів Румунії сприяли роз'єднанню української громади суміжної країни, що негативно позначилося на можливості вирішення її проблем.

Аналіз становища румунської національної меншини, яка проживає на території нашої країни, свідчить про зусилля Української держави, спрямовані на належне забезпечення прав етнічних румунів-громадян України у мовній, освітній, культурній, інформаційній та духовно-релігійній сферах, чим доведено наявність різьочого дисбалансу з цих показників у порівнянні із забезпеченням аналогічних прав та свобод для української меншини в Румунії.

Представлена порівняльна таблиця щодо становища української національної меншини в Румунії та румунської в Україні, в якій наведено інформацію щодо їх загальної чисельності, місць проживання, діючих громадсько-політичних організацій та національно-культурних товариств, нормативно-правової бази двох держав у цій сфері, стану забезпечення інформаційних, освітніх, культурних, духовних прав і потреб етнічних українців в Румунії та етнічних румунів в Україні, їх представництво у виборних органах влади обох країн тощо. Такий підхід дозволив представити зазначені вище дані у сконцентрованому вигляді, що значно спрощує доступ до них зацікавленому читачеві.

Таким чином, протягом 1990–2007 рр. органи державної влади, політичні сили в румунському суспільстві, неурядові організації та ЗМІ Румунії роздмухували штучну проблему „пригнічення румунів в Україні”,

використовуючи у цих цілях перевірений часом метод гіперболізації деяких дій українських властей щодо етнічних румунів. Це дало підстави зробити загальний висновок про те, що в національній політиці Румунії протягом періоду, що є предметом цього дослідження, чітко відстежувалося застосування подвійних стандартів: Бухарест на всіх рівнях постійно звинувачував Україну у порушенні положень Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією 1997 р. щодо румунської меншини в Україні, водночас, не забезпечуючи належні умови для відродження та розвитку національної ідентичності українців у Румунії.

Рекомендації за наслідками дослідження:

1. Верховній Раді України:

а) розглянути можливість прискорення процесу схвалення внесеного у серпні 2011 р. Президентом України В.Ф. Януковичем проекту Закону України „Про внесення змін до деяких законів України щодо закордонних українців, а також проекту Закону України „Про внесення змін до Закону України „Про національні меншини в Україні” з метою їх адаптування до сучасних реалій, що відповідало б, з одного боку, очікуванням етнічних українців в зарубіжних країнах, в тому числі в Румунії, а з іншого – національних меншин, які проживають в Україні, зокрема румунської;

б) по можливості, внести зміни до Закону Української Радянської Соціалістичної Республіки „Про мови в Українській РСР” та законів України „Про вищу освіту”, „Про свободу совісті і релігійні організації” та „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” задля їх актуалізації;

в) розглянути доцільність внесення відповідних змін до Закону України „Про громадянство України” з метою врегулювання питань щодо подвійного громадянства;

г) активізувати міжпарламентський вимір українсько-румунського співробітництва, можливо, шляхом обміну візитами на рівні керівників законодавчих органів двох країн, а також налагодження тісної взаємодії на рівні груп дружби та профільних комітетів законодавчих органів двох країн, передбачивши виокремлення тематики забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин.

2. Адміністрації Президента України – по можливості, вжити заходів з метою відновлення роботи Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії як найефективнішого за роки незалежності України механізму комплексного співробітництва з Румунією з усіх існуючих проблемних питань.

3. Кабінету Міністрів України:

а) розглянути можливість вжиття заходів для імплементації рішення V Всесвітнього форуму українців (19–21 серпня 2011 р.) щодо створення центрального органу виконавчої влади (Державного комітету) з питань співпраці із закордонними українцями;

б) по можливості, прискорити затвердження Державної програми співпраці із закордонними українцями до 2015 року, що надасть можливість посилити роботу і з українською меншиною в Румунії.

3. Міністерству закордонних справ України:

а) вивчати можливі негативні наслідки сучасної політики румунської сторони щодо так званої „денаціоналізації” румунської меншини з метою сприяння формуванню об’єктивної міжнародної громадської думки з цього питання;

б) по можливості, використовувати важелі ОБСЄ та РЄ, представники яких брали участь у спільному українсько-румунському моніторингу становища української меншини в Румунії та румунської в Україні, зокрема

шляхом ініціювання широкого обговорення та реалізації висновків щодо результатів моніторингу під контролем відповідальних чинників цих міжнародних організацій;

в) у випадку відмови румунської сторони від відновлення третього етапу і завершення спільного українсько-румунського моніторингу щодо стану забезпечення прав осіб, які належать до української меншини в Румунії, та осіб, які належать до румунської меншини в Україні, розглянути доцільність розроблення плану та рекомендацій щодо проведення широкої інформаційної кампанії за результатами проведених дотепер етапів моніторингу, по можливості, за участю представників ОБСЄ та Ради Європи, а також винесення питання щодо підсумків цього спільного заходу на обговорення в рамках зазначених міжнародних організацій.

4. Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України:

а) по можливості, врахувати існуючу дотепер негативну практику обміну студентами, аспірантами та науково-педагогічними кадрами при розробці та укладенні нових протоколів про співробітництво між профільними міністерствами України та Румунії;

б) розглянути можливість прискорення роботи створеної у 2008 р. змішаної українсько-румунської комісії з питань розробки, експертної оцінки та видання підручників з мови, літератури, історії, географії, культури та народознавства кожною із сторін.

5. Міністерству культури України:

а) спрямувати діяльність Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин та профільної Робочої групи Комітету співробітництва з питань культури, освіти, національних меншин та громадської інформації Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії на всебічний аналіз об'єктивних проблем українців Румунії та румунів України та визначення

конкретних і прагматичних спільних заходів з усунення виявлених проблем, у тому числі під час зазначеного вище моніторингу. По можливості, ініціювати у встановленому порядку проведення чергового засідання зазначеної вище змішаної Комісії за участю експертів Ради Європи та ОБСЄ з метою підведення підсумків моніторингового дослідження, їх затвердження та опрацювання спільного плану заходів з усунення виявлених недоліків

б) вивчити питання щодо виникнення можливої загрози для національних інтересів України у зв'язку з відновленням Бельцького Єпископату (колишній Хотинський Єпископат часів Великої Румунії), Єпископату Південної Бессарабії (колишній Єпископат Белгород-Дністровський та Ізмаїла) та православного Єпископату Дубасар та Придністров'я (колишня Румунська Православна Місія у Задністров'ї 1941–1944 рр.) Бессарабської митрополії РумПЦ з точки зору аналізу ситуації у середовищі православ'я в Чернівецькій та Одеській областях та виробити конкретні запобіжні заходи на випадок виникнення у міжконфесійному просторі згаданих регіонів небажаних тенденцій, у тому числі здатних спровокувати міжнаціональне протистояння. У цьому контексті, уявляється за доцільне запропонувати створення українською стороною відповідної міжвідомчої групи, зокрема із задіянням (за згодою) зацікавлених представників церковних кіл нашої держави.

6. Державному комітету телебачення і радіомовлення України:

а) розглянути можливість публікування в українських та зарубіжних ЗМІ матеріалів, в яких зазначити на відсутність взаємності у підходах до забезпечення прав української меншини в Румунії та оцінки становища румунської меншини в Україні. З цією метою продовжувати започатковану практику відвідувань українськими журналістами, у тому числі, які пишуть для румуномовних видань, місць компактного проживання етнічних українців Румунії, з метою об'єктивного висвітлення становища місцевих українців у порівнянні із ситуацією румунів в Україні;

б) по можливості, організувати цикл теле- і радіопередач з метою висвітлення фактичного стану забезпечення освітніх, мовних, культурних та інформаційних потреб українців Румунії у порівнянні з тим, як ці питання вирішуються в Україні стосовно румунської меншини;

в) розглянути можливість підготовки на основі наявних результатів спільного українсько-румунського моніторингу стану задоволення прав української меншини в Румунії та румунської меншини в Україні розгорнутого базового матеріалу для публікацій в українських та румунських ЗМІ, з наведенням аргументованої інформації щодо відсутності взаємності у забезпеченні прав української меншини в Румунії та румунської в Україні;

г) ініціювати звернення до Телебачення Румунії та Радіо Румунії щодо відкриття україномовних програм на румунському радіо і телебаченні.

7. Державній службі статистики України, з огляду на ситуацію, що складається у зв'язку з намірами румунської сторони сприяти перереєстрації під час перепису населення в Україні 2012 р. молдован-громадян України як етнічних румунів і, таким чином, збільшити питому вагу румунської національної меншини, яка компактно проживає у Чернівецькій області, до 20% усіх мешканців регіону і на цій підставі порушити питання щодо створення „румунської національно-культурної автономії”, пропонується розглянути можливість проведення відповідної роботи на випередження серед молдовської громади Чернівецької та Одеської областей з метою недопущення перереєстрації під час наступного перепису населення молдован-громадян України як етнічних румунів.

8. Закарпатській, Чернівецькій та Одеській ОДА:

а) сприяти ініціюванню з боку сусідніх з Румунією областей України встановлення і розширення партнерських зв'язків з українськими населеними пунктами Румунії та румунськими населеними пунктами України;

б) надати посильну допомогу щодо комплектування українського ліцею

ім. Т. Г. Шевченка у м. Сігету Мармацієї та шкіл Румунії, де українська мова і література викладається як предмет, необхідними підручниками, забезпечити трансляції українських радіо- та телепередач на прикордонні регіони Румунії, де проживають українці, тощо;

в) сприяти більш активному залученню до співпраці з українськими громадськими організаціями в прикордонних з Україною повітах Румунії обласних філій Спілки письменників України, культурологічних та просвітницьких організацій;

г) започаткувати в обласних та районних українських ЗМІ окремі рубрики, в яких на періодичній основі висвітлювати життєдіяльність румунської національної меншини в Україні та проблеми забезпечення прав відповідних українських громад в прикордонних з Україною повітах Румунії;

г) по можливості, організувати робочі візити фахівців з прикордонних з Румунією областей України в українські населенні пункти Румунії;

д) запрошувати на культурологічні, освітні, наукові, педагогічні заходи, що проводяться у сусідніх з Румунією областей України діячів культури, викладачів, української мови і літератури румунських шкіл.

9. Президії Національної академії наук України – розглянути можливість створення у м. Чернівці ефективною спеціалізованою науково-дослідницькою установи (наприклад філії Інституту стратегічних досліджень, за зразком існуючої в Ужгороді), яка сприяла б виробленню концепції розвитку двосторонніх взаємозв'язків, впровадженню гнучкої тактики її реалізації, подоланню існуючих проблемних питань у стосунках між Україною та Румунією.

10. Всеукраїнській національно-культурній молдавській асоціації та Міжрайонному товариству молдовської культури Буковини рекомендувати (за згодою):

а) провести конференції, круглі столи, підготувати цикли теле- і радіопередач, наукові та науково-популярні публікації у місцевій пресі тощо з питань історії середньовічної Молдови, яка виникла на політичній карті Європи майже на 500 років раніше (1380 р.), ніж Румунія (1859 р.), а також з питань сучасної Республіки Молдова з використанням таких понять як „молдовська держава”, „молдовська мова”, „молдовська нація”, „молдовська культура”, „молдовська церква”, „молдовська діаспора” та „історія Молдови”, що відповідає національним інтересам України;

б) розширити коло ґрунтовних публікацій про історію та сучасне життя молдован України, які періодично оприлюднюються у двомовній (українською та молдовською мовами) газеті „Луцаферул” („Ранкова зірка”).

На завершення слід зазначити, що розв’язання проблем щодо реального створення румунською стороною необхідних умов для збереження національної самобутності українського етносу у цій країні і відмови від безпідставної критики України за нібито порушення прав румунської національної меншини повинно і надалі залишатися одним з пріоритетних напрямів у діяльності зазначених вище органів центральної і місцевої влади в Україні, з метою використання потенціалу Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать національних меншин. Координуючу роль на цьому напрямі покликаний відігравати Комітет співробітництва з питань культури, освіти, національних меншин та громадської інформації, який, можливо і надалі, буде діяти в рамках оновленої Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії.

Крім того, з метою формування правдивої громадської думки із порушених у цій роботі питань на міжнародному рівні, у тому числі у Раді Європи та в ОБСЄ, вбачається доцільним постійно залучати експертів спеціалізованих міжнародних організацій та фахівців з питань етнополітики нашої держави, а також використовувати вітчизняні та зарубіжні засоби масової інформації для доведення реальної ситуації щодо становища

українців в Румунії та дій румунської сторони стосовно етнічних румунів в Україні.

Здійснення таких заходів та постійний контроль над станом забезпечення прав етнічних українців Румунії з виробленням нових контрзаходів може мінімізувати та нейтралізувати цілеспрямовану політику Бухареста на цьому напрямі як певний негативний чинник для національної безпеки нашої держави, що відповідає національним інтересам України. У цьому контексті, відповідні заходи мають бути спрямовані на сприяння реалізації загального курсу української зовнішньої політики на румунському напрямі з метою виведення сфери національних меншин з переліку проблемних питань українсько-румунських відносин та її перетворення на ефективний чинник зближення між двома державами та народами, як це відбувається у взаєминах України з іншими державами Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 36 с.
2. Указ Президента України від 13 жовтня 2006 року № 875/2006 „Про Національну концепцію співпраці із закордонними українцями” [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=875%2F2006>.
3. Закон України „Про правовий статус закордонних українців” // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2004. – № 25. – С. 343.
4. Державна програма „Українська діаспора на період до 2000 року” : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. № 119 // Етнополітика в Україні : документи та матеріали. – К. : Фенікс, 1998. – С. 266; Національна програма „Закордонне українство” на період до 2005 року. Затверджена Указом Президента України від 24 вересня 2001 року. № 892/2001; Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року // Матеріали IV Всесвітнього форуму українців, 18–20 серпня 2006 року. – К., 2006. – 40 с.
5. *Gardianul*. – 2006. – 29 decembrie.
6. Політична історія України. XX століття. У 6 томах / Редколегія: І. Ф. Курас (голова) та ін. / Том 5. Українці за межами УРСР (1918–1940). Керівник тому В. П. Трощинський. – К., 2003. – 720 с.; Трощинський В. Державна етнополітика України: історичні витоки та засади формування в сучасних умовах // Етнополітична ситуація в Україні: спроби наукової інтерпретації. – К., 1993; він же. Українці в зарубіжному світі. – К., 1991 (у співавт.); він же. Міжетнічна інтеграція: постановка проблеми в українському контексті: Навч. посіб. – К., 2003 (у співавт.) та ін.; Ребкало В., Обушний М., Майборода О. Етнонаціональні процеси в сучасній Україні. – К., 1996. – 116 с.; Національні відносини в Україні у XX ст. / Упор. М. І. Панчук та ін. – К., 1994. – 560 с.; Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України:

Підручник. – К. : Либідь, 2006. – 712 с.; Современные международные отношения: Учебник / Под. ред. А. В. Торкунова. – М. : РПЭ, 2000. – 585 с.

7. Соколов В. Контуры будущего мира: нации, регионы, транснациональные общности // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 3. – С. 3–14.

8. Ананьїн В. О. Безпека сучасного руху поліетнічного суспільства. – К.: КВІУЗ, 2000. – 160 с.; Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія: курс лекцій / Андрущенко В. П., Михальченко М. І. – 2-ге вид., випр. й допов. – К. : Генеза, 1996. – 368 с.; Аза Л. О. Структурна композиція етнічної ідентичності // Соціокультурні ідентичності та практики. – К.: ІС НАН України. – С. 201–212; Беліцер Н. Міжнародний досвід захисту прав корінних народів // Кримські студії. Інформаційний бюлетень. – 2000. – № 2. – С. 15–19; її ж. Що таке „меншина в меншині”? // „Кримська Світлиця”. – № 42. – 2003. – 17 жовтня; Варзар І. М. Співвідношення соціального та етноісторичного начал у побудові і функціонуванні політичної нації // Еліти і цивілізаційні процеси формування нації / Збірник. Т.2. – К. : ТОВ УВПК „Ексоб”, 2006. – 584 с.; його ж. Із контекстів минулих літ: Вибране в концептуальних і мемуарних вимірах. Кн.. І: Держава і народ-етнос у політичному дискурсі. – К.; ФАДА, ЛТД, 2003. – 592 с.; Марчук С. А. Етнічна історія України: Навчальний посібник. – К. : „Знання”, 2008. – 471 с.; Наулко В. І. Основні етапи етнічної історії та етнографічного дослідження України // Культура і побут населення України: Навчальний посібник / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін. – 2-ге вид., доп. та перероб. – К. : Либідь, 1993. – 281 с.; Етнонаціональні процеси в Україні: історія і сучасність / О. Б. Беренштейн, Н. А. Зінкевич, В. Т.Зініч та ін. : За ред. В. І. Наулка. – К. : Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2001 – 424 с.; Шкляр Л. Є. Нація в умовах „розколотої” цивілізації // Еліти і цивілізаційні процеси формування нації / Збірник. Т.2. – К. : ТОВ УВПК „Ексоб”, 2006. – 584 с.; він же. Этнос. Культура. Личность (Филос.-методол.аспекты исслед.) / АН

Украины. Ин-т философии; Отв. ред. Б. В. Попов. – К. : Наук. думка, 1992. – 84 с.

9. Курас І. Ф. Етнополітика: історія і сучасність. Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років. – К.: ШЕНД, 1999. – 656 с.

10. Курас І. Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.

11. Євтух В. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти. – К. : Фенікс, 1997. – 216 с.

12. Етносуспільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій / В. Б. Євтух. – К. : Вид. дім „Стилос”, 2004. – 242 с.

13. Етнонаціональна структура українського суспільства: Довід. / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, К. Ю. Галушко, К. О. Чернова; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ф-т соціол. та психології. – К. : Наук. думка, 2004. – 344 с.

14. Україна: етнонаціональна палітра суспільного розвитку. Словник – довідник. / Ю. Римаренко, О. Кортунів, І. Курас, С. Римаренко та ін. – К. : видавництво УАДУ, 1997. – 272 с.

15. Социальные идентификации идентичности / С. А. Макеев, С. Н. Оксамитная, Е. В. Швачко. – К. : Ин-т социологии НАН Украины. – 1996. – 185 с.

16. Шульга М. О. Етнічна самоідентифікація особистості. – К. – 1993. – 267 с.

17. Римаренко С. Ю. Самовизначення особи, нації, держави. – К. : Видавничий дім „Юридична книга”, 1999. – 543 с.; його ж. Моделювання державної етнополітики в Україні // Розвиток України в регіональній перспективі. – К., 2002. – С. 260–267.

18. Римаренко С. Ю. Права нації та права людини: між Сціллою та Харибдою. – К. : Світогляд, 2005. – 78 с.

19. Римаренко Ю., Шкляр Л., Римаренко С. Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади. – К. : Інститут держави і права НАН України, 2001. – 254 с.

20. Нація і держава. Теоретико-методологічний та концептуальний аналіз / Ю. Римаренко, І. Курас, Л. Нагорна, С. Римаренко, М. Шульга та ін. – Т.П. – К. : Інститут держави і права НАН України, 1998. – 280 с.

21. Котигоренко В. О. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект. – К. : Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2000. – 356 с.; він же. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політичний концепт. – К. : Світогляд., 2004. – 722 с.; його ж статті: Причинність етноконфліктів: вплив глобалізації // Політична думка. – 2002. – № 1. – С.103–111; Вплив зовнішньополітичних чинників на етнонаціональну ситуацію в Україні / Людина і політика. – 2001. – № 14. – С.10–28;

22. Надолішній П. І. Розбудова нової системи врядування в Україні: етнонаціональний аспект (Теоретико-методологічний аналіз): Монографія. – К. : Вид-во УАДУ Астропринт, 1999. – 304 с.

23. Alfredsson G., Zayas A. Minority Rights: Protectionn by the United Nations // HumanRights Law Jurnal, vol.14. – 1993. – № 1–2. – P.3.; Alfredsson G. Council of Europe. Report on „Equality und non-discrimination: minority Rights”. – Strasbourg. – 1990. – P.8.

24. Bruner G. Nationalitaetprobleme und Minderheitenkonflikte in Osteuropa. – Guetersloh, 1993. – P.16

25. Гекман Ф. Народ, нація, етніческая група и етніческое меньшинство: к некоторым основным категориям этничности // Зарубежный мир, 1990. – Вып. 19; F. Heckman. Ethnische Minderheiten. Volk und Nation. Soziologie inerethnischer Beziehungen. – Stuttgart, 1992. – 253 p.

26. Гелнер Е. Нації та націоналізм. Переклад з англ. К. : – Таксон, 2003. – 300 с.

27. Горовиц Д. Ирредентизм, сепаратизм и самоопределение // Национальная политика в Российской Федерации. – М. – 1993. – С.147–158.

28. Capotorti F. Minorities // Enciclopedia of Public International Law, vol.8. – 1985 ed. R.Bernhardt. – 386 p.

29. Polins H. Immigrants and Minorities. – The Outsiders and Business // Immigrants and Minorities. – 1989. – Vol. 8. – № 3. – P. 256.
30. Smith A. The Origins of Nations // Ethnic and Racial Studies. – 1989. – Vol.12. – № 3. – P. 340–352; Сміт Е. А. Національна ідентичність/ Переклад з англійської П. Таращука / – К.: Основи, 1994. – 224 с.
31. Kampelman M. Secession and the Right of Self – Determination. – The Washington Quaterly. Summer 1999. – P. 11–12.
32. Diaconu I. Minoritățile. Statut. Perspective. – București, 1996. – 216 p.
33. Flora G. „Ce este o Națiune?” Identitate teritorială și populațională în structura ideatică a ideologiilor naționale din Trasilvania // Режим доступу: <http://www.policy.hu/flora/dolg4.htm>. (Переглянуто 19.02.2009 р.).
34. Aurescu B. Tratatul politic de bază româno–ucrainean și instituția „Euroregiunilor // Drepturile omului. – 1998. – №. 4. – P. 41–43.
35. Diaconu I. Minoritățile în mileniul al treilea. Între globalism și spirit național. – București : Editura asociației române pentru educație democratică. – 2001. – 352 p.
36. Трощинський В. П., А. А. Шевченко. Українці в світі. – К. : Видавничий дім „Альтернативи”, 1999. – 352 с.; Аза Л. О., Попок А. А., Швачка О. В. Українці Румунії: Сучасний стан та перспективи етнокультурного розвитку. – К. : Соціс – Рівне : Ліста. – 1999. – 88 с.; Віднянський С., Вовканич І. Україна і Центрально-Східна Європа у ХХ столітті // Дослідження історії соціально-економічного розвитку країн Центральної та Південно-Східної Європи: сучасний стан, проблеми, перспективи / Доповіді та повідомлення наукової конференції. – Ужгород. – 1998. – С. 66–72.; Брицький П., Віднянський С. Україна як суб’єкт історії Європи у минулому і у наші дні // Україна в європейських міжнародних відносинах. Науковий збірник. – К., Інститут історії України НАН України, 1998. – С. 88–106; Віднянський С. Українсько-румунські відносини у загальноєвропейському контексті // Румунсько-українські відносини: історія і сучасність. Матеріали міжнародного симпозіуму. – Сату-Маре, Румунія,

1999. – С. 445–450; Віднянський С. та ін. З історії міжнародних зв'язків України: наука освіта (XIX- 30-ті роки XX ст.). Документи і матеріали . – К., Інститут історії України НАН України, 1999. – 201 с.; Віднянський С. Україна і Європа в XX столітті: уроки взаємин у минулому та сучасне співробітництво // Четвертий міжнародний конгрес українців. Одеса, 26–29 серпня 1999 р. Доповіді та повідомлення. Історія. Частина 2: XX століття. – Одеса – Київ – Львів, 1999. – С. 627–634; він же. Українсько-румунські відносини у загальноєвропейському контексті // Розбудова держави. – 1999. № 7–12. – С. 87–92; Віднянський С., Мартинов А. Україна і світ // Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001). – К. : Видавничий дім „Альєрнатива”, 2001 – С. 585–682; Віднянський С. Україна в Європі у минулому столітті: від об'єкта до суб'єкта міжнародних відносин (замість передмови) // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 2001. – вип. 10. – С. 9–21; Віднянський С., Мартинов А. Україна в постмодерній системі міжнародних відносин // Науковий вісник Дипломатичної академії України . – Вип. 5. Українська зовнішня політика та дипломатія: десять років незалежності. – К., 2001. – С. 140–148; Віднянський С. Міжнародні зв'язки України в сучасній вітчизняній історіографії: основні напрями, проблеми та перспективи дослідження // Україна дипломатична – 2003. Науковий щорічник. – К., 2004. – вип. 4. – С. 472–482; він же. Україна у світі // Моя Україна. – К. : Видавничий дім „Альєрнатива”, 2004 – С. 409–546; він же. Центрально-Східна Європа у XX ст. як особливий регіон: основні напрями та проблеми вивчення // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Ужгород, 2005. – Вип. 12. – С. 13–18; Віднянський С., Мартинов А. Еволюція зовнішньої політики України (1991–2006) // УІЖ. – К., 2006. – № 4. – С. 32–51; Віднянський С., Смолій В. Історичні аспекти українсько-румунського діалогу // Румунсько-українські відносини: історія і сучасність. Клуж-Напока – Сату-Маре, 2007. – С. 14–17; Віднянський С. Процеси національного самовизначення на Буковині у 1918 р. та її включення до складу Румунського королівства // Там само. – С. 166–

172; Віднянський С., Рубльов О. Українські землі у складі Польщі, Румунії і Чехословаччини // Політична система для України.: історичний досвід і виклики сучасності. – К., 2008. – С. 430–493.

37. Грироришин С. І. Українці в Румунії // Українська Радянська Енциклопедія. – Т. 9. – Видання друге. – К. : Головна ред. УРЕ. – 1983. – С. 514; Недужко Ю. В. Діяльність української діаспори щодо відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років ХХ століття). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. – Київ, 2010. – 413 с.; Горват Л. В. Соціально-економічний розвиток українців Марамарощини (Румунія). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Київ, 2000. – 151 с.

38. Марціновський А. Чи легко бути українцем в Румунії // Голос України. – 2002. – № 211–212. – 14 листопада; його ж. Нічия діаспора // Голос України. – 2002. – № 231 (2 989). – 5 грудня.

39. Şeiciuc A. Problema ucraineană în Bucovina sudică; punctul nostru de vedere. – Bucureşti. – Ed. Mustang. – 2001. – 189 p.

40. Şeiciuc A. Dreptul la replică. Obiectivul dezbaterii: articolul „Trecutul bucovinean într-o oglindă ucraineană” scris de domnul dr. Ştefan Purici, conferențiar universitar la Universitatea „Ştefan cel Mare” din Suceava // Верховина. – 2005. – № 2 (3). – Р. 31; Şeiciuc A. Ucrainenii din Bucovina sudică: „quo vadis?” // Верховина. – 2006. – № 1 (4). – Р. 29–30.; Шейчук А. Українці Південної Буковини: „Quo vadis?” // Наша думка. – 2006. – № 1 (2). – С. 3.

41. Мінтянський І. Українці в Румунії // Вільне слово. Часопис Союзу українців Румунії. – 1990. – 16 липня.

42. Ткачук С. Куди іде українське шкільництво в Румунії? // Український вісник. Часопис Союзу українців Румунії. – 2001. – № 15–16.

43. Ткачук С. Наші розтулені рани і болі // Український вісник. Часопис Союзу українців Румунії. – 2004. – № 7–10.

44. Ткачук С. Звітна доповідь на IV з'їзді СУР // Український вісник. Часопис Союзу українців Румунії. – 2002. – № 13–14.

45. Tsaciuc Ș. România și minoritățile ei // *Curierul ucrainean*. – 2001. – № 88–89.
46. Цаповець В. Демократія по-румунські // *Час*. – 2003. – 23 січня. – С. 8.
47. Марина В. Румуни Закарпаття: проблеми історії та етнокультурного розвитку. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Ужгород, 1995. – 168 с.; Малюська А. „Проблеми співробітництва України з прикордонними державами в контексті забезпечення прав національних меншин (1991–2010 рр.)”. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2011. – 211 с.; Парфьонов О. Основні аспекти зовнішньої політики Румунії стосовно румунів в Україні // *Наукові записки*. Випуск 24. Серія „Політологія і етнологія” / Збірник. – К. : ІПіЕД. – 2003. – С. 242–261; він же. Питання подвійного громадянства як потенційний фактор напруги в українсько-румунських відносинах // *Наукові записки*. Випуск 27. Серія „Політологія і етнологія” / Збірник. – К. : ІПіЕД. – 2003. – С. 260–268; Соловей І. Українсько-румунські відносини: проблеми та перспективи розв’язання // *Вісник Київського міжнародного університету*. Серія: Міжнародні відносини. Випуск 3. – КиМУ. – 2004. – С. 68–88.
48. Кияк Т. Українсько-румунські-молдавські міжетнічні взаємини // *Етнонаціональні процеси в Україні: історія і сучасність* / О. Б. Беренштейн, Н. А. Зіневич, В. Т. Зінич та ін.: за ред. В. І. Наулка. – К. : Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами національних меншин України. – 2001. – 329 с.
49. Patraș E. Minoritățile naționale din Ucraina și Republica Moldova. Statutul juridic. – Cernăuți: Ed. Alexandrul cel Bun. – 1999. – 315 p.; він же. Вопрос защиты прав национальных меньшинств во взаимоотношениях Украины, Румынии и Республики Молдова // *Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин*. Міжнародна наукова конференція 16–17 травня 2001 року. – Чернівці. – 2002. – С. 318–331.
50. Попеску І. В. Право національних меншин у чинному законодавстві та в міжнародних зобов’язаннях України. Режим доступу: // www.niurr.gov.ua/ru/conference/kniga_conf/popesku.htm - 11к. (Переглянуто

23.05.2009.); він же. Права національних меншин України та перспективи їх розвитку // Світ–Lumea, Anul 1, № 11, 15 octombrie 1999. – Р. 2.

51. Попеску І. В. Міжнародні зобов'язання України в галузі забезпечення прав національних груп. Режим доступу: // http://www.niurr.gov.ua/ukr/dialog_1999/popesku.html. (Переглянуто 24.05.2009.).

52. Боечко В. Д., Гонта О. І., Захарчук Б. І. Кордони України: історія та проблеми формування (1927–1940 рр.) // Український історичний журнал. – 1993. – № 1 (370). – С. 56–78. Академія наук. Інститут історії. – С. 56–78.; Бутейко А. Д. Камінь спотикання знесено // Політика і час. – 2003. – № 8. – С. 30–39.; Аппатов С., Макан І. Українсько-румунські відносини: історія та сучасність // Український історичний журнал. – 1999. – № 5. – С. 87–101; Бевз Т., Яремчук В. Проблема української державності 1918 р. та румунський фактор // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин: Матеріали міжнародної наукової конференції / Буковинський політологічний центр. – Чернівці: Букрек, 2002. – С. 178–189; Троян С., Христюк Т. Румунський вектор зовнішньої політики України в 1991–2001 рр. // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин: Матеріали міжнародної наукової конференції / Буковинський політологічний центр. – Чернівці: Букрек, 2002. – С. 310–311.; Парфьонов О. Основні аспекти зовнішньої політики Румунії стосовно етнічних румунів в Україні // Наукові записки. Випуск 24. Серія „Політологія і етнологія” / Збірник. – К.: ІПіЕНД, 2003. – С. 242–261; він же. Основні аспекти внутрішньополітичної боротьби в Румунії на сучасному етапі та їх вплив на українсько-румунські відносини // Трибуна. – 2003. – № 11–12. – С. 28–30.; він же. Питання подвійного громадянства як потенційний фактор напруги в українсько-румунських відносинах. Наукові записки. Випуск 27. Серія „Політологія і етнологія” / Збірник. – К. : ІПіЕНД, 2003. – С.260–268; він же. На порозі нової доби взаємин? // Політика і час. – 2005. – № 2. – С. 16–24; Віднянський С. Українсько-румунські відносини в загальноєвропейському

контексті // Розбудова держави. – 1999. – № 7–12. – С. 87–92; Литвин В. Зовнішня політика України: 1990 – 2000 // Віче. – 2000. – № 11. – С. 3–48; № 12. – С. 132–166.

53. Віднянський С. В., Мельникова І. М., Мартинов А. Ю., Горенко О. М., Никифор Д. І. Зовнішня політика України в умовах глобалізації (1991–2003). Анотована історична хроніка міжнародних відносин. – К. : Генеза, 2004. – 317 с.

54. Етнічні відносини на території Єврорегіону „Верхній Прут”: Матеріали міжнародної наукової конференції / Буковинський політологічний центр та Карінтійський інститут національних меншин. Під редакцією А. Круглашова, К. Андервальда та Г. Валентина. – Чернівці : Букрек, 2004. – 401 с.; Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів: Збірник наукових праць / Буковинський політологічний центр. Під загальною редакцією А. М. Круглашова. – Чернівці: Букрек, 2006. – 430 с.; Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин: Матеріали міжнародної наукової конференції / Буковинський політологічний центр. – Чернівці : Букрек, 2002. – 512 с.; Єврорегіони: потенціал міжетнічної гармонізації. Збірка наукових праць. – Чернівці : Букрек, 2004. – 256 с.

55. Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. – Т. IV. – Чернівці : Рута, 2006. – 512 с.; Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. – Т. III. – Чернівці : Рута, 2005. – 432 с.

56. Бурдяк В. І. Роль етнічних стереотипів у розвитку політичних відносин на Балканах. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 24. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – С. 571–578; Бурдяк В. І. Ротар Н. Ю. Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів. – Монографія. – Чернівці : Рута, 2004. – 328 с.; Буркут І. Проблеми етнічної толерантності у поліетнічному середовищі (на прикладі єврорегіону „Верхній Прут”) // Єврорегіони: потенціал міжетнічної гармонізації. Збірка наукових праць. –

Чернівці : Букрек, 2004. – С. 191–209; він же. Регіональні традиції міжетнічного спілкування і перспективи подолання негативних етностереотипів // Етнічні взаємини на території Єврорегіону „Верхній Прут”: Матеріали Міжнародної наукової конференції / Буковинський політологічний центр та Карінтійський інститут національних меншин. Під ред. А. Круглашова, К. Андервальда та Г. Валентина. – Чернівці : Букрек, 2004. – С. 333–359; Гакман С. Стан міжетнічних взаємин у Чернівецькій області та їх перспективи в контексті діяльності Єврорегіону „Верхній Прут” // Етнічні взаємини на території Єврорегіону „Верхній Прут”: Матеріали Міжнародної наукової конференції / Буковинський політологічний центр та Карінтійський інститут національних меншин. Під ред. А. Круглашова, К. Андервальда та Г. Валентина. – Чернівці: Букрек, 2004. – 89–128.; він же. Розвиток міжетнічних взаємин на території єврорегіону „Верхній Прут”: динаміка, реалії та перспективи // Єврорегіони: потенціал міжетнічної гармонізації. Збірка наукових праць. – Чернівці : Букрек, 2004. – С. 180–191; він же. Проблема кордонів в українсько-румунських взаєминах у контексті розширення НАТО та ЄС на Схід // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів: Збірник наукових праць / Буковинський політологічний центр. Під загальною редакцією А. М. Круглашова – Чернівці : Букрек, 2006. – С. 224–239; Григоришин С. И. Проблемы происхождения румынского народа, формирование нации и создание национального государства в освещении современной румынской историографии – К., 1980. – 48 с.; он же. Вопросы национальной истории в идеологической, политико-воспитательной деятельности Румынской коммунистической партии (1965–1980 гг.). – Киев, 1984. – 52 с.; він же. Україна в румунських зовнішньополітичних концепціях // В кн.: Українська державність у ХХ столітті. Історико-політологічний аналіз / За ред. О. Дергачова. – Київ : Політична думка, 1996. – С. 211; він же. Україна у зовнішньополітичній стратегії постсоціалістичної Румунії // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти

взаємин. Міжнародна наукова конференція 16–17 травня 2001 р. – Чернівці, 2002. – С. 279–287; Круглашов А. Етнополітична гармонізація: чи під силу це завдання новоутвореним єврорегіонам? // Єврорегіони: потенціал міжетнічної гармонізації. Збірка наукових праць. – Чернівці : Букрек, 2004. – С. 11–29; він же. Регіональна етнополітична стабільність: історична ретроспектива (на прикладі Чернівецької області) // Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. – Т. III. Чернівці : Рута, 2005. – С. 11–39; Макар Ю. Українсько-румунські відносини: історія та перспектива розвитку // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин: Матеріали міжнародної наукової конференції / Буковинський політологічний центр. – Чернівці : Букрек, 2002. – С. 47–61; Юрійчук Ю. Українсько-румунські відносини у світлі проблеми становища національних меншин: досвід і перспективи // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин: Матеріали міжнародної наукової конференції / Буковинський політологічний центр. – Чернівці : Букрек, 2002. – С. 334–348; Петров В. Український вектор зовнішньої політики Румунії на сучасному етапі // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці : Рута, 2007. – Т. 15–16. – С. 54–59; Петров М. ЗМІ Румунії про відносини з Україною в гуманітарній сфері // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці : Рута, 2006. – С. 206–213; Шелепницький І. Інтеграція, а не конфронтація // Регіони Східної Європи: інтеграційні очікування та конфронтаційні небезпеки. Матеріали Міжнародної наукової конференції, Чернівці, 18–19 вересня 2000 р. – Чернівці : Букрек, 2000. – С. 7–13; Кройтор В. Українське питання в політиці Румунії. (1918–1927 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Одеса, 2007. – 218 с.

57. Гакман С. Возможности и перспективы еврорегионов в контексте межгосударственного сотрудничества Украины, Республики Молдова и Румынии // Moldova, România, Ucraina: bună vecinătate și colaborare regională.

Materiale ale Simpozionului Științific Internațional (Chișinău, 15–16 octombrie 1998). – Chișinău, 1998. – P. 77–90; він же. Сотрудничество приграничных территорий Украины, Республики Молдова и Румынии в контексте европейских интеграционных процессов // Moldova, România, Ucraina și integrarea în structurile europene: Materiale ale Simpozionului Științific Internațional (Chișinău, 15–16 octombrie 1999). – Chișinău, 2000. – P. 213 – 228; він же. Єврорегіон „Верхній Прут”: від ідеї до конституювання // Транскордонне співробітництво у поліетнічних регіонах Східної та Південно-Східної Європи: Матеріали наукового симпозиуму 16–17 червня 1999 р. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – С. 105–112; він же. Єврорегіон „Верхній Прут” у контексті транскордонного співробітництва // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів: Проект Київського центру Ін-ту Схід-Захід / За ред. С. Максименка та І. Студеннікова. – Київ : Логос, 2000. – С. 133–145.

58. Giurescu D. Istoria ilustrată a românilor: București : Editura Sport-Turism, 1981. – 640 p.

59. Gherman I. Cartea albă a unor vechi teritorii românești condamnate la înstrăinare. – București : Editura „Cerna”, 1999. – 256 p.

60. Tudor T. Istoria dramatică a teritoriilor românești ocupate: tratatul cu Ucraina. – București: Editura „Ion Creangă”. – 1998. – 232 p.

61. Simionescu T. Amintiri de la eliberarea unui sat românesc // România liberă, Aldine. – 2004. – 23 iulie. – P. 2.

62. Gherman I. Cartea albă a unor vechi teritorii românești condamnate la înstrăinare. – București: Editura „Cerna”, 1999.

63. Români din jurul României. – București : Ed. Vremea, 2003. – 605 p.

64. German I. Tot despre înstrăinarea nedreaptă a teritoriilor române de Nord și Est // România liberă, Aldine. – 2004, 2 aprilie.; Simionescu T. Amintiri despre eliberarea unui sat românesc // România liberă. – Aldine. – 2004. – 23 iulie; German I. Ținutul Herța rămâne oropsit // România liberă. – Aldine. – 2006. – 27 mai. – P. 1.

65. Рекомендации 1255 (1995) о защите прав национальных меньшинств /

Парламентская Асамблея 31 января 1995. Режим доступа: / http://zakon.rada.gov.ua/cgi-din/lows/main.cdi?nreg=994_134 (Переглянуто 13.04.2009).

66. Декларація прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин. Прийнято резолюцією 47/135 Генеральної Асамблеї ООН від 13 грудня 1992 року. Режим доступа: / http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_318 (Переглянуто 16.04.2009.).

67. Венская декларация и Программа действий. Принята на Всемирной конференции по правам человека 25 июня 1993 г. в Вене. Режим доступа: // http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_504 (Переглянуто 14.04.2009).

68. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. Страсбург, 5 листопада 1992 р. Режим доступа: / http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_14 (Переглянуто 13.04.2009.).

69. Закон України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин ” / Відомості Верховної Ради України, 2003. – № 30. – С.259.

70. Криницька О. Конфліктний вимір етнонаціонального розвитку України. Режим доступа: // <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=40&c=782> (Переглянуто 16.04.2009).

71. Режим доступа: <http://eu.prostir.ua/news/125.html> (Переглянуто 16.04.2009).

72. Рамкова конвенція про захист національних меншин. Страсбург. 1 лютого 1995 року. Режим доступа: / http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_055 (Переглянуто 15.04.2009.).

73. Гаазькі рекомендації про права меншин у галузі освіти. Жовтень 1996 рік. Режим доступа: //

http://www.osce.org/documents/hcnm/1996/10/2700_uk.pdf (Переглянуто 15.04.2009.).

74. Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин. Режим доступу: // http://www.osce.org/documents/hcnm/1998/02/2699_uk.pdf (Переглянуто 17.04.2009.).

75. Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у громадському житті. Режим доступу: // www.ciet.org.ua/docs/sbornik/542-550_3_4_1999.doc (Переглянуто 17.04.2009.).

76. Рекомендації з використання мов меншин у телерадіомовлення. Режим доступу: // http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/TV_Radio_recommendations2003.pdf (Переглянуто 17.04.2009.).

77. Декларація про державний суверенітет України / Відомості Верховної Ради України, 1990. – № 31. – С. 429.

78. Декларація прав національностей. Режим доступу: // <http://www.kngu.org/KongrUkr/Zacon/Zacon.htm#03> (Переглянуто 15.04.2009.).

79. Акт проголошення незалежності України 1991 року. Режим доступу: / http://spilka.us.org.ua/library/doc_rada.html (Переглянуто 15.04.2009.).

80. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Режим доступу: / http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043 (Переглянуто 15.04.2009.).

81. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Режим доступу: / http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_042 (Переглянуто 15.04.2009.).

82. Закон України „Про національні меншини в Україні” // Відомості Верховної Ради України, 1992. – № 36.

83. Громадські організації обговорюють зміни до Закону України „Про національні меншини в Україні”. Режим доступу: // http://www.scnm.gov.ua/control/uk/publish/printable_article.jsessionid=D9E3D4B1D2E3C710C3C8C65E720F50F5?art_id=48766 (Переглянуто 16.04.2009.).

84. Сорокопуд В. Силуети українських законів для нацменшини // Дзеркало тижня. – 2007. – № 42 (671). 11–18 листопада.
85. Захист прав національних меншин в Україні. Збірник нормативно-правових актів. – К. : Держкомнацміграції, 2003. – 288 с.
86. Monitorul Oficial al României, Partea I. – № 233. – 21 noiembrie 1991.
87. Monitorul Oficial al României, Partea I. – № 758. – 29 octombrie 2003.
88. Constituția Regatului România Mare din 1923. – București, 1923. – 76 p.; Constituția Regatului România Mare din 27 februarie 1938. – București, 1938. – 81 p.; Constituția Republicii Populare România. – București, 1952. – 68 p.; Constituția Republicii Socialiste România. – București : Consiliul de Stat, Sectorul Buletinului oficial și al publicităților legislative, 1986. – 62 p.
89. Proiect. Lege privind statutul minorităților naționale din România. Режим доступу: /
http://www.dri.gov.ro/documents/lege_minoritati_forma_finala_guvern.pdf (Переглянуто 28.04.2009).
90. PRM a făcut referință la Legea privind minoritățile. Режим доступу: //
<http://www.adevarul.ro/articole/2005/prm-a-facut-ferfenita-legea-privind-minoritatile.html> (Переглянуто 28.04.2009).
91. Istoria minorităților naționale în România. – București, 2008. – 323 p.
92. Dosar relativ la numirea Domnului C. Matzievitch in calitate de șef al misiunii diplomatice ucrainiene la București. Ministerul Afacerilor Externe. Direcțiunea personalului și protocolului. Reprezentanți străini. 24. Litera M № 1. – 14 p.; Dosar relativ la Misiunea Statului Ucrainean în România. Iași, 13 aout 1918, № 183. – 10 p.; Нота Міністерства закордонних справ Української держави № 2382 від 21. X. 1918 р. за підписом Міністра закордонних справ Д. Дорошенка про рішення щодо заснування спеціальної Місії при Королівському Уряді на чолі з Генерал-майором В. Дашкевичем-Горбацьким. – 1 с.; Нота Посольства Західно-Української Народної Республіки у Відні № 3617 від 31.07.1919 р. на адресу Румунської королівської легачії у Відні про можливий відхід С. Петлюри з м. Камянець-Подільський на захід, перетинаючи територію

Румунії. – 2 с.; Полковник Гнат Порохівський – борець за незалежність України. Спогади О. Порохівської-Андрич. – Бухарест, 05.04.2007 р. – 87 с.

93. Державний архів Чернівецької області. – Ф. 530. – Оп. 1. – Спр. 2.; Боротьба трудящих Буковини за соціальне і національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. (1917–1940 рр.). Документи і матеріали. – Чернівці : Облвидав, 1958. – 452 с.; Державний архів Чернівецької області. Путівник. Том. 1. Фонди дорадянського періоду. – Київ, Чернівці. – 2006. – 428 с. з ілюстраціями у додатку; Державний архів Чернівецької області. Анотований реєстр описів. Том. 1. Фонди дорадянського періоду. – Чернівці. – 2008. – 462 с.

94. ЦДАВО України. – Ф. 14, оп. 7, спр. 57; ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 23, спр. 917; Ф. 1, оп. 23, спр. 1299; Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu. Vol. IV (iulie – septembrie 1941). – București, 2000. – 846 p.; Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu. Vol. V (octombrie 1941– ianuarie 1942). – București, 2001. – 768 p.; Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu. Vol. VI (februarie – aprilie 1942). – București, 2002. – 598 p.

95. Monitorul Oficial al României, Partea I. – 2007. – Anul 175 (XIX). – № 752. – P. 2–4.

96. Monitorul Oficial al României, Partea I. – 2007. – Anul 175 (XIX). – № 553. – 14 august. – P. 8–16.

97. Legea pentru modificarea și complectarea Legii învățământului № 84/1995 // Monitorul Oficial al României. – 2003. – Anul 171 (XV). – № 430. – 19 iunie. – P. 1–5.

98. Lege pentru modificarea și complectarea Ordonanței Guvernului № 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare // Monitorul Oficial al României. – 2006. – Anul 174 (XVIII). – № 626. – 20 iulie. – P. 6–9.

99. Lege privind folosirea limbii române în locuri, relații și instituții publice // Monitorul Oficial al României. – 2004. – Anul 172 (XVI). – № 1067. – 17 noiembrie. – P. 3–4.

100. Lege pentru aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului № 83/1999 privind restituirea unor bunuri imobile care au aparținut comunităților cetățenilor aparținând minorităților naționale din România // Monitorul Oficial al României. – Anul 172 (XVI). – № 278. – 30 martie 2004. – P. 1–2.

101. Rezoluția Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român cu privire la înflorirea națiunii socialiste și la problema națională în Republica Socialistă România // Conferința Națională a Partidului Comunist Român. 19–21 iulie 1972. – București : Ed. Politica, 1972. – 519 p.

102. Congresul al XIII – lea al Partidului Comunist Român / 19–22 noiembrie 1984. – București : Ed. politică, 1985. – 44 p.

103. Договор про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією // Урядовий кур'єр. – 1997. – 9 червня.

104. Договор про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань // Урядовий кур'єр. – 2003. – 18 червня.

105. Договор між Урядом України та Урядом Румунії про співробітництво в сфері науки та технологій // www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_014 (Переглянуто 07.09.2006).

106. Договор між Україною та Румунією про правову допомогу та правові відносини в цивільних справах. Режим доступу: // www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_029 (Переглянуто 07.09.2006).

107. Угода про співробітництво в галузі культури, науки і освіти між Урядом України та Урядом Румунії. Режим доступу: // www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_027 (Переглянуто 07.09.2006).

108. Консульська конвенція між Україною і Румунією. Режим доступу: // www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_007 (Переглянуто 07.09.2006).

109. Угода між Урядом України і Урядом Румунії про спрощений порядок перетинання спільного державного кордону громадянами, які проживають у прикордонних районах і повітах. Режим доступу: // www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=227%2D96%2D%F0 (Переглянуто 07.09.2006).

110. Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Положення про Українську частину Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин. Режим доступу: // <http://uazakon.com/document/spart72/inx72341.htm> (Переглянуто 06.05.2009).

111. Протокол про створення Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії. Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/5081.htm>. (Переглянуто 06.05.2009).

112. Meleşcanu T. România a trecut din tabăra candidaţilor la integrarea euro-atlantică, în tabăra potenţialilor membri ai acestei alianţe // Românul. – 24 decembrie 1994 – 8 ianuarie 1995.

113. Інформація Посольства України в Румунії від 30 листопада 1993 р. щодо відзначення в Румунії 75-річчя створення Великої Румунії // Поточний архів Міністерства закордонних справ України. 1993 р. – 5 арк.

114. Adresarea Domnului Ion Iliescu, Preşedintele României, către participanţii la reuniunea internaţională „Ținutul Herța – străvechi pământ românesc” // Dimineața. – 15 august 1996.

115. Declarația Parlamentului României privind Pactul Ribbentrop-Molotov și urmările lui pentru țară // Adevărul. – 1991. – 25 iunie.

116. Троян С., Христюк Т. Румунський вектор зовнішньої політики України в 1991–2001 рр. // Україна–Румунія–Молдова: історичні, політичні

та культурні аспекти взаємин. Матеріали міжнародної наукової конференції. Буковинський політологічний центр. – Чернівці : Букрек, 2002. – 510 с.

117. Declarația Parlamentului României privind referendumul din Ucraina la 28 noiembrie 1991 // Monitorul oficial al României. – 1991. – 29 noiembrie.

118. Мысль и надежда. (Диалог с Драгошем Лучианом, сенатором г. Сучавы в Парламенте Румынии) // Литература и искусство. – 1992. – 6 августа.

119. Declarația Guvernului României privind referendumul din Ucraina // Adevărul. – 1991. – 3 decembrie.

120. Нота Посольства України в Румунії від 14 серпня 1995 р. – № 15-2734/015 // Поточний архів Міністерства закордонних справ України. 1995 р. – 2 арк.

121. Libertatea. – 1995. – 14 decembrie.

122. Dogaru P. Insula Șerpilor în calea rechinilor. – București : Editurile SAECULUM I.O. și VESTALA, 1996. – 462 p.; Козак В. 270 гектарів уже втрачено на кордоні з Румунією // Дзеркало тижня. – 2001. – № 2.

123. Lupan N. 28 iunie 1940 – 28 iunie 1990: 50 de ani de doliu național // Basarabia și Bucovina: revista de istorie, cultura și informare. – 1990. – № 7 –9. – 28 p.

124. Catalogul organizațiilor neguvernamentale din România: Fundația pentru dezvoltarea societății civile. – București : Romcartexim, 1997. – 380 p.

125. Chemarea de la Iași a Sfatului Național de unire // Țara. – 1992. – № 3. – 24 ianuarie.

126. Gherman I. Cartea albă a unor vechi teritorii românești condamnate la înstrăinare. – București: Editura „Cerna”, 1999. – 256 p.

127. Declarația asociațiilor culturologice și științifice din România // Cronica română. – 1997. – № 12. – 3 martie.

128. Flacăra. – 1993. – 8 decembrie.

129. Апатов С. Українсько-румунські відносини: історія та сучасність // Український історичний журнал. – 1998. – № 3. – С. 23 – 31; Григоришин С.

Україна у зовнішньополітичній стратегії постсоціалістичної Румунії // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин. Міжнародна наукова конференція 16–17 травня 2001 року. – Чернівці : Букрек. – 2002. – С. 278–291.

130. România liberă. – 1997. – 5 mai; <http://www.segodnya.ua/news/14286334.html>

131. Парфенов О. На порозі нової доби взаємин? Політичний вимір українсько–румунських відносин на рубежі ХХ–ХХІ століть // Політика і час. – 2005. – № 2. – С. 16–23; Gardianul. – 2004. – 22 septembrie.

132. Gardianul. – 2004. – 10 februarie.

133. Tricolor. – 2006. – 1 noiembrie.

134. Ziua. – 2006. – 2 noembrie.

135. Adevărul. – 2006. – 3 noembrie.

136. Ziua. – 2006. – 6 noembrie.

137. Nine O'clock. – 2006. – February 3.

138. Мостіпака О., Пустельник Л. Російська та румунська стали мовами нацменшин // Молодий Буковинець. – 2003. – 22–28 травня.

139. Третє засідання Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин // Поточний архів МЗС України. – 2002 р. – 95 арк.

140. Adevărul. – 2007. – 16 mai.

141. Звіт про підсумки офіційного візиту Міністра закордонних справ України Б. І. Тарасюка до Румунії (5 листопада 2005 р.) // Поточний архів МЗС України. – 2005 р. – 5 арк.

142. Gardianul. – 2006. – 6 iulie.

143. Бабак К.О. Спільний моніторинг стану задоволення прав української національної меншини в Румунії та румунської національної меншини в Україні: шляхом порозуміння до добросусідства і партнерства // Вісник Держкомнацрелігій України. – 2008. – № 1. – С. 142–151; Інформація про підсумки спільного українсько-румунського моніторингу становища

української національної меншини в Румунії та румунської в Україні, проведеного за участю експертів від ОБСЄ та РЄ з 9 по 15 жовтня 2006 р. у Чернівецькій області // Поточний архів МЗС України. – 2006 р. – 15 арк.

144. Бабак К.О. Вказана праця. – С. 145–146.

145. Інформація про підсумки п'ятого засідання Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин // Поточний архів МЗС України. – 2006 р. – 8 арк.

146. Nota Ministerului Afacerilor Externe al României № D/711 din 13 martie 2007 // Поточний архів МЗС України. – 2007 р. – 3 арк.

147. European Outline Convention on transfrontier cooperation between territorial communities or authorities. Madrid. – May 21, 1980.

148. Notice № 2001/C 329/01 Special Report № 11/2001 concerning the TACIS cross-border cooperation programme together with the Commission's replies (Court of Auditors).

149. The Commission Proposes Concrete Measures for Facilitating „Local Traffic” at the Land Borders of the Union, IP/03/1186. – Brussels. – 1 September 2003.

150. Звіт про українсько-румунські переговори на рівні експертів щодо підготовки до підписання Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про місцевий прикордонний рух. 12 лютого 2009 р. // Поточний архів МЗС України. – 2009 р. – 4 арк.

151. România liberă. – 1997. – 24 mai.

152. Гакман С. Возможности и перспективы еврорегионов в контексте межгосударственного сотрудничества Украины, Республики Молдова и Румынии // Moldova, România, Ucraina: bună vecinătate și colaborare regională. Materiale ale Simpozionului Științific Internațional (Chișinău, 15–16 octombrie 1998). – Chișinău, 1998. – P. 77–90; він же. Сотрудничество приграничных территорий Украины, Республики Молдова и Румынии в контексте европейских интеграционных процессов // Moldova, România, Ucraina și integrarea în structurile europene: Materiale ale Simpozionului Științific

Internațional (Chișinău, 15–16 octombrie 1999). – Chișinău, 2000. – P. 213–228; він же. Єврорегіон „Верхній Прут”: від ідеї до конституювання // Транскордонне співробітництво у поліетнічних регіонах Східної та Південно-Східної Європи: Матеріали наукового симпозиуму 16–17 червня 1999 р. – Чернівці : Золоті літаври, 1999. – С. 105–112; він же. Єврорегіон „Верхній Прут” у контексті транскордонного співробітництва // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів: Проект Київського центру Ін-ту Схід-Захід. За ред. С. Максименка та І. Студеннікова. – С. 133–145.

153. Угода про утворення Єврорегіону „Верхній Прут” // Поточний архів Секретаріату Ради Єврорегіону „Верхній Прут” (ПА СРЄВП).

154. Гакман С. Розвиток міжетнічних взаємин на території єврорегіону „Верхній Прут”: динаміка, реалії та перспективи // Єврорегіони: потенціал міжетнічної гармонізації. – Чернівці : Букрек. – 2004. – С. 180–191.

155. Єврорегіони: потенціал міжетнічної гармонізації. Збірка наукових праць. – Чернівці : Букрек. – 2004. – 256 с.

156. Буркут І. Проблеми етнічної толерантності у поліетнічному середовищі (на прикладах єврорегіону „Верхній Прут”) // Єврорегіони: потенціал міжетнічної гармонізації. Збірка наукових праць. – Чернівці : Букрек. – 2004. – С. 191–209.

157. *Gardianul*. – 2006. – 14 noembrie.

158. Газета „2000”. – 2002 р. – 29 ноября–5 декабря. – № 48.

159. Гакман С. Сотрудничество приграничных территорий Украины, Республики Молдова и Румынии в контексте европейских интеграционных процессов // *Moldova, România, Ucraina și integrarea în structurile europene: Materiale ale Simpozionului Științific Internațional (Chișinău, 15–16 octombrie 1999)*. – Chișinău, 2000. – P. 213–228.

160. Григоришин С. Україна у зовнішньополітичній стратегії постсоціалістичної Румунії // Україна–Румунія–Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин. Міжнародна наукова конференція 16–17 травня 2001 року. – Чернівці : Букрек. – 2002. – С. 279–287.

161. Юрійчук Ю. Українсько-румунські відносини у світлі проблеми становища національних меншин: досвід і перспективи // Україна–Румунія–Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин. Міжнародна наукова конференція 16–17 травня 2001 року. – Чернівці : Букрек. – 2002. – С. 334–348.
162. Мартинюк М. *Fratele-i frate, dar brânza-i cu bani*. – Час 2000 (Чернівці). – 2002. – 25 жовтня. – № 38 (178).
163. *Cotidianul*. – 2006. – 3 noembrie.
164. Газета „Буковина”. – 1918. – 10 листопада; Буковина: її минуле і сучасне. Під редакцією д-ра Д. Квітковського, проф. Т. Бриндзана, А. Жуковського. Париж – Філадельфія – Детройт : Видавництво „Зелена Буковина”. – 1956. – 965 с.
165. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). – Ф. 2592, оп. 1, спр. 122. – Арк. 32; Буковина: історичний нарис. – Чернівці : Зелена Буковина, 1998. – 416 с.
166. Nistor I. *Unirea Bucovinei 28 noiembrie 1918. Studii și documente*. – București : Cartea românească, 1928. – 213 p.
167. Конституційні акти України. 1917–1920. – К. : Філософська та соціологічна думка, 1992. – 269 с.
168. Нариси з історії дипломатії України. – К. : Альтернативи, 2001. – 736 с.
169. Нариси з історії Північної Буковини. – К. : Наукова думка, 1980. – 338 с.
170. Документы внешней политики СССР. – М. : Госполитиздат, 1958. – Т.2.: 1 января 1919 г. – 30 июня 1920 г. – 803 с.
171. История Румынии. – М. : Наука, 1971. – 742 с.
172. Andreescu G. *Națiuni și minorități*. – București : Polirom, 2004. – 271 p.
173. *Constituția Regatului România Mare din 1923*. – București, 1923. – 76

p.

174. Constituția Regatului România Mare din 27 februarie 1938. – București, 1938. – 81 p.

175. Державний архів Чернівецької області. – Ф. 530, оп.1, спр. 2. – 158 арк.

176. Курило В., Ліщенко М., Романець О. та ін. Північна Буковина, її минуле та сучасне. – Ужгород, 1969. – 246 с.

177. Чернівецький Національний університет імені Юрія Федьковича. – К. : Світ успіху, 2005. – 287 с.

178. Боротьба трудящих Буковини за соціальне і національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. (1917–1940 рр.). Документи і матеріали. – Чернівці : Облвидав, 1958. – 452 с.

179. Hrenciuc D. Continuitate și schimbare: integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în Regatul României Mari. (1918–1940). Vol. 1. (1918–1928). – Rădăuți : Septentrion, 2005. – 240 p.

180. З'їзд представниць жіночих товариств меншостей Румунії // Тризуб. – Париж, 1925. – № 5. – С. 25–27.

181. На українських землях: на Буковині та Бессарабщині // Тризуб. – Париж, 1928. – № 4–5. – С. 43–45.

182. Соловій В. Українські визвольні змагання на тлі міжнародної політичної ситуації // Тризуб. – Париж, 1940. – № 13–14. – С. 3–7.

183. Чепіга Д. Міжнародна політика УНР протягом 20 років // Тризуб. – Париж, 1940. – № 9–10. – С. 7–9.

184. Румунізація українського населення // Тризуб. – Париж, 1927. – № 30–31. – С. 35–36.

185. Georgescu V. Istoria românilor de la origini până în zilele noastre. – București : Editura Humanitas, 1995. – 414 p.

186. Hrenciuc D. Continuitate și schimbare: integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în Regatul României Mari. (1918–1940). Vol. 2. (1928–1940). – Suceava : Mușatinii, 2007. – 319 p.

187. Sandache C. Europa dictaturilor și originile războiului româno-sovietic. – București : Editura militară, 2007. – 361 p.
188. Duțu A., Retegan M. Ostași vă ordon: treceți Prutul! – București : Editura Globus, 1941. – 53 p.
189. Rotaru J., Burcin O., Zodian V., Moise L. Mareșalul Antonescu la Odesa. – București : Paideia, 1999. – 268 p.
190. Șandru F. Guvernământul în Basarabia și Bucovina de Nord în perioada 1941–1942. – Pitești : Universitatea de Stat Pitești. – 2007. – 440 p.
191. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 23, спр. 917. – 97 арк.
192. Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri Guvernarea Ion Antonescu. Vol. IV (iulie–septembrie 1941). – București : Arhivele Naționale ale României, 2000. – 846 p.
193. Стецкевич В. Українська історія: погляд з-за Дністра і Прута // Дзеркало тижня. – № 44 (673). – 2007. – 17–23 листопада.
194. Lotul Antonescu în ancheta SMERȘ, Moscova, 1941–1946. Documente din arhiva FSB. Traducere din limba rusă de Radu Părpăuță. – Iași : POLIROM, 2006. – 467 p.
195. Petrencu A. România și Basarabia în anii celui de-al Doilea război mondial. – Chișinău : EPIGRAF, 1999. – 175 p.
196. Копії зведених даних та актів комісії місцевих органів влади Миколаївської області щодо розслідування злочинів, вчинених румунськими окупаційними військами та окупаційною адміністрацією у 1941–1944 роках // Галузевий державний архів Служби безпеки України, Миколаїв. – Ф. 5. – Спр. 44. – Т. 3. – 451 арк.
197. Dan I. „Procesul” Mareșalului Ion Antonescu. – București : Editura LUCMAN, 2005. – 476 p.
198. Kirițescu C. I. România în al Doilea război mondial. Vol. II. – București : Editura Univers enciclopedic, 1996. – 405 p.
199. Перелік архівних документів виявлених з фондів ЦДАВО України щодо злочинів румунських окупаційних сил на території України під час

Другої світової війни. Фотознімки про відправлення архівних документів з Румунії до Радянського Союзу // ЦДАВО України. – Ф. 14, оп.7, спр. 57. – арк. 26 – 35.

200. Verenca O. Administrația civilă română în Transnistria. – Chișinău, 1993. – 98 p.

201. Левит И. Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация (1.IX.1939–19.XI.1942). – Кишинев : Штиинца, 1981. – 380 с.

202. Повідомлення Одеського обкому партії до секретареві ЦК КП(б)У М. С. Хрущову про становище у м. Одеса, звільненому від німецько-румунських окупаційних військ. 13 квітня 1944 р. // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1299. – Арк. 14–17

203. ЦДАВО України. – Ф. 14, оп. 7, спр. 57. – Арк. 26–35

204. Mezincescu E. Mareșalul Antonescu și catastrofa României. – București : Artemis, 1993. – 175 p.

205. Procesul Mareșalului Ion Antonescu. Documente. – București : Editura Seaculum, 1995. – 453 p.

206. Achim V. Proiectul Guvernului de la București vizând schimbul de populație româno-ruso-ucraineană (1943) // Revista istorică. Serie nouă, tom XI. – București, 2000. – № 5–6. – P. 395–421.

207. Conferința „Problema Ucraineană”, ținută la Direcția Generală a Poliției de Inspectorul de Poliție Păun la 11.XII.1941, pentru a fi folosită la instrucția profesională a personalului polițienesc. Arhiva Consiliului Național pentru studiile Arhivelor Statului. Dosar nr. D.11 743, vol. 18, filele 200–202.

208. Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu. Vol. V (octombrie 1941–ianuarie 1942). – București : Arhivele Naționale ale României, 2001. – 753 p.

209. Scînteia. – 1946. – 17 mai.

210. Realitatea românească. – 2007. – 20 februarie.

211. Gândul. – 2008. – 7 mai.

212. Reguș C. Școala ucraineană, învățătorii, cărțile // Curierul ucrainean. – 1995. – №№ 14–15.
213. Политика. – 1989. – 22 јул.
214. Constituția Republicii Populare România. – Bucuresti, 1952. – 68 p.
215. Политика. – 1989. – 23 јул.
216. Информационный бюллетень ЦК Румынской коммунистической партии. – Бухарест, 1985. – № 25. – 271 с.
217. Чаушеску Н. Румыния по пути завершения социалистического строительства. – Бухарест : Меридиане. – 1969. – Т. 1. – 504 с.
218. Constituția Republicii Socialiste România. – București. Consiliul de Stat, Sectorul Buletinului oficial și al publicităților legislative. – 1986. – 62 p.
219. Braun A. Structural change and its consequences for the nationalities in Romania // Sudesteuropa. – Munhen, 1986. – № 7/8. – P. 424–436.
220. Stat, democrație, legalitate. Probleme ale construirii de stat în S.R.România. – București : Editura politică, 1968. – 385 p.
221. Rezoluția Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român cu privire la înflorirea națiunii socialiste și la problema națională în Republica Socialistă România // Conferința Națională a Partidului Comunist Român. 19–21 iulie 1972. – București : Editura Politică, 1972. – 589 p.
222. Națiunea română. Geneză. Afirmare. Orizont contemporan. – București: Editura științifică și enciclopedică, 1984. – 681 p.
223. Braun A. Op. cit.; Shafir M. Romania. Politics, economics and political stagnation and simulated change. – London : Pinter, 1985. – 337 p.
224. Зарубежная литература о мировой социалистической системе. – М.: ИНИОН АН СССР, 1988. – № 2. – С. 16–38.
225. Congresul al XIII-lea al Partidului Comunist Român /19–22 noembrie 1984. – București : Editura politică, 1985. – 540 p.
226. Конфликтные ситуации в отношениях между отдельными восточноевропейскими странами. – М. : ИНИОН АН СССР, 1988. – № 2. – С. 39–63.

227. Anuarul statistic al R.P.R. 1959. – București : Direcția centrală de statistică, 1959. – 672 p.

228. Anuarul statistic al R.P.R. 1959; Рендюк Т. Молодежная политика в Румынии (середина 60-х – конец 80-х гг.). Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. М., 1991. – 192 с.; Етнічні взаємини на території Єврорегіону „Верхній Прут”. Матеріали Міжнародної наукової конференції, м. Чернівці, 8–9 червня 2001 р. – Чернівці: Букрек, 2004. – 398 с.

229. Scânteia. – 1988. – 4 martie.

230. Rezoluția Conferinței pe țară a președinților consiliilor populare // Scânteia. – 1988. – 6 martie.

231. Полегаев Г.С. С разных позиций // Эхо планеты. – 1988. – 9–15 июля. – № 15. – С. 18–19.

232. Magyar Hirlap. – 1988. – 26 jul.

233. Polityka. – 1989. – 18 list.

234. Григоришин С. И. Проблемы происхождения румынского народа, формирования нации и создания национального государства в освещении современной румынской историографии. – К., 1980. – 48 с.

235. Григоришин С. И. Вопросы национальной истории в идеологической, политико-воспитательной деятельности Румынской коммунистической партии (1965–1980 гг.). – К., 1984. – 52 с.

236. За рубежом. – 1990. – № 14. – 30 марта–5 апреля. – С. 3–5.

237. Constituția României. 1991. – Regia Autonomă „Monitorul Oficial”. Ediția VII. – București, 1991. – 63 p.

238. Curentul. – 2003. – 15 octombrie.

239. Monitorul Oficial. – 1997. – № 17. – 5 februarie. – P. 26–31.

240. Monitorul Oficial. – 1998. – № 295. – 11 septembrie. – P. 1–4.

241. Adevărul. – 1990. – 21 martie.

242. România liberă. – 1990. – 17 martie.

243. Известия. – 1990. – 8 декабря.

244. România liberă. – 1990. – 17 martie.

245. Известия. – 1990. – 23 марта.
246. Рендюк Т. Г. Шлях Румунії до Європейського Союзу: досвід, проблеми та перспективи // Політика і час. – 2007. – № 2. – С. 32–36.
247. Pretenția pentru autonomia personală a comunității naționale maghiare // Curierul Românesc. – 2004. – № 2 (205), februarie.
248. Roman T. O aventură riscantă // Formula AS. – 2004. – № 601 (4), 26 ianuarie–2 februarie.
249. Buletin divers. – 2005. – № 21 (213). – 2 iunie.
250. Recensământul populației și a locuințelor din România. 1992. – București, Comisia Națională pentru statistică, 1993. – 421 p.
251. Recensământul populației și a locuințelor din România. 2002. – București, Comisia Națională pentru statistică, 2003. – 389 p.
252. Український вісник. Часопис Союзу українців Румунії. – 2006. – № 13–15.
253. Costin M. Opere. – București, 1958. – 334 p.
254. Cantemir D. Descriptie antique et moderne status Moldaviae. – București, 1975. – 456 p.
255. Șeiciuc A. Problema ucraineană în Bucovina Sudică; punctul nostru de vedere. – București : Mustang, 2001. – 189 p.
256. Șeiciuc A. Dreptul la replică. Obiectivul dezbaterii: articolul „Trecutul bucovinean într-o oglindă ucraineană” scris de domnul dr. Ștefan Purici, conferențiar universitar la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava // Верховина. – 2005. – № 2(3). – P. 31–33.
257. Рендюк Т. Г. Гетьман України Іван Мазепа – Молдова та Румунія. – Бухарест : PRINTECH. – 2008. – 274 с., з ілюстраціями, двома мовами: українською та румунською; він же. Іван Мазепа: українсько-молдовсько-румунські шляхи. – Чернівці : Букрек. – 2009. – 286 с., з ілюстраціями, двома мовами: українською та румунською; він же. Іван Мазепа – відомий та невідомий. К. : Видавничий дім „АДЕФ-Україна”. – 2010. – 447 с. з ілюстраціями, п’ятьма мовами: українською, англійською, французькою,

польською та румунською; він же. До 300-річчя українсько-шведського союзу 1708 року // Наш голос. Місячник Союзу українців Румунії. – XVIII рік видання. – 2008. – № 172. – С. 17–19; Rendiuk T. Primele contacte ale hatmanului Ucrainei, I. Mazera, cu Moldova și Țara Românească și evoluția lor până în anul 1708 // Romanoslavica. – București, 2009. – P. 273–288; він же. Гетьман Іван Мазепа // Вільне слово. Часопис Союзу українців Румунії. – 2008. – № 7. – С. 6–7; він же. Гетьман України Пилип Орлик та його Конституція. (До 326-ї річниці від дня народження П. Орлика). – Український вісник. Часопис Союзу українців Румунії. – 2008. – № 16–17. – С. 4–5; Rendiuk T. Hatmanul Ucrainei Ivan Mazera – Moldova și România // Curierul ucrainean. – 2009. – № 1–12. він же. Мазепа // Luceafărul. Видання Всеукраїнської Асоціації молдавської культури. – 2010. – № 1–30.

258. Мінтянський І. Українці в Румунії // Вільне слово. Часопис Союзу українців Румунії. – 1990. – 16 липня.

259. Rendiuk T. Emigrația ucraineană în România interbelică // Magazin istoric. – 2009. – № 4 (505). – P. 26–28.

260. Вільне слово. Часопис Союзу українців Румунії. – 1990. – 16 травня.

261. Șeiciuc A. Ucrainenii din Bucovina Sudică: „quo vadis?” // Верховина. – 2006. – № 1(4). – P. 29–30.

262. Марціновський А. Чи легко бути українцем у Румунії? // Голос України. – 2002. – № 211–212. – 14 листопада.

263. Український вісник. Часопис Союзу українців Румунії. – 2001. – № 15–16.

264. Марціновський А. Чи легко бути українцем у Румунії? // Голос України. – 2002. – № 213. – 15 листопада.

265. Аза Л. О., Попок А. А., Швачка О. В. Українці Румунії: сучасний стан та перспективи етнокультурного розвитку. – К. : „Соціс”, Рівне : „Ліста”. – 1999. – 88 с.

266. Вільне слово. Часопис Союзу українців Румунії. – 1990. – № 10. –

16 травня.

267. Romania Business Journal. – 2002. – July 10–16.

268. Українці в Румунії та забезпечення їхніх прав // Час. – 2004. – 29 квітня–13 травня.

269. Демократична Спілка Українців Румунії. Повсякденні аспекти // Lumea Carpatică. – 2003. – N 1 (5). – P. 78–81.

270. Попик С. Українці в Австрії 1914–1918. – Київ–Чернівці : „Золоті Литаври”, 1999. – С.116–125.

271. Evenimentul zilei. – 2004. – 3 februarie.

272. Григорян С. Аспекти, що стосуються навчання української мови у Сучавському повіті // Верховина. – Сучава, II рік, № 2(3). – 2005. – С. 4–6.

273. Ткачук С. Куди іде українське шкільництво в Румунії // Український вісник. Часопис Союзу українців Румунії. – 2001. – № 15–16.

274. Вільне слово. Часопис Союзу українців Румунії. – 1992. – № 7.

275. Тсасіус Ş. România și minoritățile ei // Curierul ucrainean. 2001. – № 9 (88–89).

276. Цаповець В. Демократія по-румунські // Час. – 2003. – 23 січня.

277. Український вісник. Часопис Союзу українців Румунії. – 2004. – № 7–10.

278. Буковинське віче. – 1992. – 13 серпня.

279. Марціновський А. Нічия діаспора // Голос України. – 2002. – № 231. – 5 грудня.

280. Шейчук А. Українці Південної Буковини: „quo vadis?” // Наша думка. – 2006. – № 1(2). – С. 2–6.

281. Звітна доповідь Степана Ткачука на IV-му з’їзді Союзу українців Румунії // Український вісник. Часопис Союзу українців Румунії. – 2002. – № 13–14. – С. 1–3.

282. Bodnar I. La Forumul de la Kiev Dumitru Morhan a participat neinvitat // Crai nou. – 2006. – 30 august.

283. Morhan D. La Congresul Internațional al Ucrainenilor de Pretutindeni //

Obiectiv de Suceava. – 2006. – 24 septembrie.

284. Марина В. Румуни Закарпаття: проблеми історії та етнокультурного розвитку. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Ужгород. – 1995. – 24 с.; În Ucraina toate etniile au drepturi egale // Libertatea cuvântului. – 2003. – № 34(55). – 22 august.

285. Україна поліетнічна: інформаційно-бібліографічний покажчик / Інститут досліджень діаспори. – К. : Геопринт. – 2003. – 108 с.; Щодо обсягів державного фінансування потреб румунської національної меншини в Україні та стану забезпечення СШ с. Бабеле. Інформаційна довідка // Поточний архів Міністерства закордонних справ України. – 2003 р. – 4 арк.

286. Primul Forum al românilor și originarilor din România. – Neptun, 22–27 iunie 1992. – P. 86–87.

287. Glasul Bucovinei. Revista trimestrială de istorie și cultură. – Cernăuți–București. – 1994. – № 1.

288. Programul de bază privind macrostabilizarea și dezvoltarea României până în anul 2000 // Azi. – 1996. – 12 decembrie.

289. Problema Tratatului cu Ucraina // România liberă. – 1997. – 5 martie.

290. Legea № 150 din 15 iulie 1998 despre acordarea sprijinului comunităților românești de pretutindeni // Monitorul oficial al României. – 1998. – 16 iulie. – P. 1–9.

291. Інформація про оприлюднення партією Альтернатива Румунії „Меморандуму стосовно румунів України” // Поточний архів МЗС України. – 1997 р. – 5 арк.

292. Інформація про Стратегію національної безпеки Румунії // Поточний архів МЗС України. – 2000 р. – 6 арк.

293. Інформація про Програму Уряду Румунії на 2001–2004 рр. // Поточний архів МЗС України. – 2001 р. – 5 арк.

294. Legea № 321 din 14 iulie 2006 privind regimul acordării finanțărilor nerambursabile pentru programele, proiectele sau acțiunile privind sprijinirea

activității românilor de pretutindeni și a organizațiilor reprezentative ale acestora, precum și a modului de repartizare și de utilizare a sumei prevăzute în bugetul Ministerului Afacerilor Externe // Monitorul oficial al României. Partea 1. – 2006. – 20 iulie. – P. 1– 10.

295. Finanțarea comunității românești din Ucraina, în anul 2006, de către Ministerul Afacerilor Externe // Clopotul Bucovinei. – 2007. – № 14 (40).

296. Legea nr. 299 din 13.11.2007 privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni // Monitorul oficial al României. – 2007. – 14 noiembrie. – P. 1–8.

297. Constituția României. – București: Best publishing Romania, 2006. – 57 p.

298. Ziua. – 2006. – 26 ianuarie.

299. Cronica română. – 2007. – 18 august.

300. Nota Ministerului Afacerilor Externe al României din 1 iulie 2005. – № H2/199 // Поточний архів Міністерства закордонних справ України. 2005 р. – 1 арк.

301. Nota Ministerului Afacerilor Externe al României din 4 septembrie 2008. – № H2/3141 // Поточний архів Міністерства закордонних справ України. 2008 р. – 1 арк.; <http://www.segodnya.ua/news/14286334.html>

302. Cetățenia română va fi obținută mai repede // Cotidianul. – 2007. – 6 septembrie.

303. Ionescu T. Adevărata origină a celor mai aprigi susținători ai Fondului Bisericesc Ortodox Român al Bucovinei // Monitorul. – 2006. – 22 iunie.

304. Informația pro діяльність Департаменту з питань румунів звідусіль при Уряді Румунії за 2000–2004 рр. // Поточний архів МЗС України. – 2004 р. – 5 арк.

305. Informația pro бюджет Департаменту з питань румунів звідусіль при Уряді Румунії на 2000 р. // Поточний архів МЗС України. – 2004 р. – 3 арк.

306. Ziua. – 2006. – 14 noiembrie.

307. Gardianul. – 2006. – 19 noiembrie.

308. Cotidianul. – 2007. – 15 iunie.
309. Ministerul Afacerilor Externe ia poziție // Adevărul. – 2006. – 28 ianuarie.
310. Stoian C. Mai mulți ucraineni în România decât români în Ucraina?! // Ziua opiniei. – 2003. – № 4. – 6–12 februarie.
311. Patraș E. Minoritățile naționale din Ucraina și Republica Moldova: statutul juridic. – Cernăuți, Ed. Alexandru cel Bun. – 1999. – 324 p.
312. Hârșan C. Crucificați între identitate națională și asimilare accelerată // Cotidianul. – 2003. – 15–16 noiembrie.
313. Ardelean A. Dezinteres de situația românilor din Ucraina // Tricolorul. – 2006. – 2 noiembrie.
314. Велика Румунія та маленька Молдова. Матеріал Соціал-демократичної партії Республіки Молдова // Luceafărul. – 2010. – № 32. – 9–13 august.
315. Ziua. – 2005. – 21 octombrie.
316. Наулко В. І. Формування молдавського етносу і сучасні етнічні процеси в Україні // Молдавани України: історична ретроспектива та сучасність. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 25–26 лютого 1999 р., м. Одеса. – Одеса : Астро Принт. – 2000. – С. 22–29.
317. Рамкова Конвенція про захист національних меншин // Бюлетень Центру інформації та документації Ради Європи в Україні – 1997. – № 2. – С. 33–42.
318. Інформація щодо стану забезпечення прав румунської національної меншини у Чернівецькій області // Поточний архів Чернівецькій обласної державної адміністрації. – 2006 р. – 5 арк; Інформація про стан забезпечення освітніх, культурних та духовних потреб румунської меншини у Закарпатській області // Поточний архів Закарпатської обласної державної адміністрації. – 2006 р. – 13 арк.
319. Aspecte din activitatea societății „M. Eminescu”. Raport prezentat la Conferința jubiliară a Societății „Mihai Eminescu”, Cernăuți, 1994 // Glasul

Bucovinei. – 1994. – № 3. – P. 150–159.

320. Tărățeanu V. „Băsescu așteptat la Cernăuți cu „durere și speranță” // Ziua. – 2006. – 3 februarie.

321. Бутирська І. Сучасна єврорегіональна політика України, Румунії, Молдови // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин: Матеріали міжнародної наукової конференції, 16–17 травня 2001 року. – Чернівці : Букрек. – 2002. – С. 112 – 116.

322. Міжетнічна толерантність – основа реалізації прав національних меншин в Україні // Матеріали круглого столу в Київському національному університеті ім. Т. Шевченка, проведений 12–13 грудня 2003 р. за підтримки Ради Європи спільно з Київським національним університетом ім. Т. Шевченка // Поточний архів Міністерства закордонних справ України. – 2003 р. – 76 арк.

323. Щодо обсягів державного фінансування потреб румунської національної меншини в Україні // Поточний архів МЗС України. – 2006 р. – 6 арк.

324. Гнатишин І. М. Привітання учасникам Міжнародної науково-практичної конференції „Молдавани України: історична ретроспектива та сучасність” // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 25–26 лютого 1999 р., м. Одеса. – Одеса : Астро Принт. – 2000. – С. 13–18.

325. Щодо стану забезпечення національно-культурних потреб румунської меншини в Україні. 2009 р. // Поточний архів МЗС України. 2009 р. – 5 арк.

326. Слово і час. – 1993. – № 3. – С. 3–10.

327. Стан виконання Протоколу IV засідання Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин (м. Чернівці, 4 грудня 2002 року) // Поточний архів МЗС України. – 2006 р. – 8 арк.

328. Молодий Буковинець. – 1996. – 10 травня.

329. Лютик М. Таємничій пілігрим. – Чернівці : Місто. – 2002. – 136 с.

330. Емінеску М. Лучафер. – Чернівці : Букрек. – 2003. – 56 с.

331. Кияк Т. Українсько-румунсько-молдовські міжетнічні взаємини // Етнонаціональні процеси в Україні: історія і сучасність. // Етнонаціональні процеси в Україні: історія і сучасність / О. Б. Беренштейн, Н. А. Зіневич, В. Т. Зінич та ін.: за ред. В. І. Наулка. – К. : Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами національних меншин України. – 2001. – 329 с.

332. Пернай Н. Емінесків на Буковині побільшало // Час. – 2003. – 4 липня.

333. Щодо стану забезпечення національно-культурних потреб румунської меншини в Україні // Поточний архів МЗС України. – 2006 р. – 6 арк.

334. Інформація про підсумки офіційного візиту Президента України В. А. Ющенко до Румунії (30–31 жовтня 2007 р.) // Поточний архів МЗС України. – 2007 р. – 6 арк.

**Порівняльна характеристика
забезпечення прав української меншини в Румунії
та румунської меншини в Україні**

Українська меншина в Румунії	Румунська меншина в Україні
Загальна чисельність	
<p>Відповідно до даних румунського загальнонаціонального перепису населення 2002 р., в Румунії проживає 61,4 тис. етнічних українців (0,3% від загальної кількості населення).</p> <p>Українська національна меншина є третьою за чисельністю серед національних меншин країни (після ромської та угорської).</p> <p>Водночас, за неофіційними даними, чисельність українців в Румунії становить понад 250 тис. осіб.</p>	<p>За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., в Україні проживає 150,9 тис. осіб румунської національності (0,3% від загальної кількості населення).</p> <p>Румунська національна меншина є сьомою за чисельністю серед національних меншин країни (після російської білоруської, молдовської, кримськотатарської, болгарської та угорської).</p> <p>Водночас, слід врахувати, що офіційний Бухарест не визнає існування окремої молдовської національності, тому до етнічних румунів додає ще 260 тис. молдован, які проживають в Україні, вважаючи, що на території нашої держави проживають майже 0,5 млн. румунів.</p>
Місця компактного проживання	
– повіт Марамуреш (34,027	– Чернівецька область – 114,6 тис.

<p>українців);</p> <ul style="list-style-type: none"> – Південна Буковина, тобто повіт Сучава та частина повіту Ботошань (8,514 українців). За неофіційними даними Демократичного Союзу українців Румунії, лише у Сучавському повіті існує понад 60 населених пунктів, в яких етнічні українці складають більшість й нараховують, загалом, 52 тис. осіб; – Банат, тобто повіти Тімішоара, Карансебеш та Сату Маре (понад 10 тис.); – Добруджа, тобто повіт Тулча та Констанца (приблизно 1,5 тис.). За неофіційними даними, лише у повіті Тулча існує понад 40 населених пунктів, в яких проживають етнічні українці. У 19 з них вони складають більшість населення й нараховують, загалом, майже 4 тис. осіб. 	<p>осіб (75,5% від їх загальної кількості), зокрема у Герцаївському – 28,2 тис. осіб, Глибоцькому – 66,2 тис. та Сторожинецькому районах – 33,7 тис. осіб. Вони також складають певну частину населення Хотинського району – 5,4 тис. У м. Чернівці нараховується 13 тис. румунів, або 7,5% населення міста.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Закарпатська область – 32,1 тис. осіб (21,3%), зокрема у сс. Діброва, Глибокий потік, Стримтура, Топчіна, у смт. Солотвино і смт. Тячів Тячівського району, а також у селах Біла Церква, Верхнє Водяне та Нижнє Водяне Рахівського району; – інші проживають дисперсно в Автономній Республіці Крим, Донецькій, Одеській, Миколаївській, Херсонській, Кіровоградській областях. У м. Київ – 700 осіб румунської національності.
Громадські організації та національно-культурні товариства	
<p>На основі чинного в Румунії законодавства у 1990 р. було створено Союз українців Румунії (СУР), який з липня 2005 р. очолює Степан Бучута. Це є єдиною офіційно визнаною та зареєстрованою державою</p>	<p>Нині в Україні діють 19 румунських громадських організацій, найбільш чисельні з них – „Християнсько-демократичний альянс румунів України” (голова – Костянтин Олару) та науково-педагогічна асоціація „Арон Пумнул” – мають</p>

представницькою організацією українців Румунії.

У 1996 р. СУР розколовся і утворилася альтернативна йому структура – Демократичний союз українців Румунії (ДСУР), не представлений в парламенті, не фінансується з боку держави, не має розгалуженої системи територіальних філій). Голова ДСУР – Дмитро Морган.

„Національний Форум українців Румунії” – новостворена у червні 2009 р. організація етнічних українців Румунії, керівником якої є громадянин Румунії українського походження Мандюк Олександр. Прагне об’єднати всіх українців Румунії та стати альтернативною організацією як СУР, так і ДСУР.

Усі вони підтримують стримані зв’язки з владними структурами та громадськими організаціями України.

всеукраїнський статус.

Голова Чернівецького обласного товариства румунської культури імені Міхая Емінеску Аркадій Опаїць є членом Ради з питань етнонаціональної політики – консультативно-дорадчого органу при Президентові України.

Також активно діють: Товариство жертв сталінських репресій „Голгофа”; Товариство румунської молоді „Жунімя”; Соціально-культурне товариство румунів Закарпаття, Товариство румунської культури імені Мігали де Апша тощо. Переважна більшість румунських товариств співпрацює з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, фінансуються з їх бюджетів, беруть активну участь у культурно-масових та інших заходах, підтримують зв’язки з відповідними владними структурами та неурядовими організаціями Румунії.

Нормативно-правова база держав у сфері взаємовідносин, відповідно, з українською та румунською національними меншинами

1. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією від 2 червня 1997 р., ратифікований 14 липня 1997 р., набув чинності 17 листопада 1997 р.

<ol style="list-style-type: none"> 1. Угода про співробітництво в галузі культури, науки і освіти між Урядом України і Урядом Румунії від 3 вересня 1992 р. 2. Протокол про співробітництво між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством культури і культів Румунії на 2003–2006 рр. від 28 серпня 2003 р. 4. Протоколи про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти, досліджень та молоді Румунії та Міністерством освіти і науки України на 1993–1994, 1994–1995, 1995–1997, 1997–1998, 1998–1999, 1999–2000, 2000–2003, 2005–2007, а також на 2008–2009, 2009–2010 та 2010–2011 навчальні роки від 18 липня 2008 р. 	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Конституція Румунії 2003 р. 2. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 1992 р. (підписана Румунією 17 липня 1995 р., але не ратифікована). 3. Рамкова конвенція прав національних меншин Ради Європи; 4. Законодавчі акти Румунії: Закон про органи місцевого самоврядування № 278/2001 (дозволяє участь у місцевих виборах за списками організацій національних меншин на правах політичних партій та передвиборчих об'єднань); Закон про вибори до палати депутатів та сенату Румунії № 68/1992 із змінами та 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Конституція України 1996 р. з доповненнями та змінами 2006 р. 1. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 1992 р. (ратифікована 15 травня 2003 р.) 2. Рамкова конвенція прав національних меншин Ради Європи. 4. Закони України: „Про національні меншини в Україні”; „Про громадянство України”; „Про освіту”; „Про інформацію”; „Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”; „Про свободу совісті та релігійні організації”; „Про об'єднання громадян”; „Про мови у Українській РСР”,

<p>доповненнями (регламентує порядок виборів депутатів від організацій національних меншин);</p> <p>Закон про освіту № 84/1995 із змінами та доповненнями;</p> <p>Рішення уряду № 137/1993 щодо створення Ради національних меншин із змінами та доповненнями та щорічними рішеннями про виділення бюджетних коштів для організацій національних меншин, що входять до складу РНМ.</p> <p>5. Рішення Палати депутатів № 45/2000 р. (щодо формування депутатських комісій від національних меншин).</p> <p>6. Термінові розпорядження та розпорядження уряду №№ 21/1997, 111/1998, 13/1998, 112/1998 щодо повернення власності громадянам, які належать до національних меншин.</p>	<p>1989 р. зі змінами від 2003 р.</p> <p>5. Декларація про державний суверенітет України.</p> <p>6. Декларація прав національностей України.</p> <p>7. Указ Президента України про Раду представників громадських організацій національних меншин України при Президентові України (від 19 квітня 2000 р.).</p> <p>8. Положення „Про Раду представників національних громадських організацій України при Державному комітеті України у справах національностей та міграції”.</p> <p>9. Урядова програма „Про комплексні заходи щодо розвитку культур національних меншин України на період до 2005 р.” (затверджена Кабінетом Міністрів України у січні 2002 р.).</p>
<p>Стан забезпечення інформаційних, освітніх, культурних духовних прав і потреб</p>	
<p>Інформаційні потреби</p>	

<p>1. У Румунії не існує жодного українськомовного періодичного видання, яке б фінансувалося урядом або ж місцевими органами влади. СУР видає 4 періодичних видання: „Вільне слово”, „Український вісник”, „Наш голос” (всі українською мовою) та „Український кур’єр” (румунською мовою), які виходять, як правило, один раз на два місяця і не розповсюджуються поштою.</p> <p>Починаючи з 2006 р. СУР також видає кольоровий журнал для дітей „Дзвоник”.</p> <p>2. ДСУР протягом 2006–2007 рр. випустив два номери двомовного (українською та румунською) журналу „Верховина”, один номер журналу „Наша думка”, після чого перестав їх видавати через відсутність коштів.</p> <p>3. Регіональні радіостудії міст Клуж-Напока, Ясси, Тімішоара та Решиця транслюють щотижневі 15–20-ти хвилинні передачі українською мовою.</p> <p>4. На телебаченні самостійні передачі українською мовою відсутні. На другому каналі центрального</p>	<p>1. В Україні румунською мовою виходять такі видання: коштом Державного бюджету України випускаються дві газети – „Конкордія” (додаток румунською мовою до газети „Голос України”) та „Зоріле Буковіней”. Крім цього, ще 10 районних та регіональних періодичних видань фінансуються з місцевих бюджетів.</p> <p>2. Видання румунських товариств Чернівецької області:</p> <ul style="list-style-type: none"> – „Плай роминеск” (друкований орган Товариства румунської культури ім. М.Емінеску); – „Гласул адеверулуй” (друкований орган Товариства „Голгофа”); – „Аркашул” (незалежний часопис); – „Кур’єрул де Чернеуць”; – „Лумя” (незалежний часопис); <p>3. Видання румунських товариств Закарпатської області:</p> <ul style="list-style-type: none"> – „Апша” (друкований орган товариства румунської культури ім. Мігалі де Апша); – „Марамурешаній” (незалежний часопис). <p>4. Румуномовні радіопередачі складають 312 годин на рік. Зокрема: – 228 годин на рік на Чернівецькому</p>
---	---

<p>телебачення Румунії двічі на місяць транслюється 30-хвилинна програма „Конвєцуїрь” („Співжиття”) мовами національних меншин (всього 52 години на рік). Протягом 1993–2006 рр. передачі румунською мовою із субтитрами українською виходили в середньому тричі на рік. З посиленням на нібито відсутність тележурналістів із знанням української мови, яких на Румунському телебаченні було декілька фахово підготовлених осіб, у тому числі в Україні, але яких румунська сторона поставила у заздалегідь продуманих і не вигідних з точки зору моральних та фінансових умовах, станом на 2007 р. і ці передачі були припинені.</p> <p>6. В Румунії немає жодного видавництва, яке б видавало підручники і художню літературу українською мовою. У зв'язку з цим, в українських класах діти навчаються за підручниками, виданими ще на початку 1990-х рр.</p>	<p>обласному радіо;</p> <ul style="list-style-type: none"> – 52 годин на рік на Закарпатському обласному радіо; – 32 години на рік на Одеському обласному радіо. <p>5. Програмні телепередачі румунською мовою складають 503,2 години на рік. Зокрема:</p> <ul style="list-style-type: none"> – 427, 2 год. на рік на Чернівецькому телебаченні; – 60 год. на рік – на Закарпатському телебаченні; – 16 год. на рік – на Одеському телебаченні. <p>6. В Україні існує Головна редакція видання літератури мовами національних меншин, яка випускає літературу, у тому числі й румунською мовою.</p>
Забезпечення освітніх потреб	
На тлі формального законодавства,	Станом на 2008–2009 навчальний рік

яке відповідає європейським стандартам, реальний стан українського шкільництва в Румунії яскраво відображено в наступній офіційній статистиці:

- дитячі садки з виховним процесом українською мовою – 0;
- початкові, восьмирічні, середні школи з викладанням українською мовою – 0;
- ліцеї з частковим викладанням українською мовою – 1 (м. Сігету Мармаціей, повіт Марамуреш, 226 учнів). При цьому слід підкреслити, що у румунських органів влади щодо цього ліцею існує dokonane прагнення до його перетворення у суто румуномовний навчальний заклад шляхом упередженого та прихованого недопущення до роботи у ньому справжніх фахівців-носіїв української мови та культури, а також всілякого обмеження доступу до навчання у ньому учнів українського походження.;
- художні школи з викладанням українською мовою – 0;
- навчальні заклади, в яких формально функціонують секції з

в Україні функціонували 89 державних загальноосвітніх навчальних закладів з румунською мовою викладання.

Також працюють загальноосвітні навчальні заклади з навчанням двома-трьома мовами. Серед них українсько-румунських – 11, українсько-російсько-румунських – 2, в яких навчаються румунською мовою – 3 971 учнів. Загальна кількість учнів, які навчаються румунською мовою – 22 804, вивчають її як предмет – 427 учнів, факультативно – 329 учнів.

Крім того, функціонує 42 дошкільних закладів освіти з румунською мовою викладання та 3 змішаного типу (українсько-румунських). Загальна кількість їх вихованців – 2 174. Всі дошкільні заклади працюють за програмами „Дитина” та „Малятко”, перекладеними на румунську мову.

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти для загальноосвітніх навчальних закладів

викладанням частини предметів українською мовою – 5 (207 учнів);
– навчальні заклади, де українська мова викладається як предмет (здебільшого факультативно, тобто поза навчальною програмою та у необов'язковому режимі) – 63;

– кількість вихователів дошкільних закладів і вчителів, які викладають українською мовою та українську мову як предмет – 122 (53 в ліцеї і т.зв. секціях і 69 вчителів, які викладають українську мову як предмет в румунських школах).

У вищих навчальних закладах Румунії українська мова як предмет викладається на кафедрі слов'янських мов Бухарестського університету, відповідний набір студентів (10 осіб) здійснюється раз на два роки, а також як друга іноземна мова вивчається на кафедрах іноземних мов в університетах м. Сучава і Клуж-Напока (на всіх курсах згаданих вузів українську мову вивчають не більше 60 студентів, при цьому вона всюди вивчається лише як друга іноземна мова).

До проблемних питань українського забезпечення освітніх потреб

з навчанням румунською мовою створено та видруковано Програму з румунської мови та читання для 1–4 класів (упор. С. Криган), Програми з румунської мови та літератури для 5–12 класів (упор. Є. Мануїл), підручники, посібники для 17 класів, необхідні для переходу на новий зміст, структуру та 12-річний термін навчання.

Крім цього, за результатами Всеукраїнського конкурсу навчальних програм з профільного навчання для учнів 10–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів визначено кращі програми з румунської мови та літератури для філологічного профілю.

Педагогічні кадри для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою готують Чернівецький національний університет імені Ю.Федьковича, Ужгородський національний університет.

У Чернівецькому національному університеті імені Ю. Федьковича з 2002–2003 навчального року запроваджено підготовку вчителів

<p>українців в Румунії відносяться:</p> <p>відсутність в Румунії системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів для надання освітніх послуг українською мовою;</p> <p>– стримування румунською стороною процесу відновлення та започаткування діяльності українських шкіл у місцях компактного проживання української меншини (до початку 70-х років в кожному українському селі діяли школи з українською мовою викладання – близько 200);</p> <p>– відсутність програм навчання та підручників для освітніх закладів з українською мовою викладання тощо.</p>	<p>математики, фізики, хімії, біології, географії, всесвітньої історії, іноземної мови, трудового навчання, фізичної культури і здоров'я, музики, образотворчого мистецтва для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою (108 студентів).</p> <p>Практична підготовка таких фахівців здійснюється шляхом створення на відповідних факультетах, починаючи з III курсу, міні-груп з числа студентів-цільовиків і запровадження викладання румунською мовою спецкурсу з методики навчання предмету та спецкурсу з румуномовної термінології відповідної спеціальності (фаху).</p> <p>При цьому управління освіти і науки Чернівецької обласної державної адміністрації та Чернівецький національний університет забезпечують, відповідно до перспективної потреби у таких фахівцях, конкурсний відбір цільовиків, проходження студентами навчальної і педагогічної практик у загальноосвітніх навчальних закладах області з навчанням румунською мовою.</p>
---	--

	<p>Управління освіти і науки Чернівецької ОДА спільно з Чернівецьким університетом вивчило питання щодо потреб шкіл з румунською мовою викладання у педагогічних кадрах для на 2006–2012 рр.</p> <p>Окрім того, випускники загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою після здобуття повної загальної середньої освіти мають право, відповідно до міжвідомчого Протоколів про співробітництво в галузі освіти на навчання у вищих навчальних закладах Румунії. вищих навчальних закладах Румунії.</p>
Культурні потреби	
<p>Рівень забезпечення культурних потреб української меншини характеризується тим, що в Румунії немає жодного українського художнього колективу, функціонування якого б фінансувалося з державного або ж з місцевих бюджетів. Так само відсутні бібліотеки української книги. Також немає видавництва, яке б видавало підручники і</p>	<p>В Україні функціонує розгалужена мережа закладів культури з метою сприяння збереженню та розвитку духовної культури і традицій румунської національної меншини. Зокрема, 63 будинки культури і клубні установи, 6 мистецьких шкіл, а також 88 публічних та 76 шкільних бібліотек, книжковий фонд яких нараховує 114 тисяч 500 примірників</p>

художню літературу українською мовою. У зв'язку з цим, в українських класах діти навчаються за підручниками 78-х років, лише частина з яких останній раз перевидавалася невеликим накладом у 2000 р.

літератури румунською мовою.

Починаючи з 2002 р. у с. Біла Церква Рахівського району Закарпатської області діє Румунський культурно-просвітницький центр.

За сприяння Міністерства культури і мистецтв/туризму України випущено компакт-диск „Культура румунів України”.

У населених пунктах компактного проживання румунів створені і діють 329 самодіяльних колективи, 3 з яких мають звання „народний” – це аматорський хоровий колектив „Драгош Воде”, камерний хор „Бельканто” та троїсті музики смт. Солотвино.

За ініціативи громадських організацій та фінансового сприяння органів місцевої влади щорічно організовуються і проводяться різноманітні культурні акції. Традиційним стало проведення у Чернівецькій та Закарпатській областях румунських національних свят – „Мерцішор”, „Лімба ноастрє чя ромине”, „Флоріле далбе”, літературно-мистецьких вечорів з нагоди річниці від дня народження і

	смерті румунського поета М. Емінеску.
Богослужіння рідною мовою	
<p>Конституційне право етнічних українців Румунії на свободу совісті і релігії реалізується шляхом заснування частково автономних церковних структур. У 1990 році засновано Український православний вікаріат, до складу якого входять 35 парафій, що об'єднують 52 тис. віруючих, і який перебуває під канонічною юрисдикцією Румунської православної церкви.</p> <p>Керівництво РумПЦ чинить супротив відновленню богослужіння українською мовою в тих церковних спорудах, які зараз належать румунським парафіям, і створює перешкоди новоствореним українським приходам, які прагнуть підпорядкуватись вікаріату.</p> <p>У 1996 р. відновлено Генеральний вікаріат Української Греко-Католицької Церкви, який налічує 19 парафій (майже 6 тис. вірників).</p>	<p>Конституційне право етнічних румунів України на свободу совісті і релігії реалізується у 106 православних приходах і у понад 50 протестантських громадах, в культових спорудах яких служба ведеться румунською мовою.</p> <p>Частина з них підтримують контакти з Румунською православною церквою, яка прагне створити підпорядкованій їй румунський вікаріат з охопленням вірників румунської національності у Чернівецькій області, а відтворена у 2002 р. Митрополія Бессарабії, яка також підпорядкується РумПЦ, проводить активну роботу серед вірників молдован в Одеській області з метою їх канонічного закріплення за собою, що, разом взяте, представляє певну загрозу для національних інтересів України.</p> <p>За роки незалежності нашої держави у румуномовних населених пунктах України активно будуються нові культові спорудження. Зокрема, у селі Бенчень Герцаївського району</p>

	Чернівецької області споруджено величезний православний монастир, при якому діє церковна школа-інтернат, за що старець М. Жар отримав звання Героя України.
Представництво у виборних органах влади	
<p>Один депутат в Парламенті – С.Бучута від Союзу українців Румунії. Оскільки румунським законодавством передбачено одне гарантоване місце в Парламенті для представника лише однієї організацій відповідної меншини, з метою розколу єдності українського етносу в Румунії, у 2000 р. була заснована штучна організація – Культурологічний Союз рутенів Румунії (КСРР) на чолі з доктором Клужського університету ім. Бабеша-Больяй Г. Фірцаком, який не володіє ні русинською, ні українською мовою. Цей „союз” складається з 11 повітових філій, хоча, згідно з даними перепису населення 2002 р., у всій Румунії лише 263 особи назвали себе рутенами/русинами.</p>	<p>Українське законодавство не передбачає представництво у виборних органах, у тому числі у ВР України, за національною ознакою. Проте етнічні румуни, у вищому законодавчому органі держави за всі роки її незалежності (за виключенням каденції 1999–2004 рр.), представлені депутатом-румуні І. Попеску.</p> <p>Крім цього, у Чернівецькій області депутати румунської національності складають 96% від загальної кількості депутатів Герцаївської райради, понад 60% – Глибоцької і понад 40% – Сторожинецької районної ради.</p>